

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 10 — Letnik X — Oktober 1958

Posnetek z Zbora odposlancev slovenskega naroda, ki je bil v Kočevju od 1. do 3. septembra 1943

»Borec« na rešetu

LETA TEKO... Kot bi bilo včeraj, se nam lzdi, če se spomnimo tiste najlepše pomladi, ki nam je prinesla svobodo in mir. Kot včeraj se nam zdi, če se spomnimo časov, ko smo mladi in neizkušeni na skrivaj odhajali med borce za svobodo. Toda otroci, takrat rojeni, so zdaj že toliko stari, kot smo bili takrat mi...

Tudi »Borec« izhaja že deseto leto. V naglem tempu povojne graditve, v vsakdanjih skrbih in vnemi, se nam zdi, da so ta

leta naglo minila. Deseto leto! Saj še ni dolgo tega, ko je izšla prva številka! Res je bila dokaj skromna i po obliki i po vsebini. Toda »Borec« je rasel in se razvijal, kot smo se mi vsi, tako, kot je napredovalo vse naše življenje.

Uredništvu je uspelo pridobiti vrsto sodelavcev, ki so vsak po svojih močeh in sposobnostih prispevali, da je zdaj revija takšna, kot je, vsekakor pa ena najbolj čitanih slovenskih publikacij. Ostala je tudi

edino republiško glasilo ZB v državi. Organizacijsko in idejno »Borec« povezuje vse nas, ki smo količkaj prispevali k zmagi nad fašizmom, opravlja pa tudi pomembno kulturno poslanstvo. Ohranja spomin na slavne čase, na brezmejno požrtvovalne ljudi, ki jim ni bilo žal lastnega udobja in tudi življenja ne, ko je šlo za biti ali ne biti vseh nas. Koliko dragocenih prispevkov, ki bi drugače izginili s tistimi, ki so jih doživeli, bi bilo za našo zgodovino mrtvih, če ne bi našli svojega mesta na straneh »Borca«? Koliko naših tovarišev in tovarišic, ki so sami sebe smatrali za nevesče v pisanju, je ob čitanju »Borca« doživelo radost, da so zagledali natisnjen svoj spis? Koliko le-teh je dobilo potem pogum, tako da so postali naši stalni dopisniki, pa tudi sodelavci drugih listov?

Toda nič ni tako popolnega, da ne bi bilo mogoče napraviti še boljše! Uredniški odbor in uredništvo »Borca« ne dvomita v to, da je revija mnogim všeč, ne pa vsem in da se da še marsikaj popraviti, izboljšati, dopolniti... Več glav več ve! Le s sodelovanjem čimvečjega števila vseh, ki jim je naša tiskana beseda in naša revolucionarna preteklost pri srcu, bo mogoče odpraviti pomanjkljivosti. Zato sta se uredništvo in uredniški odbor odločila za anketo. Nanjo

so odgovorili kulturni in politični delavci, šole, organizacije in ustanove. Anketa je bila razčlenjena na vprašanja, ki naj bi anketiranec pomagala odgovoriti predvsem na tista vprašanja, ki zaradi svoje važnosti uredništvo in uredniški odbor najbolj zanimajo. V teh vprašanjih so bila zajeta vsa področja dejavnosti »Borca«, poleg tega pa so vprašanja dopuščala, da anketiranec odgovori tudi po svoji uvidevnosti in tako sporoči svoje pripombe.

Uredništvo in uredniški odbor je predvsem zanimalo stališče bralcev do bodočega urejanja revije in do načina podajanja gradiva. Drugače rečeno: ali naj »Borec« obdrži dosedanje pestro in raznoliko ureditev, ali pa naj postane bolj literarno in zgodovinsko glasilo. Podobno je zanimalo uredništvo in uredniški odbor stališče bralcev do likovnega dela revije, do nekaterih modernističnih posebnosti v ilustracijah.

Večina anketirancev se je izrekla za dosednji način urejanja. Podobno smatra večina anketirancev modernistične prijeme za neprimerne in nesmiselne. Sicer pa smo zajeli v odgovorih, ki jih priobčujemo v odlomkih, stališča anketirancev o posameznih vprašanjih. Vsem tovarišem se za njihove nasvete in tovariško kritiko uredništvo in uredniški odbor »Borca« zahvaljujeta.

Podpolkovnik Franc Dobovšek: ... mislim, da v celoti brigade, Štajerska grupa odredov in starejši odredi nimajo dovolj mesta niti v »Borcu« niti v Muzeju NO v Ljubljani... Kdor se zanima za novosti iz vojaške vede, tehnike in vojne zgodovine, se lahko spozna z njimi iz drugih časopisov in revij. Zato smatram, da je to rubriko treba ukiniti.

Franc Avbelj-Lojko: »Pripominjam, da bi bilo potrebno v »Borcu« več pisati o odločnosti KPJ, o njeni vlogi pred vojno in za časa NOB, o ukrepih, ki jih je podvezala, o postopnem utrjevanju KP v zadnjih letih pred vojno. Pa tudi o posameznih odločitvah trenutnih naših vodilnih ljudi v KPJ in SKOJ.«

Lado Bračič: »Ker je revija »Borec« glasilo bivših borecev in ga predvsem ti tudi čitajo, naj bi uvodnik obravnaval probleme, ki bi pomagali utrjevati organizacijo Zveze borecev. V uvodnikih naj bi se razčiščevale eventualne nejasnosti o vlogi in mestu organizacije, dajale pobude za konkretne akcije in se dotikale tudi naših splošno-druženih vprašanj... Dosedanja pestrost revije je pohvalna in bi jo bilo treba ohraniti ter nadalje razvijati. Menim, da revije ne bi kazalo preveč usmeriti v literarno. Literarni prispev-

ki naj najdejo mesto v literarnih revijah. Seveda pa s tem ne mislim, da ne bi smeli v »Borcu« priobčiti krajših kvalitetnih literarnih prispevkov. Se nadalje pa je treba v reviji pustiti primeren (ne premajhen) prostor za spomine borecev, saj ti te spomine najraje bero, pa tudi drugi.«

Dušan Mevlja: »Glede vsebine: kar naprej po začrtani poti! »Borec« naj ne bo le nekaj muzej, nekaj nagrobni spomenik, temveč revija, ki naj v širokem zamahu zajema iz našega sodobnega življenja, ne da bi seveda pri tem pozabila na slavno preteklost, brez katere ne bi bilo nobenih svetlih perspektiv. Menim, da ne bi kazalo zavreči niti enega od predlogov o novih rubrikah in člankih, ki ste jih navedli v anketi. Čim bolj pestra bo revija, tem bolj bo odsevala resnično življenje. Vsebinske revije naj bi ne bila zgolj literarna, pač pa naj bi bila z literaturo v primernih dozah pravilno začinjena. Če bi imela tu in tam kaka številka izrazito literarni značaj, reviji to ne more škodovati. Mislim pa, da je električen način urejanja — vsakega nekaj —, ki ga je uredništvo doslej s pridom uveljavljalo, edino pravičen.«

Valentin Cundrič: »Glede pesmi: mislim, da bi ravno »Borec«

moral zajeti pesniško ustvarjanje amaterjev, torej pesnikov kmetov, delavcev, vajencev. Teh je dovolj in njihova raven ni slaba. Samo pri obujanju spominov pesnik ne more ostati, ker ga tako poseganje v ozeke program samo hromi. Pesmi preprostih pesnikov bodo poživile vašo revijo in tudi razgibale javnost. Le iskrena, zdrava izpoved nekaj velja! Modernizem ni vse! Mislim, da je ravno »Borec« poklican, da zamesi kruh nove literature s tem kvasom...«

Dr. Janko Jeri: »Ena glavnih pomanjkljivosti je ta, da glavni borec sodeluje v »Borcu«... Mislim, da je potrebno tudi v »Borcu« opozorjati članstvo na filme, ki imajo namen opozoriti na grozote vojne, zlasti na značaj in težavnost bojev ter žrtev med NOB. Tudi o filmih v koprodukciji je treba kritično pisati (vsi nemško-jugoslovanski filmi so v glavnem slabi, najbrž tudi negativni). Isto velja za nekatere druge umetniške stvaritve.«

Tone Svetina: »Na sedanjo razvrstitev bi pripomnil sledeče: vsekakor gre pestrost na račun kvalitete. Včasih imam občutek, da je snov preveč razdrobljena in da se želja, da bi se zadovoljili najširši krog bralcev, ne sklada z nivojem prispevkov. Moti me, da se nekateri prispevki nadaljujejo. V

eni številki podana črtica, če je dobra, mnogo močnejše učinkuje, kakor pa če se zdrobi po številkah. Kar je slabega pa se tako ne bere, če je dolgo ali kratko.»

Občinski odbor ZB Bohinj: »Ilustracije so nam všeč, posebno ilustracije Franceta Slane... Glede rubrike 'Naš razgled po svetu' smo sicer zadovoljni, mnenja pa smo, da dogodka po svetu dnevno časopisje redno obravnava. V zgoščenem pa naj bi revija še nadalje prinašala obravnavanje zunanje politike, predvsem pa opisovala boj kolonialnih narodov za svobodo.«

France Filipič: »Privlačen je domislek, da objavljate slike pomembnejših partizanskih krajev na ovitku revije. S tem v zvezi pa je, kot mislim, vrsta neizkoriščenih možnosti. Kot sem opazil, ima vsaka slika na notranji strani ovitka le kratko razlago o vlogi tistega kraja v NOB. Ali se ne bi dalo gradivo tako zbrati in urediti, da bi bil v vsaki številki en temeljni sestavek, ki bi morda časovno celo sovpadal z mesecem izida in obravnaval kak zgodovinski dogodek, kraj in mesto tega dogodka pa bi bilo objavljeno na ovitku? Nekateri uvodniki, ki so bili do zdaj objavljeni, so zelo tehtni in so izraz določenih družbenih ter političnih stremeljenj, ki jih skuša ZB uresničiti s pomočjo svojih članov. Ali je bilo v tej smeri zadosti storjenega? Ali ni vrsta družbeno-političnih vprašanj ostala nenačeta? Naštel bi jih nekaj! Ali so se člani ZB dovolj postavili po robu izkoriščanju človeka po človeku, ki ga v prikriti, zato pa v tem strašnejši obliki še najdemo toliko vsepovsod pri nas (vrsta viničarskih odnosov, ki niso več formalno viničarski odnosi, izrabljanje mladoletnih otrok, tudi šolarjev kot cene delovne sile itd.). Ali niso prav mnogokrat člani ZB premalo storili za resnično sproščeno v naši družbi? Ali ne loči marsikoga, ki je danes, 'na položaju' in ima, 'zasluge', prepad od njegovih tovarišev iz borbe?... Ne bojmo se kritike v lastnih vrstah!... Vse premalo je doslej obdelano naše predvojno gibanje. Odrz tega je videti v naših muzejih... O odporiških gibanjih drugod po svetu bi bilo prav pisati. Treba pa bi bilo pisati tako, da bi našli zvezo z njimi s pomočjo naših ljudi, ki so se borili v teh odporiških gibanjih v Franciji, na Poljskem, Češkoslovaškem, v Italiji itd. Vseopisno si našel naše ljudi. Poiščimo jih, naj pišejo spomine, naj ožive vezi, ki so nas združile z borbenim naprednim svetom! Koliko mobilizirancev je bilo v nemški vojski sojenih, ustrelenih, obešenih in obglavljenih zaradi sabotaž! Iščimo tudi v to smer. Kot primer naj navedem, da je vrsta štajerskih fantov-nemških vojakov, izgubila življenje, ko so poginali v zrak nemško skladišče streliva v Marseillu.«

Karel Plestenjak: »Obdobje iz 1941–1942 je doslej še pomanjkljivo obdelano. Glede področja pa je zlasti potrebno pripomniti, da je Primorska dokaj skromno zastopana. 'Borec' naj bi objavljati fotografije spomenikov, postavljene po osvoboditvi. Vsi ti spome-

KAREL DESTOVNIK-KAJUH:

V slovenskih vaseh

*Vsak večer z mrtvaškim prtom
hiše okostnjakov mrak pregrne,
vsak večer med razvaline črne
veter iz svobodnih gor zapiha
in med razvaline takole vzdihaja:*

*Vsako noč prihajam med požgane hiše,
kjer nekdanj na oknih
so rdeče pelargonije cvetele,
kjer pod oknom fant dekletu
kmečki nagelj je v lase pripenjal.*

Zdaj je žalostno in pusto tod...

*Fant, ki je dekleta z rožo bil oktilil,
je obležal v hostah lansko zimo...
In dekle...?
V zaporih so umirala dekleta.*

*Kmalu vel bom po slovenski zemlji,
pel bom, vriskal od veselja,
in junaški partizan bo z nagljem
okrasil lase dekletu.
Vse drugače bo takrat na svetu.*

niki namreč niso v čast tistim, ki so jih postavili. Potrebna je kritika. Zdi se nam tudi, da se o kurirjih vse premalo piše. Saj so kurirji opravljali sila važne naloge, od katerih je bil odvisev marsikateri uspeh. Vsa dela s tematiko iz NOB je potrebno kritičneje ocenjevati. Kritike naj bi objavljali naši priznani literarni, umetnostni in drugi kritiki. Ne bi pa bilo napačno čitati ocene teh stvaritev (vsebinsko) od naših starejših partizanov in organizatorjev v NOB.

Milan Brezovar: »Pozdravljam zamisel, da bi uvedli poleg rubrike: 'Kako sem dobil partizansko ime' še tri sorodne rubrike (Kako sem odšel k partizanom, Kako sem bil ranjen in Moj prvi spopad), ker s takimi opisi dogodkov osvetljujejo dogodka med NOB. Enako smatram za potrebno in koristno, če začnete prihodnje leto z objavljanjem 'Partizanskega leksikona'. S tem boste pomagali učnemu osebju in učencem v naših šolah, da bodo lažje in bolje spoznavali NOB.«

Franc Spelič: Ilustracije so potrebne, saj poživijo vsebino in dopolnijo predstavo dogodka. Dosedanje ilustracije so mi bile všeč, vsekakor jih je pa še mogoče izboljšati, če se to da. Pripominjam, da je tudi ilustracije treba popolnoma vskladiti z vsebino sestavka. Ko na primer sestavek govori o mitraljezu, ilustracija pa pokaže boreca s puško, se mi zdi, da tako podajanje ne daje prave predstave o dogodku. To pa je cilj vsakega pisanja in risanja. Mislim, da ni slabo, če 'Borec' ob-

javlja kritike filmov, gledaliških, likovnih in literarnih del z izključno partizansko, borbeno vsebino ali pa del, ki opisujejo delavsko gibanje. Kritika naj bi gledala predvsem na izvirnost in umetniško dovršenost. Ne smemo dopustiti, da bi se v filmu ali kje drugod prikazovalo partizansko življenje drugačno, kot je bilo, brez olepšav, ne glede na slabe ali dobre strani. Naj nas ne bo sram, če smo hodili bos, raztrgani, ušvi, in tako dalje. Tudi polomili smo ga včasih in tudi bežali pred sovražnikom. V 'Borcu' se premalo spominjamo na žene in matere, ki so bile med NOB doma, možje in sinovi pa pri partizanih. Te so pa večkrat preživele več gorja kot pa partizani. Brez teh žena z otroki in brez teh mater bi mi borci težje tolkli sovražnika, kot pa smo ga sicer. Čestokrat imajo te partizanske žene in matere samo tisto kot žene ali matere izdajalca, to je samo svobodo s istimi pravici, toda dolžnosti pa imajo še vedno večje. Ali jim za njihov trud ne bi dali v 'Borcu' več prostora? Spomnimo se na naše obljube, ki smo jih dajali takrat, ko smo iz njihovih rok sprejemali kos kruha: 'Ne bomo vas pozabili...!'

Andrej Pagon-Ogarev: »Res je, da 'Borec' veliko piše o organizaciji ZB in s tem v zvezi o vsej dejavnosti te organizacije. Vendar se mi zdi, da bi bilo prav, če bi kaj več pisal o življenju posameznih borcev po vaseh, kjer so zaposleni, kaj jih teži, kako se počutijo itd. Pri mojem poklicnem delu, ki zahteva stalno delo po vseh devetih

občinja okraja, kjer sem zaposlen, srečujem številne znane in neznane bivše borce. Mnogi se pritožujejo in 'jamrajo', kot pravimo po domače. V teh nekaj več kot trinajstih letih po osvoboditvi je marsikateri od njih doživel razna zapostavljanja, razočaranja, nepravilne odnose itd. Treba je namreč vedeti in upoštevati, da so ti borci prepuščeni sami sebi in res ne dobijo časa, da bi dnevno sledili razvoju. V kakšnih gospodarskih težavah delajo in živijo ti borci, lahko vidi le tisti, ki obiskuje vasi. Eno je življenje tistih bivših borcev, ki so po osvoboditvi ostali zaradi svojih zmožnosti in izobrazbe v različnih službah po občinah, okrajih in tovarnah, drugo pa je življenje tistih, ki so se vrnili na uničene in požgane domove. Tam delajo in si prizadevajo, da bi domove dvignili iz ruševin. Pa če bi bilo samo to! Ti borci se morajo na vasi boriti z vso navlako misticizma, ki je še zelo trdno zakoreninjeno v družinah, boriti se morajo s primitivizmom ljudi in mišljenja, za dvig gospodarstva, kulture, napredka... Poznam tovariše, ki tiho, skromno in nesebično orjejo to zaraščeno ledino, ne da bi zase zahtevali ali pričakovali kakršnokoli priznanje. Kako je z njihovim združenjem, govorijo zgarani in kot spomladanska njiva razorani in kot večkrat približati, se z njimi pogovoriti ter kaj napisati o njihovih težavah in delu. To so ponirji preobrazbe mišljenja, napredka in razvoja na vasi, ki bi zaslužili naziv herojev socializacije vasi.

Major Toni Pristov-Gusar: »Ilustratorji so se mogoče v reviji najslabše izkazali. Zato predlagam, naj se ilustriranje poveri drugim umetnikom, predvsem mladim. Pri tem pa naj ne bi zapostavljali umetnikov-borcev. Po mojih osebnih ugotovitvah se priznani umetniki zadovoljujejo s površnimi ilustracijami, misleč da je dovolj samo ugled njihovega imena, pa je vse v redu. Ilustracije bi morale predvsem biti lepše, živahne, tako da bi oživljale tisto, kar pisec hoče povedati v črtici ali noveli.

Jože Lužar: »Najmanjšo potrebo občutim po prispevku o zunanje političnih dogodkih, ker to slišim v radiu ali pa prečitam v dnevnem časopisu. Potem šele, že dolgo po tistem ko mi je že vse znano, prispe revija in tedaj je že vse skupaj zastarelo. Mislim da isto velja za večje število bralcev revije... Da bi se revija spremenila v pretežno literarno, se ne bi strinjal, ker za to skrbe druge revije. »Borec« pa naj ostane »Borec« seveda z mogočimi izboljšavami.

Alojz Ravbar: »Po mojem ne bi bilo potrebno pomnožiti število ilustracij, ker je revija čisto prenatrpana z ilustracijami, katerih del vse prej kot bogati vsebino revije. Namesto takih ilustracij, ki včasih zavzemajo pretirano velik prostor v že tako skopem obsegu revije, bi bilo bolje, če bi njihov prostor nadomestili z literarno vsebino. Rubrika »Partizanska dobra volja« je doslej prinašala neakčne, »partizanske price« ki niso

FRANCE KOSMAČ:

Mlin

Mlin stoji v globeli.

Mirno je kolo.

Most polomljen, trhel,
niha nad vodo.

Mlin samotni v trudno
je zavil meglo.

Mimo partizani
tiho v noč gredo.

bili po pretežni večini ne humoriistični in ne duhoviti. Če naj bi revija še vnaprej prinašala take vice, bi le-ti morali biti bolj kritično izbrani, ker drugače nimajo nobenega učinka na bralca. Morda bi bilo bolje, če bi uvedli rubriko: »Naša humoreska« ali podobno. V njej bi objavljali humoriistične ali satirične sestavke, ki se nanašajo na partizansčino ali sedanost.

Stane Zigmond: »Dosedanje ilustracije so mi zelo všeč in je prispevek nekako prazen, če ni ilustriran. Veliko raje ga čitam, če je ilustriran. Samo ne dovolite, da bodo ilustracije od nekih »naziv-umetnikov«, katerih slike so nerazumljive za nas preproste državljane. Do sedaj niste objavljali takih, ali mislim za bodoče...«

Bogdan Zolnir: »Ilustracije niso vedno primerne, četudi jih v obrisih nakaže umetnik, ki slovi v ožjem krogu, toda ljudem ni to vedno všeč. Pred pretresljivimi slikami »ne skrivajmo oči!« Mi, borci, se jih ne bojimo, pač pa ugotavljamo, da bežijo z muzejske razstave tisti ljudje proč od takšnih slik, ki imajo sami »krvave roke«... Zavedajmo se, da v vsaki številki ne moremo hkrati ustreči vsem krajem partizanske Slovenije. Zato so neupravičene kritike, da je v »Borcu« premalo napisanega iz Stajerske in Koroške. Ljudje premalo pišejo, mi iz muzeja pa lahko posredujemo le zgodovinsko pisane odlomke. V literarno pisanje se ne spuščajmo iz več razlogov.

Just Perat: »Pridružujem se mnenju mnogih, da so bili v prvi povojni dobi mnogi spomeniki grajeni nenačrtno. Ponekod naletimo na spomenike z verskimi liki in celo kapelicami. Pač pa sem zato, da objavljate fotografije pomembnejših spomenikov, predvsem takih, ki stojijo v zgodovinskih krajih.

Dr. Bogomir Magajna: »Jaz bi bil zato, da sotrudnikom, ki njihova dela ne bodo sprejeta, odgovorjate na dom pisano, in to brez izjeme vsakemu, saj zahteva to naše gledanje na sočloveka. Tistim, katerih dela bi imela biti priobčena šele po daljšem času, bi prav tako pisali. Zdi se mi, da je bilo to do sedaj pomanjkljivo... Na drugi strani je še dosti borcev in aktivistov, ki bi radi priobčili svoje spomine, čeprav nimajo daru za pisanje. Tem bi bilo treba po-

vedati, naj se točno drže dogodkov in naj jih ne predelujejo v svoji domišljiji. Ti dogodki bodo postali prej ali slej snov ne samo zgodovinarjem, ampak tudi pisateljem, slikarjem in drugim opora v njihovi fantaziji. Prepričan sem namreč, da bodo čez desetletja in tudi čez stoletja mnogi posegali po naši reviji. Nemogoče je revijo urejati tako, da bi vsa snov v vsaki številki ugajala prav vsakemu bralcu, saj si nista dva niti po značaju niti po gledanju in presojanju enaka.

Milan Zorec: »Prispevki v reviji so po mojem, oprostite, nametani vsevprek in neurejeni, snovno pa razbiti. Tako ni dosežena težnja, to je pestrost. Snov v reviji naj bi bila razdeljena po ustaljenem vrstnem redu, nekako takole: uvodni članek, literarno-umetniški del, prispevki borcev in ostalih dopisnikov, znanstveno-zgodovinski del, organizacijska vprašanja ZB, rubrika »Kdo ima prav«, Kako sem dobil partizansko ime« in podobno, pratizanska pravna posvetovalnica, partizanski koledar in leksikon, zabavni del, humor, anekdote in šale...«

Podpolkovnik Ivan Ferlež: »Vsekakor sem mišljenja, da bi bilo potrebno s kritične strani obdelati tudi medsebojne odnose med samimi člani ZB, ki dostikrat postavljajo vso organizacijo v prav slabo luč. Prav tako je potrebno kritično obdelati moralni lik posameznih članov ZB, pojave »solunštva« sektaštvu posameznikov in nekaterih organizacij, različne pojave nezdravih ambicij in tendenc, osebnega okoriščenja članov ZB na račun skupnosti itd. Potrebno je dajati navodila, kako in na kakšen način se je treba boriti proti takim pojavom, kako naj se ZB bori za pravilno vzgojo naše mladine, kako naj se borimo proti splošnemu malomeščanskemu vplivu itd.

Franc Škri-Bregar: »... Na koncu bi želel pripomniti še eno stvar. »Borec« objavlja mnogo prispevkov, ki obravnavajo obdobje NOB: spomine, dokumente, razprave, reportaže, črtice, novele itd. Za zgodovinski prikaz NOB imajo ti prispevki zelo različno vrednost. Nekateri imajo dokumentarno, drugi pa so čisto literarna obdelava najrazličnejših dogodkov iz NOB. V sedanjem načinu objavljanja prispevkov, ki se kakorkoli nanašajo na NOB, ni vedno jasne črte, kaj moramo nedvomno šteti med stvarne obravnave NOB in kaj med beletristične prispevke. Često se dogaja, da se čisto konkretni dogodki podajajo v povsem literarni obliki. Ali bi uredništvo ne moglo v tem pogledu potegniti jasnejše ločnice? Na mislim sicer beletristov ovirati v njihovi fantaziji, vendar bi jim rad povedal, da bi bilo zelo koristno za poznavanje naše NOB, če bi ti pisci, ki mnogo vedo, ker so mnogo doživeli, svoja doživljaja opisali čim bolj stvarno, brez »subjektivnih« primesi, z zavestjo, da s svojim pisanjem prispevajo bolj ali manj pomemben kamen k še boljšemu poznavanju naše NOB. Beletristika naj bo beletristika, dokumentarnost pa dokumentarnost. Potrebni sta obe, toda vsaka naj na svojem mestu čim bolj zadovoljuje.«

Po Prečni ulici sem hitel »na zvezo« proti Mestnemu trgu, ko je nekje pri Tromostovju zapokalo. Vedel sem, da strelom sledi blokada, zato sem se podvzival, da bi bil čimprej čimdlje od tod. Vsebine mojih žepov bi bili karabinjerji zelo veseli. Tu je bil zavoj še svežih »Poročevalcev« in poročilo o vosovski akciji. Nazaj v Kolodvorsko? Nemogoče! Pri Štruklju že kričijo... Hitro naprej, čez Resljevo... Že sem urno korakal po Trubarjevi mimo »Merkurja«, prepričan, da me blokada ne bo zajela. Takrat pa so prihrumeli od Zmajskega mostu sem in blokirali ulico. Patrulja petih vojakov je z naperjenimi puškami začela ustavljati prihajajoče. Kaj zdaj? Bežati... Toda kam? Vežna vrata na desni so zaklenjena. Kakih deset metrov pred menoj karabinjerji že preiskujejo ljudi in vpijejo: »Banditi! Pistoletе! Pistoletе!«

Misli so mi bliskovito vrvele po glavi. Pištole nisem imel s seboj, toda našli bodo »Poročevalce« in poročilo, s katerim bi lahko razkrili Frenka in Ranka. Bežati, uničiti poročilo ali ga odvreči v Ljubljnico? Za beg sem sklenil izkoristiti trenutek, ko bodo karabinjerji ostrmeli nad zavojem »Poročevalca«. Z dvignjenimi rokami sem se ustavil pred naperjenimi cevmi in čakal, da pridem na vrsto. Takih, ki smo čakali, nas je bilo precej, samo meni je bilo menda kljub mrazu najbolj vroče.

Začelo se je... Karabinjer me je živčno tipal po plašču od pete, ves rdeč od jeze ali strahu. »Pistoletе?« me je vprašal. »Niente,« sem mu odgovoril, pri tem pa sem pazil na njegovo roko, ki je nekajkrat zdrsnila preko »Poročevalcev«. Že sem mislil, da mi bo ukazal »Avanti«, ko so se mu oči od strahu razširile in ko mu je roka kar sama zastala na nabitem žepu. »Pistoletа!« je zakričal, mi s hitro kretnjo segel v notranji žep suknjiča, zgrabil vsebino in jo z vidno spremembo na obrazu potegnil ven... V njegovi roki se je zablestela rdeča peterokraka zvezda z naslovne strani »Poročevalca«. Na plen so se ozrli tako karabinjerji kakor tudi zadržani civilisti. Zdaj je pravi trenutek za beg, sem pomislil. Dva bom podrł, civilisti bodo skočili stran in tako onemogočili karabinjerjem streljanje. Tedaj bom že za vogalom, potem pa... Vendar sem se zadnji hip odločil, da bom še malo počakal, kajti karabinjer je dal »plen« iz desnice v levico ter vneto iskal pištolo. Tudi ostali so pričakovali, da bo privlekel na dan pištolo, katere odkritje je tako glasno oznanil. Končno je opustil brezuspešno iskanje. Prepričan sem bil, da bo nadaljeval z iskanjem tiskovin. Civilisti so me s sočutjem opazovali, že so me videli v zaporu. Jaz pa sem mirno ocenjeval položaj. Kar se je zgodilo, se nisem niti najmanj nadejal. Karabinjer mi je pred vsemi opazovalci porinil z naglo kretnjo »Poročevalce« nazaj v žep in mi ukazal: »Avanti.« Od presenečenja verjetno nisem takoj ubogal, ker mi je poziv ponovil. Nisem mu zaupal, mislil sem, da je to past za krilatice »ubit pri poskusu pobega.« Tretjič pa nisem več slišal poziva. »Strah ima velike oči,« pravi pregovor, ki je tokrat veljal tudi za karabinjerje...

Nemci so začeli ožiti obroč in potiskati partizane na gozdno poseko. Menili so, da je tam najbolj primeren prostor za krvavo žetev. Tega se je četa partizanov dobro zavedala. Poseka bi bila zanje lahko usodna, kajti teren je bil vdolben kot latvica. Tam tudi ni bilo zaklonov, saj so križem ležali le suhi smrekovi vrhači, med mladim robidovjem pa je bilo nekaj kupov vej. Partizani so se borili srčno ko levi. Toda to ni zadostovalo. V slehernem borcu se je začela oglašati tista grenka partizanska pesem: streliva zmanjkuje... jaz imam zadnji naboj... bomb ni več... Komandir čete se je plazil od borca do borca, vsakemu nekaj zašepetal, nato pa z gromkim glasom poveljeval... Borci so se dvignili in z nezadržnim jurišem pretrgali sovražno obkolitev... Četa se je prebila iz obroča brez žrtev — razen Janka. Ne samo to, da je pri jurišu zaostal, temveč se je zapletel v vejevje in robidovje, nerodno padel čez smrekov štor in ravno toliko zamudil, da se je ujel v zanko. Uvidel je, da ne more iz pasti, zato se je zaril v kup vejevja, toda... Nemci so ga opazili. Na povelje svojega komandanta so prenehali streljati ter začeli ožiti obroč, da bi ga ujeli živega. Janko je spoznal, da ni nobenega upanja v rešitev. Zato ni pomišljal niti za trenutek. Bil je partizan s srcem in dušo. Živ se ne bo dal ujeti! Pomislil je na zadnji naboj v mavzerici. Leže je porinil puško podse, nastavil cev pod brado — in sprožil! V naslednjem trenutku so ga že obskočili Nemci. Iz prestreljene glave, iz ran pod brado in na vrhu glave, mu je vrela vroča kri. Nemški oficir se je zastrmel vanj, nato pa

pogledal svoje vojake in rekel: »Tako srčne borce je treba spoštovati. Pojdimo!« Ko so Nemci odšli v dolino, se je četa vrnila v taborišče, kjer je imela skrito hrano. Na poti skozi poseko so borci našli Janka. Ko so ga dvignili, da ga odnesejo na jaso, kjer bi ga pokopali, so začutili, da mu še utripa srce. Veselo presenečeni so ga obvezali, nato pa odnesli v bližnjo vas, kjer je ostal v zdravniški oskrbi... Janko je po dolgem času okrevljal in spet stopil v partizanske vrste. Spet se je srčno boril, soborci pa so ga dražili: »Janko se je moral ustreliti, da se je rešil!«

24

DARE PRIJATELJ

Tretji in zadnji dan napada XIV. divizije na nemško-domobransko postojanko v Kočevju sva z Gvidom Melinkom dobila nalogo preiskati pisarne gestapa v drugem nadstropju zgradbe »Foreste« nasproti pošte. Vse dopoldne sva tičala v sobi in vneto premetavala papir. Zunaj, okoli gradu, so se naši borili z zadnjimi ostanki posadke, letala so bombardirala mesto in moja ušesa so se popolnoma privadila bojnemu hršču. Zato me prav nič ni začudilo brnenje po ulicah. Šele ko brnenje ni hotelo prenehati in ko sem ga dalj časa čul ravno pod okni »Foreste«, sem pogledal, kaj je. Dih mi je zaostal in naglo sem odskočil od okna. Spodaj na cesti je stalo najmanj petnajst nemških tankov z velikimi belimi križi. Naši so se torej že zdavnaj umaknili...

Z Gvidom sva stekla po stopnicah na dvorišče. Hotela sva po vrtovih izginiti iz mesta, toda... Pravkar sva videla množico Nemcev in belih, ki so z vseh strani prodirali v mesto. Kolona se je ustavila v predmestju, Nemci in beli so skakali iz avtomobilov, obkolili mesto, potem pa so šele vanj vdrl s tanki... Sklenila sva se prebiti na drugo stran, čez cesto. Toda tam je stala vrsta tankov. Planila sva skozi živo mejo in mimo presenečenih tankistov zavila v Rožno ulico. Ko sva bila že za vogalom, so Nemci stekli za nama in naju lovili, tudi streljali so, vendar je bilo že prepozno. Smuknila sva v neko šupo, iz nje v svinjak, nato spet v drugo šupo, polno slame. Nikamor več nisva mogla, tako sva bila upehana, zato sva se zakopala v slamo. Pričakovala sva, da bodo Nemci začeli preiskovati hiše in gospodarska poslopja, zato sva držala pištole in bombe v rokah, pripravljena na zadnji odpor. Živa se ne bova vdala... Komaj četrte ure je minilo, ko sva zaslišala v bližini človeške glasove. Bila sta vlasovec in domobranec, ki je držal v rokah velike senene vile. Menila sta se o naju, češ da morava biti nekje blizu. Tedaj pa sta zagledala v kotu veliko plahto, s kakršno so Italijani pokrivali letala na zasilnem letališču v Kočevju. Pognala sta se nanjo in se takoj začela pripraviti, čigava bo. Vlasovec je zatrjeval: »Mi vas asvabadili, celte majá...« Dobro uro sta se ruvala in malo je manjkalo, da se nista stepla. Nazadnje sta se pogodila, da jo dobi vsak polovico. Prerezala sta jo z bajonetom in odšla, na naju pa sta pozabila.

Popoldne je minevalo. Slišala sva hojo okoli šupe, kričanje in pokanje. Počasi se je začelo temniti. Nenadoma sva spet zaslišala stopinje, čisto blizu. Opazila sva žensko s košaro za drva v rokah. Spoznala sva Plešnarjevo Pepco, našo aktivistko. Tiho je zaklicala: »Darko, si še živ?« Oglasil sem se in Pepca je obljubila, da nama bo nosila hrano in naju spravila iz mesta. Okoli Kočevja je bila namreč še vedno žična ovira, ki jo ob napadu nismo uspeli povsem porušiti... Čepela sva v slami in bilo nama je obema precej vroče, čeprav je tiste dni pritiskal suh decembrski mraz. Spala nisva, ker sva vsak trenutek pričakovala, da naju bodo našli. Pred šupo je pripeljal tank in ostal tam dva dni. Vsaki dve uri je pognal motor, da bi ga ogrel. Zato nama Pepca dva dni ni mogla prinesiti nič za pod zob. Izpulil sem iz strehe nekaj slamic in opazoval, kaj se godi po mestu. Ulice so vrvele od vojaštva... Močno naju je skrbelo, kako bova prišla iz mesta skozi blok... Devetega dne je spet prišla Pepca in prinesla s seboj dve civilni obleki, nekaj orodja za popravilo električne napeljave in kanglo za mleko. Povedala nama je, kje naj greva in kaj naj govoriva. Po tem načrtu naj bi odšel iz mesta najprej jaz, naslednjega dne pa Melink. Brž sem se preoblekel in stopil

na cesto, proti bloku ob cesti v Muho vas. Brzostrelko sem pustil v slami, le v žepu sem imel pištolo in bombe. Na straži je stal Rus v nemški uniformi. Vprašal me je, kam grem. Dejal sem mu, da grem domov in da sem popravljaj električno napeljavo v mestu. Ni mu bilo dovolj in je hotel vedeti, kdaj sem prišel v Kočevje. Odvrnil sem mu, da jutraj. V Muhi vasi sem se skrtil pod pod in tu čakal vso noč in naslednji dan, ko je prišel za menoj še Melink. Vsako uro so hodile mimo patrulje, toda bil sem že izven žične mreže.

V bataljonu so naju že črtali iz spiska živih. Najini brzostrelki pa je čez kakih štirinajst dni v vozu gnoja pripeljal iz mesta Zajčev oče in sva jih tako spet dobila nazaj.

»Tehnika« je padla ...

Propaganda Osvobodilne fronte je bila delo Komunistične partije. Nastala je na njeno pobudo, se razvijala z njeno pomočjo in pod njenim vodstvom. Partija ji je dala svoje kadre in svoje izkušnje iz prejšnjih ilegalnih časov. Samo s temi izkušnjami je mogla propagandna sila Osvobodilne fronte kljubovati in zdržati brutalno nasilje fašističnega okupatorja, kakor tudi zagrizenost fanatičnega klerikalizma. Propaganda Osvobodilne fronte je bila utelešenje dela in moči Komunistične partije, na koncu pa njenih zmag in uspehov.

SREDI marca 1942 je poslal Janez Božič, partijski funkcionar v Šiški, k meni Ernesta Žganka. Ravno tedaj sem bil brez zaposlitve, ker zaradi zapore mestnega bloka nisem mogel v Dravlje. Tam sem bil namreč zaposlen pri mizarju Šenku. Z Žgankom, ki je bil tudi član KPS, sva se začela dogovarjati o mizarški delavnici, ki naj bi jo odprla, da bi prikrila pravo dejavnost — tajno tiskarno v bunkerju. Predlagal mi je, da bi bil jaz legalni lastnik te delavnice, ki bi bila v prostorih mizarstva Gabrijelčič na Sv. Jerneja cesti 47 (sedanja Milana Majnena). Ta je namreč zidal svojo delavnico v Mostah in se pripravljaj na selitev. Nasproti hiše Pavle Golob, kjer je imel svoje prostore Gabrijelčič, je bila galvanizerska delavnica Franceta Pliberška, Žgankovega svaka. Tudi hišna lastnica Golobova je bila vključena v osvobodilno gibanje, saj je bil njen pastorek Franci Golob sekretar celice KPS v »Tehniki«, pastorka Mica pa je delala po drugi liniji. Tako sem se z njo zlahka dogovoril glede najemnine za delavnico in sklenil popolnoma legalno najemno pogodbo.

Le Gabrijelčič je zidal svojo delavnico nekoliko počasi in večkrat sva ga z Žgankom priganjala, naj pohiti. Končno je sredi maja 1942 preselil vse, kar je imel, v novo delavnico. Z Žgankom sva prinesla vsak svoje orodje, kar ga je kdo

imel. Potrebne stroje je nabavil Franci Golob z denarjem, ki ga je dala OF. Delavnico smo prebelili in prezidali. Navadno sem predlagal, kaj je še potrebno, Franci pa je preskrbel denar ali orodje. Začeli so po zvezi prihajati tudi bodoči delavci našega »mizarstva«. Za »vajenca« je prišel član SKOJ Jože Pezdirc-Lipe, za pomočnika pa Janez Turk, ki smo ga sprejeli v KPS.

Gabrijelčič je imel pod delavnico vlažno in zatohlo klet, v kateri je hranil žaganje in odpadke lesa. Spet je prišel po zvezi Martin Gorišek kot eden izmed štirih zidarjev legalnega zidarskega podjetja, ki pa je gradilo predvsem bunkerje in druga skrivališča po mestu. Okno v klet je Gorišek zazidal tako, da se sploh ni poznalo, da je zid nov. Vhod v bunker je bil iz strojnice skozi pod, velik približno 50 × 50 cm. Klet je bila velika 2 × 3,5, visoka kaka 2 metra. Dva ventilatorja sta črpala vanjo skozi votlo steno zrak. Stena je bila namreč sestavljena iz dveh zidov, med katerima je bil prazen prostor. Tega smo odkrili čisto slučajno. Nalašč smo speljali v delavnico vodovod in vhod v bunker naj bi bil jašek za vodovodno uro. Te pa nismo nikjer mogli dobiti. Ena izmed sten jaška je bila gibljiva. Zidana je bila z opeko tako kot ostale tri stene, le da je bila opeka vstavljena v kovinast okvir in da je se lahko po kolescih odrinila. Z no-

tranje strani je bila zavarovana z železnim drogrom, poleg tega pa je pod visel in je stena sama pritiskala s svojo težo na jašek. Zato je bilo treba precej moči, če je človek hotel steno odriniti. Električno napeljavo je uredil Mihelčič z Rimske ceste. Speljali smo jo mimo števca, da ne bi postala prevelika poraba elektrike sumljiva inkasantu Mestne elektrarne. Signalizacijo smo uredili s tremi žarnicami, stikalo pa je bilo v podobi zabitega žebelja v stenski omaričici za orodje. Žebelj je pritiskal na stikalo v zidu. Na prvi pritisk se je prižgala bela luč, kar je pomenilo, da želi kdo naših v bunker. Na drugi pritisk je zagorela rdeča. To je pomenilo, da je v delavnici tujec, ki ni nevaren, največkrat stranka, ki je prišla poslovno k mizarju. Na tretji pritisk so zagorele vse tri luči: bela, rdeča in modra. To je pomenilo, da je v bližini sovražnik. Na četrti pritisk pa so vse tri luči ugasnile.

Nazadnje je bilo vse nared. Prinesli so ciklostil in začeli so tiskati. Nekega dne je prišel k nam tovariš Milan Škerlavaj-Petrač. Imeli smo sestanek celice KPS in Petrač nam je sporočil, da bomo dobili v bunker pravi tiskarski stroj. Šel sem ga iskat z ročnim vozličkom h Korošinu, ki je imel delavnico na dvorišču Hribernikove hiše. V naši delavnici smo ga razstavili in ga po delih znosili skozi tesno luknjo v bunker. Le velikega kolesa nismo mogli. Morali smo dvigniti podnice v delavnici ter prebiti luknjo skozi betonsko ploščo. Luknjo smo zazidali, toda novi beton je imel drugačno barvo. Stroj je monti-

ral Srečko Pleško-Fiks. Z njim je prišel tudi ilegalce, črkostavec Lojze Ajdišek, ki je tiskal. Samo vsako soboto je za nekaj ur zapustil bunker, da se je sprehodil in nadihal svežega zraka. Tudi spal je na pogradu v bunkerju. Od časa do časa, kadar je bilo dosti dela, mu je prišel pomagat Jože Babnik, tiskarski strojnik iz tiskarne »Merkur« v Gregorčičevi ulici. Prihajali pa so tudi drugi, kot Petrač, Mirko Zlatner, neki Lado, ki je pozneje utonil kot partizan v Kolpi, ter mnogi neznani. Prihajali so s parolami, ki jih je dajal Franci Golob. Ena teh je bila: »Ali imate naprodaj kaj bukovega lesa?« Golob je skrbel tudi za prehrano. Imeli so ponarejene živilske nakaznice. Nekaj časa je kuhala moja žena, nekaj časa Žgankova, nekaj časa pa je Lipe hrano prinašal od neke ženske na Celovski cesti. Kruh smo kupovali sami, hrano pa smo nosili v delavnico, kot da jo nosimo zase. Vsako jutro sem tudi sam nesel nočno posodo na stranišče. Papir za tiskarno je prevažal Lipe iz delavnice mizarja »Angela« v Kolizeju na Gosposvetski cesti v praznih omarah in kredencah. Letake in druge tiskovine je Lipe odvažal v »diri« z votlimi drogovi ali pa v posebnem zaboji za premož v dvojnem dnom. Javka je bila v nekem hlevu na Rimski cesti.

Tiskarna je tiskala predvsem letake v italijanščini, namenjene italijanskim vojakom. Teh je natisnila kakih 12.000, slovenskih kakih 6000, štiri številke »Radijskega vestnika OF«, štiri številke »Mlade Slovenije« in šest številke »Slovenskega poročevalca«, dalje 3000 izvodov »Dela«, »Slovenski zbornik«, »Kratek tečaj za partizanske poveljnike«, več brošur in drugih manjših publikacij. Ko je začel delati tiskarski stroj, smo ciklostil oddali.

Za svoje delo, čeprav sem bil uradno »lastnik« delavnice, sem po točnem obračunu stroškov in dohodkov dobival 800 lir plače, enako tudi Turk, Lipe pa je sprejemal ustrežajočo nagrado kot vajenec.

Iz razumljivih razlogov smo delali kot mizarji bolj malo in smo zato poslovali iz izgubo. Razliko sta nadoknadili OF in KPS. Po en izvod vseh publikacij, ki smo jih natisnili, sem odlagal za streho in sproti zapisal s peskom. Po vojni so ob neki prezidavi vse to dobili v roke neodgovorni ljudje in pokurili.

V začetku septembra 1942 so nekega dne prišli Italijani aretirat livarja Ogrinca, ki je

imel svojo delavnico v isti hiši kot mi, le da smo bili mi v dvoriščni stavbi. Ravno kar je bil v našem bunkerju neki ilegalce, ki je govoril hrvaško, z njim pa tudi Ajdišek, Franci Golob in Lipe. Pravkar bi moral ilegalca spustiti na neki sestanek, toda namesto tega sem dal signal »nevarnost«. V delavnico sta stopila dva vojaka s strojnico in detektiv v civilu. Spraševala sta me, kaj delam ter začela stikati po de-

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

JOŽEF MLEKUZ *Dorijan*

»Konec 1942. ali v začetku 1943. leta, česar se točno več ne spominjam, smo imeli na Plužnah blizu Bovca aktivisti OF sestanek. Tedaj so nam povedali, da si mora vsakdo zaradi večje konspiracije izbrati ilegalno ime. Stanoval sem v bovškem zaselku Dvor, ki mu pravimo po bovško kar Dor. Zato sem si izbral v našem narečju ime Durijan, torej prebivalec Dvora-Dora. Pozneje so me vneti slovničarji brez moje vednosti in pristanka prekrstili, seveda ne prav. Iz Durjana sem postal Dorijan. Vsaj vso pošto sem dobival na to ime. Vdal sem se in ostal Dorijan. Tako sem dobil ime, ki ga menda nima nihče.«

JANEZ SLOVENC *Popaj*

»Svoje partizansko ime sem dobil novembra 1941. leta na Pugledu. Takrat sem prišel v Pugleško četo Stajerskega bataljona, kasnejše II. grupe odredov. Bili smo sila romantični in smo si zato izbirali tudi takšna imena. Nekdo je bil Klin, drugi Flika, bili smo Levi, Tigri, Pavijani in podobno. Meni so naprtili ime Popaj po racaku, filmskem junaku. Nazadnje se je komandant Franc Rozman-Stane ujezil in kratko ukazal: »Nobenih živalskih imen več!« Toda jaz sem že bil Popaj in sem tudi vnaprej ostal.«

MILAN URH *Marko*

»4. januarja 1943 sem bil Bičkov kurir. Biček mi je dal tudi ime Marko. Zakaj, ne vem. Ime se me je prijelo in mi še sedaj, toliko let po vojni, vsi bivši partizani pravijo kar Marko. Svojemu sinu sem dal ime Marko, da bo vedel, da je bil njegov oče v gmajni in da mu je bilo tako ime. Sicer pa je bila navada, da smo sinovom dajali svoja partizanska imena.«

IVO LIPAR *Iztok-Slavijan*

»Ime Izток sem si nadel že pred vojno v Društvu prijateljev Sovjetske zveze. Bilo mi je všeč, ker je to ime glavnega junaka iz Finžgarjevega romana »Pod svobodnim soncem«. S tem imenom sem se tudi podpisoval v šoli, pod članki, ki sem jih objavljal v naprednih ciklostiranih listih

lavnici. Turka sem poslal žagat les, da bi zadušil morebiten hrup iz bunkerja. Moral sem tudi pokazati načrte svojega dela. Nenadoma je detektiv planil h kupu desk in eno zlomil na mizi. Iskal je, če ni tisti kos lesa votel in če ne skrivamo kaj v njem. Toda odšli so; samo Ogrinca in pomočnika so odpeljali s seboj. Oni v bunkerju so čez čas prilezli na plan. Ves čas so držali puške v rokah, da bi se

uprli, če bi jih odkrili. Pušk smo imeli tačas v bunkerju pet, nekaj streliva in ročnih bomb. Vse to je prinesel Žgank iz Pliberškove delavnice.

Aretacija Ogrinca, ki so ga dolžili, da je izdeloval nekatere klišeje, pa ni imel z našo tehniko vsaj na videz nobenih zvez, se nam je zdela čudna. Morda fašisti kaj sumijo? Ugibali smo in postajali vedno bolj živčni. Posebno še,

ker je v naši sosesčini stanovala družina, nasprotna našemu osvobodilnemu boju. K 22-letni hčerki so večkrat ponoči prihajali vojaki in oficirji z avtomobili in tisti ljudje so se pogosto zadrževali na vrtu zraven naše delavnice.

Dne 23. septembra 1942 je bil deževen dan. Turk, ki že nekaj dni ni delal pri nas, je slučajno prišel v delavnico. Pleško je zaradi obilice dela šel iskat Babnika, ki je prišel že prejšnji večer v bunker. Golob je ravnokar prinesel kruh za ilegalce, ko sva s Turkom opazila na cesti skupino vojakov. Ugibala sva, kaj naj to pomeni. Nazadnje sva prišla do prepričanja, da bodo najbrž blokirali šišensko železniško postajo. Tedaj pa sta stopila pred delavnico dva oficirja in dva vojaka s strojnico. Ostali so pričeli skakati čez plotove. Bili smo obkoljeni. Brž sem dal znak za nevarnost. Oficirji so gledali v neke papirje, se med seboj tiho pomenkovali in kazali na različne strani. Odšli so, pa se spet vrnil in stopili v delavnico. Oficir je v slabi slovenščini vprašal: »Kje imate klet?« Spoznal sem, da smo izdani in najbrž izgubljeni. Izgovarjal sem se, da ne vem. Spet so spraševali za mojstra, torej zame. Preiskali so delavnico in dvignili pod. Čeprav je ob zidu vodil kabel v bunker in so ga opazili, so prenehali s iskanjem in odšli na dvorišče. Pred tem so mi grozili, da bodo v delavnico nametali bomb, če odkrijejo klet. Zunaj so začeli kopati rov iz Ogrinčeve delavnice proti naši. Kmalu je prišel pome Ogrinčev stric in mi sporočil, da Italijani zahtevajo, naj prežagam železne križe na oknu, ki je bilo zazidano. Če sem prej še na tihem gojil upanje, da ne bodo nič našli, sem vedel zdaj za trdno, da smo izgubljeni. Vojak je s krampom odrgal zarjavele križe. Zid se je podrl, zazijala je luknja in vojaki so zmago-slavno zakričali. Nekdo je segel vanjo in potegnil na svetlo šop letakov. Oficir me je zgrabil za prsi, potegnil pištolo in me prislonil k steni... V tem

»Sova« in »Misel« na klasični gimnaziji v Ljubljani. Oba lista je izdajalo panslaviistično društvo s sodelovanjem Menarta in Vilija Rožiča (padel leta 1941), sestavke pa je pregledoval in jih pilil Juš Kozak. Kasneje, po odhodu k partizanom, sem privzel še ime Slavijan, da ne bi bila možna zamenjava z nekim drugim Iztokom, partizanom na Pohorju. Tako sem imel kot šef vseh tehnik pri štabu IV. cone in kot načelnik propagandnega oddelka pri štabu te cone dvoje imen. Toda zaradi specifičnih okoliščin borbe na Štajerskem teh dveh imen nisem javno uporabljal tja do začetka leta 1944, ko je bila konspirativnost že manj potrebna.«

IVAN JAN *Srečko*

»K partizanom sem prišel februarja 1943. Moral sem si izbrati partizansko ime. Prej, na terenu, ga sploh nisem imel. Izbral sem si ime po ruskem kmečkem uporniku Stjenki Razinu. Toda Gorenjci so težko izgovarjali ime Stjenka in kmalu so me klicali Stenko, kasneje pa kar Stanko. Nekdo v četi pa je že bil Stanko in tako je večkrat nastala zmešnjava. To me je začelo počasi jeziti. Nekoč me je na straži prestrašil srnjak. Imel sem srečo, da niso bili Nemci. Velikokrat sem premišljeval o tem, kakšno srečo sem imel tudi prej, pri ilegalnem delu. Kako smo bili neizkušeni in pravo čudo je bilo, da nas niso Nemci vse polovili. Pa potem, ko so me prišli že iskat. Vse so zaprli, samo jaz sem uspel pobegniti. Zato, ker sem vedno imel srečo, sem si nadel ime Srečko in svoj sklep sporočil komandirju Škorcu ter tovarišem. Bili so zadovoljni, jaz pa tudi.«

IVAN LOKOVŠEK *Jan*

»Pred vojno sem se mnogo bavil s športom, najraje pa sem igral namizni tenis. Pri ljubljanski »Iliriji« sem bil tudi reprezentant. Toda kot študentu mi je bilo prepovedano javno nastopati. Zato sem si moral izbrati drugo ime, da sem lahko nastopal. Ker sem tedaj tudi rad in mnogo prebiral zgodovino, sem v neki knjigi zasledil tudi ime Jan. To ime, ki ga je imel Hus, se mi je zdelo pomembno, saj je njegov nosilec

Jan Hus vodil borbo proti zavojevalcem in je bil v svojih načelih neomajen... Aprila 1942. leta sem se srečal z Dušanom Kraigherjem — poznal sem ga že pred vojno kot dijak — in sem se mu predstavil s svojim pravim imenom. No, prav svojevrstno me je sprejel in močno oštel, češ da ne poznam konspiracije in da bi moral imeti ilegalno, partizansko ime. Tedaj sem si spet nadel ime Jan. Po tem imenu me večina ljudi tudi danes pozna. Nekoč pred leti se mi je zgodilo celo tole! Nekdo mi je rekel: »Ti, Jan, povej mi, kje bi lahko dobil Lokovška...«

trenutku pa je počilo na drugi strani, pri izhodu iz naše delavnice, nekaj strelav. Vnel se je kratek spopad z gostim streljanjem, pokale so tudi ročne bombe. Ajdišek je splezal iz bunkerja, ko je videl, da ga bodo Italijani našli, nekajkrat ustrelil proti njim in skočil skozi vrata. Prav malo je manjkalo, pa bi se prebil. Tekel je ob železnici proti Kavškovi ulici, toda ko je hotel skočiti čez ograjo Janežičeve vrtinarije, ga je pokosil rafal. Spopad je oficirja zmedel, da me je pozabil ustreliti.

Vse iz delavnice (mene, Jožeta Pezdirc, Janeza Turka in Jožeta Babnika), pa tudi Ogrinčeve delavce so prignali Italijani na dvorišče in nas vklenili. Vojaki so izpraznili bunker in znosil na svetlo vse, kar so našli. Kmalu je zabrněl avto. Pripeljal se je nekdo v civilni obleki, svetlolas, ki so ga vojaki in oficirji strumno pozdravljali. Po tem sem sklepal, da si je prišel nas in našo

delavnico ogledat visoki italijanski funkcionar. Stopil je tudi v delavnico in ukazal vojaku, naj me pripelje k njemu. Vojak me je odklenil od mojega tovariša in funkcionar mu je ukazal, naj se odstrani. Vse to me je močno začudilo. Neznanec je dokaj dobro govoril slovensko. Vprašal me je: »Ali poznate ljudi tukaj okoli?« Odvrnil sem mu, da zelo slabo, ker sem tu šele nekaj mesecev in sem samo delal, za ljudi pa se nisem zanimal. Ponovno me je vprašal: »Ali ne poznate prav nikogar?« Odkimal sem. Nato me je vprašal, če poznam neko M. Dejal sem, da samo na videz, tako kot poznam tudi njenega očeta, mater in brata. Tedaj me je vprašal, če je bila M. kdaj pri nas v delavnici. Odvrnil sem, da je bila dvakrat. Začel sem premišljevat. Res, pred približno tednom dni je prinesla popraviti k nam sandalo s plutovinastim podplatom. Vrtela se je po delav-

nici, tudi strojnico je pogledala in vprašala, kje je klet. Odgovoril sem ji, da smo jo opustili in zazidali, ker je bila vlažna. Pogledala je tudi v jašek, kjer je bil vhod v bunker. Kasneje je to spraševal tudi njen oče. Čez nekaj dni se je vrnila po sandalo. Spomnil sem se tudi listka z načrtom naše delavnice, ki sem ga videl pri karabinerjih. Na njem je bila narisana strojnica kot kvadrat, v kotu pa je bil manjši kvadrat kot oznaka za jašek. Fašistični funkcionar je gledal, kako napeto premišljujem in me vprašal, če vem, zakaj me to sprašuje. Osupnil sem. Nisem si mogel predstavljati, kaj je hotel s tem doseči. Po krajšem premišljevanju sem se spomnil. Ko me je spet vprašal, če sem se kaj spomnil, sem mu po krajšem presledku mukoma izdaval: »Hvala.« Tolažil me je, da se mi ni treba nič bati. Potem so me odpeljali na polico.

Začelo se je zasliševanje s pretepanjem. Zagovarjal sem se, da nisem vedel, kaj se godi v kleti, ker sem delal samo podnevi, ponoči pa so lahko drugi imeli ključ. Medtem so Italijani podrli delavnico in zasuli tudi klet. Spominjam se, kako me je kvestor srečal nekoč na stopnicah, ko so me gnali k zaslišanju. Začudil se je, da sem še živ in mi »prijaznesljivo« sporočil, da on za moje življenje ne bi dal niti prebite pare. Spet sem se spomnil tistega funkcionarja, ki se je pogovarjal ob moji aretaciji na dvorišču z menoj na samem.

Ajdišek je padel, Janeza Turka so še pred sodbo ustrelili kot talca, ker je stanoval v isti hiši kot likvidirani policijski komisar Kazimir Kukovič, Babnika so ustrelili pred Natlačenovo vilo. Tako sva ostala živa od tistih, ki smo bili takrat v delavnici, samo jaz in Pezdirc. Dne 17. decembra 1942 me je vojaško sodišče v Ljubljani obsodilo na 20 let zapore, Pezdirc kljub mladostnosti na 16 let, ostale pa na manjše zaporne kazni.

Janez Ovsenik

Miha Klinar: »Zeleni torzo«

ČASOPISNO-založniško podjetje »Gorenjski tisk« v Kranju je izdalo ob 15-letnici ustanovitve Prešernove brigade pesniško zbirko jeseniškega rojaka Mihe Klinarja »Zeleni torzo« (torzo pomeni nedokončano delo, okrnjen kip!). Pesniška zbirka obsega 71 pesmi in je izšla v tisoč izvodih. Knjigo je opremil Saša Kump, ilustracije pa je napravil akademski slikar Milan Batista.

Borec in pesnik Miha Klinar je našim bralcem že znan iz številnih pesmi, ki jih je objavila naša revija. Njegove pesmi se odlikujejo po čustveni, vase obrnjeni liriki, po svojevrstni obdelavi partizanstva v pesniški obliki. Iz njih veje značaj gorenjskega človeka, na zunaj morda nekoliko od ljudnega in robatega, na znotraj pa mehkega in čustveno razgibanega. Morda zaradi tega pesnik ponekod zaide v pretirano črnogledost in pesimizem. Gledano v celoti, pa je pesniška zbirka »Zeleni torzo« dragocen literarni prispevek za razumevanje čustev generacije, ki se je prostovoljno žrtvovala zato, da bi potomci živeli boljše in srečnejše življenje, pa je v tem boju sama zgorela. Ostali so ji spomini na hudo, toda lepo in slavno mladost, na ideale, ki so bili včasih preveč visoko postavljeni, na mladostne sanje in ljubezen. Vsekakor zavzemajo ljubezenska čustva, svojevrstno povezana z ljubeznijo do domovine in razredno borbo, v zbirki eno izmed osrednjih motivov. V tem pogledu je Klinar izredno posrečeno pojasnil čustva mladega človeka-revolucionarja, ki mu je dolžnost in boj prvo, potem pa šele osebni občutki (»A s tabo me druži le boj...«) Kljub vsemu pa diha iz zbirke nezlomljiva vera, da bodo nekoč, čeprav najbrž ne danes in ne jutri, doseženi cilji, za katere je padlo toliko ljudi in bo človeštvo zaživelopše in bogatejše življenje, brez vojn in smrti.

Kočevska v narodnoosvobodilni borbi

(Ob 15. obletnici Zbora odposlancev v Kočevju)

NAMEN sestavka je prikazati zelo na kratko in le v glavnih potezih pomen in delež kočevske deželice med NOB. Ali spada Kočevska kot zemljepisni pojem pod Notranjsko ali Dolenjsko, o tem naj se pričkajo — če se seveda hočejo — zemljepisci. Vsa NOB je dobro dokazala, da je partizanska Kočevska delček velike partizanske Dolenjske, dokazala pa tudi, kako je prav ta majhna dežela odigrala nadvse pomembno vlogo zlasti v letih 1942 do 1945, in to v taki meri, da njenega imena, partizanske Kočevske, ne bo načel ne zob časa in ne zbrisala nobena sila, dokler bo živel slovenski narod v naši veliki socialistični federaciji, Jugoslaviji.

Nekaj zgodovine

Če bi hoteli opredeliti obsežnost kočevske deželice po njenih nekdanjih prebivalcih — Kočevarjih, — bi rekli, da je Kočevska segala od Smuke, črmošnjiške doline in Dajčbirta nad Semičem do Krempe in Goteniškega Sneznika in od Jasnice, oziroma Ložin, do Mavrlena, Zdihovega in Banja loke. Na tej zemlji je pred vojno živelo nekaj manj kot 15.000 kočevskih Nemcev, katerih prednike so naselili ortenburski grofje nekako pred 600 leti (okrog leta 1330) z nalogom, naj izsekavajo gozdove in naredijo ploden svet, njive in pašnike. Ti kočevski kolonisti so prinesli s seboj svoj jezik (tako imenovano visoko nemščino), katerega so potem dopolnjevali z besedami okoli njih živčih Slovencev in Hrvatov. Tako se je razvila zanimiva kočevarska govorica, katere ni več razumel noben pravi Nemec. Jasnó je, da se partizanska Kočevska ni ozirala na meje tega kočevskega ozemlja in da je bila včasih večja ali manjša, kakor so pač dopuščale prilike in potrebe borbe.

Nedvomno bi se Kočevarji prej ali slej spojili z močnejšimi in žilavejšimi Slovenci in Hrvati, če bi se nemški narod ob začetku kapitalizma in ob rojstvu nemške narodnosti ne začel spominjati tudi teh svojih daljnih rojakov in jih ne začel uporabljati za svoje osvajaalne načrte v obliki tako imenovanega Jadranskega mostu (Adriabrücke). To je: s pomočjo tega »nemškega« otoka izsiliti si gospodarsko in kulturno pot do morja preko slovenskega ozemlja. Tako so se ob koncu prejšnjega in v začetku sedanjega stoletja začele hude in zanimive borbe med Nemci in Slovenci za to kočevsko zemljo, in njene ljudi. In Kočevarji so, podpirani v vsakem pogledu od neprimerno močnejšega nemškega kapitala, postajali vedno zagrizenejši »Nemci«. Ko je v Nemčiji prevzel oblast Hitler in ko je nemški narod zastupil z nacionalsocializmom, so postali Kočevarji leglo ene izmed najmočnejših hitlerjanskih petih kolon na Slovenskem in so vedno glasneje zahtevali priključitev Kočevske k nemškemu rajhu. Zato so tudi razpad bivše Jugoslavije pozdravili s huronskim vpitjem in veseljem, zelo kislo pa gledali Ita-

lijane, ki so aprila 1941 zasedli tudi Kočevsko.

Ker je bil Hitler Kočevarjem znova obljubil, da jih bo spravil v »obljubljeno deželo«, nemški rajh, je to svojo obljubo 1941 izpolnil tako, da je konec leta 1941 preselil Kočevarje v Zasavje, od tod pa poprej izselil Slovence. Kočevsko zemljo in nepremičnine na njej je kupila posebna italijanska družba »Emona«. To je bila zanimiva družba in Italija je imela še dve podobni: eno za eksploatacijo Etiopije, drugo pa za eksploatacijo Albanije. Zanimivo je še to, da je imel v vseh teh družbah vložen kapital tudi Vatikan in da je »Emona« predstavljala nekakšno predstopnjo in predstražo kasnejšega naseljevanja zaslužnih fašističnih borcev na tej slovenski zemlji.

Hitler je s preselitvijo Kočevarjev, te močne in strnjene pete kolone, naredil NOB neprecenljivo uslugo, kajti težko bi si bilo misliti med to peto kolono, recimo, obstoj naših najbolj zakonspiriranih ustanov, kot so bile bolnišnice ali partizanske tiskarne. Kočevarjem pa ni s tem storil prav nobene usluge. Med tistimi, ki še danes preklinjajo Hitlerja, so ne-

dvomno tudi Kočevarji, kajti prav po njegovi zaslugi so prenehali obstajati kot posebna narodnostna skupina in so danes bolj kot Judje raztreseni po vsem svetu.

Nastajanje in razvoj partizanske Kočevske

Kot povsod po Slovenskem se je tudi na Kočevskem začela NOB zelo zgodaj. Čeprav ne moremo govoriti o neki najstarejši kočevski partizanski četi (kot to upravičeno govorimo o takih četah na Gorenjskem, Stajerskem in drugod), ker so od leta 1941 obstajali popolnoma drugačni objektivni pogoji, pa se je po zaslugi enega od kočevskih prvoborcev in predvojnega partijskega aktivista, prof. Seška, prav na Kočevskem zelo zgodaj začela razvijati Osvobodilna fronta in njeni odbori. Tako je že zelo zgodaj, vsekakor že poleti 1941, obstajal okrožni odbor OF za Kočevsko, ki je imel že na začetku jeseni 1941 dva rajonska odbora OF, kočevskega in ribniškega. Prvi je imel tri, drugi pa dva terenska odbora OF, do decembra pa jih je bilo že osem. Sele januarja 1942 se je ribniški rajon odcepil od kočevskega in postal samostojno okrožje, kočevsko okrožje pa se je od italijanske ofenzive 1942 razvilo v naslednje rajone (okraje): Kočevska reka, Banja loka, Mozelj, Stari trg ob Kolpi, Koprivnik, Stari log in Kočevje mesto.

Vsak stari partizan je gotovo kdaj na Kočevskem srečal Zalarja in prav Zalarjevi veliki vnemi za administracijo se imamo zahvaliti, da so se ohranili zelo zanimivi zapiski o razvoju in delu ljudske oblasti in organov OF na Kočevskem. Posebno skrb so posvečali ti organi ljudske oblasti preskrbi za civilno prebivalstvo in partizansko vojsko, obstajal je tudi poseben kolektiv, ki je obdeloval za-

Skupina kočevskih Nemcev na nacističnem zborovanju nekje na Kočevskem pred vojno

puščeno kočevsko zemljo, obstajala so posebna ljudska sodišča itd.

12. junija 1942 se je na Kočevskem Rogu (Novi breg nad Starim logom) naselilo vodstvo NOB na Slovenskem. Tako je postala Kočevska s svojo bližnjo in daljno okolico poprišče prve in najvažnejše dejavnosti vrhovnega slovenskega revolucionarnega organa in s tem seveda tudi nekakšno središče vse slovenske revolucije in osvobodilne borbe. V začetku julija 1942 je bila na Kočevskem Rogu (Cink) partijska konferenca, ki je obravnavala vrsto najvažnejših vprašanj (o partizanskih vojski, o OF, o delu komunistov v NOV in na osvobojenem ozemlju v prvih organih ljudske oblasti, o agitaciji in propagandi itd.). Sredi julija 1942 je zadivljala velika italijanska ofenziva tudi po Kočevskem in to njena tretja in tretja a faza, v katerih so Italijani temeljito prehajkali vso Kočevsko (od 24. julija do 19. avgusta) in sedma faza, ko so se Italijani ponovno 22. septembra lotili Kočevskega Roga. Ta velika ofenziva bi postala lahko usodna za vodstvo slovenske revolucije in borbe, saj se iz popolnoma obkroženega Roga ni mogla več prebiti. Po ponorečem poskusu preboja pri Faberjevem križu se je vodstvo zakonspiriralo v velikem gozdnem bunkerju pod Kraljevim kamnom, kjer je preživevalo zelo hude dneve, pri ponovnem poskusu preboja 27. avgusta pa je bilo zaradi nenadnega srečanja z Italijani razbito v dve skupini. Kardeljeva skupina se je prebila preko Suhe krajine na Podlipoglav pri Ljubljani, Kidričeva pa se je umaknila na Rog in se je mesec dni kasneje priključila Kardeljevi skupini, ki je medtem opravila eno od najvažnejših nalog, reorganizirala partizansko vojsko in naredila skrbno izdelane načrte za nadaljnji razvoj revolucije, katero je nastajajoča bela garda hotela spremeniti v državljansko vojno.

Z odhodom vodstva revolucije in borbe s Kočevske je dobila ta deželica zopet svoj »provincijski« značaj. Visoko nad Kolpo, v znamenitih partizanskih krajih (Zdi-

Borci Kočevskega bataljona v Suhem potoku spomladi leta 1942; s čelado na glavi je Jaka

hovo, Muha vas, Turkova draga, Verdreng itd.) živi in deluje »Zaljarjev kolektiv«, posebna oblika agrarne socialistične revolucije na Kočevskem, pomladi 1943 pa se znova vrne na Rog vodstvo, tokrat na Bazo 20 nad Starimi žagami in Rampoho, kjer je ostalo do 13. decembra 1944. Ob drugi obletnici OF je bilo I. zborovanje aktivistov OF na Pugledu na Rogu, kjer je bila objavljena izjava o doseženi enotnosti v OF, zopet je oživela ljudska oblast na Kočevskem in kmalu po kapitulaciji Italije se je okrožni odbor OF za Kočevsko skrčil na štiri okraje (Kočevje, Banja loka, Kočevska reka, Mozelj) z 51 terenskimi odbori.

Ne bi govorili veliko o Zboru odposlancev slovenskega naroda, ki je bil od 1. do 3. oktobra 1943 v Kočevju in čigar 15. obletnico obhajamo te dni, saj je bilo o tem velikem dogodku v zgodovini slovenskega naroda napisanega že veliko. Nas na tem mestu veliko bolj zanima delež kočevske deželice k skupni borbi vseh jugoslovanskih narodov. Od Kočevskega zbora dalje je imel slovenski narod svoje prvo izvoljeno najvišje narodno predstavništvo in njegov izvršilni organ. Opozoriti pa je vsekakor treba na veliki sodni proces proti belogardističnim in plavogardiškim izdajalcem, ki je bil od 9. do 10. oktobra 1943 v Kočevju. Na zatožni klopi je sedelo 21 velikih zločincev in 16 jih je bilo obsojenih na smrt. To je bil prvi proces te vrste v zasuhljeni Evropi in njegov odmev je segel daleč preko slovenske in jugoslovanske zemlje.

Oktober 1943 se je Kočevsko okrožje spojilo z Ribniškim okrožjem in je to novo Ribniško okrožje obsegalo naslednje okraje: Banja loka, Kočevsko reko, Mozelj, Kočevje, Ribnico, Dolenjo vas, Sodražico, Loški potok, Drago, Struge-Dobrepolje, Velike Lašče, Turjak, Rob in Barje. Maja 1944 so se ti okraji znatno skrčili in je Ribniško okrožje obsegalo le okraje Banja loka, Kočevje, Velike Lašče, Barje, Ribnico, Sodražico in Loški potok, 23. avgusta 1944 pa se je to Ribniško okrožje spojilo z Notranjskim okrožjem in Ribniško-notranjsko okrožje z okraji Kočevje, Ribnica, Velike Lašče, Cerknica, Logatec in Vrhnika. — Tako je — le v kratkih besedah povedano — rasla in se razvijala partizanska Kočevska.

Borbe na Kočevskem

Ker je bilo o borbah na Kočevskem do kapitulacije Italije že dosti napisanega, bi to razdobje na tem mestu preskočili. Poudariti pa je treba, da se je Kočevska vojaško razgibala zgodaj pomladi 1942, da je začelo prav na Kočevskem nastajati prvo slovensko osvobodeno ozemlje, da je bila Kočevska prizorišče hudih bojev med veliko italijansko ofenzivo, da je bila Kočevska nerazdružljivo povezana z ustanovitvijo Tomšičeve in Cankarjeve brigade, da je Tomšičeva brigada 2. oktobra 1942 dobro potolkla Italijane v Jelenovem žlebu, da so se na Kočevskem po drugi veliki zmagi v Jelenovem žlebu pomladi 1943 koncentrirale vse prve štiri slovenske brigade, skratka: da ni bilo noge starega partizana, ki ne bi v teh letih stopila na kočevsko zemljo. Na tem mestu nas zanimajo le borbe po kapitulaciji Italije.

Znano je, kako silno je narasla NOV Slovenije po kapitulaciji Italije. Ker bomo kasneje rabili številke brigad, pogledimo, v katere divizije 7. korpusa so spadale. V 14. divizijo so spadale 1. (Tomšičeva), 2. (Serčerjeva) in 13. (Loška ali Bračičeva) brigada (pred nemško ofenzivo še Rabaska, Snežniška ali Brkinska, Tržaška in Istrska brigada). V 15. diviziji so bile 4. (Gubčeva), 5. (Cankarjeva), 12. (brezimenska) in 15. (Belokranjska) brigada (pred nemško ofenzivo še 14. ali Železničarska brigada), v 18. diviziji pa so bile 8. (Levstikova), 9. (nastala iz ZDO) in 10. (Ljubljanska) brigada. Naloga 7. korpusa pred ofenzivo je bila osvoboditev čimveč ozemlja izpod nemške okupacije, zato je 15. divizija uspešno prodirala proti Savi, 14. proti Južni železnici in preko bivše jugoslovansko-italijanske meje, 18. divizija pa proti Ljubljani in preko nemško-italijanske meje. Prav sredi teh velikih ofenzivnih operacij pa je zadivljala preko bivše Ljubljanske pokrajine tretja faza velike nemške ofenzive (Wolkenbruch III. od 14. oktobra do 6. nov. 1943), katere močan začetni udarec je občutila tudi Kočevska, katero je sklenil Glavni štab na začetku ofenzive braniti.

Oglejmo si nekoliko te hude boje na znamenitih partizanskih strminah ob cesti Banja loka—Brod na Kolpi! Ko so Nemci že 10. oktobra zasedli Delnice, je Glavni štab takoj poslal s Turjaka 2. bataljon 10. brigade, ki je zasedel položaje Grivac—Petrinja—Pirče—Stajer. Iz Delnic so Nemci pritiskali proti Brodu na Kolpi, pa tudi proti Mrzlim vodicam, Črnemu lugu in Gerovu. Ker je Glavni štab mislil, da gre le za kratkotrajen nemški sunek, čeprav izredno močan, je skušal Nemce zadržati in je razporedil 4. bataljon 10. brigade na sektorju Kuželj—Stružnica, 3. bataljon 9. brigade na sektorju Stružnica—Stajer—Tišempelj—Fara, 2. bataljon 9. brigade na koti 375—402 pri Starem trgu, 4. bataljon 9. brigade pa je ostal v Banja loki v rezervi. Na naših položajih so bili tudi štirje topovi. 17. oktobra je bil ustanovljen poseben operativni štab za obrambo tega sektorja, v sestav katerega so prišle 9. brigada iz 18. divizije, 2.

Partizansko skladišče v Ferdrenškem gozdu 1942. leta

iz 14. divizije in 14. iz 15. divizije. Ker tega dne 14. brigada še ni prišla na položaje, je 2. brigada blokirala cesto Crni lug—Mrzle vodice, cela 9. brigada pa zasedla položaje nad Kolpo. Toda že v noči od 17. na 18. oktober so Nemci izsilili prehod čez Kolpo in so kljub silovitemu ognju naših enot popravili most na Brodu, 19. oktobra pa z velikimi silami udarili proti Vasi in Fari. Začele so se silno hude in krvave borbe, v katerih so se naše sile 21. oktobra umaknile na nove položaje nad cesto Nova sela—Vrh. Sele popoldne tega dne je prišla 14. brigada in okrepitev, 1. bataljon 1. brigade, štab 7. korpusa pa je ukazal vreči za vsako ceno Nemce iz Broda na Kolpi. Zato je ukazal operativni štab, naj 14. brigada v noči od 21. na 22. oktober napade Nemce v Fari, Potoku in Vasi, 1. bataljon 1. brigade pa Petrinjo. Napad ni uspel in Nemci so po kratkem zatišju silovito udarili preko Jesenovskega hriba proti Banja loki, že opoldne 22. oktobra pa je prodrla močna tankovska kolona tudi do Ajbla in od tod dalje proti Moravi in Stalcerjem. Tako so Nemci preplavili južno Kočevsko in 24. oktobra zasedli Kočevje, od koder so prodirali z glavno kolono proti Žužemberku. Leva kolona tega glavnega nemškega prodora Delnice—Kočevje je že 19. oktobra zasedla Crni lug, 20. oktobra Mali lug in Tršče, 26. oktobra pa Cabar in Stari trg pri Ložu.

Zanimivo bi bilo sedaj pregledati manevriranje in prebijanje nekaterih naših brigad med ofenzivo po Kočevskem. Toda za to na tem mestu ni prostora. Pač pa si bomo ogledali protiofenzivo 7. korpusa, ki se je začela takoj po nemški ofenzivi in je zajela tudi Kočevsko. Tu gre za velike ofenzivne akcije 14. divizije, ki je 22. in 23. novembra 1943 likvidirala Grahovo pri Cerknici, v noči od 2. na 3. december Velike Lašče in

V Kočevju, 9. septembra 1943. leta: prvi partizanski vlak je pripravljen za odhod

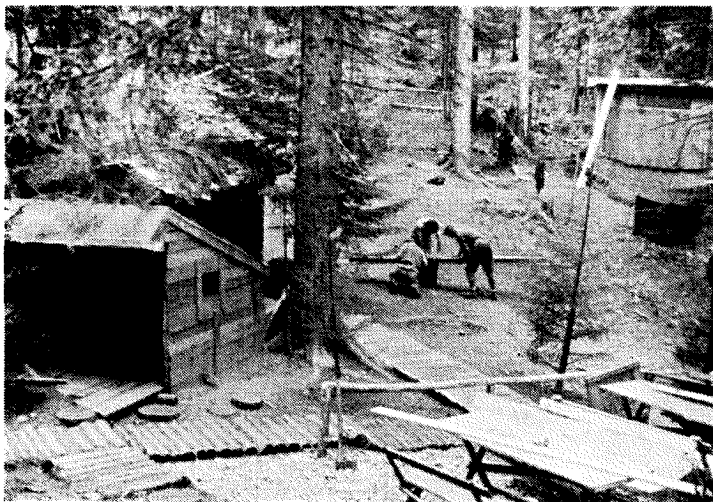
je nato do 12. decembra tudi v Kočevju likvidirala že vsa nemška oporišča razen gradu, nato pa so od ribniške strani vdrli v mesto nemški tanki in divizija se je morala umakniti na sektor Polom—Hinje, kjer je imela ta divizija pred odhodom na Stajersko zadnjikrat zelo hude borbe z močno nemško kolono, ki je 24. in 25. decembra prodirala iz Kočevja preko Smuke na Dvor in Žužemberk.

Značilnost operacij NOV na Dolenjskem prve mesece 1944 je v njenih borbah na treh sektorjih: na komunikaciji Kočevje—Ljubljana, blokada Novega mesta in stalni ofenzivni pritisk proti Ljubljani. V sklopu teh velikih borb na Kočevskem in vzdolž komunikacij

proti Ljubljani je prišlo 25. marca 1944 do velikih izgub, ki sta jih utrpela, 3. in 4. bataljon 9. brigade v Makošah pri Ribnici. Tega dne je odšla iz Kočevja močna nemška kolona in se premikala preko Stare cerkve na koto 491—Koblerski hrib—955—723. Tu se je kolona razvila v strelce in prodirala proti Makošam. Istočasno je odšla nemška kolona tudi iz Ribnice, ki je z delom svojih sil postavila zasedo ob cesti Lipovec—Makoše, z ostalimi silami pa prodirala preko kote 487 nad Otavicami do severozahodnih obronkov nad Makošami. Ker bi morala 3. in 4. bataljon 9. brigade prav tisti dan menjati položaje, sta bila tisto jutro oba v Makošah. Za zavarovanje je bila poslana bojna patrola proti Ribnici, Stari cerkvi in Kočevju, postavljena so bila tri stražarska mesta in dve izvidnici, oddaljeni pet sto metrov od Makoš. Bojna patrola, ki je bila poslana proti Ribnici, je naletela na sovražnika pri Otavicah in sovražnik se je po kratki borbi umaknil iz vasi, a nadaljeval pohod proti koti 487. Ko so v Makošah zaslišali streljanje, je poslal 4. bataljon takoj zasede na koto 482, toda sovražnik jo je zelo spretno obšel in prišel neopazen do izvidnice, katero je ujel, hitro obkolil vas in jo ob pol devetih dopoldne napadel. Zaradi popolnega presenečenja nista dala oba bataljona skoraj nobenega urejenega odpora in sovražnik se je po kratki, komaj 15-minutni borbi umaknil. Toda izgube so bile zelo velike. Od 3. bataljona 6 mrtvih, 20 ranjenih in 46 ujetih, od 4. bataljona pa 3 mrtvi, 4 ranjeni in 17 ujetih. Ostali so se rešili; prebijali so se posamič ali v manjših skupinah. Glavni štab je zato za kazen odstavil ves štab 9. brigade in štab 3. bataljona, že 25. marca pa je poročal Vrhovnemu štabu in obtožil štab 7. korpusa njegovega birokratskega odnosa do enot, nezadostne priprave vseh akcij in njihove kontrole.

V Kočevju, 9. septembra 1943. leta

Slovenska centralna partizanska bolnišnica na Rogu

Zato predlaga zamenjavo komandanta in ukor komisarju.

Ko so Nemci sredi aprila 1944 dosti energično likvidirali »kočevsko fronto«, je Glavni štab prešel na velike korpusne in divizijske operacije. V sklopu teh operacij je prišla na vrsto tudi likvidacija kočevskega žepa. Štab 18. divizije je ukazal prvi napad na Kočevje 9. novembra, in to v sodelovanju z zavezniškim letalstvom. Napadli naj bi 8., 9. in 10. brigada. Do napada pa ni prišlo, kajti divizija je bila v silno hudih borbah na sektorju Hinje—Prevole—Sela—Vrh (znamenite borbe na koti 5771) in je imela 33 mrtvih, 24 ranjenih ter 39 pogrešanih. Zelo dobro pa so deli 18. divizije (8. in 10. brigada ter specialni bataljon) paralizirali znani sovražnikov suneč proti Beli krajini sredi novembra pri Koprivniku in Rajhenavu.

17. novembra je štab 7. korpusa ponovno ukazal, naj 18. divizija

napade Kočevje, 15. divizija in operativni štab 6. in 11. brigade pa naj akcijo zavaruje. Tudi ta akcija naj bi bila v zvezi z zavezniškim bombardiranjem mesta. 18. novembra je 18. divizija zasedla sektor Salka vas—Rudnik—Nanos, 15. divizija sektor Jasnica—Rakitnica—777—736—579—Prigoriški plaz—Hinje—Prevalje, 6. in 11. brigada pa sektor Mala gora—Gradeneč—Sv. Katarina. Po zavezniškem bombardiranju Kočevja je 8. brigada napadla vzdolž ceste Salka vas—Kočevje, a se je morala zvečer vrniti na izhodiščne položaje. Iste neuspehe so doživele istega in naslednjega dne tudi ostale brigade. Borbe so trajale še 20. novembra, nakar je Glavni štab ukazal umik zaradi vedno večje intervencije od ribniškega konca. Vse kaže, da je bil napad slabo pripravljen in je terjal velike žrtve, 21 mrtvih, 85 ranjenih, 48 pogrešanih in 11 dezertirjev.

Bližala se je pomlad 1945 in z njo težko pričakovana svoboda, toda nemška aktivnost ni na kočevski fronti popustila niti za las in je postajala celo iz dneva v dan večja. Štab 7. korpusa je 29. marca 1945. leta ukazal svojim enotam »braniti dosedanje položaje na črti Hinje—Lašče—Krka—Podgrad in položaje proti Kočevju«, 2. aprila pa je ustanovil Glavni štab 4 obrambna področja, novomeško, metliško, črnomeljsko in kočevsko.

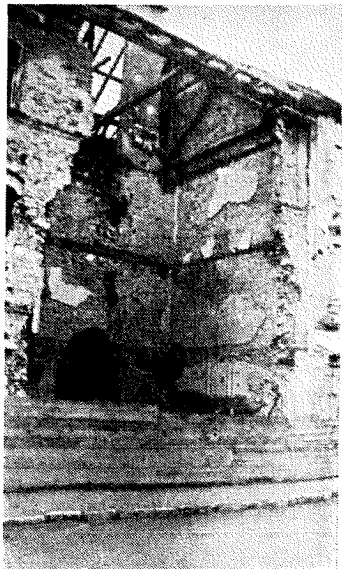
Dne 4. aprila 1945 je ukazal štab 7. korpusa napad na Struge. Napad se je začel 6. aprila, a dan zatem je začel sovražnik diviziji za hrbtom z generalnim napadom na Suho krajino, proti kateri je prodiral iz Kočevja, Strug, Novega mesta in Stranske vasi. Tako sta bili obe diviziji, to je 15. in 18., zelo močno zaposleni na področju Stari log—Smuka—Hinje—Prevole—Vrščice in njihove enote so postajale že preutrujene. Zagrizenost teh borb kažejo tudi izgube. Samo v borbah s kolono iz Ko-

čevja so imele naše enote 9. aprila 24 mrtvih in 15 ranjenih. Ker se 18. diviziji ni posrečilo zadržati sovražnika, se je začela umikati na Kočevski Rog, kar je storila tudi 15. divizija. Štab 7. korpusa je moral 15. aprila priznati, da je sovražnik z ofenzivo proti Suhi krajini uspel in »vrgel naše sile na črto Kunč—Podstenice—Grofja miza, obvladal cesto Velike Lašče—Hinje—Zužemberk in hoče vzpostaviti tudi komunikacijo Novo mesto—Zužemberk«. Zato je prešel 7. korpus z vsemi svojimi silami, 12.251 borci po spisku, 10.261 na mestu, 16. aprila v splošno ofenzivo na Kočevskem Rogu in dne 19. aprila je bil položaj takle: 15. divizija je držala položaj Koprivnik—Faberjev križ—Sedlasta gorica—822—575—630, 18. divizija pa Uršna sela—Meniška vas—268—Podgrad—Cerovec—Lakovnice—Birčna vas.

Zapoved štaba 7. korpusa pravi 20. aprila v uvodu, da je naglo napredovanje enot 4. armade proti Sušaku—Reki—Klani—Gomanec in ogrožanje oporišč na sektorju Karlovac prisililo sovražnika, da je okreplil svoje sile na sektorju Kočevje—Brod na Kolpi—Briga—Borovec—Gotenica—Grčarice z nedičevci in četniki, popustil pa je pritisk proti Suhi krajini. »Da bi se enotam 4. armade omogočilo nadaljnje napredovanje in da se zavaruje njihov desni bok« — so dobile enote 7. korpusa in 1. brigada iz 20. divizije (iz 4. armade) nalogo očistiti vso južno Kočevsko. 15. divizija je dobila ukaz, naj zadrži sovrážnika na črti Grofja miza—759—Kunč—Jazbec, in če bo sovražnik pasiven, naj ga napada, medtem ko je njena 4. brigada odšla v sestav Kočevske grupe. 18. divizija je dobila nalogo zadrževati sovražnika na črti Podhosta—Meniška

Kočevje 1944. leta

Kočevski grad pozimi 1943. leta

Sovražni bunker pred Kočevjem, ko so ga maja 1945 uničili partizani

vas—Težka voda, 8. brigada pa je odšla v sestav Kočevske grupe, katero so sestavljale 4., 8. in 1. brigada KNOJ ter Notranjski odred. Ta Kočevska grupa je dobila hkrati ukaz, naj do zore dne 21. aprila zasede položaje Muhov breg—Pevska gorica—Stalcerški hrib—729 z dvema brigadama in napada sovražnika na sektorju Stalcerji—Morava—Ajbel—Podstene—Banja loka, z eno brigado pa naj se zavaruje proti Kočevju na črti 503—500—482—607 in napada Cvišlarje in Livold.

Tako je začel dobivati kočevski sektor kar največjo pomembnost. 23. aprila je bil položaj naših enot naslednji: Kočevska grupa je držala črto Ajbel—Dolga vas pri Kočevju, štab 7. korpusa je bil v Črmošnjicah, štab 15. divizije s specialnimi enotami na Podstenicih, 4. brigada v Kočevski grupi, 5. na položajih Faberjev križ—Vinska pot, 12. Sedlasta gorica—Grofja miza, 15. Vinska pot—Kraljev kamen, avstrijski bataljon (v sestavu NOV) v Podgradu. 18. divizija je bila s štabom in specialnimi enotami v Uršnih selih, 8. brigada v sestavu Kočevske grupe, 9. na položajih Podturn—Sedlasta gorica—Meniška vas, 10. G. Težka voda—Cerovec—Podgrad in 4. Lakovnice—Birčna vas—Ljuban—Podluben. Tega dne je bil sovražnik zelo aktiven in je izpadel na Vinico, kjer je porušil od partizanov zgrajeni most, 24. aprila pa je začel vdirati tudi od Novega mesta in Kočevja.

25. aprila je prišel 4. korpus definitivno pod operacijsko komando štaba 4. armade in dobil je ukaz nemudoma napasti sovražnika v Kočevski reki in prodrati na črto Ribnica—Travnik—Stari trg.

Zato je ukazal štab 7. korpusa premik vseh svojih enot na kočevski sektor, razbijati sovražne sile na črti Stalcerji—Kočevska reka—Brod na Kolpi in varovati desni bok 4. armade, ki je napredovala proti St. Petru na Krasu. Tako se je 15. divizija premaknila 29. aprila popoldne in je 30. aprila zasedla položaje Nemška loka—Vimol—Ceplje, dočim je 8. brigada ostala v sestavu Kočevske grupe. S Kočevskega Roga se je premaknila tudi 18. divizija in je 30. aprila zjutraj zasedla položaje Mačkovec—Rajndol, vključila v svoj sestav 4. brigado iz Kočevske grupe, 5. pa se je premestila iz Vinice na Brod na Kolpi. Tako je ostala Bela krajina vojaško nezaščiten in vse vodstvene ustanove so se preselile v Gorski Kotar.

Ker je zavzel del 4. armade 30. aprila že St. Peter, Ilirsko Bistrico in se je začel približevati Trstu, je bila glavna naloga korpusa varovati njegov desni bok, razbiti sovražne grupacije na sektorju Stalcerji—Kočevska reka—Borovec—Grčarice in izbiti na črto Ribnica—Travnik—Stari trg preko Grčaric. Zato se je 18. divizija premaknila popoldne na sektor Ferdreng—Muha vas—Zdihovo—Podstene, ob desetih zvečer pa na

sektor Gotenica—Reški hrib—Pašniki in blokiral Kočevsko reko, katero naj bi 1. maja ob šestih zjutraj napadla. 15. divizija je zasedla v noči na 1. maj sektor Stalcerji—Rogati hrib—Muharsko brdo—Morava, s Cankarjevo brigado pa Banjo loko—Pučki hrib—Mali Mošenik—Borovec in je dobila nalogo, napasti ob šestih zjutraj Stalcerje, nato pa po zavzetju Stalcerjev prodirati severno od Novih Lazov.

Toda dogodki so se razvijali hitreje od vseh teh ukazov in nalog in zato so bili vsi prejšnji ukazi preklicani. 15. divizija je 1. maja zasedla sektor Banja loka, 18. divizija pa je bila prepeljana s kamioni na sektor Cabar. Bližal se je konec. 2. maja je ukazal štab korpusa, naj 15. divizija ponoči blokira Kočevje in ga zgodaj zjutraj zavzame, 18. divizija pa Ribnico. 3. maja je bila 18. divizija (9. in 10. brigada) v zelo hudih bojih za Grčarice in je imela samo popoldne tega dne 12 mrtvih in 23 ranjenih. 4. maja: 15. divizija je zjutraj osvobodila Kočevje, 18. divizija pa šele zvečer Grčarice. 5. maja: zjutraj je sovražnik izpraznil Ribnico in obe diviziji sta gonili sovražnika, ki je bežal s Kočevske.

Na Kočevskem so se torej v letih 1941 do 1945 dogajali zelo pomembni dogodki in zato upravičeno prištevamo to deželico med najpomembnejše kraje v naši narodnoosvobodilni borbi.

Dr. Metod Mikuš

Bilo nas je vedno več

ZAČELO se je julija 1941, ko je bila ustanovljena I. celjska četa pod vodstvom Slavka Šlandra-Vilča in Petra Stanteta-Skale. Res, malo jih je bilo, komaj 18 v četi, toda od teh 18 borcev bo zrastle 18 vodov, čet... Kmalu zatem sta nastali še Savinjska in Revirska četa, kasneje pa še Pohorska. Avgusta sta se združili Revirska in Savinjska četa pod vodstvom Rudija Kneza-Silasa. Slede vojaške in politične akcije, med drugim napadejo partizani 24. avgusta rudnik Zabukovica. Napad ni popolnoma uspel, padel pa je prvi nemški policist na tem področju. Kmalu zatem so izvedli akcijo na Mozirje in minirali progo pri Šoštanju. Čete so številčno rasle ter zadajale vedno hujše udarce okupatorju in domačim izdajalcem. Posebno na rudnike v Revirju se vrstijo partizanski napadi! Tu Nemci poskušajo energič-

no reagirati: postavljajo zasede na važnih prehodih, patrolirajo in »hajkajo«, terorizirajo prebivalstvo hribovskih vasi, toda vse brez uspeha. Partizanske čete rastejo in se v začetku oktobra 1941 združijo v I. štajerski bataljon, ki ga vodi France Rozman-Stane. Takoj po ustanovitvi bataljona, v noči med 5. in 6. oktobrom, napade bataljon Šoštanj. To je prva velika akcija štajerskih partizanov, ko je bataljon, močan kakih 70 borcev, izvedel vojaško dobro organizirano in politično pripravljeno akcijo. Napad je popolnoma uspel in bataljon je uničil, razgal in prepodil vse, kar ga je oviralo. Partizani so bili v mestu vsa noč, ob prvem svitu pa so se z velikim plenom vrnili na Dobrovlje. Konec oktobra sledi napad na Gomilsko. Partizani zavzamejo Čmakovo graščino in ujamejo graščaka Čmaka,

njegovo ženo in sturmführer-ja Bobeka. Vsi trije so bili zagrizeni nemčurji.

Nemško poveljstvo je hitro prišlo do spoznanja, da jim zaradi razmaha partizanstva postajajo pod nogami vroča tla. Zato so Nemci takoj po akciji na Gomilsko pripeljali močno elitno enoto in 26. oktobra napadli Prvi štajerski bataljon na Čreti. Nastal je spopad, ki je trajal pet ur. Padlo je 30 nemških planinskih lovcev, najmanj dvakrat toliko pa je bilo ranjenih. Partizani so pokazali v boju veliko hrabrost. Nemci so zagrizeno napadali, podpiral jih je močan strojnični ogenj, toda vsi njihovi napadi so zastali pred šibko obrambno črto skoraj samih skojevcev in komunistov. Borba je imela velik odmev med štajerskim ljudstvom. Po spopadu na Čreti je bataljon odšel z Dobrovelj preko Savinjske doline na Griže, kjer je en dan počival. Že 29. oktobra pa se je podal na »Brežiški pohod«. Namen partizanov je bil pomagati ljudem, ki so jih Nemci nameravali izseliti. Toda Nemci so za pohod zvedeli.

Prvi spopadi so se začeli pri Sv. Hemi nad Slivnico. Nemci so poskušali bataljon obkoliti in uničiti, s tem pa uničiti tudi partizanstvo na Štajerskem. Partizani pa so

razbili več nemških obročev in zased in nadaljevali pohod, čeprav so bili nemški obroči vsak dan bolj gosti in številni. Poleg tega je zapadel še sneg, pritisnil je mraz in začela se je lakota. Bataljon se je prebil na Bohor. Nemci so pripeljali okrepitev, tako da je partizane zdaj napadalo več kot 2000 sovražnikov. Vedno težji položaj je narekoval štabu bataljona hitre ukrepe. Sklenili so, naj se bataljon umakne nazaj v Savinjsko dolino, ker je bivanje na Kozjanskem nemogoče. Na poti nazaj je bataljon razbil več nemških obročev v krajših, toda srditejših spopadih. Štab je stremel, da se prebije s čim manjšimi izgubami, ker je računal, da bo treba na spomlad s kadrom, že prekaljenim v boju, ustanoviti nove čete, bataljone, odrede...

Po desetdnevnih borbah in napornih pohodih se je bataljon v prvi polovici novembra 1941 vrnil na izhodiščno točko na področju Griž. Manjkalo je približno 10 borcev, ki so padli ali bili ranjeni oziroma ujeti. Po nalogu komandanta Staneta se je nato bataljon razdelil v manjše skupine zaradi prezimovanja v Revirjih in Savinjski dolini. Sam pa se je napotil čez Savo na Dolenjsko, kamor ga je klicalo Glavno poveljstvo slo-

venskih partizanskih čet zaradi ustanovitve II. grupe odredov.

Medtem partizani na Štajerskem niso čakali, da bo sneg popolnoma skopnel. Nobenih znakov pomladi še ni bilo po hudi zimi, ko so se čete že začele zbirati. Revirčani so se zbrali nekje na Pleši v začetku marca, Savinjšani pa pod Mrzlico. Prihajali so novinci in ko se je zbral ves bataljon, je štel blizu 100 ljudi. Komandant je bil Silas, komisar pa Boris Čížmek-Bor. Takoj potem je bataljon večkrat uspešno napadel Nemce. Posebno uspešen je bil napad na nemško postojanko v Moravčah. Čeprav so Nemci samo postojanko uspešno obdržali, je partizanom uspelo zapleniti precej hrane, med drugim tudi 600 kg sira. Še uspešnejši je bil napad na rudnik Huda jama. Tu je bataljon zaplenil precej razstreliva, 18 pušk, obleke, strelivo in drugo. Začasno je rudnik prenehal obratovati. Podobno je 29. aprila bataljon napadel rudnika v Trbovljah in Hrastniku. Seveda so Nemci zaradi njegove aktivnosti bataljon pričeli vneto zasledovati. Ta se je po hudi borbi umikal v šentjurske hribe v Savinjski dolini, nato pa na Črni vrh.

Sledila je reorganizacija bataljona. Manjše skupine (od 6 do 10 borcev) je štab poslal v posamezne predele Štajerske, naj tam organizirajo narodnoosvobodilno gibanje. Iz teh skupin naj bi nastale nove čete. Ena takšnih skupin je odšla na Kozjansko, ena pa na Koroško.

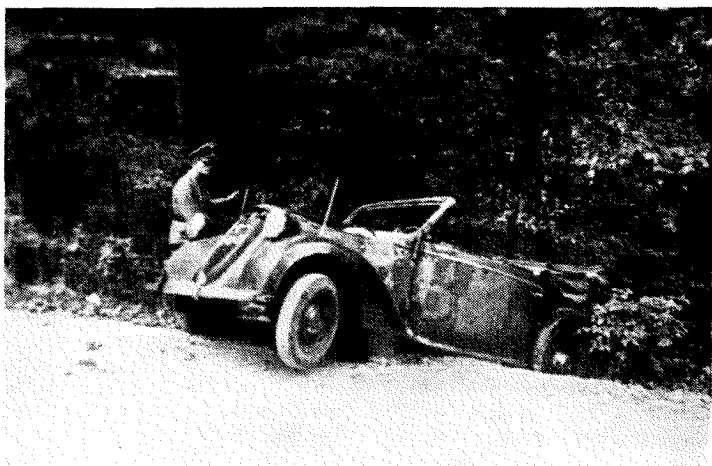
Sredi maja je bataljon napadel nemško orožniško postojanko v Ljubnem. Partizani so enega policista ujeli, enega pa ubili. Eden se je vdal in ostal pri partizanih — ime mu je bilo Tone. Med več uspešnimi akcijami in napadi naj ne ostane pozabljen napad na Nazarje in likvidacija zagrizenega gestapovca Goveka v Zadrenški dolini. Pomembna je tudi borba na Sv. gori junija meseca, kjer so štajerski partizani pričakovali prihod II. grupe odredov.

Skupine, ki so se v začetku maja ločile od bataljona, tudi

Po borbi na Dobrovljah so Nemci »razstavili« ujete in pobite partizane v Celju

niso mirovale. Kozjanska skupina je takoj po prihodu na novo področje iz zasede napadla nemško patruljo in pri tem zaplenila mitraljez. V vasi Zabukovje je likvidirala nemškega učitelja, oficirja SS. Pri tem je zaplenila dve esesovski uniformi z mnogimi odlikovanji, pištolo, pisalni stroj itd. Pri Blanci je minirala progo. Kmalu je skupina prerasla v četo, saj je štela že 20 borcev. Vodila sta jo Anton Vratanar-Antonesko in Ivan Škvarca-Modras. Zaradi izdajstva pa so Nemci 2. junija četo obkolili na Bohorju, ko je bila ravno pri kosilu. Kljub presenečenju se je spopad končal v korist partizanov. Četa se je z jurišem brez žrtev prebila, pri tem pa zaplenila brzostrelko in oficirsko torbico z zemljevidom, kjer je bil z rdečim krogom označen kraj našega taborišča. Padel je nemški poveljnik, neki poročnik. V začetku julija je četa štela že 40 borcev, imela pa je še rezervno orožje. V Rogški Slatini so namreč partizani s pomočjo simpatizerjev, ki so bili prisiljeni služiti pri vermanih, vzeli iz skladišča 15 novih pušk in več šotorov. Zatorej ni čudno, če so začeli Nemci četo zasledovati na vsakem koraku. Le-ta je pogosto v nočnih pohodih padla v zasedo, prvi vod pa so na Rudnici pri Podčetrtku Nemci zaradi izdajstva obkolili in je vod pri tem izgubil tri mlade borce. Podnevi je četa v zasedah čakala Nemce, ponoči pa Nemci na četo. Vročega julijskega dneva se je razvil hud spopad med partizani in Nemci na Boču. Jurišali so eni in drugi, tako da so položaji večkrat menjali gospodarja. Po štirurni borbi se je četa morala pred desetkratno premočjo umakniti. Nemci so jo stalno zasledovali. Četo sta ovirala še dva ranjenca, ki so ju morali borci nositi. Četa se je zato razbila. Čez nekaj dni so spet zaradi izdajstva Nemci četo na dogovorjenem zbornem mestu obkolili. V tej borbi so imeli uspeh — četa se kot taka pozneje ni več pojavljala na Kozjanskem.

Ena izmed akcij Veličkove čete na Štajerskem 1942. leta

V letu 1942 je štab bataljona razporedil četo po Dobrovljah, na Pohorju, v Savinjski dolini in v Revirjih. Po prihodu II. grupe se je Pohorska četa vključila v sestav Pohorskega bataljona. Četa komandirja Alojza Hafnerja-Velička je imela borbeno področje med Savinjsko dolino in Revirji. Na Trojanah je iz zasede razkropila nemško kolono in pri tem zažgala 11 tovornih avtomobilov. Napadla je rudnik v Hudi jami ter minirala vse pogonske naprave in rudniška okna. Pri teh napadih je zaplenila precej orožja, s katerim so se oborožili novi borci. Tudi iz skupine, ki je odšla na Koroško, se je kmalu razvila četa, iz nje bataljon, nato pa odred.

Prve dni septembra se je po hudih spopadih na Gorenjskem prebila preko Krvavca na Štajersko II. grupa odredov pod poveljstvom Franca Rozmana-Staneta in Dušana Kvedra-Tomaža. Zbrala se je na Dobrovljah, komandant Stane pa je že pred prihodom na zborna mesto določil celotno vodstvo bataljona za Kozjansko in tudi tja poslal bataljon. To je bil bataljon pod vodstvom Franca Mazovca-Rista in Jožeta Babiča-Vojteha.

Med 3. in 5. septembrom 1942 so se zbrali na Dobrovljah na Smrekovcu skoraj vsi štajerski partizani in vsa II.

grupa odredov. Navzoče niso bile le Kozjanska četa, Ruška četa in koroška skupina. Štab II. grupe je takrat ustanovil iz vseh navzočih partizanov tri bataljone: Zasavski, Pohorski in Savinjski.

7. novembra zgodaj zjutraj so na Dobrovljah Savinjski bataljon napadli Nemci. Štab grupe, ki se je tedaj zadrževal pri bataljonu, oziroma komisar Tomaž (Stane je bil takrat s patruljo na Pohorju) je uvidel, da so Nemci v premoči. Zato je ukazal premik. Veličkova — 2. četa — je dobila nalogo, zadrževati medtem Nemce in da se ne umakne brez povelja. Od devetih zjutraj do dveh popoldne je odbijala nemške napade, popolnoma obkoljena, z zadnjimi naboji, res herojsko in zvesto. »Zmanjkalo mi je municije«... »Imam še dva naboja«... »Zadnji čas je za proboj«... Take in podobne besede je bilo slišati iz ust borcev. Tudi komandir Veličko je mislil o tem, čeprav se je delal, kot da teh pogovorov ne sliši. Poveljeval je: »Vsak naj prihrani po en naboj zase, če bo treba... Švabe moramo s kamnjenjem, če nam je zmanjkalo streliva!« Komaj dvajset metrov daleč se svetijo nemške čelade. Prvi nemški obroč se je strnil. Da, celo ne jurišajo več, njihov peklenski ogenj je utihnil. Tu pa tam še kak partizan s prezirom po-

meri in zbršje Nemca iz seznama živih z nabojem, ki ga je do zadnjega trenutka hranil zase. Nastane dušecha in grozna tišina, vsi čakajo, kaj bo. Obkoljeni partizani gledajo, kako se Nemci plazijo vedno bliže, bliže... Gledajo drug drugega, oči vseh pa iščejo komandirja, ki se počasi plazí po grebenu, misli na svojo četo in na povelje za umik, ki ga ni... Ko je spoznal, da je četa popolnoma obkoljena in da se kurir s sporočilom ne more več prebiti, je ostro in odločno ukazal: »Juriš na vse strani!« Ni mogóce popisati tega trenutka, toda vsem borcem, ki so ostali

živi, je ostal vrezan globoko v spominu. Kot bi trenil z očesom, so bili hkrati na nogah in partizani i Nemci. Puške in naboji niso več potrebni. Samo bajonet, nož in moč posameznika, sila v pesteh... Posamezniki so se pestili s tremi, štirimi ali petimi Nemci. Četa je bila razredčena in Nemci so dobili 27 borcev, od teh 15 hudo ranjenih. Živih je ostalo le kakih 7 ali 8 in tako je bila četa skoraj uničena. Toda svojo nalogo je opravila in se borila do zadnjega naboja. Bataljon pa je medtem izvedel umik brez večjih naporov in spopadov,

Franc Godler-Blišk

Ostali smo za zvezo

SREDI poletja 1942 je naša četa zapustila položaje v okolici Štatenberka in Trebelnega ter krenila proti Čatežu, kjer se je ustavila v gozdu. Trije tovariši, ki so odšli v patruljo proti Šentjurju, se še niso vrnili, ko je četa že odšla dalje. Zato sem bil odrejen s tovariši Muckom, Mohorjem in Rifljem, naj počakamo patruljo in potem skupno z njo ponoči odidemo za četo, ki ji je takrat poveljeval Prlek.

Ko se je patrulja vrnila, smo skupaj nadaljevali pot proti Blatnemu klanecu v Staro goro, kjer smo se ustavili do noči. Čez dan smo bili v majhni hišici blizu gozda. Sonce se je spuščalo v zaton. V naših praznih želodcih je pričenjalo kruliti, saj ves dan nismo ničesar imeli v ustih. Zato se je Mucek odločil stopiti do bližnje hiše, ki je veljala za zanesljivo. Obenem bi vprašal tudi za pot. Odšla sta skupaj s tovarišem in se brž vrnila. Prinesla sta nekaj kruha in vina, da smo se za silo okrepčali. Mucek je povedal tudi to, da moramo biti previdni, ker Italijani nadzirajo železnico, ki pelje iz Trebnjega mimo Mirne do Sevnice. Bila je že noč, ko smo se spustili v dolino.

Šli smo po pet metrov drug od drugega, z orožjem priprav-

ljenim za strel. Vsak čas bi se lahko spopadli. Blizu Mirne smo s hitrimi skoki prekoračili progo, šli mimo Bulčevega mlina in se približali ovinku, za katerim je stala na hribu graščina. Vse je bilo tiho, le tu in tam je zalajal pes. Slutil sem, da smo v nevarnosti. Tiho in previdno smo šli za bregom, prišli do ovinka, ko so se nenadoma pred nami zabliškali strelí in zagrmelje bombe. Padli smo v засedo. Nismo se spustili v spopad, ampak smo hitro stekli nazaj za breg, kjer nas več niso mogle doseči svinčenke. Italijani so neusmiljeno streljali.

MIHA KLINAR

V pozni jeseni

*Zarja med golim vejevjem
kakor tančica visi,
ilnata steza med drevjem
spolzka v dolino drži.*

*Sonce ne more več greti,
mrzlo se v zarjo tali;
v pozno jesen smo ujeti,
smrt nam sanje drobi.*

*Zarja med golim vejevjem
kakor tančica visi,
luže na poti med drevjem
motne so kakor kri.*

(Rute 1944)

K sreči nismo imeli žrtev. Ustavili smo se na hribu nad Mirno in zavzeli položaj. Še dolgo je trajalo streljanje.

Nenadoma smo zaslišali, da nekdo prihaja iz doline proti nam. Poskakali smo v kritja in čakali, kaj bo. Približala se nam je velika postava. Ko je bila kakih petdeset metrov daleč, je Mucek zakričal: »Stoj! Kdo gre?« Toda prikazen se ni ustavila, šla je kar naprej. Ko je prišla bliže, smo ugotovili, da je mula. Prestrašila se je nočnega streljanja in pobegnila. Zagrabil jo je naš Mohor in že je bila v naših rokah, otovorjena z več tisoč naboji, z odejama, šotor-skimi krili in plašči. Med nami je nastalo veliko veselje, ker smo brez boja in žrtev dobili za nas dragocen plen. Že smo hoteli oditi proti našemu cilju, ko smo spet zaslišali težko hojo. Mohor je odšel pogledat, kaj je, mi pa smo ga v kritjih čakali. Čez nekaj časa se je prikazala nova mula, ki se je tako kot njena predhodnica tudi splašila streljanja in jim pobegnila. Tudi to je nekdo brž zgrabil in že je bila tudi ta naša. Nosila je dve vreči prepečenca, nekaj zabojev streliva in dve rezervni cevi mitraljeza, pa še nekaj drobnarij. Najraje bi zavriskali od veselja, če bi le smeli!

Veselo smo stopali proti Čatežu. Imeli smo še dobro uro do cilja. Hodili smo hitro, ker se je na vzhodu že začelo svetlikati. Tudi mule so jo urno drobile, ni jih bilo treba priganjati. Naenkrat nas je ustavil stražar. Ustrašil se je močnega hrupa. Kmalu smo se sporazumeli in odšli v taborišče naše čete. Vsi so še spali, le dežurni je bil buden, ker je budil tovariše, ki so šli v patruljo. Ko nas je zagledal, je takoj stekel k šotoru, kjer je spal komandir Prlek. Ta je brž vstal in nas veselo pozdravljaj. Seveda ga je podrobno zanimalo, kako smo prišli do tako obilnega plena. Radi smo mu pripovedovali o dogodkih v pretekli noči. Kmalu smo vsi vedeli, kaj se nam je pripetilo. Vse udeležence »akcije« pa je Prlek pred četo pohvalil. I. Košljat

KO SE JE znočilo, je bil poklican v štab bataljona VDV, ki je bil nastanjen v hiši na koncu zaselka. »Maks,« je začel obveščevalni oficir, »pri županu v Breznu služi služkinja, ki je te dni izdala pet partizanov, ki so prenočevali v neki tamkajšnji hiši. Nemci so ponoči pobili partizane in vso družino, ki jim je dala zavetišče.«

»In s to izdajalko je treba še nocoj obračunati,« je rekel komisar.

»Si pripravljen prevzeti to nalogo ti, ki najbolje poznaš te kraje in ljudi?« je vprašal komandant.

Maks je brez obotavljanja sprejel to nalogo in malo nato krenil proti Breznu, oddaljenem uro hoda od tam. Zaviti v nemški vojaški gumijast plašč in dobro oborožen je kljub neprodorni temi in mrzlemu jesenskemu dežju spešno stopal po nevidnih stezah in poteh. Ko se je približal Breznu, je postal oprezen, zakaj sredi vasi je bila nemška orožniška postaja, le-ti pa so stalno prežali na partizane, ki so pogostoma hodili tod okrog. Ko se je prikradel do županove hiše, je rahlo pritiskal na kljuko. Vrata so bila zaklenjena. To mu je na mah prekrizalo že izdelani načrt. Da bi zahteval, naj mu odpro, bi bilo nesmiselno, ker bi župan, s katerim je nameraval tudi obračunati, morja zaslutil nevarnost in bi alarimiral orožnike, ki so bili oddaljeni komaj dober lučaj od tam. Tedaj se je umaknil za skladovnico drv, ki je stala pod lopo kraj hiše, in jel razmišljati, kaj in kako bi. Vtem se je spet bežno ozrl proti zastrtemu oknu, izza katerega je skozi rezo uhajala svetloba. Tam notri nekje je ona, je pomislil. Poznal jo je. Vera ji je bilo ime, stara pa ni bila veliko nad dvajset let. Že dolgo se je vlačila z Nemci. Partizani so jo osumili, da izdaja. Pred nekaj dnevi pa je, kakor so ugotovili v štabu, res izdala partizane in družino...

Ta hip je skozi štropotanje padajočega dežja začul odklepanje hišnih vrat. Mrzlično je stisnil na strel pripravljeno brzostrelko in do skrajnosti napol vid in sluh. Vrata so se odprla, ker pa iz veže ni prodrila nobena svetloba, ni mogel ugotoviti, kdo je pravzaprav izstopil. Koj nato pa je začul drobne,

nagle korake, ki so se bližali lopi. Zatem je slišal, kako je ženska nekje pod lopo, zavito v temo, pobirala polena. Ko si jih je naložila, je naglo odšla nazaj proti hiši.

Ona je, je pomislil, in že je sprožil rafal. Slišal je, kako so se ji polena usula iz rok, in zatem topi padec njenega telesa na blatna tla. Naslednji hip je planil v hišo, s kratkim rafalom podrl zbeganega župana in izginil.

Ko je imel vas za seboj, se je ustavil in spet prisluhnil streljanju, ki je prihajalo iz orožniške postaje. Potem se je oddahnil z zavestjo, da je opravil dobro delo s tem, da je maščeval žrtve tiste malopridnice in obračunal z njenim gospodarjem, nemškim hlapcem.

Zdajci se mu je znova zahotelo, da bi šel v sosedno vas. Pravzaprav je bila prav ta želja povod, da je rad sprejel nalogo, ki jo je pravkar izvršil. In ta želja je zdaj postala tako silna, da se ji ni mogel več upirati.

Tam je imel deklet. Živel je s svojo priletno in boleljivo materjo. Preživljali sta se večinoma s tem, kar sta prislužili z delom pri premožnejših kmetih. Kot partizan je spoznal to dobro vdovo, ki je po svojih skromnih močeh podpirala partizane, in

njeno lepo hčerko, ki jo je vzljubil. Tudi ona ga je imela rada, čeprav ni sicer bila tako naklonjena partizanom kakor njena mati. To ga je sicer motilo, vendar je verjel, da jo bo s časom naredil takšno, kakršno bo zahteval novi čas, o katerem ji je govoril vselej, kadar sta se srečala. Govoril pa ji je tudi o tem, kako si bosta po osvoboditvi uredila življenje. Odvedel jo bo v bližnji trg, kjer je bil doma, tam se bo spet zaposlil v tovarni, ona pa mu bo gospodinjala. Včasih se je zadovoljevala s takšnimi načrti za prihodnost, včasih pa se ji je takšno življenje vnaprej upiralo, češ da ne bo kajsi prida. Tedaj je spet začela govoriti o tem, kako lepo bi bilo, če bi imela veliko denarja. On jo je skušal odvrniti od tega nenehnega hlenjenja po denarju, a zaman. Tudi to ga je bolelo, a ga je pomirjalo prepričanje, da bo naposled le postala takšna, kakršno si želi. In zato je ni imel nič manj rad in bal se je,

da bi jo izgubil. Ta bojazen pa se je v njem podvojila, odkar ni imel več nobenega glasu od nje. Potem ko je bil pred dvema mesecema prestavljen v sedanjo enoto, ki je le redkokdaj prišla v te kraje, ji je nekajkrat pisal, ona pa mu ni niti enkrat odgovorila. In zdaj, ko se je bližal njenemu domu, se je spet in spet zaskrbljeno spraševal, kaj je neki vzrok njenemu molku. Da se ji ni pripetilo kaj zlega? Da je niso morebiti Nemci zaprli, internirali ali celo ubili? Ubili?! Oh misli, da bi se utegnilo zgoditi tudi to, se je zdrznil. Če bi jo ubili, bi bil to silen udarec zanj, ki jo je kljub njenim slabostim imel rad, zelo rad.

Bajta, kjer je stanovala, je bila pogreznjena v temo. Potrkal je na okno njene sobe. Nič. Potrkal je krepkeje. Tišina. Tedaj ga je obšla temna slutnja. Planil je k oknu sobe, kjer je spala njena mati, in z drhtečo roko potrkal.

»Kdo je?«

»Jaz, Maks,« je nestrpno odvrnil.

»Ti? — Takoj, takoj!«

Čez čas je ženica z odimljeno petrolejko v roki pridrsala k vratom in jih odprla.

»Kje je Jana?« je hlastno vprašal, ko je stal v veži.

»Jana? Jana služi pri županu v Breznu. Ko je prejšnja služkinja rodila nezakonskega otroka, ki ga je imela z nekim Nemcem, ji je župan odpovedal službo; njeno mesto pa je proti moji volji prevzela Jana...«

Maks je zgroženo zabolšal v žensko, ki je nadaljevala: »Davi pa sem ji po nekom spet naročila, naj se vrne domov, ker se bojim zanj... Veš, ljudje šušljajo, da je, nesrečnica, za nekaj denarja izdala pet partizanov in...«

Umolknila je in nerazumljivo zastrmela v zevajoča vrata, skozi katera je opotekaje se izginil Maks.

Ivan Seljak-Čopić: Počitek

Civilno taborišče pod Snežnikom

Posebnost v naši narodno-osvobodilni vojski so bila civilna taborišča. Marsikaj se je napisalo o naši osvobodilni vojni na dokumentarni, kronistični, politerarni ali literarni način, vendar pa lahko ugotovimo, da še nihče ni pisal o civilnih taboriščih. Le-ta pa so bila sestavni del naše domovinske vojske.

ZELO močno in dobro organizirano civilno taborišče je nastalo jeseni 1942 na Notranjskem pod Snežnikom, ob nekdanji jugoslovansko-italijanski meji, na področju Belih vod in Otrobovca. Štelo je približno 80 starčkov, žensk in otrok. Drugo takšno taborišče je bilo v sosedni Hrvaški na področju Risnjak-Gerovo. Vendar bi v tem sestavku opisal predvsem notranje življenje civilnega taborišča pod Snežnikom.

Kako je nastalo to taborišče, ta notranjska posebnost v tistih hudih časih? Italijanska ofenziva, ki se je začela na Notranjskem 16. julija 1942, je dosegla na Notranjskem svoj višek konec julija. Takrat so italijanske fašistične enote in enote kraljeve vojske zasedle vso Notranjsko. Tako smo izgubili začasno osvobojeno ozemlje. Razumljivo je, da so okupatorji začeli načrtno požigati vasi ter sistematično in načrtno preseljevati prebivalce v taborišča Rab, Gonars, Renicci in druga. Tam je za zmeraj ostalo precej naših ljudi z Notranjske. Partizanske enote so bile tedaj razdrobljene v skupine po deset ali petnajst borcev. Samo dve enoti sta ostali skupaj in se nista razbili kljub siloviti italijanski ofenzivi. To je bil bataljon, ki mu je poveljeval narodni heroj Tone Vidmar-

Luka ali »Lukov bataljon«. Poleg tega se je držala skupaj še četa izredno hrabrega komandirja Toneta Cindriča, ki je bil doma z Babnega polja. Tudi ta je četo »držal«, spret-

no manevriral ter tudi med ofenzivo napadal. Avgusta 1942 je četa napadla Italijane, ki so gnali Notranjce v internacijo. Razgnala je njihovo kolono ter osvobodila 50 ujetnikov. Odvzela je Italijanom tudi precej živine, ki so jo naropali po vaseh...

Na ruševinah doma, ki so ga požgali okupatorji

V drugi polovici avgusta 1942 se je začela na Notranjskem po vaseh ustanavljati bela garda. Belogardistični voditelji in predstavniki okupatorskih oblasti so se začeli dogovarjati, kako bodo internirali družine aktivistov in partizanov. Toda partizanske enote ter rajonski in okrožni komite niso spali... Razpravljali so, kako bi preprečili nečloveški in zločinski načrt, ki naj bi neoborožene in za orožje nesposobne ljudi pogнал v lakoto in suženjstvo. Porodila se je zamisel o ustanovitvi civilnega taborišča pod Snežnikom. Pri tem so sodelovali: Lojze Mlakar-Ljubo, sekretar okrožnega komiteja, Franc Plos-Lado, sekretar okrožja, ter člani rajonskih komitejev Feliks Razdrih, Vinko Šumrada, Tone Prevec, Levec, Jakob Baraga in drugi. Od članov štaba bataljona pa so sodelovali Tone Cindrič, Aljoša, Tajnikov Tone iz Blok, Slavec in drugi. Istočasno kot načrt za organizacijo taborišča so pripravljali tudi načrt za napad na postojanke bele garde in Italijanov po Notranjskem, le da so vojaške načrte za likvidacijo postojank pripravljali v glavnem v štabu bataljona.

V drugi polovici avgusta so Italijani s svojimi pomagači na Notranjskem ustvarili tako vzdušje, kot bi silovita italijanska ofenziva očistila vse gozdove, pobila in polovila vse partizane ter aktiviste, da se samo še nekaj obupanih in preplašenih aktivistov in partizanov skriva med skalami po snežniškem pogorju. Prej kot bo zapadel sneg, bo na Notranjskem zavladal tak mir, kot je tu vladal že stoletja... Če so oblastniki znali zadušiti komunistično revolucijo leta 1918, ki so jo hoteli vojaški, ko so se vrnili z bojišč, bodo zadušili tudi partizansko. Polovili bodo še tistih nekaj obupancev... Po vaseh je mnogo ljudi nasedlo propagandni ofenzivi, ki je sledila vojaški. Mnoga kmečka hiša zaradi tega ni hotela odpreti vrat, ko je v nočni uri potrkal na okno aktivist ali partizan iz čete... Toda tako vzdušje je trajalo le dobrih 14 dni. Že v noči med 2. in

3. septembrom je Zidanškov bataljon, ki je štel 120 borcev, napadel italijansko postojanko v Starem trgu ter postojanke belih v Pudobu, Vrhniki in Danah. Štab bataljona je napad dobro organiziral in pripravil. Med napadom so notranjski aktivisti in partizani vzeli s seboj v gozd svoje družine. S prvim napadom je bila razpršena domača bela garda, ki se ni uspela povsod zakoreniniti. Tako je to noč iz tega dela Notranjske, to je predvsem iz Loške doline in Babnega polja, prišlo v civilno taborišče 80 ljudi. S političnega vidika je bilo to taborišče zelo važno, saj so omahiljenci, ki jih je preplašila ofenziva, takoj postali bolj pogumni. Tudi Italijani in belogardisti so reagirali, češ zmagali bodo oni, v svojo zmago so prepričani, zato ker so vzeli svoje družine v gozd...

Zamislite si 80 otrok, žensk in staršev, ki so odšli s culicami na ramah kot z edinim premoženjem v gozd — v svobodo! Takoj je bilo odrejeno vodstvo taborišča. Za komisarja je bil imenovan bivši sekretar okrožnega komiteja za Notranjsko Franc Plos-Lado, zelo delaven, izredno hraber, vesten pri delu in energičen, odločen in marljiv. Nekaj časa je bil komisar tudi Rafael Kovachič. Za komandanta je prišel Jakob Baraga (Ješev), prej žagarski delavec. Torej sta bila komandant in komisar dobro izbrana, oba žagarska delavca, oba energična, včasih celo preveč, kar pa za tiste čase ni bilo nič preveč... Ta dva odločna in za tiste čase precej razgledana moža sta tako prevzela nase eno izmed najbolj težavnih nalog, kako izvesti in urediti smotno in solidno organizacijo taborišča. Zavihala sta rokave, cele ure premišljevala, potem pa šla na delo. Našla sta tesarje, pričela graditi gozdne koče, organizirala redno prinašanje vode in hrane v taborišče. Preživljali so se v glavnem s krompirjem, ki ga je bilo po Notranjskem obilo, posebno v požgani gorski vasi Babna polica. Marsikdo se bo vprašal, kako so se ti ljudje počutili v odročnih gozdovih, saj niso imeli

s seboj nič drugega kot nekaj perila v culici in obleko na sebi? Potrebna je bila sol, krompir, kis, sadje, žitna in koruzna moka, ki je tiste čase sodila že med delikatese ali izbrana živila... Po sadje in krompir so hodili dve uri daleč. Otroci, starejši od pet let, so nosili krompir v vrečah in nahrbtnikih. Tudi starčki in starke so nosili skupno s poveljstvom taborišča. Le kadar je močno deževalo ni šel nihče na njive. Drugače pa so dopoldne in popoldne stopali v vrsti drug za drugim po gozdnih stezah in senožetih na babnopoljske njive ali na njive domačih ljudi. Kadar so šli na prehrabeno akcijo, so se najedli v poljskih sadovnjakih jabolk, hrušk in čespej. V taborišču so imeli tudi pet krav, ki so jih odpeljali posamezniki s seboj, ko so odšli v gozd. Dokler ni zapadel sneg, so se te krave pasle po bližnjih senožetih in lazih. Dajale so mleko za civilno taborišče, bližnjo bolnišnico, tu in tam pa tudi za četo. Pasli so jih otroci iz taborišča, včasih pa kak obolel partizan, ki je bil preveč zdrav za bolnišnico, premalo pa za življenje v enoti.

Za nekaj dni se je taborišče premaknilo in se združilo s taboriščem v Sokolih v Gorskem Kotaru na Hrvaškem, blizu Gerovega. Tam so bili slabši pogoji za vodo in prehrano, zato so šli nazaj na področje Bele vode-Otrobovec.

Ko je dozorela koruza, so prebivalci taborišča z babnopoljskih njiv znesli skupaj nekaj tisoč kilogramov koruze v storžih. To so potem s storži vred peklili in pečeno koruzo jedli, ali pa so jo mleli v majhnih mlinčkih. Hodili so tudi po moko v dolino, k mlinarjem, ki so bili sodelavci OF. To so bili Renkov Janez z Markovca, Lakomcovi z Vrhnike in Malenski iz Dan. Za zimo so pripravili v taborišču skoraj 40 tisoč kilogramov krompirja. Nabirali so tudi lesnike po gozdovih, lesnike, gobe, lovili zajce in veverice. Odlični lovec, komandir čete, Viktor Kraševac z Vrhnike, je nastrel jelenov in srnjakov, da so imeli dovolj mesa četa, bolniš-

nica, kurirji, tehnika in tudi civilno taborišče. Otroci so plezali po stoletnih bukvah, hojlah in javorih ter iskali polhe v luknjah in duplih.

Nepoučen človek bi mislil, da so prebivalci civilnega taborišča samo sedeli v kočah in skrbeli za svojo prehrano. Delovni štab v osebi Franca Plosa in Jakoba Barage je s pomočjo rajonskega in okrožnega komiteja napravil načrt za sistematično politično delo v taborišču. Delovale so močna partijska, ženska in med otroci pionirska organizacija ter aktiv SKOJ med mladinci in mladinkami. Partijsko in skojevsko organizacijo je vodila Marjetka Bavec z Vrhnike, znana predvojna aktivistka. Politične ure je imel Plos ali pa posamezni člani rajonskega komiteja. V taborišče so dobivali pesmarice, brošure, letake, časopise, skratka ves partizanski tisk, ki je prihajal iz bližnjih tiskarn, pa tudi iz daljnih kočevskih in hrvaških. Saj je bilo taborišče v kraju, kjer so se križale in srečavale kurirske poti za Primorsko, Hrvaško, Kočevsko, ljubljanski sektor, Mokre, Krim in Dolomite. Zaradi tega so od vsepovsod nosili v taborišče partizanski tisk. V taborišču so bili vedno vsi zaposleni. Če ni bilo političnih ur in kratkih sestankov, ki so bili

Otroci iz vasi Bezgovica na ruševinah požganih domov, ki so jih uničili Italijani julija 1942. leta

večinoma v večernih urah, so taboriščniki nosili hrano, šivali, prepevali in se kako drugače pripravljali na dolgo zimo. Žalostnega obraza zlepa nisi videl. Od oktobra dalje je vladalo v taborišču takšno zadovoljstvo, kot bi ti ljudje že od nekdaj živeli v notranjskih gozdovih. Psihološko res še ni dokazano, vendar pa je posebnost podnebnja, pestrost barv, raznovrstno živalstvo in narava notranjskih gozdov taka, da pozitivno vpliva na človekova čustva in razpoloženje. To se je opazilo pri borbah v

četi in pri prebivalcih taborišča ne glede na starost. Franc Plos in Jakob Baraga sta z osebnim zgledom, delom in vztrajnostjo uvedla v taborišču vzorno disciplino, ki je postajala že samodisciplina.

Bližala se je zima. Rajonski komite, taboriščno poveljstvo in štab bataljona so večkrat razpravljali, kdo mora oskrbovati s hrano civilno taborišče. Razni prepiri, spori, odnosi, zaključki in posledice tistih sporov in odnosov niso za ta sestavek, pač pa za literarno obdelavo v ožjem smislu besede ali pa za arhiv.

V dneh 15. in 16. decembra so se partizanske enote izpod Snežnika premaknile na področje Mokreca. Brž ko so Italijani in belogardisti zvedeli, da ni operativne enote v snežniškem pogorju, so 19. decembra pripeljali vojaštvo iz vseh postojank in uprizorili hajko, da bi razbili, uničili in polovili civilno taborišče pod Snežnikom. Snežilo je tisti dan. Stražar je bil ubit, v civilnem taborišču pa so Italijani ustrelili bolehnega Toneta Avsca, aktivista in očeta treh otrok. Avsec je bil že od mladega naprednjak, marksist in je dopisoval že pred vojno v mladinske liste. Taborišče je bilo oboroženo le z nekaj puškami in se ni moglo braniti, zato so se taboriščniki v snežnem meteu umaknili. Italijani in beli pa so požgali kočje ter uničili

Tako so prinesli fašisti »kulturo« julija in avgusta 1942. leta na Notranjsko

vso hrano. Po snegu so raztresli fižol, krompir in moko. Čez nekaj dni so otroci potem pobirali posamezne fižolčke.

V snegu in mrazu so se prebivalci taborišča umaknili globoko v snežniške gozdove. Poveljstvo taborišča ni izgubilo glave. Takoj so začeli delati v globokem snegu nove koče in barake. Seveda so vsi tisto zimo prestali mnogo hudega: mraz, lakota in trpljenje. Vendar so vztrajali in čakali lepših dni. Nekako so prestradali in se prebili skozi zimo. Marca 1943 pa se je okrožni komite za Notranjsko dogovoril s štabom Notranjskega odreda, da bi vse prebivalce civilnega taborišča preselili iz teh opustošenih krajev v lepše kraje, med ljudi...

To odgovorno nalogo je izvršil komandant Notranjskega

odreda Evgenij Ravnihar-Gregor. Pet dni in pet noči smo v štabu odreda sklepali in delali načrte. Gregorja je zelo skrbelo, kako bo pripeljal izpod Snežnika v Belo krajino pod varstvom dobro oborožene čete seveda, čile in zdrave vse otroke, ženske in starce.

Da bi videli, kako veliko veselje je zavladalo v civilnem taborišču tistega sončnega aprilskega dne, ko so njegovi prebivalci zvedeli, da gredo na sončno Dolenjsko, v vasi, kjer je dovolj hrane in kjer ni toliko sovražnih postojank kot na Notranjskem! Otroci so od veselja vriskali, skakali, se prekopicovali pod hojami, ženske pa so pele partizanske in narodne pesmi.

Mislím, da noben štab bataljona na Notranjskem ni imel tako težke naloge med

oktobrom 1942 in marcem 1943 kot štab civilnega taborišča pod Snežnikom. Lahko je voditi operativno enoto, boriti se in rušiti, toda težko je varovati in obenem vzgajati ljudi v taborišču, v katerem so ljudje od dojenčkov do starcev. Štab taborišča je svojo nalogo uspešno opravil. Vse nakane italijanskih fašistov in njihovih pomagačev, da bi uničili taborišča in polovili prebivalce, so se izjalovile. Še zdaj živijo nekateri ljudje, ki so bili v taborišču. Takratni otroci pa so zdaj že v srednjih in visokih šolah ter še dobro pomnijo tiste hude čase. Potrebno bi bilo, da bi ti ljudje, ki so preživeli ves čas v taborišču, tudi sčasoma kaj več napisali o svojih doživljajih.

Matevž Hace

Leposlovno delo Klusovega Jože v Cankarjevi brigadi

PRAVA vrednost leposlovnega dela partizanskega pisatelja Boga Flandra-Klusovega Jože, ki nam ga je dal naš narodnoosvobodilni boj, ostane bralcem pravzaprav skrita, če ne upoštevamo okolja, v katerem je pisatelj ustvarjal, enako pa tudi pogojev, v katerih so njegova dela nastajala. Ob vsem njegovem delu moramo poudariti, da je bil Klusov v tem času predvsem borec in funkcionar, zaradi česar je bil nosilec dobršnega dela političnega in vojaškega življenja tako v četi kot pozneje v bataljonu. Šele za temi odgovornimi nalogami je bilo leposlovno oblikovanje dogodkov, pravzaprav poleg vseh teh dolžnosti postransko opravilo, na škodo kratko odmerjenega počitka, po dnevih hudih bojev ali v kratkem zatišju, v zasedah. S tako vztrajnostjo in prizadevnostjo je v dveh letih trdega partizanskega življenja dokazal, koliko mu je bilo do oblikovanja vsega, kar je iz dneva v dan sam doživljal. Za svoje življenje, ki ga je nameraval posvetiti književnosti, se je pripravljaval z vso resnostjo mladega človeka, predobro se zavedajoč, da je zrasel v ljudski revoluciji.

Po prihodu v Cankarjevo brigado je ostal Klusov v eni izmed čet 1. bataljona, kjer je postal pozneje tudi četni komisar. Njegovemu začetnemu leposlovnemu udejstvovanju v brigadi skraja ne moremo slediti, gotovo pa je bilo omejeno na eno prvih oblik objavljjanja v tem času — na stenske časopise. Italijanska kapitulacija pomeni v razvoju partizanskega tiska važen mejnik. Samo Cankarjeva brigada ima glasili »Borec« in mladinski list »Mlade sile«, poleg tega pa še bataljonske oziroma

četne liste. Tako je Klusov pošiljal svoje prispevke tudi tem. Po vseh, do danes znanih in ohranjenih številkah lahko trdimo, da je Klusov sodeloval kot sodelavec pri obeh brigadnih glasilih. Vse drugo, tako sodelovanje pri divizijskem glasilu ali v centralnih listih — »Slovenskem poročevalcu« in »Ljudski pravici« — pa so bili zgolj ponatisi posameznih črtic iz že objavljenih zbirk.

Kljub temu da je danes večina števil teh brigadnih listov izgubljena in da je medtem nastajala vrsta njegovih samostojnih zbirk, pa lahko trdimo, da je Klusov vanje pridno dopisoval. Pri tem nastane vprašanje, ki velja za nekatere njegove brošure, na katerega pa danes ravno zaradi izgubljenih števil ne moremo odgovoriti povsem natančno: ali je Klusov svoje črtice, ki jih poznamo iz njegovih zbirk, pred izdajo objavljjal v brigadnih glasilih ali ne? Izjave sorodcev govore za to, ne moremo pa tega posplošiti za vsa njegova dela. Trditve le-teh podpira tudi pisanje belogardističnega tiska, ki je pisal, ne da bi vedel, kdo je resnični avtor črtice, da je Klusov objavil »Njegovu sliko« (Zbirka »Tovariš«) v partizanskem glasilu. Samostojne knjižice v svoji onemogli jezi gotovo ne bi prezrli. Drugo domnevo, da črtic ni dosledno objavljjal posamič, temveč šele v zbirk, podpira nastajanje »Blegosa«. Po vsem povedanem bi bilo danes težko podpreti samo prvo kot samo drugo domnevo.

Kot prva samostojna zbirka, nastala na Dolenjskem, je bila zbirka črtic »Iz dni Cankarjeve brigade«. Zamišljena je bila kot spominska izdaja ob prvi obletnici ustanov-

KLUSOV JOŽA

IZ DNI

CANKARJEVE

BRIGADE

vitve brigade. Združuje nekaj najznačilnejših dogodkov iz borb, prav tako pa tudi čustvovanje borcev. Pri tem ni težil za tem, da bi opisoval dejanja, ki jih sam ni poznal in bi moral gradivo zanje črpati iz pripovedovanja soborcev. Zajemal je le iz lastnih doživetij, zato se njegove črtice močno približujejo spominom. Zbirko je začel pisati po enem izmed prvih večjih bojev, v katerem je sodeloval, zaključil pa jo je v harmonično celoto s simbolično črtico »Soncu naproti«, v prepričanju, da pripada bodočnost »mladim silam«, kakršne so bile slovenske brigade. — Točnega datuma, kdaj je tehnika odseka za propagando Cankarjeve brigade izdala to brošuro, ne moremo določiti, vsekakor pa je izšla med 23. septembrom in 15. oktobrom 1943. V tem času so bili v brigadni tehniki Črt Seliškar kot šef odseka, slikar Pavle Šimec-Pajo, Oto Jugovec, Mirč Kragelj, neki Mitja, Djuro Šmicberger (po čigar pismeni izjavi posnemam podatke o natisu) in Tone Veseljak (znan po svojih veselih popevkah, ki jih je pesnil za razne mitinge). Djuro Šmicberger pripoveduje v tej svoji izjavi med drugim tudi naslednje: »... V tem času nam je štab brigade dal na razpolago italijanski vojaški poltovorni avto, na katerem smo imeli vso opremo, precej materiala za izdajanje literature, ki smo jo primitivno razmnoževali na koži, ker boljšega sredstva nismo imeli. V tem času smo bili v glavnem na odseku med Stično, Šentlovrencem in Catežem. V svojem dnevniku imam zapisano, da smo n. pr. prav v tem času tudi izdali brošuro Klusovega Jože 'Iz dni Cankarjeve brigade'... Klusov je bil tedaj komisar ene izmed čet 1. bataljona, bil pa je že znan, da piše pesmi in črtice. Tako je najbrž Črt Seliškar od njega dobil nekaj že napisanih črtic in jih zbral za omenjeno brošuro. Opremil in ilustriral jo je Pajo.«

Drugi v vrsti zbirki, nastalih na Dolenjskem, so bili »Gorenjski junaki«.

javljene v tej zbirki, so nastale še na Gorenjskem, pri premiku v Polhograjske Dolomite in od tod na Dolenjsko. Vzel jih je s seboj, le da je pozneje z objavo odlašal. Pred kapitulacijo Italije na to gotovo ni mislil, pozneje, zlasti po objavi zbirke »Iz dni Cankarjeve brigade«, pa se je bolj pogosto ukvarjal s to zamislijo. Ker so »Gorenjski junaki« izšli po večmesečnem presledku za prvo zbirko, bi kazalo, da je zbirko ponovno, predvsem stilistično predelal. Po ohranjenih dokumentih bi sodili, da je zbirka izšla decembra 1943 z izredno učinkovitimi ilustracijami Pavla Šimca-Paja. Odmev, ki ga je naredila zbirka, je bil izredno povoljen. Resnična podoba partizanskega življenja in umetniška dognanost sta dajali zbirki občaslovenski pomen. S to zbirko si je utrl Klusov pot v centralna slovenska glasila, saj je bila kmalu nato ponatisnjena črtica iz te zbirke v »Slovenskem poročevalcu« (8. februarja 1944, stran 4). Verjetno še pred izidom naslednje zbirke »Tovariš« pa je izšel tudi ponatis »Gorenjskih junakov« kot šesta knjižica v zbirki Glavnega štaba NOV in POS v lični opremi akademskega slikarja Nikolaja Pirnata.

Med zadrževanjem brigade v Dolžu ali v Podgradu pod Gorjanci je izšla marca 1944 zbirka »Tovariš«. V teh krajih je imela brigada nekaj časa razporejene svoje enote. Pri brigadnem štabu je bila tudi tehnika, ki je bila s propagandnim odsekom nekaj časa v Dolžu, pozneje pa v Podgradu. V njej so bili tedaj še vedno isti tovariši kot ob izidu brošure »Iz dni Cankarjeve brigade«. Tudi to zbirko je opremil in ilustriral Pavel Šimec-Pajo. Črtice iz te zbirke so najmanj znane, saj so izšle le še v brigadnih glasilih, ki so danes izgubljena, kasneje, po osvoboditvi pa

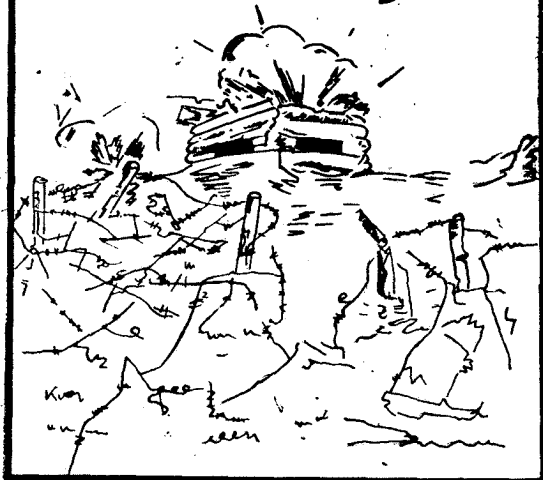
KLUSOV JOŽA

GORENJSKI JUNAKI

Klusov Joža

Trebnje

razen črtice »Ofenziva« niso bile objavljene. Vse razen zadnje so bile zajete bržkone iz bojov 1. bataljona, kjer je bil Klusov do srede januarja 1944 komisar čete. Le v zadnji črtici je upodobil težke dni nemške ofenzive na Blegoš. Nastati pa je morala verjetno po že prej nastalih zapiskih šele tik pred izdajo zbirke.

Četrta zbirka »Bataljon« je izšla maja 1944. Njen nastanek je bil časovno omejen na bivanje 2. bataljona v Hrušici in naposled v Lakovnicah, med 31. januarjem in 15. aprilom 1944. Točnega datuma prvi izdaji, kakor tudi za kraj nastanka brigadnega natisa ne moremo ugotoviti zaradi številnih premikov in borb, ki jih je brigada imela. Saj se je prav ta mesec zadrževala v okolici Žužemberka, Stične in nazadnje pri Trebnjem. Gotovo pa je nastal brigadni natis že po reorganizaciji propagandnega odseka brigade, torej po odhodu Črta Seliškarja in Pavla Šimca-Paja na Štajersko, ostalih pa v propagandni odsek XV. divizije ali v druge enote. Za šefa novoustanovljenega brigadnega odseka je bil postavljen Jule Vrbič, ostali člani pa so bili: ing. Slavec Jakopič, Zdenko Hlavaty in Djuro Šmicberger. Kakor pripoveduje Djuro Šmicberger, je prispevke za »Bataljon« Klusov sam ponudil tehniki. Večina črtic je nastala po prihodu Klusovega na novo dolžnost v 2. bataljonu, motivi pa so vzeti bržda iz borb in življenja tega bataljona pod Gorjanci, kjer se je brigada zadrževala dalj časa (od 31. januarja do 15. aprila 1944). Drugi

bataljon je bil med tem časom nekaj v Hrušici, potem v Lakovnicah, vaseh med Novim mestom in Gorjanci. Ponoči je večkrat hodil prav do bunkerjev tik mesta in jih napadal, čež dan pa je moral večkrat sprejeti boj z nemškimi in belogardističnimi patruljami, ki so prihajale iz Novega mesta.

Peta v vrsti Klusovih del, ki so izšla na Dolenjskem, je bila reportaža »Trebnje«. O napadu na Trebnje so se ohranili v pisateljevi zapuščini, v majhnem žepnem koledarčku naslednji zapiski k posameznim dnevom med napadom: »Sobota 13. Stehanja vas. Zvečer napadli Trebnje. Celo noč nič uspeha... V gozdu pri vasi Igljenik. Ponovno zvečer v Tr. S seboj top. Upam, da bo šlo. Dušan poslal poročilo. Nedelja 14. Ponoči napadli Tr. Uspeha ni bilo. Imeli smo lažje ranjene. Podnevi v hosti... Ponedeljek 15. V vasi Igljenik, dežuje. Sestanek vseh KP in Skoj. Bil Dušan in Jon... Torek 16. napadali z artilerijo celo noč. Ni šlo, toda danes mora iti... Še vedno na položaju. Tolčemo bunkerje. Popoldne? Mirko ranjen. Četrtek 18. Včeraj zmagali. Trebnje je naše. Ogromen plen. Vrnili se v Igljenik in od tam v Podboršt. Počivamo.« — Po teh Klusovih dnevniških zapiskih so začeli napadati Trebnje v soboto, 13. maja, toda uspeha ni bilo niti prvi niti drugi dan. V sredo je Trebnje padlo. Tega preveč razburljivega dne dnevnika ni pisal, zato je zabeležil zmago šele v četrtek, 18. maja. Po napadu so se vrnili v Igljenik, od tam pa v Podboršt. 19. maja so se ponovno premaknili, in sicer na Trebinjek, od tod pa v daljšem pohodu na sektor Hinje—Prevole, kamor so prišli šele naslednjega dne, v soboto ob 3. uri zjutraj. Tega dne, ki je bil namenjen počitku, se je Klusov lotil pisanja reportaže »Trebnje«. Ne moremo ugotoviti, kdaj je nehal pisati. Nekatere podrobnosti v reportaži kažejo, da jo je spisal v nekaj dneh, morda dveh, največ pa v treh. Popolnoma verjetna je tudi domneva, da jo je zaključil še istega dne, ko se je lotil pisanja. Po zahtevu takratnega komisarja 2. bataljona, Štefana Gberta-Stepka, je začel Klusov pisati reportažo 20. maja zvečer in jo je še iste noči ali morda naslednjega dne tudi končal. Vsekakor pa med 20. in 22. majem, kar bi se ujemalo z datumom natisa, 23. majem. Tako se je priključila pomembni zmagi — zavzetju Trebnjega — še zmaga partizanskega pisatelja, saj je že pet dni po zmagi izšla reportaža o teh bojih. »Trebnje« je natisnila brigadna tehnika 23. maja 1944 v vasi Ratje.

Junija je sodeloval Klusov pri napadu na Ig. Od tu dalje lahko spet po skupih zapiskih in žepnem koledarčku sledimo njegovemu vojaškemu življenju in delu. Po teh zapiskih je bila brigada 8. junija na Golem, 9. v Zapotoku, od tod pa je krenila proti Krvavi peči in Svetemu Vidu. 12. junija je bil zavzet Štampetov most. Odlična izvedba miniranja je prekinila promet na progi Ljubljana—Trst za dvaindvajset dni.

Na povratku se je brigada 13. junija ustavila v Cajnarjih, potem pa je nadaljevala pot

v Suho krajino in 16. prišla v Prevole, kjer je dalj časa ostala. V tem času je nastajala Klusova poslednja reportaža »Borba za most«. Pisal jo je v odmorih med premikom na stare položaje 2. bataljona, jo med premikom končal in izročil brigadni tehniki. Ta jo je še istega dne, 16. junija 1944, ko je prišel 2. bataljon v Prevole, v Podbukovju blizu Krke, izdala v posebni knjižici. Ta prva izdaja reportaže je izgubljena, bila pa je doslej tudi neznana.

Še nekoliko o zadnji zbirki, ki jo je zaključil Klusov na osvobojenem ozemlju deset dni pred smrtjo pri Bosiljevem na Hrvaškem — »Blegoš«. To je bila zbirka črtic, ki doseže svoj vrh v enem izmed najtežjih obdobjev Poljskega bataljona, v nemški ofenzivi na Blegoš avgusta 1942. Zbirka je bila posvečena »spominu borcev, padlih na Blegošu 1. avgusta

1942«, izginila pa je ob domobranskem napadu na štabne enote XV. divizije 3. avgusta 1944 v Žužemberku. Izgubo črtic te zbirke moramo obžalovati, ker so bile dragocen dokument našega življenja v letih narodnoosvobodilne borbe, saj so nastajale v enako težkih pogojih kakor črtice ostalih zbirk. Ker pa je bila zbirka »Blegoš« po sodbi ljudi, ki so jo poznali, ne le najboljše delo Klusovega Jože, temveč tudi eno izmed najboljših leposlovnih del, napisanih v narodnoosvobodilnem boju, je njihova izguba za naše tedanje leposlovno ustvarjanje tembolj boleča.

To je bil enoletni Klusov leposlovni delež. Podal nam je prvi v umetniški obliki podobo partizanskega borca. Zato se njegova dela uvrščajo med tiste umetniške stvaritve, ki so resničen in trajen dokument narodnoosvobodilne borbe.

Emil Cesar

DA JE OBALNA STRAŽA V ZACETKU DECEMBRA 1. 1944 pri Sustjepanu blizu Splita neke noči zaslišala čuden šum na morju. Osvetlili so morskno gladino in zagledali tri majhne čolne, ki so drveli proti pristanišču, kjer je bila zasidrana angleška križarka »Delphy«. Baterija na Sustjepanu je takoj odprla zaporni ogenj. Prvi čoln se je zadet takoj potopil s krmarjem vred, drugi je spremenil smer in se razletel ob lukobranu, tretji pa je eksplodiral, zadet s križarke, nekaj desetnih metrov od ladje. Z obeh čolnov, ki sta eksplodirala, sta izskočila dva človeka, ki so ju stražarji brž ujele. Bila sta Nemca, dva iz trojke, ki so jih pripeljali z Reke do Splita in jih v bližini vkrcali v »žive torpede« z nalogo, naj potopijo križarko »Delphy« in partizanske ladje v Splitu. »Živi torpede« je bil 5 metrov dolg čoln, zelo vitek, ki je imel sprednji del poln eksploziva. Krmar je ležal na posebnem podstavku, ki ga je lahko s pritiskom na gumb odvrnil daleč nazaj. Čoln je imel pogonski motor, lahko pa se je premikal tudi z vesli, če je bilo treba izvršiti nalogo v tišini. Po uspešni potopitvi vojne ladje je krmar, oblečen v posebno gumijasto obleko, plaval do obale ali podmornice, ki ga je pričakovala na odprtem morju. Na obali pa se je preoblečen v civilno obleko, prebil sam do svojih čet.

DA BESEDA ADMIRAL, KI POMENI VRHOVNEGA POVELJNIKA MORNARICE, izvira iz arabske besede »amir-ar-rol«. Ta naziv so dali Arabci poveljniku transportnih ladij, ki so prevalele vojake in tovor med Severno Afriko in Andaluzijo.

DA JE SREDNJEVEŠKI SRBSKI KRALJ UROŠ imel močno namerniško vojsko, v kateri so služili najemniki iz vse Evrope in dela Azije? Med njimi so bili Kumani, Osetinci s Kavkaza, Turki in krimski Tataři. Na nagrobnem spomeniku viteza Francisca de Salamane v Trevisu v Italiji, piše, da se je ta odlikoval z dolgoletno

ŠE NE VESTE?

in zvesto službo Urošu, kralju Srbije. Med vojno kralja Uroša III. z Bolgari leta 1330 je ta imel v svoji armadi številne najemnike iz Spanije in Aragonije. Telesna straža carja Dušana Silnega je bila sestavljena iz 300 nemških viteзов. Ko je car Dušan osvojil mesto Bar, je v njem ustanovil četo viteзов-najemnikov z vitezom Poldanom na čelu, ki ga omenjajo tudi narodne pesmi. Srednjeveška Srbija se je večala in postajala vedno bolj bogata, zato so številni pustolovci iz vsega tedanjega sveta drli tja. Najemniška služba v Srbiji je zapustila sledove tudi v književnosti. Neki Bosoni iz Gubia, baje Dantejev prijatelj, je napisal viteški roman, v katerem opisuje pustolovščine petih sicilijanskih baronov, ki so leta 1282 odšli v tujino ter tam stopili v službo srbskih kraljev.

DA JE PRVI VOJAŠKI ČASOPIS NA SVETU izdal Napoleon I. med pohodom v Rusijo? List se je imenoval »Bulletins de la Grande Armée«.

DA SO MED PRVO SVETOVNO VOJNO metalni iz letal puščice? To so bile kovinaste igle, dolge kakih 10 centimetrov, težke približno 200 gramov. Na zgornjem koncu je bil

obtežen stabilizator, ki je dal puščici med letom stabilnost in pokončno lego. Takšna puščica je zaradi pospeška pri prostem padanju lahko prebila konjenika od temena do sedla in še konja pod njim. Letalci so jih metali skozi posebno odprtino v letalu po 500 do 2000 naenkrat!

DA JE BILA S PUŠKAMI, KI SE POLNIJO OD ZADAJ, prva oborožena pruska vojska leta 1840. To so bile znane Dreisove puške na udarno iglo, ki so jih Prusi uporabljali med vojno z Avstriji v bitki pri Kraljevem Gradcu in v nemško-francoski vojni leta 1870—1871.

DA JE ATLANTSKI OCEAN PRVI PREPLUL Z MAJHNO JADRNICO Nikola Dalmatinac iz Dubrovnika? To se je zgodilo leta 1870 prvič v pomorski zgodovini. Dalmatinac pa se je tvegane vožnje lotil zaradi stave v višini 1000 funtov. Odplul je iz pristanišča v Liverpoolu, jadrnico »Grad Dubrovnik« pa je sam zgradil. Spremljal ga je njegov prijatelj. Po 92 dneh je prispel v New York. Po krajšem počitku je odplul nazaj proti Angliji. Zaradi ugodnega vetra je prispel tja že po 38 dneh jadrnanja. Sprejela ga je navdušena množica, kraljica Viktorija pa mu je podarila 1000 funtov.

DA SO LETA 1878 ČRNOGORCI osvobodili Bar izpod turškega jarma, ker je Turkom zmanjkalo vode? Nekaj mesecev so Črnogorci brezuspešno oblegali trdnjavo, ki se ni hotela vdati kljub stalnemu obstreljevanju. Posadka je imela dovolj hrane in streliva, zato ni niti pomislila na vdajo. Neke noči pa so oblegovanci opazili Turke, kako se plazijo iz trdnjave. To se je ponovilo več noči. Črnogorci so poslali k trdnjavi oglednike, da bi ti ugotovili, kam hodijo Turki in zakaj. Ogledniki so ugotovili, da Turki hodijo po vodo k vodnjaku blizu trdnjave. Tedaj so topničarji z granatami porušili vodnjak in turška posadka se je čez nekaj dni vdala.

Neizpolnjena želja

ČEPRAV je šlo že na pomlad in je v dolini na prisojnih rebrih med listjem prvi teloh že silil na dan, so bila strma pobočja Kališa še pod snegom. Le ponekod je veter v strmini razkril skalnato čer in med nizkimi borovci spihal sipek pršič s poležane trave. Ledenomrzel veter je bril preko strmih pobočij, trgal vzdigujoče se megle in otresal sneg z borovih vej. Nekje za temnimi obrisi obzorja se je danilo. Bleda svetloba se je razlila po zasneženi pokrajini in zarisala silhuete gorskih vrhov nad nami.

Z očetom sva se vzpenjala po ozki gazi proti sedlu nad Kališem. Težko sva lezla v strmino. Oče ni bil vaje takih poti, še manj takih naporov. Po licu so mu drsele potne kaplje. Starost mu je izčrpala moči. Šestdesetletni starec se je opotekal na stezi, padal in zopet vstajal. Nemo sva stopala drug ob drugem. Na nebo so se natepli oblaki. Pričelo je rahlo snežiti. Drobne snežinke so poplesovale v vetru in z njim izginjale v meglo nad dolino. Pod strmo skalo

sva postala. Tu, v zatišju pred vetrom, sredi zasneženih strmin, so se v zgodnjem februarjem jutru ločile najine poti. Oče je s skupino kurirjev odhajal na jezersko stran, jaz pa v dolino na kurirske poti. Segla sva si v roke. Po očetovem licu je spolzela solza, druga, tretja...

»Tako, sine, naprej moram!« Njegove tople, vselej tako vesele oči, so dolgo otožno zrle vame.

»Srečno, fant moj!«

Kako malo sva si povedala ob slovesu! Toda v teh nekaj besedah je bilo povedano vse, kar sva čutila drug do drugega, bilo je nekaj toplega, prijetnega in grenkega obenem. Ko se je njegova sklonjena postava že izgubljala v trepetajoči snežni zavesi, sem občutil, da ne odhaja samo oče, temveč tudi tovariš, človek. Z njim so odhajale moje mladostne sanje in nade.

»Na svidenje!« Odgovor je odnesel veter.

*

V bunkerju, vkopanem v zemljo, je bilo prijetno toplo. S Tonetom sva se bila utrujena vrnila s kurirske poti. Medla luč petrolejke je osvetljevala notranjost malega, zatohlega prostora. Tone se je zadovoljno zleknil na pograd, jaz pa sem odprl očetovo pismo. Ob priviti petrolejki sem bral njegove vrstice.

»Tukaj je kar dobro, prijetno gnezdo,« je pisal »in dobri ljudje so tu. Snega imamo še dovolj. Ponoči pritiska mraz skozi stene našega skromnega prebivališča in se krepko zavijamo v odeje. Nekoliko sem si že opomogel od dolge in naporene poti. Z močmi sem bil tedaj že pri kraju in tovariši so me na vrvi potegnili čez nevarna mesta. Da je le mimo. Star sem pač in z mojim zdravjem ni nič kaj prida. Ko bodo okoli nas ozele nele hoste, bo drugače, lepše in topleje, tudi bolj prijetno bo v teh rebreh. Kako pa je s Teboj?«

Medla luč je osvetljevala obraze spečih tovarišev. Ležali so drug ob drugem, tesno stisnjeni na malem prostoru, utrujeni od dolgih kurirskih poti. Tu, v tem zatohlem

prostoru, skritem v položni vzpetini med nizkim smrečjem, je bilo naše varno zatočišče pred prežečimi zasedami. Zunaj je bila tiha, marčna noč. Le majhen potok pod bunkerjem je šumel med kamenjem. Mesec se je kdaj pa kdaj prikradel izza oblakov, obsvetil položno vzpetino in zarisal po njej svoje blede sence.

Ko se je pričelo svitati, smo odhajali, dan za dnem, noč za nočjo. Živa nit kurirskih poti je tekla brez prestanka. Pod vrhovi planin, mimo vasi, čez ceste, ki so v temi s svojo belino prežale na plen, mimo zased, preko rek in mostov. Včasih so jo za kratek čas pretrgali streli, toda stekla je zopet, nekje drugje, ali pa morda prav tam, kjer je obležal kurir s prestreljenim telesom. V snegu, dežju in viharjih so hoteli kurirji po svojih brezkončnih poteh, kjer so živeli, se borili in umirali. Mnogo tihih smrti - je ostalo na teh skritih poteh.

*

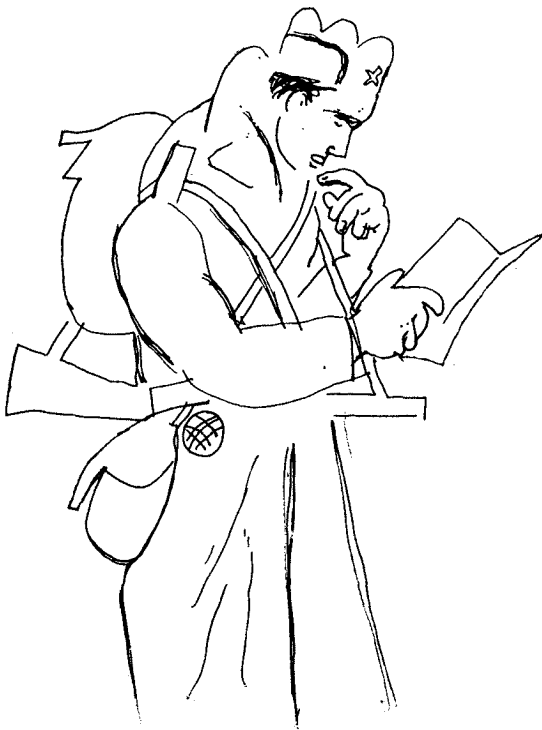
Jug je zavel preko poljan in tiho šumel v gozdovih nad Poveljami. Sneg se je bil umaknil visoko med skalnate grebene, le ponekod so bile med kotanjami razmetane bele lise, izginjajoče pred toplimi sončnimi žarki, ki so že prijetno greti pobočja lepega gorskega sveta.

»... Povsod je že pomlad,« je pisal oče. »Človeku se zdi, da je najhujše že mimo. Imeli smo že hajko, toda šli so mimo. Dela imam vedno dovolj. Tudi obiski niso redki. Jokl mi včasih prinese kaj novic od doma. Mamo za sedaj še puste pri miru. Da, vsem nam je težko, saj morajo danes ljudje prestat več, kakor zmorejo. Tudi mene napori utrujajo, leta so mi v napoto! Če Te kdaj pot zanese v te kraje, se mimogrede oglasi. Rad bi Te videl.«

V lepem aprilskem jutru sem odšel. V tihi želji, da bi se z očetom po tolikem času zopet srečala, je izginjala utrujenost, ko sem se s tremi koroškimi partizani spuščal v dolino Kokre. Nad cesto, v trenutku, ko smo jo hoteli prečkati, smo zadeli ob nemško zasedo. Ločilo nas je le nekaj metrov. Nemci so bili obrnjeni v nasprotni breg in so nas opazili šele, ko smo pretekli že dobršen del travnika. Zaregljal je mitraljez, v nebo je siknila raketa. Umaknili smo se v goščo nad cesto in čakali noči. V prvem mraku so se iz doline začeli žvižgi. Pomak-

nili smo se k cesti. Ko je kamion z Nemci izginil za ovinkom smo skočili čez cesto v mrzlo Kokro. Žarometi drugega avtomobila so obližnili cesto. Ulegli smo se v plitvo vodo. Kamion je oddrdral mimo...

Pozno ponoči smo prišli v štab odreda. Sprejela nas je prijetna, topla izbica, polna partizanov, spečih po klopeh in na tleh. Poiskali smo si kotiček ob peči in posušili obleko. Proti jutru smo sede malo zadremali.

Zbudili so nas streli. Pokalo je pri Suhadolniku v Kokri. Streljanje je votlo odmevalo od strmih sten Kalškega grebena.

»Rajko je padel! Nemci se v kolonah pomikajo proti štabu!« Prve vesti o dogodkih v Kokri so prispele s čudovito naglico. Komandant odreda je ukazal premik. Ponesli so ranjence iz bolnice pri štabu odreda, nato se je v hrib povzpelo še maloštevilno spremstvo štaba odreda, prav v trenutku, ko je v leseno kočo zbobnel rafal iz mitraljeza. Med pomikajočo se kolono sem iskal kurirja, s katerim naj bi odšel v Jezersko dolino. Toda že prejšnji dan so ga v štabu zaman pričakovali. Ko je dolino zagrnil

prvi mrak, sem se po ozelenelih pobočjih spustil na cesto. Bilo je tiho, mirno, le voda je šumela v svoji ozki strugi.

Velika želja je ostala neizpolnjena.

*

Dnevi so minevali. V ozelenem bukovju so se oglašale ptice. Majsko sonce je viselo nad pokrajino, ki je z vsakim dnem spreminjala svojo podobo. Novo življenje je killo povsod, v dolini, v gorah, v senčnih grapah in sončnih rebreh. Bila je pomlad, tista lepa pomlad, ki se človeku kar sama od sebe vtisne v spomin s svojo lepoto.

V rokah sem držal zmečkan košček papirja. »... Čakal sem Te ves dan, toda vedel sem, da Te ne bo...«

Pristopil je mlad borec. »Tovariš, tu je pismo zate!« Izročil mi je list in naglo odšel.

»... Primož je umrl. V hajki so ga bolnega zavili v odejo in zakopali v sneg. Ko so se vrnili ponj, je bil mrtev. Sporočite to sinu.«

Nemo sem zrl v papir. To, kar sem najmanj pričakoval sredi tistega lepega majskega dne, se je zgodilo. Očeta ni bilo več. Očeta in prijatelja. Dolgo sem sedel v mehki travi in se spominjal vsega, kar sva preživela skupaj. Spominjal sem se njegovih besed, njegovega vedrega obraza in toplih oči, ki so tolikokrat ljubeče zrle vame. Nekdo mi je rahlo položil roko na ramo: »Gremo, tovariš, premik je!«

Uvrstil sem se v kolono, ki se je po ozkem kolovozu pričela spuščati v dolino. V drevju je tiho šelestel veter, kot bi mi nosil zadnji očetov pozdrav:

»Srečno, fant moj...«

I.

CZESLAW SLEZÁK

Judita

Podobnih povesti
boš srečal na kupe
in skoraj ni vredno,
da bi jo pravil:
ta banalna
povest
ne pripravi vas v smeh.

Igrala sva se
na istem dvorišču,
jaz sem jo klical Judita,
ona pa mene Simeon.

Bilo je veliko lepih otrok,
toda najlepša bila je Judita.
(Vsak ima svojo najlepšo Judito,
červno njegova
še zdaleč ni lepa.)

Nebo je bilo kakor njene oči
in ustnice njene bile so kot
roža,
kot roža na vrtu Preroka.

Premišljal sem: kadar odraste,
postane Judita žena
in spet kakor zdaj
jo bom vlekel za kite
in poln hrepenenja jo klical:
Judita!

Samo to.

II.

Me slišiš zdaj, moja Judita?
Kličem te, kot sem te nekdaj,
zakaj se mi nič ne oglasiš?

Ah, to je banalna povest
in kaj bi na dolgo jo pravil,
ta povest
ne pripravi vas v smeh.

Le konec bi rad vam povedal.
Vsakdo od nas lahko vidi
kite moje Judite.
Te kite ležijo tu v meni
na sredi srca.
In moje srce je razklano.

Te kite ležijo na sredi
velike gomile
z imenom Auschwitz.

Iz kit moje male Judite
niso več mogli žimnice splesti.
Zato so še zdaj tam na kupu.

Le človek,
ki jih je odrezal,
odšel je brez kazni v neznano.

Ga je morda
kdo med vami kje srečal?

To pesem je napisal mlajši
poljski pesnik Czeslaw Slezák
iz Katowic in je izšla v zbirki
»Zlati ključ« leta 1957.

Propaganda v svetovni II. vojni

VEČ knjig je, ki znanstveno obravnavajo propagando in njen pomen nasploh, zlasti pa v vojnem času. So tudi publikacije, ki zgodovinsko razčlenjajo nastanek, razvoj in uporabnost propagande v najnovejšem času. Cela poglavja so posvečena funkciji psihološke vojne, kakor tudi elementom, na katere sodobna, znanstvena propaganda oslanja svoje delovanje. Primer psihološkega vodenja vojne je bil n. pr. Hitlerjev »Blitzkrieg«, kateremu je več znanih svetovnih piscev, n. pr. Edmond Taylor ter Ladislav Farago, politični časniki, posvetilo več razprav («Strategija strahu» ter »Nemška psihološka vojna«). Nacisti so na primer učinkovito uporabljali analizo javnega mnenja kot znanstveno metodo za izdelavo sistematične propagande. Njihova diplomacija, zgrajena na takšnih osnovah, je z dramatičnim prisiljevanjem dosegla, da je Českoslovaška brez borbe predala Sudete in se pol leta kasneje brez večjega odpora podredila nacistični strahovladni. Nemci so do skrajnosti uporabljali pretnjo, da se bo vojna začela, ko pa so jo začeli, so premišljeno poskrbeli, da je bila v resnici tako strašna, kakor so jo napovedovali. Veliko vlogo v nemški diplomaciji in propagandi so odigrali nemški psihologi. Nemške analize antinacistične kontrapropagande so bile izvrstne, če pa temu dodamo še uspelo strategijo in učinkovite vojaške operacije, rezultat ni bila le vojna, marveč neka nova vrsta vojne, psihološka vojna. — O nekaterih elementih sodobne vojne propagande razpravlja tudi pričujoči članek, v katerem smo se večidel opirli na praktične primere iz minule svetovne vojne. Zaradi primerjave smo izbrali nekaj primerov propagande za civilno prebivalstvo in vojaštvo obeh vojujočih se taborov. Žal ne razpolagamo s propagandnim gra-

divom, ki so ga uporabljali na vzhodni fronti v Evropi, zaradi česar sestavek ne bo mogel osvetliti propagandne dejavnosti kot celote. Vendar bodo navedeni primeri kljub temu prikazali, kako pomemben delež v vojnih naporih in uspehih je imela tako imenovana psihološka vojna.

— Po svojem prihodu v New York, kamor je pripotoval iz Vzhodne Evrope (od koder je moral bežati kot Žid pred nacisti — op. ur.), je Sam Levi zelo skromno živel na spodnjem Islandu. Kmalu pa se je lahko preselil na gornji Broadway. Ko pa se je predsednik Roosevelt odločil stopiti v vojno, je Sam najel še razkošno stanovanje z desetimi sobami v Riverside...

SIROTA MALA JOAN. Joan še zmerom misli na Boba...

Ko je lepa Joan Hopkins še stala za prodajno mizo v veleblagovnici na 3. aveniji New York Cityja, kjer prodajajo blago po 5 in 10 centov, nikdar ni videla prostorov luksuznega stanovanja v Park Aveniji. Nikdar tudi ni videl in si ni mogel želeči takšnega stanovanja Bob Harrison, človek, ki ga Joan ljubi. Bob je zdaj v vojski in se bojuje v Evropi, na tisoče milj daleč. S posredovanjem agencije za zaposlitev »Lazareass« je Joan dobila službo kot zasebna sekretarka prepredenega Sama Levija. Sam si kopljič denar z vojnimi dobavami.

ZDAJ JOAN VE, ZA KOGA SE BORIL BOB IN NJEGOVI TOVARIŠI...

Joan je zmerom smatrala Boba za zvezdo vodnico svojega življenja in je bila še zmerom dobro dekle, ko je začela delati pri Samu Leviju. Pogosto je z žalostjo hrepnela po Bobu, ki ga že dve leti ni videla. Njen šef je bil z njo obziren in ljubezeniv, tako ljubezeniv, da jo je celo nekajkrat povabil na svoj dom. Razkazoval ji je dragocenosti in tudi skop ni bil, saj Joan iz njegovega stanovanja nikdar ni odšla praznih rok. Vse ženske pa imajo rade lepe in dragocene darove. Toda Sam ni človek, ki bi bil zelen za ušesi. On je nekaj hotel in dosegel...

Pozabljeni so dnevi, ko je Joan Hopkins prodajala trakove v trgovini v New York Cityju, kjer je naprodaj blago po 5 in 10 centov. Kot zasebna tajnica polizanega Sama Levija se je ponižala do vloge njegove ljubimke.

Vendar Joan ni slaba ženska. Več kot dve leti ni videla svojega zaročenca, poštenega Boba Harrisona, ki ga je zelo spoštovala. Bob pa je z ladjo odpotoval v Evropo, da bi se tam boril za koristi Levija in njemu podobnih.

Več kot pol leta ni prejela novice o Bobu. Podoba je bila, kot da

je med pogrešanimi. Nekega sončnega popoldneva, prav ko sta Joan in Sam zapuščala razkošni Bonwitov modni salon, je Joan onemela od začudenja, ko je uzrla nekega človeka v uniformi. To je bila zanj groba stvarnost, zanj — kajti to ni bil nihče drug kot Bob — pa je bil to hud udarec. Bob je stal pred njo kot invalid brez ene noge.

DVE LETI STA DOLGI ZA VSAKO DEKLE — DVOJE ZA ZMEROM IZGUBLJENIH ŽIVLJENJ... —

Takšna je bila ena izmed mnogih oblik propagande, ki so jo Nemci namenili za ameriške vojske na evropskih bojiščih. Takšne letake, opremljene s slikami lepe Joan in polizanega vojnega dobičkarja, Zida Sama Levija ter s slikami invalida Boba, prevaranega zaročenca, so nacisti metali iz letal med ameriške vojske nad evropskimi frontami. Propagandni nemški aparat je takšne letake sestavljal na osnovi zaslišanjanj ameriških vojakov in ujetih civilistov ter s pozornim proučevanjem sovražnih oddaj za prebivalstvo. Vendar so bile nacistične namere jalove, ker so osnovali svojo propagando na predpostavki, da izolacionizem (težnja, da bi se Amerika ne vmešala v vojno) kljub izkušnjam pri Pearl Harbournu še zmerom uporablja stari jezik. Popolnoma prav so imeli, ko so sklenili, da je v Združenih državah precej protizvezdne internacionalnega in protiruzveltovskega razpoloženja, vendar so zagrešili hudo napako, ker so smatrali, da je v propagandne namene še zmerom aktualen jezik iz leta 1941 in srede leta 1942. Tragedija pri Pearl Harbournu je namreč Američane krepko izučila, tako da so bili izolacionistični ugovori čedalje šibkejši in so zagovorniki takšnih stališč svojo aktivnost usmerili na druga področja.

S takšno propagando so nacisti ustvarjali pri Američanih vtis, kot ga napravi klobuk na kaki modni reviji. Namesto da bi vplivali na prebivalstvo in si pridobivali prijatelje, so izpričevali popolno neznanje in neumnost. Vprašanje pa je, sevé, če je bilo neuspešno tudi nacistično vplivanje na čustvovanje in strasti ameriških vojakov, ki so se borili tisoče kilometrov daleč od doma. Ra-

Od rokovnjačev zapeljani!

Možje v gozdovih Gorenjske!

Zopet stoji dolga zima pred durmi. Varna hiša, topla peč z vsemi udobnostmi spada v tem letnem času k pojmom vsakega civiliziranega človeka.

Čudite pošteni in premislite enkrat, kako izgleda Vaše življenje in kam Vas vodi Vaše početje.

Pod vodstvom kriminalnih in politično samoveljavnih sleparjev se polikate stalno zasledovani in brez opore, izpostavljeni vsem vremenskim neprilikam. Krastli si morate Vašo obleko in Vašo hrano. Od Vaših glavarjev zapovedani zločini se obrnejo koncem konca zopet proti Vaši domovini in njenim prebivalcem. Moči Reicha ne morete nikoli zadeti. Nemčija je danes z živili in surovinami bolj zagotovljena kakor kdajkoli.

Reich je v svesti svoje moči in v priznanje dostojnega zadržanja prebivalstva podelil Gorenjcem državljanstvo.

Gorenjska gre s tem srečnejši in sigurnejši bodočnosti nasproti.

Pomislite, da so postale Vaše spletke danes popolnoma brezsmiselne. Prebivalstvo Vas mrzi kot tolpe, zločince in morilce. Zato Vam rečemo na pragu bližajoče se zime:

Vrnite se!

Zamenjajte Vaše žalostno, topo bivanje z dobrim, zasigurnim, delovnim mestom v Velikonemškem Reichu!

Vaše družine in Vaši sorodniki Vam bodo hvaležni.

Državna oblast je pravična in velikodušna.

Dovolj je znano, na kakšnih potih in s kakšnimi sredstvi ste bili prisiljeni v službo tolpe.

Zato vrnitev ni nobena tveganost, temveč pomeni za Vas začetek novega, boljšega življenja.

Javite se pri najbližji žandarmerijski ali policijski postaji. Ničesar se Vam ne zgodi!

V JUGOSLAVIJI SO SKUŠALI NEMŠKI FAŠISTI MORALNO RAZKRAJATI NOV IN POJ S TAKŠNIMI LETAKI IN POZIVI, KI SO JIH V VELIKIH KOLIČINAH RAZTRESALI NAD OSVOBOJENIM OZEMLJEM IZ LETAL. POSEBNO JESENI SO RADI STRAŠILI Z ZIMO, PRED OFENZIVNIMI SUNKI PA Z UNIČENJEM. SEVEDA SO LE REDKI NASEDLI. TUDI MED REDKIMI OMAHLJIVCI V PARTIZANSKIH VRSTAH JE MALOKDO VERJEL NEMŠKIM OBLJUBAM, DA SE MU NE BO NIC ZGODILO. PREVEČ ZGOVORNE SO BILE VESTI IZ TABORIŠČ ...

zumnejši ljudje pa so kljub so-razmerni učinkovitosti takšne propagande lahko sprevideli, da gre zgolj za bestialen poskus, omajati zaupanje vojakov v njihovo vodstvo, razrahljati njihovo moralo in jih nahujskati proti Židom.

Podobno kot Nemci so skušali izkoristiti seksualna nagnjenja zlasti mladih ameriških vojakov tudi Japonci, ki so metali iz letal slike na pol nagih kopalk s teksti, kot »dragi ... reci, reci mi še stokrat, ti to znaš napraviti naj-

slajše: Srečen božič in novo leto...«. Vendar se sovražniki niso trudili vplivati na vojake nasprotno strani le s čustvenimi motivi, propagando zase so delali tudi s fotografijami svojih najnovejših letal. Prav tako propagandno je bilo, denimo, golo dejstvo, do kod so napredovali zavezniki in Japonci, kakor tudi Nemci. Čeprav so bili zagrizeni nasprotniki zaveznikov, so na zemljepisnih kartah pozorno sledili prodore zavezniških čet na svetovnih bojiščih. Prepričljivost zanesljivih dejstev je splošna in bolj kot druge veljavna v propagandi, kjer niso učinkovita le dejstva, prikrojena v obliki moraliziranja, temveč včasih še bolj zanimiva in zanesljiva dejstva, ki negativno delujejo na sovražnika in njegovo moralo. V uvodu navedena vrsta letakov sodi med polprikrito propagando za vzbujanje strasti.

Med osnovno obliko propagande pa bi lahko šteli, denimo, letak, namenjen za Filipince, ki so ga Američani iz letal metali nad Filippine, in sicer na področje, kjer so prebivali domačini. Uvrstimo ga lahko med tipe letakov za civiliste, ker so z njim Američani hoteli pridobiti civilno prebivalstvo za sodelovanje s silami, ki so se nameravale izkrcati na Filipinih.

— BOJEVNIKI ZA SVOBODO SO SE IZKRCALI!

Filipinski domoljubi! Ameriške in filipinske sile osvobajajo vašo deželo japonskega jarma. Sovražne zračne, kopenske in pomorske sile so že utrpeli hude poraze na področju Leite. Ker se naša izkrcavanja nadaljujejo, morajo naši bombniki in flota krčiti pot invazijskim silam. Ni naša želja, ogroziti življenje Filipincev, zato od 15. decembra do 8. januarja pazljivo upoštevajte naslednja navodila: oddaljite se od japonskih čet in krajev, kjer se le-te zbirajo. Izogibajte se zgradb, skladišč, letališč in mostov, ki jih uporabljajo Japonci. Najvažnejše pa je, da se pri prvem znaku za izkrcanje oddaljite od obale ter umaknete čim globlje v notranjost. Upoštevajte to zaradi lastne varnosti!

Podobne letake so Američani metali nad Japonsko, preden so sklenili razrušiti 11 velikih mest. Tudi ta letak je tip propagande za civilno prebivalstvo, ker poziva japonsko prebivalstvo, naj se reši smrti.

OVAJ LETAK VRIEDI KAO

PROPUSTNICA

DIESER ZETTEL GILT ALS
PASSIERSCHEIN

PARTIZANI !

Vratite se smjestu, zadnji je čas!

U protivnom čeka Vas uništenje njemačkih i hrvatskih oružanih snaga!

Dosta je Vaše zločinačke djelatnosti!

Oni, koji se na vrijeme predadu, biti će po adredbi njemačkog vojnog zapovjedništva pošteđeni.

Na tisoče in tisoče takih in podobnih letakov oziroma listkov (objavljamo faksimile originala!) z najrazličnejšo propagandno vsebino so trosili Nemci nad osvobojenim ozemljem

Uspeh takšne propagande je dvojen: zavezniki so tako izpričali prijateljsko razpoloženje nasproti nedolžnemu prebivalstvu, hkrati pa so dosegli, da je padla proizvodnja v 11 strateško pomembnih krajih. Tako so Američani znatno oslabili japonski vojaški potencial, hkrati pa so odgovorili na sovražnikove obtožbe, češ da z bombardiranjem izvajajo nasilje nad prebivalstvom.

Vojna propaganda pogosto izkorišča tudi druge psihološke momente, kot na primer običaje, navade in najrazličnejše čudi narodov, s katerimi ima opraviti. Upoštevač nagnjenj Nemcev do uradnih in formalnih listin ter gest, ki pogosto ne mine niti sredi kaosa, katastrof in porazov, je zavezniški propagandni aparat za Nemce predvidel nekakšne prepustnice za predajo, ki so zelo uradno zvenele. Izvirnik je bil tiskan z rdečimi črkami in graviran kot bankovec, tako da je spominjal na medvojne kupone za milo. Zavezniki so te prepustnice metali iz zraka nemškimi vojakom na frontah leta 1944 in 1945. Vsebina teh prepustnic je bila: — Nemški vojak, ki se bo izkazal s to prepustnico, bo z njo izpričal svoj poštteni namen, da se name-rava predati. Zavezniški vojaki naj ga razorože in naj z njim lepo ravna. Ima pravico do prehrane ter do zdravniške pomoči, če je le-ta potrebna. Treba ga je nato čimprej umakniti iz nevarnega območja. — Podpisan je bil sam Dwight Eisenhower, glavni komandant zavezniških sil v Evropi.

Naslednji zavezniški letak je skušal vplivati na moralo nemških vojakov in omajati njihovo zaupanje v nacistične voditelje.

— ZA HITLERJA IN PARTIJO UMRETI — ALI ZA DOMOVINO IN DRUŽINO ŽIVETI? ODLOČITE SE!

Zanimiva je tudi propaganda, ki so jo uporabljali tako Nemci kakor tudi zavezniki, v obliki časopisov, v katerih so tiskali najnovejše novice s front. Zavezniki so celo tiskali hkrati svoja in nacistična poročila, tako da so vojaki lahko primerjali resnico z lažjo. Na nekem takem letaku so se tako hkrati pojavile precej na-

sprotujoče si novice, ki so v-jake nedvomno zelo zabavale:

— CHURCHILL IN EDEN V MOSKVI — VELIKA OFENZIVA NA SEVERNEM DELU VZHODNE FRONTE — SPET 1100 LETEČIH TRDNJAV NAD NEMCIJO — AACHEN PRED OBKOLITVIJO — NOVO ZAVEZNIŠKO IZKRCANJE NA USTJU SCHELDE (Zavezniška verzija) —

— PREDVIDENI ZAVEZNIŠKI NACRTI ODLOŽENI — HUD PRITISK NA ZAHODNI FRONTI — NOVI NEMŠKI DVOMOTorni LOVEC — BELGIJSKO PREBIVALSTVO BEZI PRED ZAVEZNIKI — POMANJKANJE HRANE V ZDA — (Nacistična verzija)

V minuli svetovni vojni je propaganda celo tako napredovala, da so jo priredili tudi za nepismene. V težnji, da bi vplivali na najširše množice, so zavezniki, kakor tudi Japonci, prirejali letake za Hinde v devanagari abecedi, kakor tudi v slikah za nepismene. Podobne letake so sestavljali tudi za Kitajce, Burmance in Indijce.

Protifašistični borci tujih narodnosti v NOV

ZRAZVOJEM narodnoosvobodilne vojne in z vedno večjim prilivom pripadnikov različnih narodnosti v vrste borcev NOV so nastali pogogi za ustanovitev večjih ali manjših enot, sestavljenih iz protifašističnih borcev Čehov,

Slovakov, Italijanov, Šiptarjev, Madžarov, Bolgarov, Avstrijcev in Nemcev. Pobudo za ustanovitev teh enot je dala Komunistična partija Jugoslavije in tudi enote same so bile ustanovljene z njeno pomočjo.

Borci češkoslovaške partizanske brigade »Jan Žižka«

Borci avstrijskega bataljona potem, ko so sprejeli odlikovanja
GŠS (v Suhi krajini, februarja 1945)

V Slavoniji, kjer živi več-
je število pripadnikov različ-
nih narodnostnih manjšin in
kjer so okupatorji in domači
izdajalci izvršili vrsto zloči-
nov, je bila pravična borba
NOV moralna pobuda za usta-
novitev prve protifašistične
enote tujih narodnosti. Že v
začetku maja 1943 je bil na
področju Tretje operativne
cone ustanovljen Prvi češko-
slovaški bataljon, ki je konec
oktobra istega leta v Boriku
blizu Bučja prišel v sestav
nove češkoslovaške brigade
»Jan Žižka«. Slovaška briga-
da, ustanovljena v Bačkem
Petrovcu v začetku novembra
1944, je dobila ime »14. voj-
vodinska brigada«. V začetku
avgusta 1943 je v Zvečevu v
Slavoniji iz borcev nemške
narodnosti nastala četa »Er-
nest Thaelmann«, ki je nato
prišla v sestav Posavskega
odreda. Približno ob istem ča-
su je bil ustanovljen tudi
madžarski bataljon »Šandor
Pötefi«, prav tako v Zvečevu.
Nekaj več kot leto dni kasne-
je je bil v Vojvodini usta-
novljen bataljon z istim ime-
nom, v začetku leta 1945 pa
tudi brigada »Pötefi«, ki se je
borila v vrstah 16. vojvodin-
ske divizije.

Po kapitulaciji Italije je pri-
šlo do novega priliva proti-

fašistov tujih narodnosti v
vrste NOV. Že 10. septembra
1943 je bil v Splitu ustanovljen
iz italijanskih protifašistov iz
18. armadnega zbora bataljon
»Garibaldi«. Mesec dni kasneje
so italijanski vojaki v Livnu
ustanovili bataljon »Mateoti«.
V Črni gori je bila po navo-
dilih štaba II. korpusa NOVJ
v drugi polovici oktobra 1943
ustanovljena iz borcev divizije
»Taurinense« brigada z istim
imenom. V novembru 1943 je iz
te brigade in iz delov divizije
»Venezia« nastala prostovolj-
ska divizija »Garibaldi«. Po
osvoboditvi Beograda je bila
iz vojakov italijanske narod-
nosti, zbranih v tri protifaši-
stične bataljone, ustanovljena
brigada »Italia«, ki je pozneje
prišla v sestav Prve proletar-
ske divizije NOV.

Vstaji v naših krajih, ki so
trpeli pod fašistično Italijo, se
je pridružilo tudi mnogo na-
prednih pripadnikov italijan-
ske narodnostne manjšine. Že
aprila 1944 je bil v Istri usta-
novljen italijanski bataljon
»Pino Budicin«, ki se je boril
v 43. istrski diviziji. Decembra
1944 je bila na Suhorju pri
Metliki ustanovljena iz itali-
janskih delavcev iz Trsta in
Tržiča brigada »Fontanot«, ki
se je borila v sestavu 18. divi-
zije kot 24. brigada NOV Slo-

venije. Pod poveljstvom IX.
korpusa se je borila v Julijski
krajini divizija »Garibaldi Na-
tione«. Tako so italijanski an-
tifašisti na ruševinah cesarstva
in fašističnega imperija brisali
s svojo krvjo madež, ki so ga
napravili na italijanskem ime-
nu Mussolinijevi črnosrajčniki.

Tudi v jugovzhodnih prede-
lih naše države so nastajale
protifašistične enote. V južni
Makedoniji je bil v drugi po-
lovici decembra 1943 ustanov-
ljen bolgarski bataljon »Hristo
Botev«, sredi maja 1944 pa na
planini Radan bataljon »Georgi
Dimitrov«, ki je kmalu prera-
stel v brigado. V vasi Pojalište
pri Uroševcu je bil septembra
1943 iz pripadnikov šiptarske
narodnostne manjšine ustanov-
ljen partizanski odred »Zejnel
Ajdini«, iz katerega sta po-
zneje nastala dva odreda. Konec
leta 1944 so avstrijski pro-
tifašisti ustanovili svoj bata-
ljon, ki se je do konca vojne
boril kot 4. bataljon brigade
»Ivan Cankar« v sestavu 15. di-
vizije NOV.

Poleg tega se je precej bor-
cev tujih narodnosti borilo v
manjših skupinah ali posamič
v različnih enotah, sestavljenih
iz borcev jugoslovanskih na-
rodnosti. Med njimi so bili
Rusi, Ukrajinci, Poljaki, Čehi,
pripadniki različnih narodnosti
Sovjetske zveze, Francozi, ne-
kaj Špancev, Danci, Luksem-
buržani, Holandci, Arabci (Ju-
nis in Krim, borca 1. celjske
čete leta 1941) in drugi. S tem
so prispevali svoj delež k svobodi
naših narodov, borili pa
so se tudi za svojo svobodo,
čeprav na naših tleh.

V PASTI

PRVE dni avgusta 1942 je Kozjanska četa taborila v globokem, z listavci poraščenem jarku pod Javorščico. Posebno mi je ostal v spominu 9. avgust. Že ob štirih zjutraj me je namreč zbudil Modras in mi ukazal, naj grem k Volamčevim, kjer bom na skednju našel Tončko Čeč-Pavlo. Njo naj potem kot poznavelec terena spremljam do Doropolja pri Planini. Modras mi je dal še geslo, s katerim naj bi se Čečevi predstavil, nato pa sem se odpravil na pot.

Hodil sem previdno, ker sem vedel, da tod križarijo močne nemške patrulje, ki vedo, da smo blizu. Bila je jasna avgustovska noč. Oprezno sem obšel Podrebrškovo domačijo, ker njene stanovaice nismo smatrali ravno za naše. Približal sem se prelazu na grebenu Javorščice. Tu so imeli Nemci večkrat zasedo, saj je bil kraj zelo pripraven za to. Napeto sem prisluškoval. Vse tiho je bilo. Previdno sem stopal po kamniti poti čez prelaz in se na drugi strani spustil navzdol, po travniku, med starimi vrbam, ki so rasle ob potoku. Približal sem se Volamčevemu skednju, spet malo postal in poslušal, nakar sem se povzpел po lestvi na skedenj.

Tončka Čečeva se je zdrznila, še vsa v omotični dremavici, ko je zaslišala moje stopinje. Povedal sem ji geslo, se ji predstavil in povedal še to, kdo me pošilja in zakaj. Prijazno mi je odzdravila in dejala, da je še nekoliko prezgodaj, da bi šla na pot. Torej ne bi škodovalo, če se tudi jaz nekoliko odpočijem. Predlogu nisem ugovarjal. Poskusil sem zadremati. Kar začujem v polsnu neke stopinje in pritaženo govorjenje. Tudi Tončka je poslušala. Nemci! Razločno slišiva nemško govorico. Kakih trideset močna nemška patrulja se je po poti približevala Volamčevi domačiji, po tisti poti, po kateri sem prišel tudi jaz.

Tončka se je brž znašla in začela dajati navodila za vsak primer. Če bi Nemci začeli preiskovati kmetijo in bi prišli na skedenj, se nisva imela kam skriti. Prostor pod streho je bil namreč prazen, skočiti na prosto pa bi pomenilo predati se naključju, da naju ujamejo živa. Oborožena sva bila slabo. Imela sva samo vsak svojo pištolo kalibra 6,75 mm, ročne bombe pa nobene. Tončka je dejala: »Ko se zamaje konec lestve, ki vodi na skedenj, je to znak, da mislijo Nemci na skedenj. Tedaj bom pregriznila epruveto, napolnjeno z močnim strupom, ki jo imam pri sebi...« Jaz pa naj bi se ustrelil s svojo pištolico, ker samo z dvema nabojema, ki sem ju imel, nisem imel početi kaj drugega.

Ko so Nemci prišli do hiše in skednja, ki je bil od hiše le kakih deset metrov daleč, so obstali. Nekaj so se pomenkovali, nato pa so obkolili hišo in skedenj. Razbijali so po vratih ter klicali domače, naj odpro. K sreči domači niso

vedeli, da sva midva s Tončko na skednju in zato niso kazali prevelikega strahu. Nemci so spraševali po »banditih«, posebno pa jih je zanimalo, če se je to jutro kdo oglasil pri njih. Volamčevi so prepričevalno zatrjevali, da niso videli nikogar in da tako zgodaj še nihče ni prišel k njim. Toda Nemci niso verjeli. Pregledali so gospodarjeve hlače in čevlje, če niso mokri od rose. Vse je bilo suho. Nemci so najbrž opazili mojo sled v rosnji travi. Sled se je blizu hiše približala poti. Sumili so, da je nekdo šel mimo hiše, če se že ni tu ustavil. Pregledali so tudi prostor pod skednjem, kjer so imeli domači prašiče in kravo. Misli sem si: zdaj bodo pogledali še na skedenj. Minute so se mi zdele neskončne. Roka, ki sem z njo držal pištolo, se je začela potiti. Toda lestev se ni zamajala. Verjetno se Nemcem ni zdelo vredno iskati na skednju, ker se je že od zunaj videlo, da je prazen. Če pa ni sena, pa tudi v skednju ni pripravno za skrivanje. Skedenj pa je bil tudi čisto nizek in je stal v hribu. Tako sem zagledal čelado vojaka v zasedi, če sem le malo dvignil glavo.

Vse so prebrskali in ker niso ničesar našli, so umaknili zasede in straže od hiše. »Auf wiedersehen!« je bilo zadnje, kar sva slišala. Koraki so se vedno bolj oddaljevali. Živčna napetost, ki sva jo oba čutila, pa še ni popustila. Še nekaj minut po njihovem odhodu mi je šumelo v glavi. Zdelo se mi je, da je vse lepše v odkriti borbi. Tu pa sem čakal naključja, v položaju, ki si ne bi mogel prav nič pomagati. Še kake pol ure sva počakala na skednju. Ko se je vse umirilo, je Tončka odšla v hišo. Domači so ji v strahu povedali, kaj se je zgodilo, ker so mislili, da je šele prišla in ne ve še ničesar. Tončka pa jim je povedala, da je bila med preiskavo na skednju. Šele zdaj se je domačih polotil pravi strah. Tudi jaz sem zlezal s skednja in pogovora o raznih možnostih naše skorajšnje smrti ni hotelo biti konca. Toda Tončka je speljala pogovor drugim in bodro napovedala, da Nemci ne bodo več dolgo po-

noči hodili v patrolje, da si še podnevi ne bodo upali iz svojih postojank. Zato moramo vztrajati v našem pravičnem boju. Kmalu smo se pomenkovali, kot da se ni nič zgodilo.

Po zajtrku, ki nama ga je pripravila gospodinja, je Tončka omenila, da je čas, da greva naprej. Volamčeva kmetija je bila revna. Gospodar se je ukvarjal s priložnostnim delom ter se trudil na malih krpah svoje zemlje. Bili pa so naši ljudje. Tu smo se pogosto oglašali in čeprav revni, so nam radi postregli. Pri njih smo dobivali tudi poročila o stanju na terenu.

Odšla sva. Vzhajajoče sonce naju je pozdravljalo izza okoliških gričev. Po grebenu Javorščice sva jo ubrala proti Prevorju. Blizu poldneva sva se oglasila pri Lahovih v Spodnjem Žegru. Pri njih sva se nekoliko odpočila in okrepčala. Po krajšem razgovoru in izmenjavi novic z domačimi sva nadaljevala pot mimo Topolskih in dalje po gričih proti Doropolju. Tam sva se popoldne ustavila in v občestnem gozdiču počakala večera. Tončka Čečeva je nato odšla po svojih potih, jaz pa sem se vrnil v taborišče pod Javorščico.

Peter Šprajc-Slavc,
ilustriral Evgen Sajovic

Izpolnjena obljuba

LETA 1947 je izšla v Londonu knjiga z naslovom »Once only« (»Samo enkrat«). V njej je bivši angleški vojak Roy S. Neill kot begunec iz vojnega ujetništva v Gradcu popisal svoj pot po slovenskem ozemlju v svobodo.

Kakor pravi pisec sam, se je njegova zgodba začela avgusta 1944, ko se mu je posrečil beg iz ujetništva Potikajoč se po odljudnih poteh je neke noči prispel na podeželsko železniško postajo, tvegaj vožnjo z vlakom in sredi noči prispel v Maribor. Tu je preplaval Dravo in se napotil proti Pohorju, v upanju, da bo nekje v hribih naletel na partizane. V strahu, da ne bi zašel med Avstrijce, se nekaj dni ni upal približati ljudem. Naposled ga je prisilil glad, da je stopil v kmečko hišo v Pokošah, kjer je kmalu spoznal, da ima opravka s Slovenci. Brez ovinkov je povedal, da je britanski vojak. Tedaj mu je stari oče, ki je kadil tobak iz avstrijske pipe in imel na glavi tirolski klobuk, krepko stisnil obe roki, dekleti, ki sta se znašli ob njem, pa sta ga burno objeli in ga obsipali s poljubi. Ena izmed deklet je bila osemnajstletna Vida Tramškova iz Zgornje Bistrice, druga, leto dni starejša, pa njena sestra. Obe sta ga

zvečer varno odvedli na dom svojih staršev. Tu je bila glavna partizanska postojanka za okolico Slovenske Bistrice — štirje Tramškovi sinovi so delali s partizani, pri hiši je bilo pet skrbno prikritih bunkerjev. V teh je mladi angleški begunec našel varno zatočišče in skrbno nego, dokler mu ni bil omogočen odhod med partizane. Zelo natančno in toplo pripoveduje Roy S. Neill o gostoljubnem sprejemu pri Tramškovih, o veliki ljubezni, ki so mu jo več tednov izkazovali mati Matilda, njen mož in njuni otroci.

V času, ki ga je prebil med partizani, je spoznal vso veličino borbe malega naroda za svoj obstoj in za svojo svobodo. Sedem tednov je trajala njegova pot preko Pohorja na Karavanke, preko Motnika, preko Save v Mirno, Žužemberk in dalje na osvobojeno ozemlje, od koder se je z drugimi zavezniškimi vojaki vred vrnil preko Italije v svojo domovino.

Roy S. Neill ni pozabil svojih rešiteljev. Ob slovesu jim je pustil svoj naslov, da bi mu lahko takoj po osvoboditvi pisali, da bi mogel, kakor je ob odhodu obljubil, poslati očetu pipo dobrega angleškega tobaka in se jim tudi sicer zahvaliti za izkazano mu pomoč. Toda šele leta 1952 je dobil pismo zvezo s Tramškovi. Istega leta jim je poslal svojo knjigo, v kateri opisuje svoj beg iz ujetništva. To leto jih je tudi obiskal s svojo ženo in sinom.

Knjiga »Once only« je zanimiv dokument iz časa NOB, ki širokemu krogu angleških bralcev toplo, čeprav tu pa tam nekoliko po svoje, pripoveduje o dobrih ljudeh v Jugoslaviji in o lepota naše dežele, ki so jo vsa leta borbe naši partizani tako junaško branili.

Prav kakor knjiga preseneča tudi pisateljeva hvaležnost, saj je ostal v stalnih stikih z družino Tramšek. Njegova pisma pa, ki jih redno pošilja iz Anglije, Hollywooda in raznih držav Amerike, so pisma prijatelja, ki zna ceniti izkazano mu dobroto. Knjigo je pisatelj s posvetilom podaril Tramškovi materi Matildi, tej nesebični ženi in materi, ki so jo toliki partizani ohranili v spominu kot lik prave partizanske matere

Katja Spur

Žena iz Debar-maale

PRIŠLO je prvo svobodno poletje. Tisoče rok je sklenilo obnoviti porušene domove. Vseposvod so med delom do nele pesmi.

V parku ob Vardarju so se v ranih jutrih skopski frontovci borili z legli komarjev... Rosa je bila prva med prvimi. Tudi to pot je »odnesla« zastavo. In spet je videla, kako jo gleda na stotine navdušenih pogledov, jo dviga in nosi z nezadržno silo naprej in naprej... S popkom vrtnice v črni lahseh, s sklonjenim kot topol vitkim telesom, je hitela, zasopla od dela. Dolge, zelene veje vrb so se ji spuščale na ramena in jo delale lepšo od pravljične junakinje. Vsi so ji veselo vzklikali: »Le tako naprej, Rosa!«

Vsa brigada je z njo vred slavila zmago.

*

Rosa je živila v Debar-maali. (Debar-maala je skopsko predmestje, op. ur.). Tam so ji tekla otroška in dekliska leta in tam je slednjič ućakala resnično srečo... Slednjič! Kajti Rosa vse dotlej ni vedela, kaj je sreća. Njena mladost je bila pusta in grenka in je ginevala v vsakdanji borbi za obstanek. Odkar ji je umrl oće, so bili snubci vedno redkejši in njene dekliske sanje so se razblinile kot se razblini dim. Dopolnila je že devetindvajset let, pri tridesetih pa je »ne umije več nobena voda«, kot so dejali. Tedaj pa se je zgodilo, da se je ogrel zanjo Cvetan. In Rosina mati, ki je vse dotlej vztrajno odklanjala snubce, je zdaj neprićakovano dala besedo Cvetanu...

Z ledenim srcem je Rosa prestopila prag svojega novega doma. S to možitvijo se je sklenila veriga njenih neveselih dni. Propadla je njena zadnja nada... Domaće opravke je izvrševala bolj zaradi tega, da bi ji minil čas, kot pa iz ljubezni in skrbi za dom in moža. Niti enkrat ni po izvršenem delu zadovoljna sedla niti enkrat ni vztrepetala, pričakovaje moža... Cvetan pa, ki je bil že od mladih nog si-

rota brez staršev in so ga leta vedno bolj tlačila, se ni nikoli prepiral ali zakrićal nad njo. Tiho je odpiral vrata in potihoma vstopal, kot bi se bal, da ne bi kdo zakrićal nad njim. Že zunaj je nagovarjal Roso s toplimi, blagimi besedami. Rosa pa je bila ravnodušna do njegovih besed, do doma, do dela in do vsega drugega. Mislila je, da slabše od tega ne more priti. Toda prišlo je še slabše...

Niti leto ni minilo, odkar sta se vzela, ko je Cvetanova delavnica utihnila. Prišla je okupacija. Cvetan ni mogel prinašati domov niti tiste skromne dnine, ki jo je lahko prinašal prej. Rosa ni mogla peći niti koruznega kruha, ki sta ga bila vajena. Življenje je postajalo iz dneva v dan težje... Cvetan ji ni več rekel prijazne besede. Bil je zamišljen in mrk, kot da je niti ne opazi. In ko ga je gledala, kako sedi molčč v zatopljen v svoje misli, je ćutila v sebi še večjo praznino in pušćobo. Opazila je, da nekaj pred njo skriva. Većkrat je videla, kako je zvećer šepetal z Markom in Trenetom Miluševim. Zaćel je zahajati k njima in je tam ostajal pozno v noć. Zadnji čas pa

je na te sestanke zaćela prihajati tudi njuna sestra Rada. Ko je nekoć Rada vprićo Rose izvelkla izpod pazduhe nekakšne časopise in jih dala Cvetanu, Rosa ni mogla več vzdržati. Ko sta ostala sama, je izlila svoj bes:

»Ta nama bo z bratoma unićila hišo!«

Cvetan se je ugriznil v ustnico. Tisti večer, ko so ga tovariši-komunisti prosili, naj sprejme pod streho nekega ilegala, se sramežljivo sklonil glavo. Ni si upal zaradi Rose...

V mestu so bile aretacije in blokade vedno pogostejše. Toda kolikor bolj divje je vihtel okupator svoj bić, toliko bolj je rasel upor. Cvetan, ki je bil sam med uporniki, je nekajkrat poskušal pridobiti za borbo tudi Roso. Ta ga je pa vselej odbila z besedami: »Bolje bi bilo, će bi mislil na to, kako bi kaj prinesel domov, kot pa da se mešaš v stvari, ki niso zate...« Odgovarjal ji je, kot je vedel in znal.

Nekoć so v mestu spet odkrili organizacijo. Cvetan je dobil nalogo, da odide v partizane. Na sestanku v podstrešni sobici nasproti gledališća so mu rekli: »Nocoj moraš od tod!«

Dva dni in dve noći je stala Rosa pri oknu in ćakala, da bi zaslišala znane tihe stopinje svojega moža, toda zaman. »Najbrž so tudi njega prišli,« si je rekla, ko je zvedela, da sta zaprta oba Miluševa. Še isti dan je odšla s culo pod pazduho ćez kamniti most proti glavnemu zaporu. Ko se je približala velikemu zidovju, poćrnelemu od vlage, jo je postalo strah. Toda brž ko je stopila na dvorišće in zagledala tam množico žensk s ćulami v rokah, se je pomirila. »Nisem sama,« je pomislila. Neprićakovano se je iz gruč iztrgala Rada Miluševa, ji prijaćeljsko stisnila roko in jo vprašala:

»Zaradi koga si pa ti prišla?«

Tisti hip je Rosa pozabila na svojo nestrpnost do tega dekleća. Toplo in hvaležno jo je pogledala in ji prav tako tiho odvrnila: »Zaradi Cvetana.«

»Zaradi Cvetana?« se je začudila Rada in ostala tako začudena nekaj trenutkov. Potem pa je razprla svoje velike

sinje oči, v katerih se je zasvetil čuden plamen. Pogled ji je splaval preko teh sivih zidov daleč tja gor proti Vodnu in daljnim snežnim vrhovom Šar planine. Olajšano, kot da se ji je izlilo iz srca, je spregovorila:

»On je tam gori! Tam — med partizani!...«

Rosa je zlezla vase. »Vse Skoplje je v plamenu, jaz pa... jaz,« si je očitala, ko je gledala ženske okoli sebe. In ko so se njene oči srečale z milim Radinim pogledom, je začutila, da tega pogleda ne more zdržati. Sklonila je glavo in z bolečino pomislila: »Cvetan si je zdaj z vsemi tu bolj blizu kot z menoj...«

Od tistega dne, ko ji je Rada povedala, da je Cvetan s partizani, se je Rosa še bolj zaprla vase. Nekje globoko v njeni zavesti je živela nejasna misel, da je kriva pred vsemi. Videla je mlade ljudi, ki so se kljubovalno dvignili proti sovražnikom, videla starce in starke, ki so s stisnjenimi pestmi preklinjali okupatorje, videla Rado, ki so ji ubili oba brata, pa je še vedno trdovratno raznašala partizansko literaturo po mestu. Vse to je videla... Samo sebe ni videla med njimi. In ko so nekoč prišli policisti v njeno hišo ter

napravili preiskavo, začeli psovati njej in Cvetanu zemljo in nebo, ni rekla na to niti besedice; ni jim odgovorila ostro in žolčno, ni jih podila, kot bi to storile druge žene, temveč je sedela stisnjena v kotu in molčala.

Rada je pogosto prihajala k njej. Pripovedovala ji je o uspehih partizanov, o Cvetanu, o bližnji svobodi in bodočnosti. Sprva jo je Rosa poslušala s strahom, vsa zmedena. Vsak hip je pričakovala, da jo bo

Miha Klinar:

Na starih poteh

*Zvečer zadremajo vasi
in potem
se svetla okna zapro,
kakor trudne oči.*

*Le gozdovi vzdrhte
in staro pesem zapoje,
pesem ugaslih ognjev
in izzvenelih poti.*

*Tišina vsepovsod
in sanjavnost samotnih host.
Le veter se kdaj oglasi
iz njih ko mladost.*

Mladost, ki je ni.

(Iz zbirke »Zeleni torzo«)

Rada ozmerjala in ji očitala: »Daleč si zaostala za nami, Rosa, daleč...« Kadar so bile Radine besede najbolj slavnostne in navdušene, so zvene le Rosi kot obtožba, ki jo je mučila in pritiskala k tlom... Čas pa je tekel. Novi dnevi so v Rosi začeli prebujati nova čustva... Nekega dne, ko ji je Rada zaupala prenos škatle z zdravili v Vodno, se je Rosa zjokala od sreče. Zdelo se ji je, da se je pred njo odprl ves svet in da je začela znova živeti. Globoko v sebi je začutila silen trepet za Cvetana. Odslej je mislila samo nanj in na partizane...

Prišel je november 1944... Ljudska armada je prodrla do Skoplja in se z nezadržno silo razlila po njegovih ulicah ter uničevala zadnje ostanke razbitega sovražnika. Ta dan je padal gost sneg. Debele, urne snežinke niso pustile prebivalcem, da bi skozi njihov zastor že od daleč spoznali svoje rešitelje. Samo silni vriski in streli, ki so rezali zrak, so bili znak, da so njihovi sinovi, očetje in bratje vedno bližje domačim pragom...

Cvetan je spustil zadnji rafal v gostilni šepastega Džordža na nekega Nemca, ki se je utrdil v njej. Potem je vrgel brzostrelko čez ramo in odhitel proti domu, ne da bi mogel umiriti srce, ki mu je tolklo, kot bi hotelo od silnega razburjenja počiti...

Rosa je gledala skozi okno. Nekdo je stopal po široki pusti ulici in hitel proti njeni hiši. Odstranila je zaveso, da bi bolje videla: zdelo se ji je, da hodi prav tako kot njen Cvetan. Tudi postava se ji je zdela znana... Ko je stal Cvetan pred njo, je obstala kot okamenela, še zajokati ni mogla od veselja...

»Svobodni smo!« se je iztrgal Cvetanu iz prsi globok vzdih pred sto let zaslužnjene ga naroda...

Začelo se je novo življenje. Mlada družba je v vihnem poletu popolnoma prerodila Roso, ki je našla svojo srečo...

Ivan Točko,
iz makedonščine
prevedla Nada Carevska,
ilustriral Milan Bizovičar

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Preostali so se zbrali

Čas hiti, dogodki iz polpretekle dobe — burni, siloviti, napeti in pretresljivi, pa ostajajo v srcih tistih, ki so jih doživeli in ki so ob njih rasli iz fantov v može, iz deklet v žene in iz upornikov v revolucionarje, kot neizbrisne črte, ki spone druga z drugo kažejo prehojeno pot. Pot? Da! Toda pot partizanske borbe partizani in borci ne pojmujejo kot stvar preteklosti, samo kot spomin na slavne dni borbe z okupatorjem, temveč jo razumejo kot tisto silno in nepremagljivo ljudsko energijo, ki je uspela premagati tisočkrat močnejše okupatorske vojske, ki je uspela razporediti njegove hlapce in izkoriščevalce, ki je potem uspela zgraditi močno mlado in svežo državo, ki je uspela ustvariti iz mnogonacionalne države enotno družbeno skupnost, a tudi, ki je uspela odbiti vse imperialistične nakeane, ohraniti neodvisnost naše države leta 1948, razbiti blokade, grožnje, lažnive klevete. In vsaka naša nadaljnja zmaga v socialističnem razvoju krepí tudi pomen in vlogo narodnoosvobodilne borbe tako doma kakor daleč preko meja naše socialistične skupnosti. Zakaj — kakor so bili v času II. svetovne vojne jugoslovanski partizani cenjeni kot hrabri ljudje, tako tudi dandanes v svetu s spoštovanjem govore o Jugoslaviji in njenih ljudeh kot naprednih borcih za nove družbene odnose. Prav v tem dejstvu pa se zrcali moralna vrednost partizanov, borcev in aktivistov, ki so po osvoboditvi s svojimi dejanji dokazali, da se niso borili za neko svojo oblast, ampak za oblast delovnega ljudstva, za interese delovnih ljudi pri nas in na svetu, za lepše življenje, za socializem... In ko se na tej naši poti od časa do časa ozremo nazaj, se nam z vso živostjo prikažejo najpomembnejši dogodki. Taki, ki so pomenili na tej naši poti prelomnico ali pa, ki so to našo

pot še bolj razširili. Z drugo besedo: prav je, da se dandanes spominjamo raznih dogodkov iz NOB in da jih povezujemo z našo sedanostjo, z našim napredkom, razvojem. Prav je, saj tako znova poudarjamo in prikazujemo na današnjih dejstvih, da brez NOB tudi naše sedanje stvarnosti ne bi bilo! In ko proslavljamo razne obletnice, na katere vabimo tudi tiste partizane, borce in aktiviste, ki so bili tedaj navzoči pri nekem pomembnem dogodku, ugotavljamo, da se vrste starih borcev redčijo. Preostali se zbirajo, se zbero, med njimi pa manjka mnogo, mnogo tovarišev in tovarišic, katerih mesto bi bilo na taki proslavi. Ali so že v času borbe omahnili ali pa so umrli po vojni zaradi posledic naporov v NOB. Da: preostali se zbirajo, preživeli se zbero. Kljub žalosti ob spominu na umrle oziroma padle pa nas razveseljuje to, da take proslave postajajo vse bližje mladini. Zakaj — bolj ko se odmikajo leta od NOB, bolj

ko se utrjuje socialistični družbeni sistem, bolj postaja NOB last, svetinja in ponos naših delovnih ljudi. Sredi delovnega poleta in uresničevanja delovnih nalog, ko s polno odgovornostjo družbeno upravljajo in usmerjajo vsa področja političnega in gospodarskega življenja, praznujejo naši ljudje vedno enako svečano in z globoko hvaležnostjo obletnice oborožene vstaje, spominske obletnice važnih dogodkov iz NOB in svoje občinske praznike, ki so postali pravi ljudski prazniki...

Mar se smemo potem čuditi, da se je v začetku septembra zbralo v Lokah pri Mozirju, na jasi med Dobrovljami in Mozirskimi planinami okrog 8000 ljudi, da prisostvuje praznovanju občinskega praznika Mozirja in 15-letnici ustanovitve Šlandrove brigade? Res, vsa ta navzočnost je popolnoma razumljiva, saj je bila iskrena. In kakor so v času NOB blizu letošnjega zbornega mesta preživeli šlandrovcevi hodili štajerski partizani, prepevali svoje partizanske pesmi in odhajali v svoj »dom«

Predsednik Ljudske skupščine LRS, tovariš Miha Marinko, pregleduje v spremstvu bivšega komandanta Šercerjeve brigade, Jožeta Lepina-Risa, razvrščene borce — šlandrovce

na Dobrovlje, tako je tudi letošnja svečanost, proslava 15-letnice Šlandrove brigade dokazala, da ljudje iz bližnje in daljne okolice svojih borcev še niso pozabili. Toda — napisati je treba tako, kot je proslava potekala...

*

Preživeli šlandrovci so že večkrat predlagali, da bi se zbrali in odkrili na mestu, kjer je bila njihova brigada ustanovljena, spomenik. Večletne priprave so letos obrodile dober sad. Saj so v začetku septembra — dan pred proslavo v Lokah pri Mozirju — odkrili na Šipku ob navzočnosti nekaterih preživelih šlandrovcev spomenik. Zdaj bo ta spomenik trajno ostal in ob njem se bodo naši potomci lahko spominjali dogodka, ko je bila ustanovljena prva brigada, ki je uspešno operirala na Štajerskem in nosila plamen upora tudi v ta predel, katerega so skrbno nadzorovale okupatorjeve sile. Kdo bi seštel vse pohode, njihovo dolžino, vse poti in kraje, ki so jih šlandrovci od ustanovitve do konca vojne prehodili, obiskali! To je zgodovina, to je pot, to je kronika... Za svojo proslavo pa so šlandrovci izbrali kraj, kjer so septembra 1944 slavili eno izmed pomembnih zmag: osvoboditev Mozirja. 12. september praznujejo zato v občini Mozirje kot občinski praznik... Poseben pripravljalni odbor za proslavo je skupaj z občinskim ljudskim odborom v Mozirju pripravil vse potrebno za sprejem preživelih šlandrovcev, drugih štajerskih borcev, aktivistov in gostov. Bilo je polno dela in opravkov. V nedeljo pa so ljudi, ki so prihajali s celjske in kamniške strani proti Mozirju že pozdravljali transparenti: »Meja osvobojenega ozemlja od 1944. leta dalje«, »Čuvajmo tovarništvo iz NOB« in podobna. Na jasi blizu tribune so se zbirali preživeli šlandrovci in borci drugih štajerskih enot, aktivisti in drugi sodelavci NOB. Mnogi se že

Slike na levi: z letošnje proslave Šlandrove brigade v Mozirju

dolgo let niso videli, mnogi so se iskali, a mnogi niso več vedeli drug za drugega. Koliko srečanj, koliko besed, koliko spominov, koliko vsakovrstnih partizanskih zgodb in doživetij. Srečali so se svoji med svojimi, obkroženi od sedanjih prijateljev, od družin, svojih otrok, ki so ponosno zrli na svoje očete, zbrane v brigadnem razporedu. Marsikdo si je zataknil odlikovanje na prsi, mnogi so jih imeli kar več. Kdo bi jih mogel ob taki svečanosti pustiti doma? A mnogi so iz svojih omar vzeli tudi stare partizanske obleke. Hoteli so biti napravljeni tako kot nekoč v Šlandrovi! Nekateri tudi zato, da bi jih drugi prej spoznali. Da, bilo je polno srečanj, polno presenečenj po toliko letih... Svečanosti, ki se je začela ob desetih dopoldne, pa so se udeležili tudi številni gostje. Med njimi predsednik Ljudske skupščine LRS Miha Marinko, poleg nje pa njegova žena Mica Šlander, sestra pokojnega revolucionarja Slavka Šlandra, po katerem se je ta štajerska partizanska enota tudi imenovala. In še: Vida Tomšič, Janez Hribar, Tone Bole, Ratko Vujović in drugi. Na svečani tribuni sta bila tudi bivši komisar Šlandrove Mitja Ribičič in bivši komandant, narodni heroj Janko Sekirnik-Simon. Tudi mnogo drugih narodnih herojev je prišlo na svečanost, med njimi Daki, Jerman, Avbelj-Lojko... Potem je bivši komandant Šlandrove, Jože Lepin-Ris, predal Mihi Marinku raport. Skupaj sta pregledala razvrščeno brigado, kjer je bilo okrog 370 bivših šlandrovcev: »Trikrat hura za tovariša Miho!« je odmevalo med Mozirskimi planinami in Dobrovljami. S šopki cvetja v rokah so nato pionirji in pionirke iz Mozirja pozdravljali goste na tribuni. Bilo je priščno, ko je pionirka ljubko poljubila tovarišico Mico in ji izročila cvetje... Svečani govor je imel prvi komisar Šlandrove brigade, Mitja Ribičič. Med drugim je tudi dejal:

»...Šlandrova brigada je takoj po ustanovitvi doživela ognjeni krst v velikih borbah

za preboj preko Save na Dolenjsko, kamor je Glavni štab v slutnji kapitulacije Italije koncentriral vse slovenske brigade. Po kapitulaciji Italije je iz Novega mesta odšla v Šentjernejško dolino, kjer je zlasti znana njena borba pri Kostanjevici. Po povratku na Štajersko je oktobra in novembra 1943 napadala in uničevala nemške postojanke zlasti v Radmirju, Rečici, Šmartnem ob Paki, Motniku, Novi Štifi in Črni na Koroškem. Osvoobodila je Moravsko dolino, likvidirala postojanke v Moravčah, Pečah in Vačah. Operativno poročilo štaba IV. cone pravi, da je v teh dveh mesecih imel sovražnik 338 mrtvih, 217 ranjenih, 67 ujetih. Zaplenjeno pa je bilo 6 mitraljezov, 270 pušk, 40 brzostrelk, uničenih 6 tankov, 5 kamionov, 6 lokomotiv, 1 železniški most, 6 cestnih mostov in 2 daljnovoda. Toda ne bi bilo prav, če bi na današnjem zboru Šlandrove brigade govorili samo o njenih uspehih. Prav je, da se spomnimo dela in žrtev tudi tistih štajerskih partizanov, ki so takoj po razkosaanju stare države začeli borbo in ustvarili v najtežjih pogojih prve partizanske enote na Štajerskem...« Nato je Mitja Ribičič govoril o delu komunistov leta 1941 na Štajerskem, kako so začeli le-ti bitko za množice, v katerih je bilo treba dvigniti občutek samozavesti in poguma, jim po-

jasniti pomen borbe, ki je edina lahko preprečila fizično uničenje slovenskega naroda. Ob koncu pa je Mitja Ribičič dejal: »...Na današnjem partizanskem zboru ni mnogo borcev, ki so preživel težka leta partizanstva na Štajerskem. Stotine teh pionirjev leži v gozdovih na Pohorju, na Dobrovljah, na Mrzlici, na Kozjanskem. Pomen njihovih prvih partizanskih borb ni toliko vojaški kakor moralni. Slovenski ljudje so spoznali, da se partizani-komunisti ne boje okupatorja, da se ne predajo živi, da ničesar ne izdajo... Ko se danes spominjamo teh najtežjih trenutkov partizanstva na Štajerskem, ko se spominjamo velikih žrtev znanih in neznanih partizanov, se ob veličini dela in smrti padlih borcev zavedamo pomena besed proletarskega pisatelja: »Ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja...«

Po svečanem delu proslave je bil še krajši kulturni program. Nato pa so se borci v prijetni senci spominjali vseh preteklih dogodkov. A ni bilo samo mnogo besed iz preteklosti, temveč tudi o sedanjosti. Saj se mnogi borci, bivši šlandrovci, že dokaj let niso videli in vsakogar zanima, kaj danes počne bivši mitraljezec, komandir, kuhar... Do večera je trajala prijetna zabava na jasi v Lokah — potem pa so se ljudje začeli razhajati.

Takšni kot so, nam niso v ponos!

Po osvoboditvi smo postavili v Sloveniji že toliko spomenikov v spomin padlim tovarišem, borbam in zgodovinskim dogodkom iz NOB, da skoraj že ni več vasi brez spomenika ali vsaj spominske plošče. To je tudi prav, saj je bila vsa Slovenija bojišče. Človek, ki potuje po naši domovini, se rad ustavi pri teh spomenikih in misli mu pohitijo nazaj v čase, ko so se naši ljudje borili za svobodo. Večina spomenikov stoji na krajih, kjer so se zgodili pomembni dogodki, drugi stojijo sredi vasi in mest. Večina jih je lepo urejenih, prostor, kjer pa stojijo, je spremenjen v park. Ob pogledu na tak spomenik postane človeku kar toplo pri srcu. Prepričan je, da preživelci borci, mladina in sploh vsi prebivalci lepo skrbje za spomenike. Od takega spomenika gre človek ponosen in pomirjen. So pa tudi primeri, ko človeka zaboli srce. So namreč spomeniki, ki so jih postavili samo zaradi formalnosti, zato, ker so jih postavljali tudi v drugih krajih. Potem pa so pozabili nanje. Ali pa je spomenik na neprimernem kraju.

V Lučah v Savinjski dolini stoji spomenik 43 padlim borcem, 8 talcem in 9 žrtvam fa-

šističnega nasilja. Spomenik stoji na lepem prostoru ob cesti v Logarsko dolino. Toda

— okoli njega raste fižol in fižolovke ga zakrivajo! Mar ne morejo tisti, ki bi morali skrbeti za spomenik, zasaditi okoli spomenika nekaj cvetličnih grmov ali vsaj smrek? Z malo truda in dobre volje ter z majhnimi sredstvi bi se okolica spomenika lahko v osnovi spremenila.

Podobno je z okolico spominske plošče pri železniški postaji v Zidanem mostu. Tudi tukaj bi nekaj grmičkov ali dreves spremenilo podobo. Kraj bi lahko dobil drugačen videz in ne bi delovala plošča tako enolično in pusto kot zdaj.

Tudi s spomenikom padlim borcem in talcem v Črnski šumi pri Murski Soboti ne moremo biti zadovoljni. Spomenik stoji ob cesti Radenci—Murska Sobota in ga vsak dan vidi mnogo ljudi, tudi tujcev. Kadar zraste trava, se spomenik komaj vidi iz nje. Zakaj ne bi tudi okoli njega zasadili okrasnega grmičja? Ko sem ga videl, je bil na spomeniku popolnoma suh venec, ki je pričal o malomarnosti tistih, ki so dolžni skrbeti za spomenik. Podobno je s spomenikom ob cesti Brattonci—Beltinci, ki me je nanj opozoril cestar. Tam je padel 17. januarja 1945 partizan Jože

Hrast vihar izruje, človeka stre sovrag, množica vihri kljubuje z ranjenimi prsmi od zmag do zmag.

*

Iz teme in žalosti sužnjih let skoz kri in plamen v lepši svet.

(LJUBLJANA, ZALOŠKA CESTA)

Čeh. Spomenik sem komaj našel v visoki travi.

Zelo sem bil presenečen nad primerom na pokopališču v Brattoncih. Grobove padlih vojakov in oficirjev Rdeče armade so enostavno prekopali. Za pravi razlog tega dejanja ne ve nihče, le šušlja se, da so to bili »rdeči boljšeвики«, ki ne spadajo v to »posvečeno« zemljo. Morda so tudi drugod podobni primeri? Tudi grob Miška Škafarja sem našel zanemarjen v visoki travi. Le-ta je padel kot oficir OZNE 6. septembra 1945. Ali ni v vsej občini Beltinci nikogar, ki bi uredil ta grob? Ali tisti, ki so dolžni skrbeti za spomenike in grobove padlih borcev, ne vidijo, kaj se dogaja tako rekoč pred njihovimi očmi? Ali ni sramotna verska nestrpnost proti mrtvim »rdečim boljše-

vikom«, ki je povzročila, da so prekopali grobove vojakov, padlih v osvobodilni vojni proti fašizmu?

Pa pogledjmo nekoliko še na Dolenjsko! Zraven ceste Straža—Toplice stoji na travniku spomenik I. brigade VDV, ki je bila tu ustanovljena. Spomenik so postavili — okolica pa je še vedno takšna, kot je bila takrat, Z majhnim trudom bi lahko uredili stezo do spomenika, ob njej pa nasadili nekaj cvetja ali okrasnega grmičja. Morda ne bi bilo naporno, če bi že tako premajhen zdraviliški park potegnili do ceste? Opazil sem, da med tujimi in domačimi gosti v zdravilišču ni bilo skoraj nobenega, ki si spomenika ne bi ogledal. V Toplicah imajo celo muzej in zato bi morali tudi za spomenike bolj skrbeti.

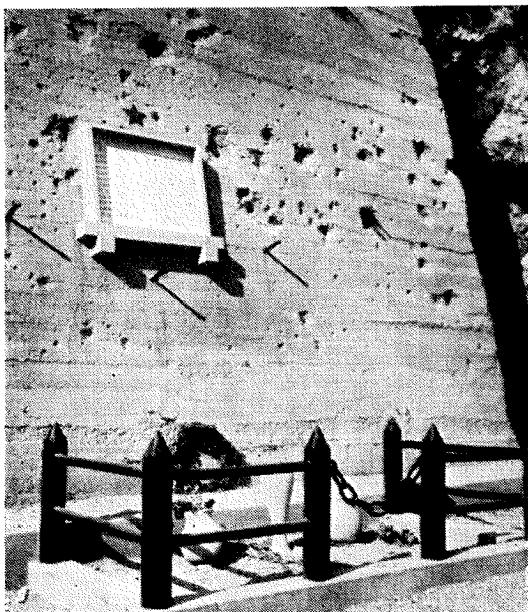
Omenil bi tudi spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Vavti vasi. Ob njem je nasajenega nekaj grmičja, cvetja in rož, stoji pa na zelo tesnem prostoru ob zelo prometni cesti. Avtomobili dvigajo oblake prahu, zato so spomenik in zelenje ob njem pokriti s prst debelo plastjo. Spomenik bi morali premestiti kam drugam.

Nekaj podobnega je v Gorenjem polju, kjer bi morali urediti okolico spomenika. Nasuli naj bi nekaj voz gramoz, ker je zdaj ob deževnih dnevih okoli spomenika toliko blata, da bi človek kmalu do njega ne mogel.

Spomenik v gozdu med Bršljinom in Prečno stoji tik ob cesti kot kak obcestni kamen. Ali ga ne bi mogli postaviti nekoliko više, na škarp? Zdaj ga lahko podere vsak avtomobil.

Zelo nenavaden spomenik imajo v Brodu pri Novem mestu. Takega še nisem videl v vsej Sloveniji in tudi v Jugoslaviji ne. Top stoji na italijanskem bunkerju tik ob cesti proti Vavti vasi. To ne bi bilo nič nenavadnega, če bi bil vsaj kak napis, ki bi potniku povedal, zakaj in v kakšen namen stoji ta spomenik. Tako pa mora človek spraševati pri domačinih, če hoče kaj zvedeti o spomeniku.

S. V.

Spominska plošča borcem in talcem pri železniški postaji v Zidanem mostu

Vojna je pobrala zelenemu pohorju skoraj vse planinske koče in domove. Požrli so jih plameni, ker so hoteli Nemci v njih nastaniti svoje posadke ali pa so jih partizani uničili kot sovražne utrdbe. Po osvoboditvi so okoliški prebivalci pod vodstvom planinskih društev in sindikatov v nekaj letih obnovili skoraj vse. Še več...

Pod Malo Kopo, tri ure od Slovenj Gradca je leta 1955 zrasel na višini 1494 metrov Partizanski dom. Tri leta so ga gradili, marsikatero kapljico znojso so prelili člani ZB, ko so kopali temelje in nosili gradivo iz doline. Opravili so večino nestrokovnih del spravo partizansko požrtvovalnostjo. Nekateri so tu »izkoristili«
večino težko prislužnega dopusta. Pohorski kmetje so darovali 520 prostorninskih metrov lesa, nekaj so prispevale tovarne in GOZB NOV Slovenije. Partizanski dom je dobil streho.

Kaj so pridobili člani ZB in ostali prebivalci s Partizanskim domom? Predvsem lepo in novo planinsko postojanko v kraju, ki je znan po vsej Štajerski in Koroški po svojih bolnišnicah med NOB. Pol ure od Partizanskega doma še zdaj varujejo stoletni smrekovi in jelovi gozdovi ostanke gozdnih koč. V njih so se od prihoda XIV. divizije dalje zdravili ranjenci pod nadzorstvom zdravnika dr. Pavčka. Pohorje je bilo tedaj zaledje in baza enot IV. operativne cone, ki so od tod napadale dolino Drave. Pohorje je bilo partizansko že leta 1941. Partizani pohorske čete so napadli 11. avg. 1941 orožniško postajo v Ribnici na Pohorju. Pesnik Oton Župančič je v svoji pesmi »Pojte za menoj«
omenil Pohorje, ko našteva žarišča vstaje »... eden jo bo tudi na Pohorje nesel.«
Leta 1942 jeseni se je tod bojeval herojski Pohorski bataljon, ki je 8. januarja 1943 padel pri Treh žeblih.

Ze samo ime planinske postojanke »Partizanski dom«
ji daje svojstveno obeležje. Dom je postal zbirališče vseh, ki so kakorkoli v NOB sodelovali, predvsem pa bivših partizanov, ki so se med vojno bo-

Partizanski dom vabi

jevali na Pohorju. Pa tudi mladina rada obiskuje Partizanski dom! V zadnjih letih ko se je turizem pri nas zelo naglo razvijal, so marsikje pozabili, da je glavni namen vseh tovrstnih gostinskih oz. turističnih objektov razvedriti delovnega človeka in mu omogočiti prijeten oddih. Po vojni so začela odhajati na dopuste množice delavcev, ki v bivši državi na kaj takega

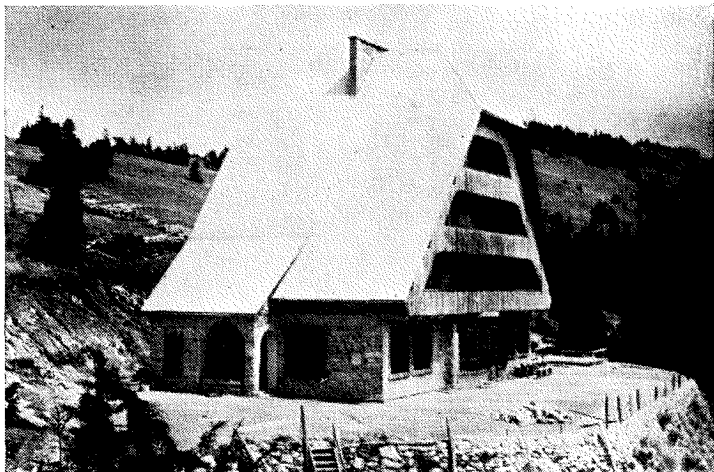
zoni za člane ZB ali planince 500, izven sezone pa 400 dinarjev. Obiskovalci, ki jih je vsako leto po več tisoč, so zapisali v knjigo obiskovalcev precej pohvalnih besed o postrežbi in hrani v domu. Gostje dobivajo obilne obroke domačih štajerskih in koroških jedi in ne morejo verjeti, da kuha mlada kuharica s komaj nekajmesečno šolo in kratko prakso. Streže sam upravnik, pa je le redkokje postrežba tako hitra kot tu!

Kljub nizkim cenam pa je poslovanje doma rentabilno. Ves dobiček vlagajo v izpolnjevanje opreme, v urejevanje okolice in olepšavo notranjosti in zunanosti doma. V tem pogledu pa bo treba še marsikaj napraviti, tako da bo notranjost doma vsakega obiskovalca takoj spomnila, da je dom partizanski. Predvsem bi bilo potrebno nekaj slik ali fotografij po sobah in v treh jedilnicah. Potrebne bi bile knjige iz NOB, ki bi jih gostje čitali ob slabem vremenu. Sicer je ob glavnem vhodu vzdana plošča, v jedilnici pa je doprsni kip narodnega heroja Franceta Rozmana-Staneta. Toda to je še premalo. Odbor ZB je že sam razpravljal o tem in v bližnji prihodnosti bo tudi to vprašanje za-

V SVOBODI NAŠIH GOR
ČUJ
PARTIZANSKIH LET
SPOMIN

(Napis na plošči, vzdani v Partizanski dom)

niti pomisliti niso smele. Zaradi visokih cen v znanih letoviščih marsikdo tja ne more. Toda saj tja ni treba! Tam ni več miru, tam smrdi po bencinu, tam ropotajo avtomobili in preprosto oblečen človek se nehote slabo počuti med preveč elegantnimi gosti. Na Pohorju pa je mir, dober zrak, dobra in poceni hrana, prijazni in preprosti ljudje. V Partizanskem domu stane dnevna oskrba v glavni se-

Partizanski dom na Mali Kopi (1494 metrov)

dovoljivo rešeno. Občinski odbor ZB v Slovenjem Gradcu, ki upravlja dom na Mali Kopi, se precej trudi in skrbi da bi posloval dom čimbolje. Gospodar, znan aktivist in borec iz plebiscitnih časov, je od začetka graditve pa do septembra letos 525-krat prehodil pot iz Slovenj Gradca in nazaj. Kljub svojim letom in prestanim naporom v dveh vojnah! Pri tem je treba vsekakor omeniti, da je ta gospodar tovariš Anton Britovšek-Propaganda, ki je znan po vsem koroškem kotu in slovenjgraški okolici, poleg tega še 60% vojaški vojni invalid. Zaradi svoje šegavosti je zelo priljubljen med mladimi in starimi, njegove šale in anekdote o njegovih doživljajih med vojno so se že takrat razširile daleč naokoli.

Po svojih naravnih lepotah in po zgodovini med NOB je Pohorje nedvomno eden izmed najpomembnejših in najlepših pogorij v vsej Jugoslaviji. Zato zasluži pobuda ZB bivšega slovenjgraškega okraja, ki je zgradila Partizanski dom na Mali Kopi posnemaje. Posnemanje pa zasluži tudi skrb sedanjega občinskega odbora ZB, da bi z opremo in solidnim poslovanjem Partizanski dom postal resničen pobudnik čuvanja partizanskih tradicij, da ne bi postal navaden hotel, kakršnih imamo že precejšnje število. V teh svojih stremljenjih mora odbor uživati podporo vseh članov ZB, kajti le tako bo lahko svojo nalogo popolnoma opravil.

M. P.

Spominski kotički tudi v šolah?

Že številne šole v Sloveniji so imenovane po zaslužnih revolucionarjih in partizanskih borcih. Lahko pa pričakujemo, da bodo nove šole, ki jih v zadnjih letih gradimo širom po Sloveniji, še imenovali po raznih partizanskih borcih. Zanimivo je pri tem, da prav v Ljubljani vse nove šole dobivajo taka imena. Ne gre pa zgolj za šole, kajti tudi razni mladinski domovi, internati in vzgojni zavodi nosijo imena po zaslužnih revolucionarjih in padlih borcih. Gotovo je, da je imenovanje šol po zaslužnih ljudeh iz ljudske revolucije in narodnoosvobodilne borbe dostojna počastitev teh padlih borcev in hkrati NOB. Zdi pa se mi, da je kljub temu to še premalo.

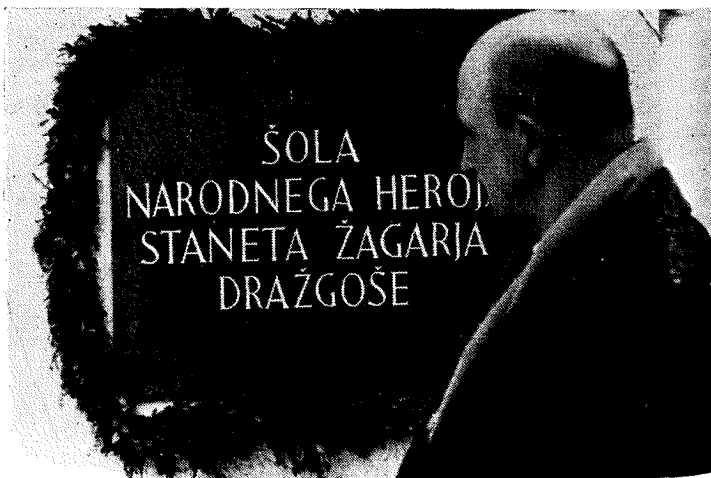
Zakaj? Imenovati šolo po nekem zaslužnem borcu, je namreč le nekakšna zunanja stran počastitve. Z drugo besedo: potrebno je pri vsem tem prilagoditi imenu šole tudi notranjost. Povedano drugače: mar ne bi bilo prav in na mestu, če bi imela šola, ki, recimo, nosi ime po nekem narodnem heroju ali revolucionarju, nekje na vidnejšem mestu urejen spominski kotiček, posvečen človeku, po katerem se šola

imenuje? Seveda, možnosti in oblik, da bi se to napravilo, je več! Toda z dokaj preprostimi sredstvi, z nič kaj velikimi denarnimi izdatki bi bilo moč take spominske kotičke urediti v šolah. Kako?

Naj navedem kar primer iz Ljubljane! Lani jeseni so v Ljubljani na Poljanah odprli novo sodobno šolo in jo imenovali po narodnem heroju To-

netu Tomšiču. V dokaj veliki hali, ki je več ali manj za sedaj neizkoriščena (točneje: je to ogromna hala, kjer se otroci sprehajajo, od časa do časa so tukaj razne razstave, otroci imajo lahko manjše prireditve itd.), so namestili dve vitrini, vanje pa namestili nekaj fotografij in dokumentov o delovanju Toneta Tomšiča kot revolucionarja. Med razstavljenim gradivom so tudi faksimile Tomšičevih pism, nekaj podatkov in slik o brigadi Toneta Tomšiča, brzostrelka nekoga borca Tomšičeve brigade in podobno. Skromna razstava, toda dostojen kotiček, posvečen narodnemu heroju Tonetu Tomšiču. Otroci te šole so vneti »obiskovalci« tega kotička, saj ga lahko gledajo dan za dnem. Da pa ne bo ta kotiček vedno enak, ga bodo dopolnjevali, spremenili in od časa do časa dodali nove slike in dokumente. Tako bodo učenci kaj kmalu o življenju in delu narodnega heroja Toneta Tomšiča dokaj dobro seznanjeni. Naj še omenim, da je Muzej NO v Ljubljani, katerega sta uprava šole in šolski odbor te šole naprosila za ureditev spominskega kotička z veseljem sprejel in izvršil to nalogo.

To je, kot rečeno, primer iz Ljubljane. Je to prva in edina pobuda, oziroma eden izmed prvih takih spominskih kotikov v Sloveniji v šolah? Tega

Z odkritja spominske plošče v šoli v Dražgošah

ne vem! Ne bi tudi upal trditi, da je ureditev tega koticčka že tudi najboljša. Toda pobuda je bila dana in kar hitro ter zadovoljivo uresničena.

In tako bi se dalo marsikje napraviti! Saj je prav gotovo na razpolago v vsaki šoli toliko prostora, da bi se dal urediti spominski koticček. A tudi šole, ki se, recimo, ne imenujejo po padlih borcih, je pa iz tistega kraja bil doma kak posebno junaki partizan, ki lahko uredile take spominske koticčke. Organizacije Zveze borcev bi tako našle spet novo priliko, da bi pomagale zbirati gradivo, da bi ljudje napisali spominske prispevke o tistem junaku in podobno. Na eni strani bi oteili pozabi gradivo, hkrati pa bi razstavljeno gradivo v spominskem koticčku govorilo najbolj zgovorno o padlem partizanu.

Konec koncev pa — načinov, kako bi uredili spominske ko-

ticke v šolah, komu naj bi bili posvečeni, ali bi jih dopolnjevali z novim gradivom in vse drugo, kar bi bilo s tem zvezano, je več. Ne samo uprave šol in šolski odbori, temveč tudi organizacije Zveze borcev bi morale biti zainteresirane za spominske koticčke.

Kot je bilo že večkrat omenjeno — ogromno imamo gradiva iz NOB in vsega nismo niti še zbrali niti bi vsega mogli razstaviti v teh maloštevilnih muzejih, ki jih imamo v Sloveniji. Zato pa smo dolžni iskati druge oblike in načine, da bi to gradivo prikazovali našim ljudem, zlasti pa mladini, ki narodnoosvobodilne vojne ni sama občutila. Spominski koticčki v šolah pa so nedvomno ena izmed načinov posredovanja gradiva iz NOB mladini in to celo na mestu, kjer se dokaj časa zadržuje.

B. A.

O izjemnih upokojitvah

Sekretariat za socialno varstvo LR Slovenije opravlja strokovne, administrativne in druge tehnične posle za republiško komisijo, ki po 164. členu Zakona o pokojninskem zavarovanju daje zvezni komisiji predloge za izjemno upokojitev borcev NOV izpred 9. septembra 1943 in udeležencev španske državljanske vojne.

Pogoji za izjemno upokojitev so predpisani v drugem odstavku 73. člena Zakona o pokojninskem zavarovanju. Če zvezna komisija izda pozitivno odločbo, so lahko upokojeni tisti udeleženci v NOB, ki so vstopili vanjo pred 9. septembrom 1943 in jim štejejo ta čas dvojno ter udeleženci španske državljanske vojne. Morajo pa imeti najmanj 15 let pokojninske dobe, od tega najmanj 10 let delovne dobe. Določila se nanašajo na tiste bivše borce in borke, ki so zaradi različnih bolezni, posredno ali neposredno povezanih z udeležbo v NOB ali v španski državljanski vojni, fizično in živčno izčrpani ali kakorkoli drugače bolni ter kot taki ne morejo biti zaposleni.

Če pa ima pokojninski zavarovanec ene naštetih kategorij 35 (moški) ali 30 let (ženska), ki se štejejo za pokojnino, ali pa če je star 55 let (moški) oziroma 50 let (ženska), potem ni potrebna privolitev zvezne komisije, ker gre postopek po redni poti.

V nekaj mesecih praktičnega dela se je pokazalo, da v postopku pri uveljavljanju pravic iz drugega odstavka 73. člena Zakona o pokojninskem zavarovanju ni dovolj ekspeditivnosti. Obstajajo vloženi

zahtevki, ki po več mesecev čakajo pri okrajnih zavodih za socialno zavarovanje ali pri odborih ZB, preden jih prične reševati republiška komisija. Zato smo mnenja, naj bi referent na okrajnem zavodu za socialno zavarovanje oziroma nekdo od občinskega ali okrajnega odbora ZB, ko prvič govori s tovarišem ali tovarišico, ki namerava uveljavljati pravice iz 73. člena Zakona o pokojninskem zavarovanju, le-temu do podrobnosti razložil vse pogoje za izjemno upokojitev. Obenem naj bi mu povedal, katere in kakšne dokumente naj predloži, kje in kdo naj te dokumente izda ter overi. Da bi se zagotovila večja ekspeditivnost v postopku, naj bi predstavniki ZB ali zavodov za socialno zavarovanje tem tovarišem in tovarišicam vsestransko pomagali pri zbiranju potrebnih dokumentov. Nekaterim, ki si sami težko pomagajo, naj bi zavodi za socialno zavarovanje sami preskrbeli vse potrebne dokumente. Seveda, po izjavi stranke, na katere ljudi, organizacije, podjetja ali ustanove naj se zavod obrne. Enako naj bi organizacije ZB ali Zveze vojaških vojnih invalidov poskrbele, da čimprej podajo svoje mnenje o pokojninskem zahtevku ter predmet pošljejo pristojnemu organu.

Pri reševanju izjemnih upokojitev se pač moramo zavedati, da rešujemo vprašanja starih in zaslužnih borcev, ki so zaradi vojnih naporov toliko oslabei, da jih je treba upokojiti.

Ivan Jenko

Spomeniki ob severni meji

Letos na Dan vstaje so odkrili v radgonski občini dve spominski plošči dvema prvoborcema iz teh krajev: Frančku Pintariču na osnovni šoli v Spodnji Ščavnici, Jakobu Vreči pa na šoli v Gornji Radgoni.

Franček Pintarič se je rodil 5. septembra 1924 v revni viničarski družini, ki se je z največjo težavo prebivala skozi življenje. Zato so starši oddali Frančka v

oskrbo teti Elizabeti Hamler, ko je imel komaj pol leta. Teta, ki ni imela lastnih otrok, je Frančka vzgojila kot lastnega sina. Jeseni 1931 je začel hoditi v šolo v Spodnji Ščavnici. Končal je vseh sedem oddelkov z odličnim uspehom. Iz ohranjenih dokumentov je razbrati, da je bil najboljši učenec na vsej šoli. Prečital je tudi vse knjige iz šolske knjižnice. Na pobudo učiteljev in s podporo takratnega šolskega upravitelja Petra Nemca so Frančka poslali v mešansko šolo v Gornjo Radgono.

Tudi tu je bil ves čas šolanja najboljši dijak in odličnjak. Nanj je postal pozoren Jože Kerenčič, takratni profesor meščanske šole. Že kot dijak je bil Franček narodno zaveden ter se je družil z naprednimi sošolci. Leta 1940 se je udeležil akcij proti kulturbundovcem, ki so se iz apaske kotline vozili s kolesi gledat predstave nemškega filma »Od Narvika do Pariza«. Mladinci meščanske šole so po cesti raztresli žeblje, tako da so si na njih nemčurji preluknjali zračnice. Zlom Jugoslavije je Frančka hudo prizadel. Toda že 20. aprila 1941, na Hitlerjev rojstni dan, je napisal proglas, v katerem je napovedal poraz fašizma in osvoboditev. Proglas je potem javno prečital nekaterim udeležencem nemškega jezikovnega tečaja, ki so jih Nemci tedaj organizirali za prebivalstvo severne Slovenije. Maja 1941 je Franček začel skupno s tovariši Ivanom Maukom, Ivanom Trstenjakom in Ivanom Sirknikom na lastno pest graditi bunker v Spodnji Ščavnici. To je bil prvi bunker v občini. Sprva je bil dokaj skromno zasnovan in kmalu so ga morali zasuti, ker je Ivan Trstenjak postal agilen v »Hitlerjugendku«. Tako so se ostali zbal, da ne bi za bunker povedal Nemcem. Začeli so graditi bunker na drugem mestu. Delali so samo ponoči. Kmalu je bil bunker, ki je stal v Hamlerjevem gozdu, zgrajen. Tudi v vojaškem pogledu je bil posrečeno postavljen, tako

da je obvladoval cesto Radgona-Maribor. Nad bunkerjem je Pintarič zgradil opazovalnico na hrastu. Le-to so 1954 prenesli v mariborski muzej NO. S pomočjo skupine skojcev iz Radgone je demontiral z nekega jugoslovanskega vojaškega bunkerja jekleno ploščo s strelno lino. Ponoči so jo prepeljali v Spodnjo Ščavnico, da bi jo izkoristili za svoj bunker. Toda plošča ni ustrezala, zato so jo zakopali v hlevu. V bunkerju so imeli orožje in strelivo, tu so tudi preizkušali orožje, v njem je bilo prostora za osem ali deset ljudi, ki bi jih zalagala s hrano bližnja Rožmanova družina v Spodnji Ščavnici. Bunker si je ogledal tudi pokojni narodni heroj Jože Kerenčič 5. junija 1941. Kmalu potem je Franček postal član SKOJ v Gornji Radgoni. Muzej NO v Mariboru hrani koledar, v katerem je Pintarič pisal dneve, ko je delal v bunkerju. Poleg tega je sodeloval tudi pri reševanju slovenskih knjig, ki so jih Nemci pobrali po knjižnicah in jih uničevali. Jeseni 1941 je uspelo Nemcem izslediti nekaj aktivistov OF. Tedaj je Franček odšel k partizanom skupaj z Jakobom Vrečo. Skupaj sta 21. oktobra 1941 leta prišla v Gomilsko v Savinjski dolini in od tod k partizanom, v Revirsko četo. Tu je Franček Pintarič dobil partizansko ime »Svaba«. Od prihoda k partizanom pa do smrti je pisal dnevnik. Opisal je brežiški pohod, vrnitev v Revirje in

prezimovanje 1941 na 1942. Zbolel je na pljučih. Opisuje zimske pohode, zasede in srdite spopade s sovražnikom ter težko pričakuje pomladi. Dnevnik se konča 19. avgusta 1942. Naslednjega dne je prišel h kmetu Jožetu Zavrnšku na Holmcu v občini Rečica, Savinjska dolina. Tu so ga zastrupili in mrtvega izročili nemški policiji. Nemci so našli njegov dnevnik ter ga prevedli. Tako je ostal ohranjen v nemških službenih dokumentih.

Jakob Vreča-Tomiks se je rodil 19. maja 1911 v Črešnjevcih kot sin zidarja in malega posestnika. Izučil se je za krojača. Podobno kot Pintarič je tudi Jakob Vreča pred odhodom k partizanom delal za OF. Vključil se je v Pohorsko partizansko četo. Med brežiškim pohodom sta z nekim tovarišem zaostala za kolono. Spričo izčrpanosti in močno ožuljenih nog je namreč Vreča zelo težko hodil. Pri nekem kmetu v brežiški okoliščini sta oba partizana prosila za vodo. Kmet ju je prijazno sprejel in pogostil, potem pa obvestil nemško policijo. Ujeli so ga in odpeljali v Maribor, kjer je padel 15. novembra 1941 kot talec. Ko so ga peljali na morišče, je skupno z ostalimi vzklikal svobodi. Preden so odjeknili strelji, si je strgal z oči obvezo in povedal, da ga ni strah umreti za domovino in da bo gledal smrti v oči...

Jože Janež

V letošnji 7. številki »Borca« smo na strani 337 objavili sliko, ki ni bila dokumentirana. K dokumentaciji slike smo sprejeli naslednja pisma. Dr. Boris Jagodič iz Ljubljane: »...Kot domačin iz Slovenske Bistrice poznam dobro okolico. Slika je posneta pred cerkvijo pri Treh kraljih pod Vrhom na Pohorju. Na sliki je med ujetimi talci spredaj oskrbnik koč pri Treh kraljih. Če se ne motim, se je pisal Stucin. On in oba tovariša so bili ustreljeni pred kočjo, če se prav spomnim, leta 1942. O tem smo slišali tudi v Slovenski Bistrici. Ustreljeni so bili zaradi sodelovanja s partizani. Fotografija je bila posneta tik pred ustrelitvijo. Pokojni oskrbnik koč je bil učitelj in je pred vojno poučeval v šoli na Tinju na Pohorju. Poznam ga kot člana taborniške organizacije...« Tovariš Ivan Radoha iz Zidanega mosta: »...Ugotovil sem kraj kjer je bila slika posneta, in sicer ob cerkvi Treh kraljev na Pohorju.« Tovariš Bogomir Novak iz Maribora: »...Tako je sem na sliki spoznal Antona Stuhca. Bil je oskrbnik koč pri Treh kraljih na Pohorju, kjer je fotografija tudi posneta konec

leta 1942. Pred tem je bil zaprt v Mariboru. Kaj se je z njim kasneje zgodilo, mi ni znano. Pred vojno je bil Tone četovodja pri mariborskih skavtih. Poznali smo ga pod imenom Aki. Bil je zaveden Slovenec...«

JOŽE SIREC, PROFESOR, LAŠKO: »Fotografija predstavlja aretacijo zadnjega upravnika planinske koč pri Treh kraljih na Pohorju. Pisal se je Stuhec in je bil iz Maribora. Ostalih dveh ujetnikov s klobuki ne poznam. Stuhca so pozneje v Mariboru ustrelili, planinsko kočjo pa so po njegovi aretaciji zažgali...« STANA BALOH, MARIBOR: »Fotografija je bila posneta pred cerkvijo pri Treh kraljih na Pohorju. Kdo so ujeti partizani, mi ni znano. Oskrbnik planinske koč pri Treh kraljih domneva, da je bila fotografija posneta leta 1942 ob aretaciji takratnega oskrbnika te koč, Antona Stuhca, ki je bil od-

peljan v neko nemško taborišče in se ni več vrnil. Letos, 22. julija, so mu na trati med cerkvijo in kočjo odkrili spominsko ploščo...« — MILE KVASMITJA IZ SLOVENSKE KONDJIC pa piše: »Od začetka julija do začetka oktobra 1942 sem bil kuharski vajenec v planinski koči pri Treh kraljih. Upravnik je bil pokojni Stuhec, doma nekje iz Slovenskih gorc... Nekega večera v začetku oktobra 1942 je prišel h koči 1. pohorski bataljon, ki je odhajal v ekonomsko akcijo v vas Tinje nad Slovensko Bistrico je potreboval vodnika. Prostovoljno sem se javil, saj sem komaj čaka na priliko za odhod k partizanom. Star sem bil šele 15 let... Ko smo se vračali mimo koč, sem se spomnil staršev v Ribnici na Pohorju. Začel sem nagovarjati komisarja Rajka, naj nekako »sporoči« Nemcem, da so me vzeli s seboj, ker bodo drugače Nemci starše izselili. Komisar je poslal patroljo k

Stuhcu in ta mu je naročila, naj gre naslednjega dne zjutraj prijaviti orožnikom v Slovenski Bistrici, kaj se je zgodilo z menoj. Nisem bil navzoč, ko so partizani govorili s Stuhcem, zato ne vem točno, kaj so mu naročili. Drugi dan je Stuhec, tesar, po domače Ošinjekov, imena pa mu ne vem. Doma je bil iz Keblja nad Oplotnico. Primkov ostalih dveh aretirancev, od katerih ima eden zakrit obraz, se ne spominjam, doma pa sta bila iz Tinj. Avgusta 1942 je namreč Stuhec najel kakih 7 delavcev, ki so popravljali pod v planinski koči. Ko so torej prišli vernani, so obdolžili vse delavce, posebno Stuhca, da so »banditi« oziroma da sodelujejo s partizani. Vendar lahko rečem, da Stuhec ni imel zvez s Pohorskimi bataljonom, razen tistega, kar se je tisto noč pogovarjal s partizani. Vendar so pozneje Nemci Stuhca ustrelili kot talca, medtem ko so, po mojem mnenju, ostali trije aretiranci še živi.«

KRATKE NOVICE

● **DORTMUND** — Nedavno so tu postavili spomenik 300 postreljenim protifašistom — Poljakom, Čehom, Belgijcem, Francozom, Holandcem, Rusom in Nemcem, ki so jih Hitlerjevci pobili blizu mesta in strelji v tilnik. Trije borci francoskega gibanja odpora in trije nemški protifašisti so ob tej priliki položili v grobnico krsto s posmrtnimi ostanki neznane interiranca.

● **PARIZ** — Francoska federacija vojnih ujetnikov je priredila razstavo »Pet let ujetništva«, ki prikazuje življenje vojnih ujetnikov v nacističnih taboriščih med II. svetovno vojno.

● **SRB** — V vasi Radževčevci so odkrili na Dan vstaje spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. V vasi Mlakva, občina Perušić, pa so odkrili spomenik 270 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **GLUMČA** — Zveza borcev je za Dan vstaje odkrila spominsko ploščo narodnemu heroju Miloradu Bondžuliću.

● **KOLASIN** — Julija so odkrili na Trgu borcev v prisotnosti 2000 državljanov spomenik španskemu borcu in znanemu revolucionarju Mijatu Maškoviću, ki je kot poročnik in komandir čete padel pri Madridu.

● **ROGOZNICA** — Za Dan vstaje so tukaj odkrili spomenik 32 domačinom, ki so padli kot borci NOV.

● **DONJA MORACA** — Za Dan vstaje LR Črne gore so odkrili pred zgradbo osemletke spomenik revolucionarju Mojsiju Stefačeviću, ki je padel v Španiji kot kapitan, načelnik štaba ene izmed mednarodnih brigad.

● **KRANJ** — V proslavo 22-letnice velike stavke delavcev tekstilne industrije so odkrili spomenik in odprli poslopje nove srednje tekstilne šole v Kranju.

● **BELTINCI** — V Gornji Bistrici, kjer je leta 1945 padel narodni heroj Jakob Molek-Mohor, je občinska organizacija ZB odkrila spomenik. Pokojni Jakob Molek je bil doma iz Rovt pri Vrhniki, član KPS, po poklicu pa delavec. Bil je med organizatorji vstaje v Kamniku in okolici. Kot člana PK KPS za Štajersko so ga proti koncu vojne poslali v Prekmurje, kjer je tik pred osvoboditvijo padel pod krogli maščarskih vojakov.

● **RADOVLJICA** — 26. julija letos je Mestni odbor ZB razvil svoj prapor skupno s praporom TVD Partizan. Kumoval mu je ameriški Slovenec John Olip, ki se je izselil iz domovine že pred leti. Med zadnjo vojno je med svojimi rojaki v ZDA zbiral pomoč za osvobodilni boj v domovini.

● **BITOLJ** — Okrajni zgodovinski arhiv je izdal za 14-letnico osvoboditve mesta zbornik s 613 življenjepisov padlih borcev s področja okraja, ki so padli med 11. oktobrom 1941 in 15. majem 1945. Med njimi je 15 narodnih herojev. Zbornik obsega 250 strani. Poleg življenjepisov padlih borcev je v zborniku tudi spisek žrtev fašističnega nasilja, med njimi 3013 Židov.

● **KRANJ** — Ob slovesni otvoritvi novega združenega doma v Besnici so odkrili tudi spominsko ploščo 23 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **LJUBLJANA** — Prejšnji mesec so odkrili na osnovni šoli »Zvonimira Runka« v Spodnji Šiški spominsko ploščo Lojzetu Ajdišku in Francu Obrenu, ki sta padla poleti 1942 blizu šole. Isti dan so odkrili v šolski avli doprni kip narodnega heroja Zvonimira Runka, po katerem se šola imenuje.

● **DELIBLATO** — Paja Marganovič, doma iz Deliblata, je bil sekretar CK SKOJ v letih monarhofašistične diktature. Kot takega ga je policija ujele in ga po strašnem mučenju leta 1929 usmrtila v Zagrebu. Zdaj so mu v rojstnem kraju odkrili spomenik.

● **KAŠTEL-SUCURAC** — Tu so odprli spominsko stavbo, posvečeno padlim borcem NOB. V njej bo muzej NO. Na pročelju je velik relief, ki prikazuje posamezne dogodke iz NOB.

● **DVOR NA UNI** — V vasi Zrinje so odkrili spominsko ploščo z imeni 39 padlih borcev in 44 žrtev fašističnega nasilja. Plošča je vzidana v zgradbo občinskega ljudskega odbora.

● **JASTREBARSKO** — Ob šestnajstletnici osvoboditve 800 otrok iz ustaškega taborišča »za prevzgoje« v Jastrebarskem, je bila v tem mestu lepa svečanost. Predstavniki ZB so položili vence na grobove padlih borcev in umrlih otrok, ki so zaradi »prevzgoje« umrli.

● **MAGLAJ** — V avgustu so proslavili 17. obletnico prve osvoboditve Maglaja. V vasi Brezice so odkrili spomenik padlim borcem, obenem pa so v vasi prvega prižigali električno luč.

● **ŽABALJ** — Ob cesti med Zabljem in Džurdževim so odkrili spomenik v spomin na eno prvih akcij bačkih partizanov. Oktobra 1941 sta Džurdž Ziličič-Ciga, sekretar PK SKOJ za Vojvodino, ter Kosta Šokica, član OK SKOJ Novi Sad, ubila dva madžarska policista, ki sta ju poskušala aretirati.

● **VOUČI DO** — V spomin na zmago Črnogorcev in hercegovskih upornikov, ki so tu 28. julija 1876 premagali turško vojsko pod poveljstvom Muktar paše, so konec avgusta odkrili lep spomenik, visok pet metrov, s kipom črnogorskega borca iz prejšnjega stoletja na vrhu. Svečanost je bila pod pokroviteljstvom Zveze borcev.

● **IZBIŠTE** — Tu so 22. avgusta odkrili spomenik nad skupno grobnico šestih padlih partizanov, ki so padli v Deliblatski šumi. Poleg tega bodo v spominsko ploščo vklesali imena 53 padlih borcev iz bližnje okolice. Poleg tega so vzdali spominsko ploščo na hišo, v kateri je bila rojena Anža Ranković, znana partijska aktivistka, ki je padla v NOV.

● **NEVESINJE** — Na Trgu Blagoja Parovića, ki je padel med špansko državljansko vojno kot komisar XIII. mednarodne brigade, bil pa je zastopnik CK KPJ v Španiji, so mu odkrili spomenik. Izdelal ga je kipar Mirko Ostojica.

● **KRANJ** — V začetku avgusta so na štirih krajih na Jelovici odkrili spominske kamne. Obelazhen je bil kraj, kjer je

bil 1941 ustanovljen Cankarjev bataljon, nadalje mesto, kjer je bila leta 1938 partijska konferenca, ter kraj, na katerem so gorenjski komunisti 17. julija 1941 sprejeli sklep o oboroženi vstaji. Vsi ti kraji so označeni s spominskimi kamni z besedilom in datumom zgodovinskega dogodka.

● **PARIZ** — Francoska vlada je poklonila Holandiji blizu Pariza zemljišče za pokopališče v II. svetovni vojni padlim Holandcem. Pokopališče so že uredili in je na njem pokopanih 99 padlih holandskih vojakov, v mali kapelici pa so imena vseh pogrešanih.

● **VLASENICA** — Za krajevni praznik, ki ga slavi v spomin na prvi napad partizanov na orožniško postajo avgusta 1941 in ki je pomenil začetek vstaje v vsej vzhodni Bosni, so tu odkrili spomenik. Izdelal ga je sarajevski kipar Mirko Ostojica.

● **PRIJEPOLJE** — V partizanski vasi Kamena gora so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **VIROVITICA** — V vasi Džurdževci so odkrili spomenik 11 padlim borcem in 7 žrtvam fašističnega nasilja.

● **RAVNE** — Skupina članov ZB iz Maribora je obiskala bivše borce na Koroškem. Mariborčani so položili vence na grob padlih borcev, na grob Prežihovega Vrance in k spomeniku pri Rimskem vrelcu, kjer so Nemci usmrtili več koroških borcev, nazadnje pa so obdarili »partizansko mamičo« Breznikovo.

● **PEKING** — V kitajskem glavnem mestu so pred kratkim odkrili spomenik revolucionarjem, ki so padli za svoje ideje v minulemu stoletju. Mar-morni spomenik je visok 36 metrov težak pa 10.000 ton. Pripravljali in gradili so ga celih osem let.

Izrečeno in zapisano...

Konec avgusta sem obiskal vas Gorenje Vrhpolje v Šentjernejški občini. Obiskal sem kovača Antona Potočarja, bivšega borca NOV. Zvedel sem, da kakih 100 metrov od hiše ležiata zakopana dva mlada partizana. Osebnost sem si ogledal grob. Našel sem gomilo brez cvetja in zvezde — simbola naše osvobodilne borbe. Grob je bil popolnoma zapuščen. Čudim se občinskemu odboru ZB občine Šentjernej in krajevnim organizacijam ZB, ki nimajo toliko razumevanja, da bi uredile grob. Tudi zraven cerkve je partizanski grob, čeprav tam ni pokopališče. Tudi ta je zapuščen in neurejen. Kot bivši aktivist NOB sem zelo razočaran, kadar opazim tako malomarnost do grobov padlih partizanov. Dal so najdražje kar so imeli, svoje mlado življenje. Za tiste, ki so jih danes pozabili.

A. Z.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

JAZBEC NA DVEH NOGAH

V začetku maja leta 1942 se je neka majhna partizanska skupina ustavila v Zibršah. Seveda so kuharji brž pristavili lonce in poskrbeli, da je v njih kmalu veselo brbotalo. Vsi so se veselili jedi, tako tudi Karel, ki je bil prišel iz patrolje naravnost v kuhinjo, da bi videl, kaj imajo tam dobrega za pod zob. Tam je bilo zbranih več tovarišev, ki so — kakor je Karel posnel iz njihovega pogovora — pravkar ujeli jazbeca, ki da je sam prišel prav do vasi. Pa se je Karel pozanimal, če je jazbec sploh užiten, če so ga tovariši že kdaj jedli in kakšnega okusa je. Nato so se vsi veselo zasmejali. Ker je bil Karel novinec, so ga še nekaj časa vlekli za nos, potem pa so se ga le usmili s pojasnilom, da tisti jazbec, ki so ga ujeli, ni štirinožni jazbec, temveč izdajalec, ki so ga partizani poznali s tem imenom in ga že dolgo iskali. Ko je vohljajal okrog vasi, so ga končno prijeli in ga izročili roki pravice. K. L.

AMNESTIJA

Lukovi spremljevalci 1. 1944 so bili sami hrabri borci, a zelo nedisciplinirani. Marsikatero so mu zagodili. Nekoč pa, ko so vzeli njegov avto in se odpeljali na neko svatbo, Luka pa bi nujno moral na neko konferenco, a jih ni mogel najti, je sklenil, da se bo pokazal čimbolj strogega. Ko so se vrnili, jih je poklical predse in jim sporočil, da jih kaznuje s tremi dnevi zavora ob kruhu in vodi. Potem jih je zaprl v neko prazno klet. Pa še ni minilo pol ure, ko je poklical intendanta in mu naročil, naj jim nese kaj dobrega za pod zob in par litrov »belokranjca«, vendar mora povedati, da jim je to prinesel na skrivaj in da Luki tega ne smejo povedati. In tako je skrbel do večera za zaprte kurirje kot za rekonvalescente, ki so potrebni dobre hrane. Zvečer pa je sam stopil v klet in jim sporočil, da jim za

zdaj kazen znižuje in naj gre do lepo spat, ker bodo drugi dan šli z njim na Štajersko in bo pot naporna. Eden od kurirjev pa mu odgovori: »Tovariš Luka, če smo do zdaj bili nedisciplinirani, nočemo biti več v bodoče. Kazen, ki si jo prvotno izrekel, sprejemamo v celoti in tri dni bomo ostali v zaporu.« Luka se je najprej razburil, potem pa začel očetovsko pregovarjati. Šele ko jim je marsikaj obljubil, so sprejeli amnestijo in zapustili zapor.

POSESTNIKI

Leta 1944 je bil na samotni domačiji nad Ljubnim v Zgornji Savinjski dolini srednji partijski tečaj, ki ga je vodil oblastni komite za Štajersko. Dopoldne je bilo skupno učenje in predavanja, popoldne učenje po krožkih. V enem takih krožkov so bili tudi Rudi, Stane, Gusar, Fatima in Gerda.

Nekega dne jo je po kosilu ta krožek pobrisal k bližnji kmetiji, kjer so imeli dober mošt in lep sadovnjak. Med učenjem so praznili bokale tokovca in se sladili z zrelim sadjem. Nazadnje so se naveličali nabirati sadje po tleh, zato so kupili nekaj hrušk z drevesi vred. Plačali so z markami, ki so jih nekje zaplenili.

Tovarišica Tončka Durrjava je krožek nadzorovala pri učenju. Nekoč jih je zasačila nekaj na drevesu, drugi pa pri moštu. Veselja je bilo konec, ostali tečajniki pa so članom krožka nadeli ime »hruškarji-posesestniki«.

T. P.

»CHI VA LA?«

Konec leta 1942 se je zaščitna četa Glavnega štaba, ki se je tedaj zadrževal v Dolomith, napotila iz Korena v Bezenico po meso. Sredi belega dne, z nahrbtniki na ramah, so koračili Miloš z mitraljezom, Poldač, Pavijan in Črnogorec Pope niz strmine kraj gozda. Čutili so se varne, zato brezskrbno žvižgali predse. Kar se jim iznenada zazdi, da so slišali poziv: »Chi va la?« (Kdo gre?)

Kot bi trenil, so planili v jarek, Miloš je pripravil mitraljez, ostali pa puške na strel. Prislunhnejo v beli dan — nič. O sovražniku ne duha ne sluha. Potem pa se jih je na vsem lepem polotil sproščen smeh. Drug drugega so drezali s kometci in se na vse grlo režali. Po kolovozni poti iz gozda je namreč zlagoma pricivilila vprega z voznikom, ki je zdo gočaseno priganjal konja: »Iii, ala!« S. F.

JURETOVI SLADKORČKI

Ko sta Cankarjeva in Šerčerjeva brigada sklenili vdreti čez žično ograjo, ki je ločila »veliki rajh« od tako imenovane ljubljanske pokrajine, je Lukov bataljon Šerčerjeve brigade dobil nalogo, naj v treh vaseh, kjer so Nemci po izselitvi naših ljudi naselili kulturbundovce, zapleni živino za partizansko bolnišnico v Sošicah. Ob tisti priložnosti je Jure izjavil, da se na živino ne razume in je rajši potkal na vrata neke hiše in si ogledal njeno notranjost. Naletel je na kopo dobrot. Tam je bilo vsega: od sladkorja v kockah pa do masla in klobas. Vsega je bilo toliko, da je nekajkrat menjal vsebino nahrbtnika, preden se je odločil, kaj si bo vzel »za spomin«. Končno je v nahrbtnik strpal škornje, vmes ocvirke, pa spet nogavice in klobase ter jabolka, na roke pa si je naložil še košarico, polno sladkorja v kockah.

Potem se je bataljon vračal prek meje. Ko pa je bilo treba prebresti Krko na ozkem jezu, je nesrečni Jure zgrmel v tolmun. Ker ni znal plavati, poleg tega pa ga je še poln nahrbtnik vlekel na dno, je malo manjkalo, da bi utonil. Ko ga je Kolumb polnega vode in komaj zavestnega izvlekel iz mokre nevarnosti, so bile prve Juretove besede: »Joj, kje so moji sladkorčki?« »Po Krki so odplavali,« je srdito odvrnil Kolumb, ki ga je jezilo, da je Jure mislil na košarico s sladkarijami, namesto da bi se mu zahvalil, ker mu je rešil življenje. T. P.

BOREC

VSEBINA 11. ŠTEVILKE

Kako je nastal naš državni grb (Bora Đorđević)	513
Mimogrede (Miha Klinar)	514
Ob obletnici obeh zasedanj AVNOJ (dr. Metod Mikuž)	515
Devet grobov	515
Ob 40-letnici KP Jugoslavije	517
Rože s severa (B. A.)	518
Zveza borcev in volitve v združne svete (Andrej Petelin)	519
Izletniki, ki niso bili izletniki (Mile Smolinsky)	520
Kako sem dobil partizansko ime?	522
Upravičena radovednost (M. R.)	524
Kratek razgovor o »dolgi« stvari	525
Partizansko gibanje v italijanski pokrajini Pesaro-Urbino in prispevek jugoslovanskih internirancev k zlomu fašizma (Leopold Vrbovšek)	526
Kri iz tisočeri ran (Dragica Rauter)	530
Mina posebne vrste (Zlatko Ogrinc)	532
Zalostinka (France Filipič)	533
Krajec kruha (Alojz Ravbar)	534
V Begunjah (M. P.)	535
Ne navadna zgodba	536
Goethejev Weimar in Hitlerjev Buchenwald (Lojze Krakar)	536
Pesnikovo drevo v taborišču smrti (Lojze Krakar)	537
Rože v snegu (Ivo Sonc)	540
Troje srečanj s Stanetom (France Žugelj)	543
Se ne veste?	544
NASA MNENJA IN NASA STALIŠČA:	
Kdo ima prav? (M. P.)	545
Kje je bilo tako? (M. P.)	546
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:	
Rečeno je bilo (Stane Vesel)	547
Proslave ob pomembni obletnici	547
Vojkovci ob petnajstletnici (B. A.)	548
Nova grobnica v Gornjem Igu (T. S.)	549
Kako smo postavljali spomenik na Šipku (ing. arh. Braco Mušič)	550
Na Rašici je spet »zagorelo« (M. P.)	551
Pogledimo se v človeka, otroka (M. P.)	553
Spomenik sožitja (M. P.)	555
Se vedno odgovorne naloge! (M. P.)	556
»Borec« pozveduje	557
Izrečeno in zapisano (Ivanka Kovač-Urška)	558
Kratke novice	558
PARTIZANSKA DOBRA VOLJA:	
O kulturnem pljuvanju (Alojz Ravbar)	559
Pošta	560
Frizerjeva vlnudnost	560
Nesporazum	560

Slika na ovitku — akademski slikar Ljubo Ravnikar: Pogled na Begunje. — Pred vojno je bila v grajskem poslopju ženska kaznilnica. Takoj po zasedbi so jo Nemci preuredili v gestapovske zapore. Ze 20. maja 1941 so pripeljali prve jetnike, med njimi največ učiteljev. Nato so 18. junija privedli dva španska borca z Jesenic, 23. junija pa večjo skupino komunistov. Med vojno je šlo skozi begunjske zapore 12.134 jetnikov, 849 teh so postrelili v Dragi, na kaznilniškem vrtu in drugje. Večino ostalih so odvedli v nemška koncentracijska taborišča. Ze jeseni 1941 so hoteli gorenjski partizani napasti utrjeno ječo v begunjskem gradu, vendar so Nemci zvedeli za to in akcije niso mogli opraviti. Štiri leta kasneje, 4. maja 1945, je Kokrški odred prisilil nemško posadko k vdaji in rešil 600 jetnikov, ki so jih belogardisti nameravali postreliti.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani $\frac{600-70}{3-1195}$; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Klišeji, tisk in vezava: tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

K 29. novembru,
Dnevu republike, čestitata

Glavni odbor Zveze borcev
NOV Slovenije
in Založba »Borec«

Trgovsko podjetje
na veliko in malo

MLINAR

v Ljubljani

sporoča cenjenim odjemalcem, da ima razen kompletnih strojnih naprav za mlinsko, pekarsko in testinarsko industrijo stalno v zalogi ves ostali tehnični material, kot razna mlinska sita, žično tkanino, pogonsko sklopi itd.

Kolektiv čestita
k 29. novembru

TOVARNA KOVINSKE GALANTERIJE

LJUBLJANA

izdeluje: rinčice, zakovice, ščitnike za čevlje, obročke, zaponke vseh vrst, okovje za konjsko opremo, ključavnice za kovčke in aktovke ter ostalo okovje za usnjarsko, čevlarsko in sedlarsko obrt in industrijo

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 11 — Letnik X — November 1958

Kako je nastal naš državni grb

Pet bakel, ki predstavljajo pet združenih, pobratenih narodov, to je grb FLRJ. Grb visi na častnem mestu v skupščini, kjer sprejemajo zgodovinske sklepe. Grb imamo na orožju, ki čuva neodvisnost in nedotakljivost meja naše domovine. Grb imamo po uradih in ustanovah, v risankah šolarjev, okoren, toda lep kot eno izmed prvih spoznanj o deželi, katere državljani bodo jutri.

Malo je ljudi, ki vedo, da je naš grb nastal v času ene najsrditejših sovražnih ofenziv v Drvaru leta 1943. Njegov avtor je mojster slikar Đorđe Andrejević-Kun. Takrat je delal v propagandnem oddelku Vrhovnega štaba, ki se je po drugem zasedanju AVNOJ nastanil v nekem bosenskem mestecu.

Slikar in borec ni imel nikjer miru, ni mogel ostati ravnodušen do nagibov, ki so mikali njegov pogled. Odhajal je k borcem

na položaje, ustavljal male spretnе kurirje, obiskoval ranjence, ki so z nadčloveškimi napori prehodili mnogo kilometrov na poti v bolnišnico, obiskoval je mlade bombaše — in v njegovem bloku so nastajale risbe o tem, kako je umetnik v partizanski borbi doživil smrt in junaštvo. Po glavi pa mu je nenehoma rojila misel — kako napraviti skico za državni grb. Na drugem zasedanju AVNOJ je že skušal nekaj napraviti, pa ni bilo tisto pravo, kar je mislil.

En tiste dni, ko je v premoru neke bitke portretiral komandanta Kočo Popovića, so mu sporočili, da ga išče tovariš Aleksander Ranković.

»Dobro, da si prišel,« mu je rekel le-ta. »Klical sem te, da bi se pomenila. Po zgodovinskih sklepih v Jajcu je čas, da dobi naša domovina tudi svoj grb. Po mojem

Mimogrede

*Skozi zastrta okna luč pronica
in človek ve, da v hiši je toplo,
da so pri peči nasmejana lica
deklet, ki jopiče za nas pleto.*

*Najraje vstopil bi in mednje sedel,
da njihov smeh bi mi srce razgrel,
pogovor fantovski bi z njimi prešel
in najprevzetnejšo čez pas objel.*

*Najraje bi... Pa kaj?... Samo večer
prešerni misli mi je v srcu stkal...
Kolona gre v temo, v neznano smer
in z njo nekje bom v hosti v snegu spal.*

(Bohinj, januarja 1945)

mnenju, naj bi grb izražal glavne težnje naše borbe. Zdi se mi, da bi bilo najvažnejše, da vključiš vanj takšne likovne elemente, ki bi pričali o enotnosti naših narodov.«

»Ta naloga me veseli,« je dejal Kun. »Menim, da je to zame velika čast.«

»Likovno plat prepuščam tebi. Poglej, premisli o tem. Morda bi lahko izkoristil tisti detajl iz svojega osnutka za Red bratstva in enotnosti. Tiste bakle, ki se spajajo v en sam plamen. To je res lepo in simbolično. Premisli...«

Kun več dni ni imel miru. Kar naprej je premišljal o grbu. Vse drugo delo je opustil. Ne brnenje sovražnih letal, ne priljubljeni sprehodi med četami v iskanju novih risb za partizansko mapo ga niso mogli odvrniti od bloka, na katerem je neutrudljivo risal skice grba. Narisal jih je pet. Polje s petimi baklami, obrobjeno s klasjem in trakom z napisom: Federativna ljudska republika Jugoslavija; več različnih kombinacij.

Odšel je k tovarišu Leku. Pokazal mu je skice. Leka jih je pazljivo pregledal in izrazil svoje pripombe. Z eno je bil zlasti zadovoljen. Predlagal je, da bi šla skupaj k tovarišu Titu.

V pečinah ju je v baraki sprejel vrhovni komandant. Pristrčno je stisnil slikarju roko, potem pa ga je, kakor zna samo on, toplo, po človeško z besedami, polnimi skrbi

za tovariša in borca, pokaral, češ da hodi prepogosto na položaje.

»Tovariš Tito,« se je opravičeval Kun, »ukvarjam se z mapo iz partizanskega življenja in menim, da ne smem prezreti...«

»Vem, razumem,« je rekel maršal dobrohotno — »toda fronta je tudi tu, in na vsakem koraku lahko najdeš podrobnosti in navdihe za svoje risbe.«

Potlej so sedli za mizo in pregledali skice za grb. Maršal jih je dolgo gledal in se zanimal za sleherno podrobnost. Kot idejni osnutek so mu ugajale in prosil ga je, naj mu jih pusti, da bo o njih še premišljal.

Drugi dan je poklical slikarja tovariš Ranković. Sporočil mu je pripombe tovariša Tita. Ena skica je bila Titu zlasti všeč in po njej naj bi izdelal dokončni osnutek.

Kun se je umaknil v kmečko hišico na razpotju. Premišljal je o pripombah in snoval končno skico. Ponoči je v njegovi izbi dolgo gorela luč. Umetnik je mislil na dan, ko se bo grb v svobodni deželi lesketal visoko na jamboru. Delal je nestrpno, iskal je najboljše načine, kako bi narisal njegovo obliko in likovno kompozicijo.

Naposled je bilo treba skico natiskati.

Toda tiskarna, cinkografija in strokovni delavci so bili takrat še daleč. Kun se je znašel. Dva tedna je potrpežljivo izdeloval kliše v lesu ter, polagoma in pazljivo prenašal sleherni detajl s skice na papirju na lesorez. To je bilo naporno delo in delati je moral brez najpotrebnejšega orodja. Ko je bil lesorez izdelan, je bilo treba najti tudi tiskarsko barvo. Z lesoreza so odtisnili prve primerke državnega grba FLRJ. Čeprav izdelani v primitivni tehniki so bili lepi. Slikar je napravil dvajset odtisov in jih poslal na teren. V enotah in ljudskih odborih so vzbudili prvi odtisi grba radost in navdušenje. Mnogi samouki-risarji so ga prerisali, povečali in izdelali nove kopije. Kmalu so imele grb Federativne ljudske republike Jugoslavije vse enote ter organi oblasti, povsod na osvobojenem ozemlju.

Toda lesorez, original in odtisi državnega grba, so zgoreli med nemškim desantom na Drvar. Ostalo je samo nekaj prvih skic, ki jih je Đorđe Andrejević-Kun ohranil, ker jih je med vojno zmeraj nosil s seboj.

V svojem ateljeju jih še zdaj hrani kot svoja najdražja in najlepša dela.

Bora Đorđević

OB OBLETNICI OBEH ZASEDANJ AVNOJ

ZNANO je, da pomeni I. zasedanje AVNOJ ustvaritev osrednjega političnega združevalnega telesa vseh demokratičnih in borbениh sil naših narodov v naši revoluciji in osvobodilni vojni, II. zasedanje AVNOJ pa ustvaritev osrednjega oblastnega in izvršilnega organa nove, v borbi in revoluciji rojene federativne demokratične Jugoslavije. Ze na prvi pogled je mogoče spoznati velikansko in bistveno razliko med obema zasedanjima. Tokrat pa bi na kratko pokazal, kako je bilo v času teh dveh zasedanj na velikem prizorišču druge svetovne vojne in kako je bilo takrat v naši ožji, slovenski domovini.

Ob času obeh AVNOJ po svetu
(jeseni 1942 in 1943)

Ker je bila druga svetovna vojna vojna dveh velikih taborov, antifašistične koalicije in sil tako imenovane Trojne pogodbe, je bila vsaj po svoji zunanji vsebini bistveno različna od izrazito imperalistične prve svetovne vojne. Zato je bilo geslo antifašistične koalicije (SZ, ZDA in Vel. Britanija) boj za veliko in demokratično vsebino Atlantske izjave, geslo nacionalsocialistično fašističnega tabora (Nemčija, Italija in Japonska) pa »neue Ordnung«, to je »novi red«, ali po domače povedano: razdeli-

tev sveta, oziroma nadvlada fašističnih sil nad vsem svetom. Znano je tudi, da je bilo bojno geslo in vsebina NOB naših narodov: Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Razumljivo je, da nas najprej zanima položaj na dveh, takrat najvažnejših svetovnih frontah, na vzhodni in afriški. Na vzhodni fronti sta se v času I. zasedanja AVNOJ in neposredno za njim odigravali dve usodopolni vojni fazi za 6. (in 4.) nemško armado na velikem prostoru Kavka—Volga—Don. Od 19. do 23. novembra 1942 je bila namreč Rdeča armada v veliki ofenzivi in je popolnoma obkolila Nemce pri Stalingradu, od 23. novembra 1942 do 2. februarja 1943 pa je ruska armada zdrobila močno nemško interencijo (von Mannstein), popolnoma uničila 6. nemško armado in prvič v zgodovini ujela živega nemškega maršala (von Paulus). Ali če bi dejali nekoliko drugače: še 19. novembra 1942 je tekla ruska fronta, približno na črti Kletskaja—Dubovka—Volga—Stalingrad in je imel Hitler prav, ko je 8. novembra v Münchenu dejal, da po Volgi navzgor in navzdol ne more več nobena ruska ladja, pa je bil položaj že 25. novembra popolnoma drugačen, ker so Rusi strahovito udarili od Serafimoviča proti Artemovu

od Kletskaje proti Kalaču in izza Volge proti Dubovki.

Dne 8. novembra ob pol štirih zjutraj so se na zahodni obali severne Afrike začele izkrcevati angloameriške sile, katerih naloga je bila skupaj s sijajno prodirajočo 8. angleško armado od egiptovskih vrat preko Cirenajke in Tunisa, čimprej likvidirati afriško fronto.

Spričo tako ugodnega vojaškega položaja na jesen 1942 — predvsem Stalingrad pomeni velik preobrat v II. svetovni vojni — pa je bil političen položaj nekoliko drugačen. Znano je, da je bil sredi avgusta 1942 Churchill v Moskvi, kjer je povedal Stalinu, da druge fronte na zahodu to leto še ne bo. V uradnem Komuniqueju je bilo sicer rečeno (18. avgusta), da bosta obe vladi angažirali vse sile, za »dokončno uničenje nacionalsocializma in sleherne podobne tiranije«, a Churchill je moral 8. septembra priznati v Spodnjem domu, da so Rusi prepričani, da ne Angleži in ne ZDA niso storili dovolj, da bi se razbremenilo njihovo silovito breme, skoraj ves vojaški nemški potencial. Isto je z nekoliko drugačnimi besedami povedal 6. novembra tudi Stalin. Vse to — in še marsikaj, o čemer na tem mestu zaradi odmerjenega prostora ne moremo razpravljati — je pomenilo, da ve-

Devet grobov

28. novembra 1944 ob 16. uri so Nemci pobili Rakitnikovo družino na Suhem vrhu pri Prevaljah na Koroškem: sedem Rakitnikov, njihovo pastirico Angelo Fužir ter Košakovo mamo, slučajno obiskovalko. Naslednji dan so zažgali še hišo in v njej trupla žrtev. Slika prikazuje upepeljeno Rakitnikovo domačijo z devetimi grobovi pred njo.

lika antifašistična koalicija le ni bila tako trdna, kajti Rusi so samo po sebi razumljivo zahtevali dejanj in ne samo besed.

Čeprav je med Rooseveltom in Churchillom vladalo popolno politično taktično zaupanje in sta si bila glede povojne ureditve sveta na jasnem (poleg uresničitve Atlantske izjave še dolga doba miru, sodelovanje združenih narodov, zlasti vevlesil, tesno sodelovanje s Sovjetsko zvezo in Kitajsko, bodoči svet pa naj bi bil zgrajen na zaupanju, medsebojnem razumevanju in volji po realnosti), — vendar izgledi zmage antifašistične koalicije in načrti za povojno ureditev sveta pred stalingrajsko katastrofo le še niso bili tako močno realni. Nemci (Italijani) in Japonci so

treba najprej, da je bil v tem času italijanski imperij že na tleh in da se je angloameriška vojska že bojevala na italijanskem škorju. Če je tekla 31. marca 1943 vzhodna fronta še nekako na črti Leningrad — Vjazma — Orel — Harkov — Rostov na Donu — Novorosijsk, se je ta do jeseni (začetek oktobra 1943) že znatno pomaknila proti zahodu in dosegla črto Vitebsk — Korosten — Dnjeper — Salino — Taganrog — Crno morje. S te črte so začeli Rusi znamenito zimsko ofenzivo 1943/44, ki je bila čez sedem mesecev kronana z velikim uspehom, saj je tekla 1. maja 1944 fronta že na črti Finski zaliv — Pskov — Sarni — Černovice — Odesa. Vse to so bili še kako otipljivi vojaški dokazi bližajočega se nemškega zloma!

»Sklepi II. zasedanja AVNOJ so napravili zlasti globok vtis na sosedne dežele. Ni dvoma, da je antifašistično in narodnoosvobodilno gibanje v teh deželah dobilo z II. zasedanjem AVNOJ močno vzpodbudo...«

(Edvard Kardelj na I. zasedanju SNOS, Črnomelj, 19. II. 1944.)

bili še močni. Ribbentrop je ob drugi obletnici sklenitve Trojne pogodbe 27. septembra 1942 čisto upravičeno trdil, da ima nemška vojska zasedenega 1,6 milijonov kvadratnih kilometrov zemlje, da je Rusija izgubila dve tretjini svojega žitorodnega ozemlja, nad dve tretjini ozemlja, ugodnega za živinorejo, vso industrijo sladkorja, 60 do 70 % železa in jekla, 95 % manganove rude, aluminij pa skoraj v celoti in 90 % naftnih polj. S tem je bila — je rekel Ribbentrop — preskrba Evrope zagotovljena, v Nemčiji se je že dvigal racionalni obrok mesa in kruha in, da »ne more biti več težav glede surovin in oborožitvene industrije«. Zmotil pa se je, ko je dejal, da bo dobil sovražnik pri Stalingradu »udarec, od katerega se ne bo več opomogel«. Še bolj je zanimiv veliki Hitlerjev govor 8. novembra 1942, v katerem je trdil, da gleda z velikim zaupanjem v bodočnost, kajti zmaga pripade samo tistemu, ki jo zasluži in je odločno poudaril, da ne bo nobene mirovne ponudbe več od nemške strani (zadnja je bila pomladi 1940), Stalingrad, to »važno križišče žitnega in rudnega prometa« pa bo preprosto zavzel.

Bistveno drugačna podoba pa se nam pokaže jeseni 1943. Reči je

Kaj pa na političnem področju v taboru antifašistične koalicije? Že sredi avgusta 1943 je ob drugi obletnici Atlantske izjave poudaril Roosevelt, da je treba (in da bo treba) prvenstveno upoštevati pravico vsakega naroda do samoodločbe (da si bo lahko vsak narod izbral tako obliko vladavine, pod katero bo potem rad živel) in ustvariti tako mednarodno sodelovanje, ki bo zagotavljalo vsem ljudem varnost, boljše delovne pogoje in višji življenjski standard. Rekel je tudi, da stoje združeni narodi pred velikimi dogodki (padec fašističnega režima v Italiji!) in da so ti narodi trdno odločeni popolnoma premagati Japonsko, Nemčijo in Italijo, še bolj pa »vse sile zatiranja, nestrpnosti, nesigurnosti in krivic, ki so velika coklja civilizacije«. Vsekakor so to velike besede, saj so poleg svoje vsebine kazale tudi na to, da je vladalo v taboru velike koalicije uspešno soglasje, takšno, kakršno je označil slabe tri mesece za tem Stalin, rekoč, da je sodelovanje zaveznikov »trdnjše kot kdaj koli«. Če upoštevamo, da je bilo to rečeno le nekaj dni po znameniti moskovski konferenci treh zunanjih ministrov, jim moramo vsekakor verjeti.

Manj bahato je govoril Ribbentrop ob tretji obletnici Trojne pogodbe. Rekel je, da je ta pogodba le »simbol osvobodilne vojne naših narodov«, da se bo Angliji in ZDA še močno otepalo podpiranje in sodelovanje z boljše vizmom in končno, da bodo Nemci le zmagali, ker je to njihova globoka in neomajna vera. Toda vkljub tem besedam je tisto jesen predla Nemcem zelo trda. Zato so znova dvignili veliko prahu okrog znane katynske afere (vprašanje, kdo je pobil okrog 10 do 12.000 poljskih oficirjev in vojakov v katynskih šumah blizu Smolenska, Nemci ali Rusi). 8. novembra pa je moral Hitler močno zagrmeti proti »notranji fronti«, ki je hujskala proti brezumnemu nadaljevanju vojne, zaveznikom pa zagroziti, da pozna Nemčija vsako drugo besedo ne pa kapitulacije in da bo že še prišla ura maščevanja (tu je Hitler že najavil V 1 in V 2).

Približno v takih svetovnih okoliščinah sta torej bila I. in II. zasedanje AVNOJ.

Jesen 1942 in 1943 v Sloveniji

Tudi pri pregledu slovenskih okoliščin se bomo omejili res na samo najvažnejše dogodke oktobra in novembra 1942 in 1943.

Kot vemo, je oktobra 1942 velika italijanska ofenziva še trajala, veliko močnejše pa je bilo tisto jesen čutiti eno od njenih negativnih posledic, porast in razrast bele garde. Zopet zbrani IOOF, ki je bil zaradi ofenzive na Kočevski Rog razdeljen v Kardeljevo in Kidričevo skupino, je 1. oktobra izvedel pomembno reorganizacijo Glavnega štaba NOV in POS. Kardelj je pisal 7. oktobra Titu, da so ponovno upostavljene zveze z vsemi slovenskimi pokrajinami, hrvaškim štabom in Lolo Ribarjem, da so organizirane štiri slovenske brigade in šest odredov, da na Stajerskem »v glavnem... stojimo precej slabo«, da je formiran odred na Primorskem, na Koroskem pa »iz samih domačinov neka četica«. Zaradi urejanja zelo važnih zadev je odšel Kardelj 12. oktobra v Ljubljano (13. oktobra je bil na svojem stanovanju v Ljubljani likvidiran glavni organizator bele garde Natlačen), teden za tem je odšel v Ljubljano tudi Kidrič, dan poprej pa se je IOOF preselil iz Podlipoglav v Dolomite. 29. oktobra je ukazal Glavni štab nabiranje prostovoljcev za Gorenjsko in Stajersko in opozoril brigade, da so bile dosedanje akcije proti beli gardi

slabo pripravljene. Dan za tem je pisal Kardelj iz Ljubljane Leskošku med drugim: »To je, vidiš, sedanja Ljubljana. Naša kot še nikdar, a obenem nevarna kot še nikoli!«

Kot je znano, je bila slovenska partizanska vojska to zgodnjo jesen neprestano v borbi, zlasti z belo gardo, ki se je začela po italijanski ofenzivi in že med njo nevarno dvigati. Po italijanskih dokumentih je bilo vseh belogardistov konec septembra 1942 točno 2823, od teh 2219 oboroženih, konec oktobra 3499 (3174), konec novembra 4471 (4085) in konec decembra 4544 (4009). Bile so to številke, ki so lahko marsikaj povedale.

Začetek novembra je bila v Ljubljani v navzočnosti Kardelja in Kidriča izredno pomembna plenarna seja Vrhovnega plenuma OF (SNOO). V OF so ostale vse dosežane skupine in vstopile celo še tri nove in Plenum je soglasno izglasoval popolno zaupanje IOOF in Glavnemu štabu. Italijani so 4. novembra slovesno končali svojo veliko ofenzivo, ki se je začela dne 16. julija.

Zelo dragoceno in zanimivo je pismo, ki ga je pisal 16. novembra Tito Kardelju in v katerem je med drugim rečeno, da se bo v tistih dneh formiral Narodnoosvobodilni svet Jugoslavije, ki bo imel do 50 članov in izvršilni odbor, ki bo »neke vrste narodna vlada« (pismo je pisal Tito torej še pred znanim sovjetskim vetom). 26. novembra sta naročala Kidrič in Leskošek Mačku: »... akcije, akcije in zopet akcije, čiščenje teritorija v smislu naših sklepov, utrjevanje oblasti OF korak za korakom... Mi moramo sedaj z vso silo v novo aktivnost in nov polet!« Prav istega dne pa je že izdal skupni operativni štab hrvaških in slovenskih udarnih brigad ukaz za napad na belogardistično in italijanski postojanko na Suhorju pri Metliki, ki je bil kronan z velikim uspehom. Za tem so sledili udari in napadi na Metliko, Ajdovec, Dob, Temeniško dolino itd.

Na kratko bomo rekli torej takole: v času I. zasedanja AVNOJ, katerega se naši delegati niso mogli udeležiti (bili pa so januarja 1943 kooptirani naknadno, odšli že tudi na pot, a so se morali zaradi velike ofenzive proti Bosenski krajini vrniti), — je NOB v Sloveniji že premagala hude posledice velike italijanske ofen-

zive in že prešla v veliko vojaško in politično ofenzivo, katere vrh je bil vsekakor znamenita zmagava v Jelenovem žlebu konec marca 1943.

In oktober, november 1943? Dobro nam je znan znameniti Zbor odposlancev slovenskega naroda, ki je bil začetka oktobra 1943 v Kočevju, kjer so bili poleg članov Plenuma (SNOO) izvoljeni tudi delegati za II. zasedanje AVNOJ, ki so takoj po končani nemški ofenzivi v začetku novembra odšli na dolgo pot v Jajce in se vrnili sredi decembra, ko so skupaj z delegati vseh jugoslovanskih narodov izglasovali federativno, demokratično Jugoslavijo. Če je bilo torej še pred letom dni rečeno, da je treba začeti

(znova) utrjevati oblast OF in to korak za korakom, je po kapitulaciji Italije postala OF edina oblast slovenskega naroda, z močno in solidno izvedeno oblastno in politično mrežo.

Kaj pa slovenska partizanska vojska? Ta je v Ljubljanski pokrajini narasla v 7. korpus, na Primorskem v 9. korpus, na Štajerskem pa je ostala 4. operativna cona. Vemo, kako sta oba korpusa uspešno prestala veliko nemško ofenzivo in takoj za tem prešla v protiofenzivo.

Zaradi omejenega prostora se ne moremo na tem mestu obširneje spuščati v analizo obeh jeseni v Sloveniji. Bistvena razlika med obema je vidna že na prvi pogled in Kidrič jo je na nekem mestu duhovito analiziral, nekako takole: leta 1942 se je moralo vodstvo slovenske revolucije in borbe močno truditi, da je premagalo vse negativne posledice italijanske ofenzive, jeseni 1943 pa je, po veliki nemški ofenzivi, lahko odhajalo na drugo zasedanje AVNOJ k postavitvi temeljnega kamna nove Jugoslavije.

Iz katere koli perspektive že — svetovne ali ozke domače, slovenske — gledamo na oboje zasedanja AVNOJ, vselej bomo opazili in prišli do enega samega zaključka: AVNOJ je daljnosežna revolucionarna, a izrazito jugoslovanska stvarnost, delo CK KPJ, edinega voditelja NOB naših narodov.

Dr. Metod Mikuž

Ob 40-letnici KP Jugoslavije

APRILA 1959 bo minilo 40 let od ustanovitve Socialistične delavske partije (komunistov). Z njeno ustanovitvijo si je jugoslovanski delavski razred ustvaril svojo enotno organizirano vodilno silo, ki je kasneje delovala kot Komunistična partija Jugoslavije oziroma Zveza komunistov Jugoslavije. Delovanje Komunistične partije Jugoslavije kot avantgarde delavskega razreda Jugoslavije in jugoslovanskih narodov v minulih štiridesetih letih je bilo odločilnega pomena za usodo jugoslovanskih narodov in je z zmago socialistične revolucije pomenilo novo dobo njihovega razvoja.

Presojajoč tako pomen ustanovitve komunističnih organizacij pri nas, je Izvršni komite Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije sklenil na svoji seji 23. septembra, da bo leta 1959 slovesna proslava 40-letnice Komunistične partije Jugoslavije.

Za organizacijo te proslave je bil ustanovljen tale odbor za proslavo: Josip Broz-Tito, predsednik, Bogdan Osolnik, tajnik, Đorđe Andrejević-Kun, Vladimir Bakarić, Spasenija Babović, Anka Berus, Josip Cazi, Rodoljub Colaković, Oskar Davidč, Stevan Doronjski, Strahil Gigov, Ivan Gošnjak, Pavle Gregorić, Fadil Hodža, Blažo Jovanović, Osman Karabegović, Edvard Kardelj, Đuro Kerošević, Lazar Kolisevski, Nikola Kovačević, Franc Leskošek, Pavao Lozo, Miha Marinko, Božidar Maslarić, Dušan Mugoša, Krsto Popivoda, Đuro Fucar, Dobrovoje Radosavljević, Aleksander Ranković, Ivan Regent, Petar Stambolić, Risto Stefanović, Pal Soti, Mika Tripalo, Jovan Veselinov, Veljko Vlahović in Svetozar Vukmanović.

ZA KOLIKIMI našimi ljudmi, ki so pomrli širom po Evropi v nacističnih koncentracijskih taboriščih, je izginila sled! Za mnoge je bil največkrat zadnji podatek samo ta; da je bil hudo bolan v tem ali onem taborišču. Samo to — in svojci največkrat še dandanes ne vedo, kako in kje je umrl njihov sorodnik... Toda na svetu so mogoča naključja, slučajnosti, nenavadnosti! Naj zapišemo eno izmed takih... Ljubljčan Miloš Fink je bil član mladinskega aktiva »Rdeče hiše« na Poljanah v Ljubljani. Se razume: njegovo protifašistično delovanje ni ostalo skrito fašistom in so ga spomladi 1942. leta internirali v Gonars in Treviso. Po kapitulaciji Italije se je pridružil partizanom v Ljubljansko bri-

gado. Tedaj je bil že skojevec. V nemški ofenzivi jeseni leta 1943 so ga Nemci zajeli na Ilovi gori in odpeljali v koncentracijsko taborišče Dachau. Septembra 1944 so ga premestili v taborišče Stutthof pri Danzigu. Začetka aprila 1945, ko so se Nemci umikali, so odpeljali s seboj tudi internirance, želeč jih evakuirati na Dansko. Po štirinajstih dneh naporne vožnje z ladjo, ko so interniranci doživeli strahote pomorskih bitk in ko so nacisti metali v morje mrtve in žive internirance, je preživele, napol žive internirance rešil švedski Rdeči križ. Toda Miloš Fink, ki je že na vožnji obolev za pegavico, ni dolgo užival svobode. Dano mu je bilo le to, da je 10. maja izvedel — tedaj je bil že v bolnišnici v Lundu na Švedskem — da je osvobodjena tudi njegova domovina. 29. maja pa je Miloš v Lundu na Švedskem umrl... Dolgo časa svojci niso vedeli, kje je pokopan njihov Miloš, dokler ni švedski Rdeči križ poslal obvestilo o smrti in kraju, kjer je Miloš pokopan. Pred leti pa je Miloševa mati po čudnem naključju izvedela tudi za ime Janette Hanson, za ime Švedinje, ki že ves čas ureja in skrbi za grob njenega sina in za grobove drugih v Lundu umrlih jugoslovanskih internirancev. Miloševa mati je pisala tej Švedinji, le-ta pa je takoj odgovorila. Še več! Opisala je, kako izgleda Milošev grob, kako je urejen in kako na grobu vedno cveto rože. Pravzaprav je v Lundu, kjer so pokopani jugoslovanski interniranci, svojevrstno pokopališče. To je nekakšna aleja, ob straneh pa so grobovi, polni cvetja. Človek sploh nima občutka, da je na pokopališču... Torej, golo naključje, da so Finkovi izvedeli, kje je pokopan njihov sin Miloš. Lani pa, ko sta se na Švedskem več časa zadrževala Marta in France Ivanšek iz Ljubljane, ju je Miloševa mati naprosila, naj obiščeta grob njenega sina. Res, odpeljala sta se tudi v Lund in tamkaj našla lepo urejen Milošev grob, poln cvetja. Razen fotografij (le-te objavljamo) groba, sta Finkovi mami poslala v celofan zavit tudi šopek rož z Miloševnega groba. In zdaj Miloševa mati skrbno hrani fotografije in posušeno cvetje z Miloševnega groba, za katerega tako vzorno skrbe Švedi...

B. A.

Zveza borcev in volitve v zadružne svete

V ZADNJIH letih se že povsod kažejo uspehi naših velikih naporov pri povečevanju zmogljivosti našega gospodarstva. Uživamo že sadove naših vlaganj, zlasti v industrijo, ki je zelo povečala svojo proizvodnjo, saj je že nad trikrat večja, kot je bila pred vojno.

Ob naglem povečanju zmogljivosti našega gospodarstva je zelo zaostala kmetijska proizvodnja. Zaradi pomanjkanja sredstev in do zadnjih let nerazčiščenih vprašanj o nadaljnjem razvoju, se je proizvodnja povzpela komaj na predvojno povprečje oziroma je le nekoliko večja, kar je večkrat odvisno od boljših letin. Seveda bi nadaljnje zaostajanje kmetijstva občutno vplivalo na celotno gospodarstvo. Zato so bile s perspektivnim načrtom določene smerice za nadaljnji razvoj kmetijstva in zadružništva. Zagotovljena so tudi večja sredstva za kmetijstvo, ki bodo do leta 1961 narasla že na 100 milijard dinarjev na leto.

Ob povečani proizvodnji bomo pridelali dovolj hrane za prebivalstvo, več surovin za predelovalno industrijo in še za izvoz bodo ostali večji presežki. Za doseg tega cilja pa so pred kmetijskimi združenji oziroma kmetijskimi organizacijami — saj je okrog 80 % obdelovalne zemlje v privatni lastnini — zelo odgovorne naloge. Poleg materialnih sredstev so potrebne obširne politične in organizacijske priprave, ki morajo v naslednjih letih občutno vplivati tudi pri spreminjanju družbenih odnosov na naši vasi.

Že v zadnjih letih so kmetijske zadruge dosegle že precej lepe uspehe pri pridelovanju kmetijskih pridelkov. Vendar pa zahteva naš razvoj hitrejšo povečanje kmetijskih pridelkov. Zato moramo zadruge materialno in organizacijsko utrditi ter jih prilagoditi drugim gospodarskim organizacijam. Svoje delovanje morajo prilagoditi zelo naprednim zakonom, ki so jih sprejele naše ljudske skupščine, na primer: spremembi uredbe o kmetijskih zadrugah, zakonu o režimu na melioriranih površinah, zakonu o obdelavi kmetijskih zemljišč itd.

Z izpolnjevanjem perspektivnega načrta se uresničuje tudi program NOB, ki je nakazoval boljše bodočnost kmečkemu prebivalstvu. Spomniti se moramo samo propadanja nešteti kmetij v stari Jugoslaviji. Zato ni čudno, da je veliko kmečkega prebivalstva sledilo klicu OF ter šlo v borbo proti okupatorju, ker se mu je odpirala edina rešitev v zmagi nad okupatorjem in njihovimi pomagači. Zato morajo biti tudi dandanes naši borci med prvimi v vrstah v bitki za večjo proizvodnjo v kmetijstvu, ki je prvi pogoj, da se izboljšajo življenjske razmere na naši vasi.

Novembra volijo naše zadruge prvokrat tudi nove zadružne svete. Izvolitev zadružnih svetov je zelo važen mejnik v našem zadružništvu, saj bo prav od njih najbolj odvisno nadaljnje delo zadrug. Sveti niso samo organ zadrug, temveč tudi močan politični činitelj na naši vasi,

z njimi pa je izpolnjena vrzel, ki je bila doslej pri upravljanju v zadružništvu. Saj se bodo zadruge prilagodile gospodarskim organizacijam, ki imajo že več let delavske svete. V njih bodo odločali zadružniki, zadružni delavci in uslužbenci.

Zadružni sveti bodo morali izvojevati odločilno bitko v proizvodnji in v spreminjanju odnosov na vasi. Organizirati bodo morali sodobno kmetijsko proizvodnjo z vsemi razpoložljivimi agrotehničnimi sredstvi. V bodoče ne bo mogoče uspešno kmetovati na majhni razdrobljeni posesti, ki ni sposobna sprejemati sodobne agrotehnike. Zato se bodo morali oblikovati vaški kolobarji s pridelovanjem tistih pridelkov, ki

so najdonosnejši. Na velikih površinah zemljišč bodo zadruge sodelovale v proizvodnji z zadružniki v obojestransko korist. Le kooperacija — sodelovanje v proizvodnji — lahko poveča kmetijsko proizvodnjo in utrjuje socialistične odnose na vasi. Povzročila bo revolucionarne spremembe, ki se bodo vtisnile tudi v miselnost kmečkega prebivalstva. Sodobni stroji in druga sredstva že sedaj lomijo zastarel način proizvodnje. Kmalu bo ročno delo pri obdelovanju zemlje skoraj prenehalo.

S sodelovanjem v proizvodnji se bo povečalo zanimanje kmečke mladine za kmetijstvo. Ob današnjem obdelovanju zemlje pa vidi svojo bodočnost največ izven kmetijstva. Seveda bo kmečka mladina odhajala iz vasi tudi v bodoče, vendar je bo lahko več ostalo na vasi, ker bo večja proizvodnja kljub mehanizaciji potrebovala več delovne sile pri osnovni predelavi in skladiščenju kmetijskih pridelkov. Ob poveča-

nju dohodkov na vasi se bo lahko uresničilo tudi zdravstveno zavarovanje kmečkega prebivalstva, ki ga že zelo težko pričakuje in bo izboljšalo zdravstveno stanje na vasi. Tudi to bo dalo perspektivo kmečki mladini.

Pri volitvah v zadružne svete moramo posvetiti največjo skrb izbiri kandidatov. Kandidirajo naj le zadružniki, ki jim je jasna nadaljnja pot v kmetijstvu. Nič več ne zadostujejo »umni gospodarji« nekdanjih časov, ki vidijo zadrugo kot svojo storitveno organizacijo. V zadružnih svetih morajo odločati le ljudje, ki vidijo v zadrugi gospodarsko organizacijo, kakršna povezuje proizvajalce v organiziranem delovnem procesu kakor podjetje delavce. Prilagoditi morajo interese privatnega pridelovalca zadružnemu gospodarskemu načrtu, ker je le tako omogočen uspeh zadruge in zadružnikov. V svete naj bodo voljeni zadružniki, ki so že

doslej sodelovali v proizvodnji, n. pr. v sadjar-skih, hmeljarskih, pašniških, melioracijskih skupnostih, v kooperaciji pri jesenski setvi, pri vzreji živine, pridelovanju krompirja itd. Ti so največkrat mali kmetje, ki nimajo zadostnih lastnih sredstev, niti strojev in jim je zadruga nujno potrebna pri obdelovanju njihovih kmetij.

V zadružnih svetih morajo dobiti svoje mesto tudi mladi zadružniki in kmečke žene. Doslej jih je bilo vse premalo v upravnih odborih zadrug! Kmečki mladini ni vseeno, kako delajo zadruge, in je zelo dovzetna za sodobno obdelovanje zemlje v najrazličnejših oblikah sodelovanja. Tudi žene zadružnice, ki opravijo nad polovico del pri obdelovanju zemlje, naj odločajo o nadaljnjem razvoju. Mladina in žene naj dobijo večino v zadružnih svetih, kar bi zagotovilo izboljšanje dela zadrug in večjo udeležbo zadružnih pridelovalnih sredstev v kmetijski proizvodnji, kar bi zlasti razbremenilo naporno delo naših žena.

Imamo tudi veliko število zadružnikov, ki jim ni glavni poklic kmetijstvo. To so delavci in uslužbenci, ki živijo na vasi in se zanimajo za kmetijstvo. Po svoji delavnosti spadajo v zadružne svete, v katere bodo prinašali izkušnje organiziranega dela in delavskega upravljanja iz podjetij.

Dolžnost organizacij ZB je, da skupno s političnimi organizacijami sodelujejo pri pripravah na volitve v zadružne svete. Člani ZB naj bodo v čim večjem številu izvoljeni v zadružne svete. Vključimo tudi mladino, ki so jim starši padli v NOB. Nadaljujejo naj začeto delo svojih staršev z aktivnim delom v kmetijski proizvodnji. Nikjer pa ne smemo dopustiti, da bi se vrinili v zadružne svete ljudje, ki jim ni v interesu razvijanje socialističnih oblik v kmetijski proizvodnji, in tisti, ki niso niti člani SZDL.

Volitve v zadružne svete so priložnost za močno politično aktivnost organizacij Zveze borcev na vasi in uveljavljanje njenih članov v zadružnih svetih v bitki za povečanje kmetijske proizvodnje in razvijanju socialističnih odnosov na vasi.

Andrej Petelin

Izletniki, ki niso bili izletniki

V prvih dneh meseca junija 1939 (točen datum ni ugotovljen) je bilo v hiši pokojnega Mihe Novaka v Tacnu št. 4 pod Šmarno goro v najstrožji ilegalnosti vsedržno partijsko posvetovanje, ki ga je vodil tovariš Tito. Udeležili so se ga člani Centralnega in nacionalnih ter pokrajinskih komitejev KPJ iz vse države, razen iz Makedonije. O tem posvetovanju govorita v gradivu V. kongresa KPJ tovariš Tito in tovariš Ranković ter mu pripisujeta velik pomen za nadaljnjo rast in krepitev KPJ. Meni je Partija pri tem posvetovanju zaupala vlogo vodnika in stražarja.

SKOZI Savlje in Kleče sem drvel z biciklom proti Tacnu pod Šmarno goro. Milki, svoji mladi ženi, nisem povedal, kam grem. A ne, da ji ne bi zaupal ali da bi se bal, da me

bo skušala odvrniti od nevarne poti! Tudi ona je bila organizirana. Toda med komunisti je bilo pravilo — čim manj veš, tem manj lahko izdaš, če boš padel policiji v roke, ki nam je

prišlo v meso in kri. Zato pravi komunist sploh ni spraševal za stvari, za katere ni bilo nujno, da jih ve. Ko pa sem ženi povedal, da me najbrž dva dni ne bo nazaj, me je najprej vprašujoče pogledala, nato pa je rekla: »Pojdi!« In to tako, kakor vedno, ko sem odhajal po podobnih opravkih, čeprav je vedela, da je vsaka taka pot nevarna. Toda vsi predani komunisti smo vedeli, da brez vztrajne in požrtvovalne borbe človek ne bo osvobojen.

Mnogo bolj kot drugikrat, sem tokrat imel napete živce. Sicer mi je Franc Leskošek, ko mi je naročil, naj pridem ob dogovorjeni uri v Tacen, ni povedal točno, za kaj gre. Iz njegovega pripovedovanja pa sem razbral, da gre za konferenco, kateri bodo prisostvovali tudi delegati iz vse države. Torej ne gre samo za mojo varnost, temveč za obstoj vse Partije, če nas zavohajo orožniki ali policisti. Kako bi trimufirali šefi tedanjih ljubljanskih tajne policije in dva največja slovenska kapitalista ter vsa jugoslovanska buržoazija in reakcija, če bi žandarji in policisti vodili vrsto uklenjenih komunistov, tokrat najboljših sinov slovenskega in ostalih jugoslovanskih narodov. Prav zaradi vsega tega me je še bolj težilo, če bo šlo vse po sreči. Hkrati pa me je podžigala zavest, da Partija živi in deluje kljub vsemu terorju in da spet pripravljata udarec sovražnikom delavskega razreda in naših narodov. Prav tako pa sem bil ponosen, da mi je Partija zaupala odgovorno nalogo. V meni je nastajala nekakšna mešanica radosti, odgovornosti, navdušenja, ponosa, odločnosti in zaskrbljenosti, ko sem razmišljal o nalogi, ki jo imam pred seboj. Sam nisem vedel, kdaj sem švignil po vižmarskem klancu in čez tacenski most ter bil na cilju. Kot neštetokrat sem zavil k Ivanu Novaku-Očku. »Dober dan!« sem pozdravil, »so moji čevlji gotovi?«

»Tvoji čevlji?« je odgovoril. »Hm, niso še, ampak zdajle, prav zdajle jih vzamem v delo. Malo počakaj pa bodo! Vidite,« se je nato obrnil k dvema možema, ki sta sedela pri njemu in se pogovarjala, »takole me priganjajo. Saj nimam časa, da bi se vsaj malo pogovoril!« Čevlji, ki ga je imel v roki, je zamenjal z »mojim«. »Tako bo, saj jim ne manjka mnogo. Malo se odpočij!« mi je spet dejal in mi ponudil stol. Ko sta možakarja odšla, sva se z Ivanom spogledala in si krepko stisnila roki.

»Je vse pripravljeno?« sem ga vprašal. »Pripravljeno,« je odgovoril ter odložil čevlji, ki seveda ni bil moj. »Doslej ni-

sem opazil še ničesar sumljivega,« je še dodal. »Samo enkrat so se peljali orožniki s kolesi skozi vas. Kot vedno. To ni nič posebnega.« Nato sva si šla ogledat hišo njegovega brata Mihe. Povedal mi je, da je njegov brat Miha že odpisal svojo ženo in otroke za nekaj dni v sosednjo vas k stricu, da bo hiša prazna. Brata, ki je bil v hiši, nisva hotela motiti pri delu, pač pa sva si natančno ogledala teren in steze, po katerih naj bi prišli delegati.

»Hiša kot nalašč za take stvari,« je dejal Ivan, »semkaj pridejo lahko delegati z vseh strani in je skoraj nemogoče, da bi kdo kaj opazil, če bomo le količkaj previdni.« Ivan je imel prav! Hiša je zadnja kmetija visoko pod goro, ob poti, ki vodi na goro, obdana s treh strani z gozdom, segajočim ponekod skoraj do hiše. Na tej poti so skupine izletnikov vsakdanja stvar in zato tudi naši »izletniki« ne bodo vzbudili pozornosti, četudi bi jih kdo opazil. K hiši je neopazen dostop z gore, iz gozda, ki sega na vzhodni strani skoraj do hiše, ali pa od spodaj navzgor po vozni poti z glavne ceste, pa tudi po stezi čez sadovnjak. Le z zahodne strani, kjer čisto blizu te stoji še ena kmetija, je bilo nevarno, da bi prihaja-

nje delegatov vzbudilo sum. Edino na to hišo bomo morali paziti. Hiša Ivanovega brata in brat še nista bila kompromitirana. Ta hiša je bila tudi od rok orožnikom, ki so vedno patrolirali le spodaj v vasi, po ravni cesti. Če bi torej orožniki ali kaki drugi sumljivi ljudje kaj rogovillili tu naokoli, bi to bil znak, da so nekaj zavohali, ali da je sestanek izdan. Glavno pa je bilo, da je bil Ivanov brat povsem zanesljiv, čeprav ni bil član KP. Ivan je povedal, da je dal takoj hišo na razpolago za konferenco.

Ko sva se z Ivanom vrnila na njegov dom, naju je že čakal Franc Leskošek. Kmalu za nama je prišel še Ivanov brat Miha z vilami na rami. Leskošek nam je dal zadnja navodila. Ivan bo vodil z gore, na katero bo prišla ena skupina s kamniške strani. On sam bo vodil s pirniške strani, od koder bo prišla ena skupina z Grmade, druga pa spodaj po pirniški cesti. Jaz bom vodil s črnuške strani po gozdu, Miha, ki se v vasi ne bo zdel nikomur sumljiv, pa bo vodil od mosta skozi vas in čez svoj sadovnjak. Vsakomur je povedal točen čas in kraj, kjer bomo čakali ljudi ter znake razpoznavanja.

Takoj sem odhitel proti Črnučam, od koder smo že po-

Na hiši pokojnega Mihe Novaka v Tacnu, kjer je bilo junija 1939. leta vsedržavno partijsko posvetovanje, so 25. maja 1952. leta odkrili spominsko ploščo

poldne pričakovali Slavka Šlandra. Pred Črnučami sva se srečala: on na motorju, jaz s kolesom. Komaj sem ga prepoznal, on pa me je zapazil že od daleč in je zaustavil motor. Le-tega sva nato zapeljala v Črnuče k Bizjakovim, v Tacen pa sva se odpeljala kar na enem kolesu. Ko sem oddal Šlandra Leskošku, sem se vrnil peš proti Črnučam. Začelo se je že mračiti. Med Črnučami in Gameljni sem srečal skupino ljudi.

»Gospodine, molim vas, da li idemo pravim pravcem za Ljubljano?« me je vprašal nekdo iz skupine, ki je štela osem ali deset ljudi.

»Pravim,« sem odgovoril, čeprav so prihajali od ljubljanske strani in so se torej oddaljevali od Ljubljane. »Ljubljana je lep grad,« sem še dodal, kajti to je bila dogovorjena parola, da smo se spoznali. Stisnili smo si roke, se pozdravili in odšli proti Tacnu; do Šmartna pod Šmarno goro po cesti, nato skozi goščo. Dokler smo bili še na cesti, smo se živahno pogovarjali in so me spraševali o tem in onem. Ko pa smo krenili v gozd, so mi sledili brez besede. Vodil sem jih v popolni temi in sem le z nogami otipaval stezo, ki je vodila k Mihovi hiši. Kdo in odkod so bili ti tovariši, seveda še danes ne vem. Zdaj vem le to, da Tita ni bilo med njimi, ker je prišel na posvetovanje z druge strani. V pol ure smo bili na mestu. Na robu gozda, odkoder je bilo le še nekaj korakov do Mihove hiše, smo obstali in oprezovali. Nikogar ni bilo nikjer. V blede mesečini pod mogočno Šmarno goro je dremla pred nami tiha, prijazna kmečka domačija in začela neslišno sprejemati vase medle in nejasne človeške postave, dokler ni sprejela vso skupino.

Vrnil sem se k Ivanu. Tudi on je že opravljal svojo nalogo. »Pomisli, kaj je naredil brat,« mi je dejal. »Ga že kaj polomi, če je le kako mogoče,« se je jezil in smejal hkrati.

Nato mi je ves zavzet pripovedoval dogodek, ki ga je povzročil brat in je na posvetovanju, kakor smo kasneje zve-

deli, vzbudil obilo smeha in dobre volje. Ko se je že mračilo, je Miha v košu za seno nesel kruh za udeležence posvetovanja, ki so ga napekli v vasi. Nekje v bližini svoje hiše je naletel na človeka, ki je bil sam in je vprašal njega, če bo pri njem nocoj nekak razgovor. Čeprav je bila pojava tega človeka zelo čudna in nenavadna, a tudi sumljiva stvar, da ti kar takole na lepem pride človek sam, brez vodnika in sprašuje za sestanek, vendar je po instinktu ali po čemer koli ocenil neznanca, da je

»pravi« in da je tudi udeleželec posvetovanja ter mu je zapupal. Na njegovo vprašanje je po kratkem obotavljanju odgovoril pritrdilno in mu pokazal vrata v hišo. Ker pa je imel še opravke, je naprtil njemu svoj koš s kruhom, rekoč: »No, ko že greš tja, pa odnesi s seboj še ta kruh!« In neznanec je prevzel koš in odnesel kruh v hišo.

»In prav ta je bil tisti, ki ga vsi tako željno pričakujejo in bo, kot kaže, vodil konferenco,« je dejal Ivan ter dodal, da sta se pač našla poštenjaka, ki sta

Kako sem dobil **PARTIZANSKO IME**

JOŽE KOGEJ *Rasto*

»Jeseni enainštiridesetega so me Italijani na Tromostovju v Ljubljani aretirali, ker so pri osebni preiskavi našli v moji hlačnici 'Poročevalca'. Zaprt sem bil v šentpeterski vojašnici skupaj z znancom Prodnikom. Ne vem zakaj, toda zdi se mi, da so mi zaporniki nadeli ime po staroslovanskem knezu Rastislavu. Kmalu mi ni nihče več drugače rekel kot Rasto. Spomladi 1942 so me kot aktivnega oficirja bivše jugoslovanske vojske poslali v taborišče v Italijo. Tudi v ujetništvu sem bil Rasto. Po kapitulaciji Italije niso partizani več uporabljali partizanskih imen, toda jaz sem kljub temu ostal Rasto.«

FRANC GODLER *Blisk*

»Najprej sem bil Nace, to je nekako skrajšano ali bolj po domače povedano France. Naslednji dogodek pa je bil razlog, da sem postal Blisk. Maja 1942 smo ravno čakali pri 'kazanu' na kosilo. Pa pridrvi stražar in pove, da se bližajo Nemci. V hipu smo se razkropili na položaje, jaz pa sem v tej naglici z menažko še zajel v kotlu jed in brž stekele na položaj v bližnji grm. Nemci so me kmalu zapazili in dva sta ustrelila proti meni. Bil sem hitrejši in sem enega izmed njiju zadel, da je padel. Zraven njega je padla tudi brzostrelka. Prav tedaj je Antonesku zakričal juriš in kot blisk sem se pognal proti Nemcu, ki je še živel ter mu odvzel brzostrelko. Se nekajkrat smo naglo napadli Nemce, da bi temu na pol mrtvem Nemcu odvzeli še druge stvari, pa ni šlo. Potem, ko smo se umaknili, mi je rekel Modras: 'Bil si hiter kot blisk in se boš odslej imenoval Blisk in ne Nace. In to ime se me drži še danes.«

FRANC BRATOVŽ *Aco*

»Avgusta 1941 sem odšel z Ježice k partizanom na Molnik. Molniška četa je taborila v gozdu nad Sostrim, imenovali pa so jo 'Kurja farma', ker so bili v njej sami domačini, ki se večinoma niso hoteli ganiti iz

že ob prvem pogledu spoznala, da si lahko zaupata.

Ta človek, ki so ga na posvetovanju vsi tako željno pričakovali, je bil tovariš Tito.

Franc Leskošek je kasneje o tem dogodku pripovedoval, da Tito takrat po naključju ni dobil pravočasno zveze. Ker se je že nočilo, je bil v skrbah, da ne bo prišel pravočasno na posvetovanje. S samotnega mesta, kjer je čakal, se je zato sam podal proti hišam. Približal se je hiši, pred katero so stali ljudje, in domneval, da bi utegnili biti posvetovanje

tu. Ko je naletel na Miho, sta se srečala pozorna pogleda s tistim značilnim ognjem v očeh, ki je bil običajen pri partijcih, kadar so se s pomočjo javke prvič videli in spoznali. Tito in Miha nista bila dogovorjena za javko, toda pogleda, kretnje in druge okoliščine so zgovorno govorile. Tako sporazum med njima ni bil težak, čeprav je bila vsa stvar za oba zelo tvegana. Miha, ki je neznancu kar takoj naložil tudi svoj koš s kruhom, pa ni vedel, kdo stoji pred njim. In tako se je zgodilo, da

je prišel Tito na posvetovanje pod Šmarno goro s košem kruha na rami.

Franc Leskošek, Ivan Novak in jaz smo ostali vso noč in naslednji dan na straži v bližini Mihove hiše in na patroljiranju po vasi, pripravljeni, da bi takoj, če bi se pojavila policija ali žandarmerija, alarmirali udeležence, ki so zborovali brez spanja vso noč in ves naslednji dan. Utaborili smo se spodaj v Ivanovi hiši in od tu odhajali na svoje stražarske položaje in na obhode po vasi ter v bližnjo okolico. Miha pa je že zvečer, ko je opravil vse svoje posle, odšel za svojo ženo, da je lahko zaklenil hišo in se tako ognil kakemu morebitnemu obisku.

Naslednjega dne — bila je krasna nedelja — ko sem skoraž vse popoldne ležal v travi na livadi nad Mihovo hišo in stražil, sem opazoval prizor, ki se mi je vtisnil za vse življenje v spomin.

Mihova hiša je bila kot izumrla: okna zaprta s polkni, vrata zaklenjena, ker je vsa družina odšla k sorodnikom v sosednjo vas. Le pes na verigi je poležaval pred svojo uto ali se leno prestopal okoli nje. V hiši je zboroval cvet Komunistične partije iz vse države — komaj nekaj metrov od hiše pa je počivala pred svojo hišo sosedova družina v prijetnem nedeljskem popoldnevu. Seveda, niti slutili niso, da je le nekaj metrov od njih zborovanje najvidnejših predstavnikov KPJ. Gospodar je skoraž vse popoldne čital časopis in kadil pipo, gospodinja je nekaj pletla ali dremala, dva otročička pa sta skakala okoli hiše in se igrala.

Ko se je zmračilo, so tovariši prav tako neopazno, kakor so prišli, odšli. Posvetovanje je končalo svoje plodno delo — pred nosom ljubljanske policije.

Čez kak teden dni ali dva smo spet trosili letake — nov proglas delovnemu ljudstvu Jugoslavije in vsem našim narodom za enotnost in obrambo pred fašistično pošastjo, ki je takrat že čisto očitno stegovala svoje kremplje tudi po naši domovini.

Mile Smolinsky

okolice svojih vasi. Vsak je moral izbrati novo — partizansko ime. Tako sem si jaz izbral ime Aco, to pa zato, ker mi je bilo to ime všeč. To ime sem si izbral, ker sem pred vojno hodil v Šiško v šolo skupaj z nekim Francem Kroupo, ki so ga klicali Aco. Ne vem, zakaj mi je bilo ravno to ime všeč. Takrat še nisem vedel, da je Aco tudi srbsko ime za Aleksandra. Se sedaj me skoraj nihče ne pozna pod pravim imenom.«

FRANC KONOBELJ *Slovenko*

»1941. leta, prvo leto narodnoosvobodilne borbe, še nisem imel ilegalnega, torej partizanskega imena. Kot borec Cankarjevega bataljona na Gorenjskem sem si 1942. leta nadel ime Iztok, po glavnem junaku Finžgarjevega znanega romana 'Pod svobodnim soncem'. Jeseni 1943. leta sem bil določen za terenca v okolici Jesenic. Ob tej priliki sem spremenil tudi svoje dotedanje partizansko ime. Ne vem sicer zakaj! Najbrž zato, ker sem hotel, da bi bil kot terenec znan pod drugim imenom kot borec. Imenoval sem se Slovenko. Ime sem povzel iz nekega predvojnega koledarčka, katerega sem nosil s seboj. Ime mi je bilo všeč, ker je bilo staroslovansko in zdelo se mi je dokaj pomenljivo. Morda je spremembi imena botrovala tudi želja po konspirativnosti. A vsega tega se danes ne spominjam več. Sicer pa je to tudi malo verjetno, ker so Nemci moje starše že internirali, koga drugega, nad katerim bi se Nemci zaradi mojega partizanstva maščevali, pa nisem imel. Tudi dandanes me ljudje skoraj ne kličejo drugače kakor Slovenko.«

ANTON BRITOVŠEK *Propaganda*

»Nemci so takoj po zasedbi pobrali vse radijske sprejemnike. Drugih časopisov kot nemške nismo videli. Domači hitlerjanci so hodili od človeka do človeka, od kmetije do kmetije in poveljevali Hitlerja in vse nemško. Naši ljudje so bili dostikrat čisto obupani in so nasedali nemški propagandi. Jaz pa sem imel skrit radijski aparat. Vneto sem ga poslušal. Tolažilne in bodrilne vesti sem potem sporočal zanesljivim znancom. Imel sem dva bela konja in sem z njima večkrat vozil na svoje posestvo v Selih. Kmetje so prihajali z vseh hribov k cesti, ko so opazili moja dva šimeljna, in me spraševali po novicah. Tudi aktivistom sem pogosto postregel z bolj svežimi novicami, kot pa so jih prejeli oni. Sredi septembra 1943 sem imel v Slemnikovem gozdu na Vrheh pri Slovenjem Gradcu sestanek z Marjetko in Pavlom Zavcerjem-Matjažem. Ko sem šel proti gozdu, je Matjaž dejal: 'Zdaj gre naša propaganda.' Tako se me je prijelo to ime, da sem kar ostal Propaganda...«

Upravičena radovednost

Tovarišica M. R. iz Postojne nam je poslala zanimivo pismo, katerega zaradi njene upravičene »radovednosti« objavljamo v celoti.

SEM VNETA planinka, s čimer hočem reči, da zelo, zelo rada lazim po naših gorah. Razen Pohorja in Kamniških planin me najbolj privablja Triglavsko pogorje. Toda — ne recite, prosim, takoj, kaj ima vse to zvezo z revijo »Borec«! Zakaj letošnje poletje, ko sem nekaj dni hodila po Triglavskem pogorju, me je obšla silna radovednost. Kar poslušajte!

Ko sem nekaj sto metrov naprej od Aljaževega doma v Vratih zagledala spomenik v NOB padlim planincem, to je v skalo vzdian velik železen klin, me je začelo vse to zanimati bolj globoko. Namreč: ali so se v času NOB, recimo, gorenjski partizani zadrževali v Vratih? Še več! Ali je bil morda Aljažev dom v Vratih nemška postojanka? Povedano

drugače: kaj in kako je bilo v času NOB v Vratih in na planinah nad Vratih? Toda moja tura se je nadaljevala po Tomiškovski poti proti Kredarici. In spet me je obšla radovednost: kako je bilo v času NOB na Kredarici? Kdo se je v njej zadrževal, so morda partizani, morda kurirji, imeli kake poti na Kredarico in od tam čez Triglav v Trento? Podobno vprašanje se mi je zastavilo tudi na vrhu Triglava. Je v času NOB stopil kak partizan nanj? So morda kdaj tudi Nemci prišli prav do vrha? Skratka: nešteto vprašanj se mi je ponujalo. In čim bolj sem o vsem tem razmišljala, tembolj me je zanimalo. Žal, ljudje, s katerimi sem hodila, nihče ni vedel odgovora. Nekdo je dejal, da so menda partizani

poleti 1944. leta prvega maja zažgali na vrhu Triglava kres. Je to res? In ko smo se potem spuščali na bohinjsko stran in se ustavljali pri planinskih kočah, nam to vprašanje ni hotelo iti z misli. Kaj je bilo v dolini Triglavskih jezer, kaj na Komni, pod Bogatinom, kaj na Komarči, v kočah pod slapom Savice, v Zlatorogu...? Na hotelu v Zlatorogu je vzdiana plošča, na kateri je napisano, da je bila tamkaj 1944. leta konferenca gorenjskih aktivstov. To je že nekaj več, kar pomaga »radovednemu« planincu razložiti oziroma razjasniti, da so se tod v času NOB zadrževali partizani. Toda to je že bolj dolina... In ko sem se potem vrnila domov, sem z vso prizadevnostjo začela listati po starih letnikih revije »Borec«, katere naročnik je moj oče. Žal, tudi v »Borcu« nisem našla odgovora na vprašanja, kako je bilo na Triglavskem pogorju oziroma v tistih dolinah in planinskih kočah za časa NOB. Nekaj o planinskih kočah s Pohorja je bilo pisano v »Borcu«, drugega pa nič.

Upam, da s temi svojimi vprašanji načenjam stvar, za katero se nedvomno zanima več planincev. Osebnost sem prepričana, da so partizani le imeli kako zvezo preko Triglava z bohinjske oziroma gorenjske na tolimnsko stran in obratno. Toda vse to so domneve. Kako prav bi bilo, če bi vaša revija objavila kak spomin na tiste čase in če bi kak partizan, če je bil tedaj na Tri-

Partizanski vzpon na Triglav

Ta fotografija je kot naročena. Zakaj istočasno ko nas tovarišica sprašuje, kako je bilo v času NOB na Triglavskem pogorju, nam je major Miloš Rutar-Ružo poslal to fotografijo, ki prikazuje skupino partizanov na vrhu Triglava pred Aljaževim stolpom. Po njegovem mnenju je bila fotografija posneta poleti 1944, partizani pa da so z Jeseniško-bohinjskega odreda. Torej, fotografija ni dokumentirana. Kdo so partizani, ki so se povzpeli na Triglav? Iz katere enote so bili, kdaj so bili na vrhu in kdo jih je fotografiral? Tem vprašanjem se pridružuje še eno: je kdo izmed partizanov na fotografiji živ, da bi nam vzpon opisal?

glavu, tudi napisal, kako se je povzpел nanj. Saj najbrž ni imel tako sodobne planinske opreme, niti najboljše hrane, kot imamo današnji planinci, mimo vsega pa je imel s seboj še orožje.

Upam, da mojim vprašanjem ne boste zamerili. Toda resnično bi bila vesela, če bi v bližnji bodočnosti objavili kake spomine, nanašajoče se na Triglavsko pogorje za časa NOB. Zakaj menim, da bo to zani-

malo slehernega planinca, nas mlajše ljudi pa sploh. Saj bomo tudi tako lahko spoznali, kako močno voljo so morali imeti partizani, da so premagovali najtežje ovire, kot je verjetno pot z gorenjskega kota čez Triglav na drugo stran. Morda pa so imeli v teh hribih celo kake spopade z okupatorji? Kdo ve? Kajti o vsem tem menda še ni bilo ničesar napisanega. Če pa je bilo, prosim, kje in kdaj.

R. M.

● Kakšne načrte imate v Čebelici za objavljanje knjig s tematiko iz NOB?

— Za Čebelico v najbližjem in najožjem načrtu imamo pripravljene naslednje črtice: Franček Mirtič je napisal anekdoto »V obroču«, Zima Vrščaj »Siničko«, Marica Čepe bo napisala o »Ljubljani za žico«, Slavko Krušnik o »Podmornici«, ilegalni partizanski tiskarni, iz »Pionirja« iz leta 1944 bomo ponatisnili Potrčev pravljico »O Vanču in medvedu«, zdravnica Darinka Soban bo napisala pretresljivo, srečno in rahlo humoristično doživetje iz partizanske bolnišnice, ki so jo obkolili Nemci in bo imela naslov »Mak«, zdravnica Franja Bojčeva nam bo, upam, napisala o partizanski bolnišnici, ki nosi njeno ime, Rok Arih nam je obljubil tekst za Čebelico ali za slikanico. Ker že pišem o slikanici, naj še povem, da nam je tudi Janez Vipotnik obljubil zgodbo za partizansko slikanico. Naj mi oprostite naši pisatelj, ki jih bom še naprosila za sodelovanje v Čebelici, če ne napišem vseh imen. Med njimi bodo ne-

Torej — kopico vprašanj nam je zastavila mlajša tovarišica, vnetá planinka. Nič ji ne zamerimo, celo prav ji damo. Zakaj njena »radovednost« ni radovednost v slabem pomenu, temveč zanimanje mladega človeka za dogodke iz časa NOB. Kako naj ji ugodimo, se pravi njej in drugim planincem, ki bi radi vedeli, če so se partizani za časa NOB zadrževali tudi v Vratih, na Kredarici, če so bili kdaj na vrhu Triglava itd. Kako? Za začetek kar takole: naprošamo vse bivše partizane, ki bi lahko na ta številna vprašanja odgovorili, da pošljejo svoje prispevke našemu uredništvu. Upajmo, da ta naša prošnja ne bo zaman!

Kratek razgovor o »dolgi« stvari

Čebelica, ki jo izdaja Mladinska knjiga v Ljubljani, je s svojo zadnjo knjigo, Janeza Vipotnika »Hruška«, spet razveselila naše mlade bralce. »Hruška« — to je utrinek iz partizanskega življenja, pristrčno, neposredno, živo in nekoliko humoristično napisana zgodbica, ki mladega bralca na sila živahen način seznani z drobem partizanskega življenja. Prav tako privlačne so tudi ilustracije Karla Zelenke. Resnično: zadnja Čebelica je močno razveselila mlade bralce in vse, ki si želijo, da bi naši mladini nudili čimveč čtiva iz NOB. Prav ta zadnja Čebelica pa nam je bil povod, da smo načeli z urednico te zbirke Kristino Brenkovo kratek razgovor.

● Koliko je izšlo doslej vseh Čebelic in koliko je med njimi knjig s tematiko iz NOB?

— V Čebelici je izšlo do danes 40 slikanic. Med slikanicami, ki prihajajo med slovenske otroke po mestih in vaseh v nakladi od deset do dvajset tisoč, jih je izšlo do danes osem z zgodbami iz velikega obdobja naše polpretekle zgodovine. Petino programa Čebelice so iz te tematike napisali naši pisatelji, ki so bili sami partizani. Prva »partizanska« Čebelica je drobna, poetična anekdota Vide Brestove »Ptice in grm«. Mladi bralci so toplo sprejeli avtobiografsko pripoved o mali partizanki, ki se pred preganjalci skrije v grm in srečno prestane laško ofenzivo. Potem so nam še pisali — da naštejemo le nekatere — Winkler, Daki, Vipotnik. Janez Vipotnik je prvi vnesel rahlo humoristično noto v svojo sko-

po, toda čisto pripovedno anekdoto. Prepričana sem, da bo prav zato njegova »Hruška« postala popularna med mladimi bralci, mislim celo, da je to uporaben tekst za kratek lutkovni ali risani film, ki pa bi moral biti izdelan z veliko mero poetičnosti in z še večjo mero okusa.

● Kako pridobivate sodelavce za Čebelico?

— Kako pridobivamo sodelavce? Čeprav smo v založbi zelo veseli, če nam naš pisatelj ali pisateljica sam prinese tekst, ki zajema snov iz partizanskih dni (z mnogimi našimi sodelavci se pogovarjamo in jim dajemo pobude za pisanje te tematike!), smo pa srčno veseli tudi vsake zapisane partizanske anekdote iz rok naših borcev in ilegalcev. V Čebelico smo uvrstili tudi po eno slikanico hrvaškega in srbskega porekla. Napisali sta

Ena izmed ilustracij Karla Zelenke za slikanico »Hruška«

dvomno Mile Klopčič, Ivan Bratko, Vitko Musek z zgodbo o Igorju iz rabskega taborišča in še tisti, ki bo napisal slikovit tekst o našem centralnem muzeju NO. Toda teksti s partizansko tematiko niso samo v Čebelici, temveč je Mladinska knjiga izdala že vrsto knjig s to tematiko. Naj omenim le črtice Vide Brestove in Branke Jurca, Ribičičevo povest in njegov izbor otroških zapisov »Se pomnite, tovariši?«, ki bo

doživel ponatis, Seliškarjeve povesti in črtice, povest Franceta Bevka s Primorske, zapis Vladimira Kavčiča in Hacetove zapiske, pripravljamo pa tudi Dakijeve spomine.

● Kako naši mladi bralci sprejemajo Čebelico, v kateri je zgodba iz partizanskega življenja?

— Čebelica in naši mladi bralci so veliki prijatelji. Mladí rod z zanimanjem sprejema

pripovedi iz strahotnih dni, ki jih sam ni doživel. Mislim, da ima prav Mladinska založba tem večjo in jasneje začrtano nalogo ob partizanski tematiki, čim bolj se veliki čas odmika. Novim generacijam mora znova in znova oživljati tegobe smrti in lepote upanja tistih let, ki postajajo velika zgodovina našega malega naroda. In pri tem nam z vso ljubeznijo pomagajo bivši borci, ustvarjalni pisatelji in slikarji.

Partizansko gibanje v italijanski pokrajini Pesaro-Urbino in prispevek jugoslovanskih internirancev k zlomu fašizma

V SLIKOVITEM predelu med Severnimi Apenini in Jadratom leži trg Cantiano. Mimo letnega kraja je speljana dvaindvajset stoletij stara cesta Flaminia, po kateri so se nekdaj valile iz Rima vojaške legije proti Emoni, Poetovii in Singidunumu... Prav v tem kraju se je pred petnajstimi leti rodilo partizansko gibanje in širilo upor na vse nekdane Marke, to je, v upravne pokrajine Pesaro, Ancona, Macerata in Ascoli. Lepo oskrbovani grobovi padlih borcev in spominski steber z devetimi vklesanimi imeni, ki je bil postavljen ob desetletnici upora pred vhodom na pokopališče, so dokaz ljubezni in hvaležnosti domačega prebivalstva vsem tistim, ki so se žrtvovali za boljše življenje

vseh ljudi. Skupaj z italijanskimi tovariši počivata na cantianskem pokopališču tudi dva Jugoslavana, advokat dr. Batrić Bulatović in kmet Đuro iz Dalmacije. Skupaj s podporočnikom Tumiatijem so ju pred bližnjim zidom ustrelili italijanski esesovci. Napis na advokatu grobu pravi, za kaj gre: »S silo odgnan iz dežele, v kateri je preživel otroška leta in kjer se je boril za svojo idejo, je v tujini brez oklevanja spet zgrabil za orožje proti mrzkim sovražnikom in kronal svoje junaško življenje z najvišjo žrtvijo dne 17. maja 1944«. Za oba grobova skrbi občinska uprava. Pri tem ne gre za osamljen primer takega sodelovanja. Se marsikje drugod po Italiji, blizu ali daleč od Cantiana,

leže ostanki naših partizanov, največ skupaj z italijanskimi. Večina njih je žal pozabljenih, toda ne po krivdi ljudstva. Kriva je nerazumna politika oblasti, fašistična miselnost posameznikov... V spomin na vse te mrtve junake, v spomin na skupno borbo in žrtve naj nas zato naslednji bežni pregled najvažnejših vojnih dogodkov v tej pokrajini seznaži z življenjem naših pregnancev med oktobrom 1943 in koncem vojne.

Akoprav so Marke, kakor tudi Emilia in Romagna, pretežno kmezijske pokrajine, so bile že večkrat prizorišče raznih uporov in stavk. Fašizem ni mogel nikoli uničiti duha slovite stavke »Rdečega tedna« iz leta 1914, ki je zajel vse

množice od Bologne do Ancone. Taborišča Ustica, Tremiti, Lipari in še druga na polotoku so dvajset let polnili proletarci iz teh krajev. Bilo jih je na stotine. Fašizem je pripadal veleposestnikom, buržoaziji in lumpenproletarcem. Nedvomno je ostalo dosti tega duha tudi v mlajši generaciji, kar je odločilno vplivalo na razvoj dogodkov po razsulu italijanske vojske leta 1943. Maščevanje je telo med mladino. Napredni nižji oficirji in večina vojakov, ki so se na lastni koži seznanili z gverilsko vojsko na Balkanu, so skovali misel o oboroženem uporu. Na tisoče jugoslovanskih internirancev se je pomikalo proti Bariju ali pa taval po kmetijah. KPI se je znašla na izredno plodnih tleh. Dne 4. oktobra 1943 sta bila v pokrajinskem glavnem mestu Pesaru ustanovljena Narodnoosvobodilni odbor (CLN = Comitato di Liberazione Nazionale) in Guardia Nazionale.

V sabotažnih akcijah in razoroževanju že sodelujejo prvi Jugoslovani. Zbirajo prvo orožje. Črnostrajniki nove Mussolinijeve republike si kmalu ne upajo več iz svojih postojank. Uradni razglasi grozijo s požigom hiše in z ustrelitvijo vsakogar, kdor bi zadrževal pod streho Jugoslovana, vendar brez uspeha. Ne gostitelji ne gostje se ne boje nikogar več. Samo zapoznele skupince Angležev hite se proti bojni črti.

Organizirani upor CLN dobiva vedno bolj vojaško obliko. Novembra so v gorah že borci prvih organiziranih partizanskih edinic. Giannetto Dini, Gianni Pierpaoli, Vincenzo, Franjo Erkulj, Vinko Kožuh in Drago Gorenc ščitijo kmete okoli Cantiana pred nasiljem in rekvizicijami. Druga močna in čisto jugoslovanska skupina deluje okoli S. Angela in Vado vzdolž avto ceste 73. Njihove sabotažne akcije, vojaške operacije in razdeljevanje blaga iz zalog, ki so jih zaplenili fašistom, izredno politično vplivajo na vse prebivalstvo, ki se tako združuje okoli partizanov. Nihče ne ve več imena tistega tihega junaka, ki je oborožen s sekuro razorožil stražarja in z njegovim orožjem vso četo spečih fašistov, toda dejanja tega Jugoslovana ni pozabil nihče. Fašistična oblast mora ustanavljati močne utrjene postojanke in mobilizirati letnike 1924, 1925 in 1926. A fašistični mit o rimskem imperiju je dokončno propadel: po dveh tisočletjih prihajajo po flaminjski cesti nove ideje z nasprotne strani.

Skupine GAP (Gruppi d'Azione Patriottica) opravljajo sabotaže po mestih. V Fanu je bilo večje število uspešnih napadov na vojašnico. Rekruti zbeže domov. Telefonske zveze so stalno pretrgane. Ponoči izginjajo fašisti. V Ca'Mazasette pri Urbinu je sestanek aktivistov. Fašisti pokličejo na pomoč šest kamionov Nemcev. Tri ure drže vas pod strojničnim ognjem. Hočejo ujeti Eriva Ferrija-Francesca, vodilnega borca, ki je bil že leta 1922 obsojen na sedemnajst let ječe, katere večji del je tudi prestal. Naši se rešijo brez izgub, ranijo več Nemcev in ubijejo dva. Nekaj tednov pozneje je Ferri prav tam ponovno ušel aretaciji in pobil dva fašista. Se danes

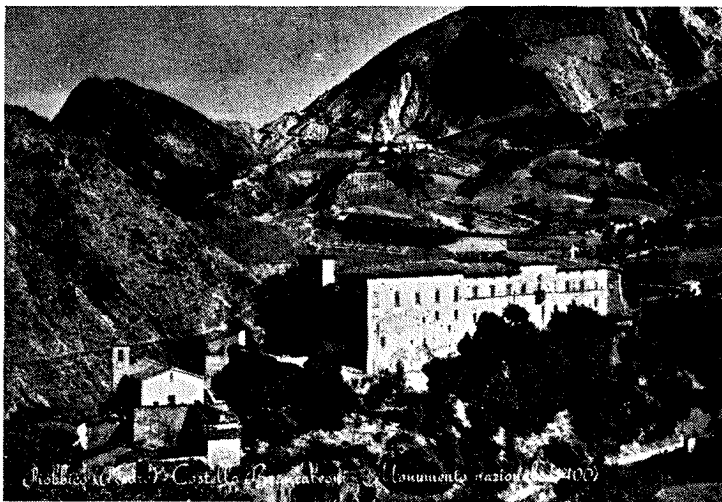

Pogled na hribe v okolici Cantiana, kjer se je začelo partizansko gibanje

je živ in je nosilec najvišjega italijanskega odlikovanja, zlate medalje.

Sledi vse večje število akcij in likvidacij fašistov. 20. januarja 1944 napadejo partizani Pianello, dne 28. januarja Cantiano, 1. februarja Piobbico in vrsto drugih krajev. Množijo se zasede. Promet brez avtoblind je za fašiste praktično onemogočen. Rudnik žvepla v Bellisju je uničen. Povsod so partizani in med njimi Jugoslovani. Mlad aktivni poročnik prejšnje

vojske, Raniero, sam sredi Pesara uspešno napade avto nemškega komandanta mesta. Kmalu postane eden najsposobnejših komandirjev. Orožja je vedno več. Okoli prvih jeder se stalno zbirajo nove moči: mladinci, kompromitirani aktivisti in nekdanji jugoslovanski interniranci. V bližini Cantiana ustanovijo še eno četo, ki dobi ime »Pisacane«. Okoliške karabinjerske kasarne so razorožene, novega orožja jim pa ne zaupajo več. Gorati del pokrajine je postal

Tipična apeninska pokrajina v notranjosti Mark, kjer je bilo v času zadnje vojne interniranih mnogo Jugoslovancev. Mnogi interniranci so po kapitulaciji Italije odšli k partizanom. Na sliki: srednjeveški grad grofov Brancaloni v letoviškem kraju Piobbico (pokrajina Pesaro)

svobodno ozemlje, ki mu vladajo narodnoosvobodilni odbori (Comitati di Liberazione Nazionale). Po svobodnih Apeninih odmeva »Bandiera rossa« (rdeči prapor), ki je postala simbol novega časa. Nemec Max, Rus Sergej, Jugoslovani in Italijani prepevajo v italijanščino prevedene partizanske pesmi. Ljudje se prostovoljno odrekajo racionirani soli, sladkorju in tobaku: vse za našo vojsko!

Fašisti skušajo reagirati. Kakih 180 do zob oboroženih mož hakja. Dne 24. februarja 1944 napadejo četo »Picelli« pri Cantianu. Pred seboj ženejo šest talcev. V nekaj urah so spet na cesti, toda brez streliva. To je prvi večji poskus čiščenja.

Potem se formirata dve novi regularni edinici. Dne 14. marca prevzame Ferri-Francesco vodstvo čete »Picelli« s samimi Italijani in jih pelje proti Urbinu, Raniero (Renato Vianello) pa prevzame staro cantiansko jedro pod imenom »Fastiggi«, ki ga obdrži na mestu. Aktivnost novih edinic stalno raste. Mladina tvega vse. Padajo prve žrtve. Komaj sedemnajstletni Gianetto Dini in Ferdinando Salvalai sta ustreljena 1. aprila. Zajeli so ju 19. marca pri Urbinu. Nad sedemdeset jih je bilo proti dvema in šele po petih urah boja in znatnih izgubah sta bila ujeta. Oba sta padla z vzkliki svobodi. Po smrti je bil Gianetto odlikovan z zlato medaljo.

Dne 5. marca je prispela »črnogorska« četa in sporočila, da so v mestu Cagli še vedno zaprti štirje njihovi najboljši skupaj z drugimi tovariši. V mestu je nemška posadka. Nekaj je treba ukreniti. Poldo, Jože in Italijan Mario se odločijo za akcijo na svojo pest z navadnim orožjem. Ponoči 17. marca so že vsi jetniki v edinici. Fašisti strmiyo. Franjo napade 18. marca z mešano skupino čete »Fastiggi« močno in utrjeno republikansko postojanko v Costacciaru pri Gubbiju, ki jo zavzamejo in pri tem pobijejo posadko brez lastnih izgub. Novi četi, »Gramsci« in jugoslovanska »Stalingrad«, se borita s polno silo. V pokrajini Perugia, tja do Umbertide in Gubbija je področje močne avtonomne edince pod poveljstvom starega komunista Panichija. Ta je že združil izgubil vse svoje premoženje in vsa družina je morala z njim. V obmorskih krajih delujejo garibaldinske enote brigade »Lugli« s polvojaškimi četami »Balducci«, »Metaurensek«, »Toscano«, »Salvalai« in »Don Minzoni«. Imajo samo lahko orožje, ker operirajo na najbolj prometnem področju. Med njimi je polno Jugoslovancev. Imajo znatne izgube.

Fašisti so pobesnili. Strahovito mučijo ujetnike in pripravljajo represalije. Ob štirih zjutraj na dan 25. marca napadejo četi »Fastiggi« in »Pisacane« s treh strani. Nemcev je okoli 800, fašistov 200. Garibaldincev je 82. Frontalna borba traja devet ur v hudem snežnem metežu; obkolitev (Col di Fico) je odbita, čeprav imajo naši samo lahko orožje. Nacifašisti se morajo umakniti s hudimi izgubami. Samo mrtvih imajo nad 70, garibaldinci pa enega in dva ranjena. Radio Rim govori o 16 tisoč banditih in o hudih izgubah na

Pokojni Francesco Tumiaty iz Ferrare, študent prava, sin advokata in bivšega senatorja kraljevine Italije, je postal komunist in padel kot partizan, po smrti pa so ga odlikovali z Zlato medaljo, najvišjim italijanskim vojnim odlikovanjem

Cantiano: grob padlega partizana Đura iz Dalmacije (Gior-gio = Đuro, Slavo = Slovan, Jugoslovane), priimek ni znan

obeh straneh! Približno 25 km od onod, v okolici vasi Frontone, »Gramsci« in »Stalingrad« v istem času obkolita in uničita veliko sovražnikovo skupino. Med mrtvimi je tudi nekaj visokih črnih kolvodij. Občudujemo kmečke novince. Kadar se ljudstvo zaveda, zakaj se bori, se porajajo junaki. Izbojevali smo doslej največjo in za nas najslavnejšo bitko. Prebivalstvo vseh pokrajin v Markah je naše. Marke žarijo. Povsod trebijo izvrške človeštva. Musso-linijeva mobilizacija je uspela komaj dvoodstotno.

Treba je sovražniku preprečiti oskrbo s hrano. Iz odprtih silosov delimo prebivalstvu na tisoče ton pšenice. Praznimo vse kamione z žitom. Trije Slovenci s Tumiatijem napadejo 12. aprila kasarno v Acqualagni ob Flaminjski cesti. Dospeli so s kamionom, naloženim z butarami. Akcija uspe. V dvajsetih minutah imajo vso opremo za novo četo, prebivalstvo pa nad 300 ton pšenice iz silosa. Ustanovljena je nova četa v sklopu 5. brigade, jugoslovanska - italijanska četa »Gianetto Dini«. 28. aprila napadejo partizani četo »Picelli« samo gotsko linijo v Piandimeletu. Orožja, oblek, obutve, odev, streliva in mezgov je za ves bataljon! Med napadalci je tudi trinajstletni prostovoljec Padellino, ki ga opisuje v knjigi z enakim imenom prof. Mari. 6. maja naši kaznujejo fašistične razbojnike v mestu Cagli. Ustanovljene so še čete »Guadalajara«, »Giornelli« in »Matteotti«. Po dolgi obljubi pošljejo zavez-niki z letali nekaj lahkega orožja in precej eksploziva. V zrak letijo prvi mostovi.

Uspehom sledijo dnevi grenke preizkušnje. V naše kraje pride več tisoč esesovcev. Razpršiti je treba vse naše edince, združena je ostala le jugoslovanska četa »Stalingrad«. Obkoljena edinica odbije pri Apecchii nad osem sto Nemcev. Z njo so deli drugih čet, ki imajo tri mrtve. S Panichijevim bataljonom odrinejo v gorovje nad gornjim tokom Tibere. Od onod napadajo postojanke organizacije Todt, ki gradi utrbe za gotso linijo. Nemci jih zato napadejo z dva tisoč esesovci v gorovju Alpi della Luna dne 4. junija. V prvem navalu poženo Nemce s črte Badia Tedalda-Belforte, odidejo proti trgu Borgo Pace, toda tam jih ponovno napadejo Nemci in po štirih urah najhujše borbe se komaj komaj izvijejo iz obroča. Nemci ustrele Panichijevega sina edinca in še dva druga odlična borca.

Jugoslovani imajo v tem času hude izgube. 12. maja so Nemci zajeli kirurga sarajevske klinike dr. Radovana Bulatovića, ko je ravno opravljal poklicno dolžnost. Ni hotel zapustiti ranjenega tovarisa. Kdo je bil ta, bi vedeli povedati Črnogorci. Ustrelili so oba, ju potem sežgali, na kupček pogljenelih kosti, ki so jih prenesli k cesti Cagli-Pianello, pa so prilonili napis: »To sta bila partizana, ki sta ubijala nemške voja-ke.« Pripadala sta »Stalingradu«. Ista edinica je 17. maja izgubila še dva borca: advokata dr. Batrića Bulatovića (zdravnikovega sorodnika) in Đura. Ustrelili so ju pred vhomod na pokopališče v Cantia-

nu, kjer sta tudi pokopana. Ujeli so ju fašisti prejšnji dan skupaj s podporočnikom Francescom Tumiatijem. Razen Salvalaia, Dinija in Ferrija je bil ta najboljši borec. Star je bil trindvajset let. Njegov oče je bil senator iz Ferrare. Francesco je bil komunist in velik prijatelj naše domovine. Smrti bi se bil lahko rešil s formalnim pristopom k Mussolinijevim republikancem, saj mu niso mogli ničesar dokazati, toda pogled na mrtva jugoslovanska tovariša ga je razbesnel. Odklonil je takšno rešitev, priznal, da je partizan in zahteval strel v prsa. Po smrti je prejel najvišje odlikovanje.

Radio London in zvezna angleška oficirja dajejo navodila za razdiranje cest. Edinice se lotijo tega dela. Uničujejo nemška vozila, ki se pomikajo od Cassina proti gornjim Apeninom. Zavezniki ne dajo dovolj orožja. Kar ga je, je samo najlažje. Sledijo hude represalije. Nemci in fašisti koljejo talce in vojaške begunce ter požigajo vasi. V partizane preobčleni fašistični razbojniki bataljona »Tagliamento« provokirajo kmete in jih ubijajo.

V začetku julija 1944 zavzame angleška 8. armada Perugia. Naši morajo pomagati v zaledju. Iz Col d'Antica odrine 5. bataljon z vsemi svojimi četami (Panichi) proti Gubbiju. Ostali štirje bataljoni odrinejo 9. julija z enakim namenom proti Pietralungi. Šest sto petdeset mož se pomika proti fronti. V zaledju ostane le nekaj manjših edinic, vsa brigada »Lugli« in GAP skupine. Še istega dne srečajo Angleže. V operacijah pade spet nekaj partizanov. Naši potrebujejo hrano in strelivo. Lačni so. Nemci so izropali vse kmetije. Angleži obljubljajo, zelo so prijazni, toda hrane ne dajo. Partizani kljub temu pomagajo pri operacijah. To se vleče do 14. julija. Sestradini partizani brez streliva ne morejo več nazaj (70 km!), naprej k lastnim zaveznikom ne smejo. Samo 160 mož bataljona »Stalingrad« sme naprej. Po zadnjem spopadu, zavzetju nekega griča pri San Faustinu, so se odločili skoraj vsi za Titovo Jugoslavijo (kakih 130 mož, kajti 30 je Rusov). Pred odhodom v Bari izroči komandant 2. bataljona Carlo (prof. Mari) svojo pištolo našemu Brku (Milutin Pavličić-Brko, komandant bataljona »Stalingrad«). Bojni tovariši si obljubljajo obiske po vojni. Italijanski tovariši morajo naslednji dan oddati orožje. Razočaranje je grenko. Še 16. julija radio London hvali opravljeno delo 5. brigade. Proletarska vojska in njene rdeče ovratne rute bodejo v oči velike demokrate. Sele potem jim dajo hrane. In še pred meseci so nekateri politični funkcionarji z gotovostjo računali na angleško pomoč v orožju. Edinice ostanejo v istih formacijah v Assisiu še vedno skupaj. Nekateri italijanski in angleški oficirji si še dovoljujejo razna ponižanja. Treba je čakati še šest tednov na osvoboditev domače pokrajine. Nekateri vstopijo v regularne italijanske oddelke 8. armade (Corpo Italiano di Liberazione), nekateri vodijo patrolje na fronti.

Tako je bilo delo 5. garibaldinske brigade »Pesaro«, ki je šla okrog 800 borcev, praktično zaklju-

Cantiano: spominski steber pred vhomom na pokopališče, kjer je pokopanih devet partizanov; spodnji imeni sta imeni dveh Jugoslovancev

Cantiano: grob padlega partizana, advokata dr. Batrića Bulatovića-Bača. Pomotoma je na spomeniku vklesano ime Bacicich

čeno. Za fronto je bilo še nekaj manjših akcij preostalih izoliranih skupin. Takoj po koncu vojne so opravljale nekaj časa še policijsko službo. Vzdrževale so javni red in mir in lovile skrite fašiste. To je trajalo do septembra 1944.

V vojaškem pogledu je brigada »Pesaro« spadala v sestav divizije »Marche«, ki ji je načeloval Alessandro Vaia. Komandant brigade je bil pokojni geometer Ottavio Ricci-Nicola. Velike zasluge za organizacijo je imel dne 2. februarja 1944 ubiti pokrajinski sekretar KPI Pompilio Fastigi. Zrtve so bile velike. Pokrajina Pesaro-Urbino ni imela niti 300 tisoč prebivalcev. Mnogo za vojsko sposobnih mož je bilo v ujetništvu po raznih deželah sveta. Samo domačih partizanov je padlo 128. V represalijah je bilo ubitih 186 oseb, od tega samo v Fragnetu na en dan (7. aprila 1944) 39 moških in žensk. Nihče ne ve, koliko so jih pobile nemške granate in mine. Tujci pri vsem tem niso upoštevani. Ne vemo niti, koliko je bilo ubitih jugoslovanskih državljanov. Požganih je bilo več vasi in na stotine hiš, da druge škode sploh ne omenimo. Zaradi vojnih operacij obeh strani je bilo razdejanih več sto mostov. Samo na partizanskem področju je bilo na 16 km ceste med Acquafreddo in Piobbico podrtih 15 mostov. Komunikacije v teh divjih soteskah so bile prekinjene še več ko leto dni po vojni in še dolge mesece je primanjkovalo soli za prebivalstvo. Ob teh strahotah so vsi sloji prebivalstva složno sodelovali z narodnoosvobodilnimi odbori (CLN). Trideset pripadnikov redne policije iz Pesara ni hotelo sodelovati z okupatorjem. Z vsem orožjem so prešli k partizanom. Naj omenimo tudi nižjo duhovščino. Don Augusto Giombini iz Pieve di Graticcioli je bil dobro znan našim. Don Giuseppe Celi, župnik iz Secchiana, je končal svoja stara leta v nemškem koncentracijskem taborišču. Tja so ga spravili fašisti zaradi pomoči beguncem. Dona Giuseppeja Rinaldinija iz Piobbica so fašisti strašno zmrcvarili zato, ker je reševal Jugoslovane. To idolično složnost med prebivalstvom pa so po vojni razbili razni politični in razredni interesi.

Bivši borci so danes spet kmetje, delavci, obrtniki in uradniki. Vsak se po svoje bori za svoj vsakdanji kruh. Večino izmed njih združuje KPI in Združenje partizanov Italije (Associazione Nazionale dei Partigiani d'Italia). V spomin na hude čase so ostali grobovi, spomeniki in imena ulic in trgov. Skoraj vsaka vas in skoraj vsako mesto ima kakšno ulico ali trg imenovan po padlih mučenikih. Pri Pesaru je celo trg Villa Fastigi, ki nosi ime padlega sekretarja delavske stranke.

Jugoslovani pa si lahko štejejo v čast, da smo se borili z ramo ob rami s tako kremenitimi ljudstvom. Kar se nas je udeležilo teh bojev, lahko samo ugotovimo, da so nas vojni bes, okupacija pri nas in internacija pri njih, seznanili in zbližali. Skupne zrtve so napravile iz nas dobre prijatelje. Z veliko hvaležnostjo se lahko spominjamo markežanskih kmetov, ki so tako toplo sprejemali leta 1943 naše begunce iz taborišč. Obekli so jih in obuli, jim dali zavetje in jih hranili po več mesece.

Resnično in globoko prijateljstvo do naše domovine tokraj Jadrana, ki so ga ustvarila osebna poznanstva posameznikov, dokazuje

Kri iz tisočerih ran

tudi veliko zanimanje za življenje pri nas. Za nekdanje sobojevnike bi bil velik praznik, ko bi se mogli sniti. Tovariši pri pokrajinski sekciji ANPI (Združenje partizanov) v Pesaru v imenu svoje organizacije toplo pozdravljajo vse nekdanje sobojevnike in Zveze borcev naših republik.

*

Objavljamo še seznam vseh tistih jugoslovanskih garibaldincev, ki so pripadali trem četam 4. bataljona »Stalingrad«. Seznam je sestavljen po izvirnem spisku komandanta brigade iz junija 1944. (V seznamu ni Jugoslovancev, ki so bili po drugih edincah). — Alijević Husein, Bašić Jere, Bašić Jure, Baričević Ante, Bene Ante, Bitenc Jože, Borensen (?) Nikola, Božikov Ivan, Bragar Ivan, Bragar Karol, Brajović Nikola, Brant Stanok, Bulatović Batric (padel), Bulatović Radovan (padel), Car Martin, Cvetić Nikola, Dimbović Ciro, Doljšak Alojz, Dimentić (?) Srećko, Djukić Dobro, Djukić Milutin, Djukić Savo, Filipović Stipe, Franović Ante, Frkić Ante, Erkulj Frane, Djuro ... (padel), Golob Alojz, Gorenc Drago, Gržinov Josip, Grgurović Petar, Horvat Franc, Horvat Ernest, Hren Franc, Jereb Zvonko, Jelševar Anton (komandir čete), Ježina Ante, Ježina Dobro, Jović Branko, Janković Filip, Jokinović Abrahim (?), Jovanović Branko, Jukić Branislav, Juraga Vojko, Kasun Tomo, Kamenjerin Reko, Klcenović Slobodan, Korenčić Slavko, Korošec Ivan, Kovačić Jože, Kožuh Vincenc, Kljun Karlo, Krstić Krsto, Kulušić Andrija, Krtolica Milan (politikomisar bat. »Stalingrad«), Lalić Milan, Lalović Radomir (komandir čete), Lamut Ivan, Ljunović Milovan, Lovretić ... Lovšin Stanko, Marčelja Josip, Mataja Andrija, Mataja Petar, Meglič Viktor, Miljović Drago, Milatović Boro (politikomisar čete), Mikin Mile (komandir čete), Mihajlović Krsto, Mihajlović Svetozar, Milatović Mojas (?), Milatović Vujadin, Mobečič (?) Milan, Moković Satrio (?), Modronja Bruno, Mrhar Jože, Ogrin Leopold, Pavličić Miladin (politikomisar čete), Pavličić Milutin-Brko (komandant bataljona »Stalingrad«), Pavličić Milo, Pavličić Novak, Pavličević Pavle, Pavličić Radonja, Pavličić Djurica, Pajović Drago, Palević Luka, Pavičević Danilo, Pavičević Svetlo, Pečnik Stanko, Piškur Metod, Petruša Sime, Petrušić Miljan, Petar ... (Srbin, Serbo), Podlogar Rudolf (politikomisar čete), Poreber Alojz, Popović Mihajlo, Popović Miloš, Radović Slavko, Romčević Milan, Sever Ivan, Sikić Ante, Sikić Vjačeslav, Stipe Jože, Skračić Krešimir, Sotrajčić Ludovik, Skračić Ante, Skračić Miro, Stamač Ivo, Stojanović Vukman, Strah Ignac, Strah Rudolf, Strah Stanko, Simec Franjo, Skembarević Branislav, Skembarević Vojo, Špika Vincenc, Štimac Jozo, Teodosijević Miodrag, Turčinov Drago, Turčinov Miroslav, Turk Janez, Udovič Branko, Velkovrh Milan, Vidović Josip, Vikan Anton, Vodica Jože, Zakrajšek Jože, Zaninović Josip-Jugo, Ženić Ivan, Žitko Rudolf, Žujević Matija, Teodosijević Stevan.

Leopold Vrbovšek

NEBO so prekrivali nizki oblaki, ki so kakor dno velikega, črnega kotla pritiskali na zemljo. Z Bohorja so odmevali zamolkli strelji, ki so udarjali čedalje bliže, čedalje pogostejše. Tu in tam je zaregljala strojnica.

Na Planini smo se spogledali in razumeli: bliža se hajka. Iz šentjurske, sevnške in kozjanske strani so prihajali kurirji z vestmi, ki niso obe-tale nič dobrega. Slutili smo, da nam grozi ne le navadna hajka, kakršnih smo bili že vajeni, temveč velika ofenziva, v kateri bodo sodelovale številne okupatorjeve sile. Celo s hrvatske strani so se po Kozjanskem razlile oklepne esesovske sile, ki so roko v roki s kočevskimi Nemci rušili in požigali kozjanske domove. Iz Šentjurja so prodirale čete, ki so jih nagloma sestavili iz posadnih moštev in od vsepovsod so na Kozjansko, imenovano v njihovem jeziku »Banditengebiet«, silili

do zob oboroženi nemški odredi.

Najprej je bilo treba poskrbeti za ranjence. Z nadčloveškimi naporji so jih spravili na varno. Z Bohorja se je vila vrsta izmučenih ljudi, med katerimi so bili pribežniki iz Sevnice in Brežic, ki so se umaknili na osvobodeno ozemlje, da bi se rešili gestapovskih mučilnic.

Kmalu so se začeli oglašati strelji tudi od drugod. Podoba je bila, da je vse kozjansko področje s Planino vklenjeno v ozek obroč, ki se od ure do ure zožuje in da je vsak umik nemogoč, vsak spopad s stokrat močnejšim sovragom pa bi pomenil toliko kot samomor.

Na dolino je legla gosta megla, potem pa je začelo snežiti. V stolpu je bila deveta ura, ko so zadnji partizani zapustili Planino in odhiteli v neznano. »Umik!« je zaklical kurir in nastopil je trenutek, ko je bilo treba zapustiti dragi dom. Na-

Takšne table so postavljali Nemci ob cestah, ki so vodile proti osvobojenemu ozemlju. »Pozor — banditsko ozemlje — voziti samo s spremstvom« je pisalo na njih. Zakaj? Pogosto se je zgodilo, da so posamezna nemška vozila, ki njihovi vozniki niso vedeli, da so v Jugoslaviji partizani, zapeljali globoko na osvobodeno ozemlje. Tam so jih partizanske enote z lahkoto uničile ali ujele

glomala sem oblekla otroka, vendar mi ta opravek kar ni šel izpod rok. Kurir je bil nestrpen. Priganjal je, češ da so Nemci že v Št. Vidu. Nisem se mogla ločiti od male hišice, s pogledom sem objemala vsako najmanjšo stvar in zdelo se mi je, da je v mojem dotedanjem življenju prav vsaka malenkost imela svoj pomen. Dolgo, dolgo sem strmela v v zaboj s knjigami. Bile so slovenske knjige, ki sem noči in noči trepetala zanje in se bala, da bodo vdrli v moj dom in me oropali tega čudovitega zaklada. Zdaj pa sem morala zapustiti svoj dom in svoje knjige. Za hip me je zajela omamna misel, ostati doma in čakati, da se zgodi karkoli, le da se mi ne bi bilo treba odtrgati od ljubih reči. Misel na otroka me je streznila. Pograbila sem ga in stopili smo v mračni zimski dan, strašni negotovosti naproti. Pridružili smo se majhni koloni, toda nismo še napravili sto korakov, ko nas ustavi aktivist in nam pove, da so v vas, kamor smo bili namenjeni, že vdrli Kočevarji. Dva partizana, kurir in še neki tovariš so se odločili, da se prebijejo h katerikoli oboroženi enoti. Tudi jaz bi se tam počutila bolj varno, vendar je nemi pogled na punčko zadoščal, da sem razumela, kakšno breme bi pomenila za partizansko četo. Tako sem ostala v mali koloni, partizani pa so šli svojo pot in nikoli več se nismo srečali. Pozneje sem zvedela, da je tisti kurir padel nedaleč od svojega doma.

Naša skupina je bila kaj čudna. Le en moški je bil zdrav, partizan Slavko. Vsi ostali so bili ženske, otroci. Preden smo zginili za ovinkom, smo se še enkrat ozrli proti domu. Pot se je začela strmo dvigati. Otroške nožice so se spotikale ob ostrim kamenju in se spet pogrezale

Rezki strelji so trgali ozračje – obroč se je stiskal.

Moja punčka je bila med begunčki najmlajša. Ves čas se je junaško držala, na vsem lepem pa je hotela nazaj. Krenili smo proti Planinski vasi, da bi se tam prebili do Prevorja, od koder še niso prihajale

Št. Vid, kjer je bil 10. decembra 1944 miting, ko so Nemci že streljali z Bohorja

jale zle vesti. Izenada nas ustavi terenka in pove, da je pot zaprta. Tako nam je ostal le še umik v pečine, kjer smo imeli preprosto zaklonišče. Odločitev je bila težka. Sneg je čedalje huje naletaval, streljanje pa je bilo čedalje bliže. Obupani smo odtaivali proti pečinam nad Vidom.

Čisto v kotu je ob meni čepela moja punčka, vsa tiha in blede. Na moji desni je sedela partizanka Tinca, bodoča mati, in se naslanjala na svojega moža Slavka. Vedno vesela Pepca mi je bila nekam tuja, ko sem jo videla pred seboj vso potrto, ob njej pa njenega dvanajstletnega sina, ki je podrhteval v pridušenem joku. Ure so potekale grozljivo počasi. Mraz je neusmiljeno pritiskal v jamo, zunaj pa je divjala borba na življenje in smrt...

Počasi, počasi se je dan nagnil v mrak. Nemo smo ždeli v temi, ko nas je iz tope zamišljenosti zdramil ognjen sij na bohorski strani. Začela se je krvava igra. Med rezko prasketanje zubljev se je mešal obupen krik otrok. Muka – joča živina se je trgala iz gorečih hlevov. Tesno, tesno sem objela svojega otroka. Bleda Tinca je vsa vztrepetala, mož pa jo je nemočno tolažil, češ da so to zadnji krči premaganega sovražnika, ki nikoli ne bo zagospodaril v naših krajih.

V kotu se je dvignila drobna glavica, široko razprte oči so

nepremično zrle v krvavo luč in mali prsti so se me nemočno oklenili. Komaj slišno je dahnil otrok: »Mamica, domov...«

Srce mi je zakrvavelo ob misli, da bo morda prav v tej vlažni, temačni luknji najin zadnji dom. S silo sem potlačila grozo. Dopovedovala sem si: Tinca mora pričakati otroka in se vrniti tja na Ptujsko polje ter doživeti svojo mlado srečo, Silvo, mali šolarček, ki je tako prepričano sestavil spis »o krvoločnih Nemcih«, se mora vrniti s svojo mamico na Planino, in tudi jaz moram zaradi otroka vzdržati. Vzdržati za vsako ceno...

Še zmerom lije v bunker krvavordeči sij. Med klice na pomoč in mukanje živine se zdaj že meša lajež na pol podivjanih psov. Nenadoma se odpro vrata v jamo in ob ognjenem siju se jasno odrazi postava Jazbinškove mame, ki je pod okriljem noči zbežala iz Št. Vida.

Punčka je naposled le zapala. Moje misli so zdaj poletele ven iz ječe, k našim ljudem na položaje. V duhu sem zrla na dolge kolone ljudi, ki se bijejo s sovragom, čeprav jim je tujec požgal domove, pomoril svojce... Skoraj me je postalo sram malodušnosti, ki se me je prej polotila. In rekla sem si: vse bo minilo, še vse bo lepo in spet bodo svobodno zašumele bukke na Bohorju in vrnili se bomo na domove. Še bom učila

otroke ljubiti domovino in sovražiti nasilje, še se bo razlegala po naših učilnicah lepa slovenska pesem. Da bi razpršila dvom, ki se je vrinjal v te lepe misli, sem začela pripovedovati drobne zgodbe iz šolskega življenja. Tako je Tina pozabila na strah in je v duhu videla svojega fanta moško stopicati s torbico na hrbtu proti šoli in ga po povratku iz šole slišala pripovedovati, kako se je odrezal. Tudi dobra Jazbinškova mama je pozabila, da je begunka in je že naznanjala prihodnost: »Ko boste začeli s poukom, bom prišla poslušat, in tedaj boste morali lepo zapeti!«

V takem kramljanju je minila noč. Nov dan se je budil in spet so doneli streli z Bohorja in mitraljezi regljali svojo smrtonosno budnico. Omamne misli so se razbežale, beseda ni hotela več iz naših ust.

Iz morečega razmišljanja so nas nenadoma iztrgali težki koraki prav blizu naše jame. Z grozo v očeh smo se spogledali: »So naši, ali je sovražnik?« Srce mi je tako razbijalo, da sem se bala, da se sliši ven. Tedaj se je zgodilo, da so srca zastala v grozi in je v naših očeh ugasnila zadnja iskrica upanja. Naše oči so morale biti polne groze, ko so se uprle v mala vratca, ki so pomenila življenje ali pogubo. Težke, okovane škornje smo zdaj čutili tik nad našimi glavami, nato pa smo zaslišali

rezek, sovražen, poživinjen glas: »Glej, tu je bunker.«

Potem je sledil zmagoslavni vzkrík: »Tu je banda!«

Potem je bilo slišati krohot posurovele drhali.

Tina je vsa vtrepetala in se zgrudila možu v naročje, mali fant je obupno zajokal: »Konec,« je dahnila Jazbinškova mama, zunaj pa so se bliskovito razvijali dogodki.

»Orožje na strel!« je nekdo ukazal in po zaklonišču je zlovesče odmeval žvenket orožja.

Nenadoma me je prevzela neodjenljiva volja po življenju. Iztrgala sem se iz trenutne odreenelosti, se vzpela proti vratom in jih odpahnila. Z nadčloveškimi močmi sem planila ven s trepetajočim otrokom v naročju. Pred menoj so v loku stali posuroveli Kočevarji in držali v rokah bombe, da bi jih na povelje pometali v bunker.

Razočarani, da ni tekla kri, so Kočevarji pospravili bombe in se divje zagnali v zaklonišče. Iskali so orožje, ki pa ga v jami ni bilo. Drugi so se spravili nad nas. Surov esesovec je začel obračati žepe mojemu otroku. Tedaj pa se je zgodilo nekaj, kar mi je rešilo življenje. K meni je namreč pristopil še čisto mlad Kočevar, ki je ogorčeno in sovražno motril esesovca, ki je stikal po otrokovih žepih. Fant s pšeničnimi lasmi me je začel preiskovati in našel v mojem žepu dovolilnico za dnevno in nočno gibanje po kurirski liniji

ter dovoljenje za nošenje orožja, kar je vsekakor zadostovalo za ustrelitev. Mladenič je izkaznico pregledal in me pomenljivo motril. Nato mi jo je vrnil z nemo kretnjo, češ poskrbi, da je ne bodo drugi našli, in se umaknil, kot da je opravil pregled in nič posebnega našel.

Izkaznico, ki bi lahko pomenila smrt, se mi je posrečilo neopazno uničiti. Preiskovanje in prvo zaslišanje je trajalo neskončno dolgo. Mrzel decembrski dan je bil, toda mi nismo čutili ne mraza, ne zasmehovanja. Psovke, s katerimi so nas obkladali, so šle mimo nas, kot da so namenjene čisto drugim. »Ustrelili nas bodo,« je šepnil Slavko. Tedaj so iz gozda prignali skupino ljudi. Med njimi k sreči ni bilo terencev. Prijeli so domačine, nesrečnike, ki so jim ponoči požgali domove in jih polovili kot divjad.

Neki starček je onemoglo vil roke proti kraju, kjer so upepelili njegov dom. Debele solze so se potočile po njegovem licu. »Zdaj,« je rekel, »ko so mi uničili dom, ki sem ga sam zgradil s temile rokami, naj pokončajo še mene!« Povedal je tudi, da mu je ženo podsul goreč tram, ko je hitela v hlev, da bi rešila edino kravico.

Vnovič se je približal veliki esesovec in začel zasliševati. Znova je ugašal dan in pošiljal zadnje pramene svetlobe med pečine, v katerih se je stiskalo nekaj deset na smrt obupanih jetnikov.

Na obzorju so se znova dvignili krvavi sibli. Obupni jok otrok, ki so morali iz toplih izb v hladni večer, se je dušil ob prasketanju koruze na gorečih skednjih. Končno — vendarle povelje za odhod. Peljali so nas v šentviško šolo. Kakšen posmeh! Še pred nekaj urami smo kovali načrte, kako bomo tam zapeli Jazbinškovi mami... Zdaj pa je bilo v njej polno esesovcev in Kočevarjev. Slavka so siloma odtrgali od Tince, ki je medlela ob meni.

Zasliševanje se je znova začelo. Za mizo je sedel človek srednjih let. Preko čela se mu je rezala surova črta, jeklene

Mina posebne vrste

BILO je jeseni 1944. Začela se je nemška ofenziva na Kozjansko. Kaki dve uri potem, ko smo zvedeli, da bo ofenziva, smo se vzpenjali v dolgi koloni proti gozdom okoli Lipce. Starci, otroci in ženske... Za spremstvo smo imeli domačina Mihčeta, ki je bil drugače minerv bataljonu. Tisto popoldne nas je spravil daleč v neko globel, sam pa je hodil oprezovat za sovražniki. Ob prvem jutranjem svitu tretjega dne smo zaslišali Nemce, ki so se umikali v dolino. Lačni, žejni in neprespani smo lezli proti lipovski kmetiji. Miner Mihče pa je ves zaskrbljen kričal: »Počakajte še malo. Grem pogledat, če niso Nemci položili kakšno mino.« Otroci smo počasi lezli za njim. Ko je pregledal vso okolico in mu je ostal še skedenj, smo ga spremljali že kot izkušeni minervji. Tako smo stopili v skedenj. Sredi čistega poda je bil majhen kupček sena. Mihče je molče pokleknil h kupu in začel vleči iz njega bilko za bilko. Ko je tako že skoraj do gola razkril »mino« in se je pokazala njena temnorjava barva, je moj mlajši bratec Nace, ki je stal najbliže, zmagoslavno zavpil: »Minel je nasu dlek...« Mihče se je dvignil in s strogim pogledom preletel naše prestrašene oči. Nacek, ki vsega tega ni razumel in se mu je zdela čudna ta osuplost, se je začel na ves glas dreti. Sele tedaj je Mihče spoznal smešnost naključja in tudi sam bušil in smeh. Pa tudi mi smo se nasmejali iz vsega srca.

Zlatko Ogrinc

Svojci padlih na grobišču v Dobrepoljah

FRANCE
FILIPIC

ŽALOSTINKA

*Padli v pravičnem ste boju, vse ste za nas žrtvovali,
luč ugasnili duha, smrti odprli srce;*

*svojo mladost položili ste hladni zemlji v naročje,
svojo ljubezen ste v njej skrili pred tujo roko.*

*Sanje leže pokopane v dobravah, med polji, v gozdovih,
mrtve oči vam poji z mrakom prstena globel,*

*vaše jeklene pesti razklenile so skalnate grude,
čudežni vaš je pogum pahnjen v brezdajni prepad.*

*V uri samotni potujemo k vašim grobovom, dragi,
kličemo sklonjenih glav vaša si obličja v spomin;*

*iščemo k vašim očem, iščemo k vaši ljubezni,
kličemo vaš pogum, vašo mladost,*

*kličemo ure življenja našega, ki omahnile
z vašimi kriki so v smrt, z vašimi trupli v grob,*

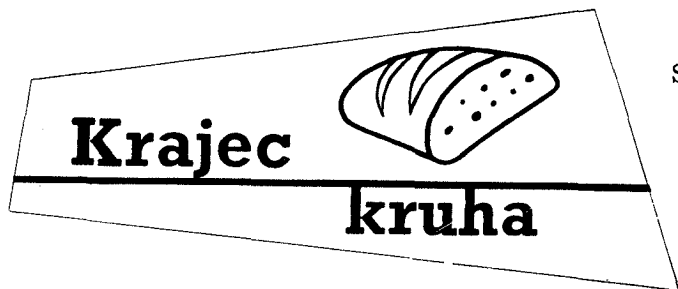
*kličemo našo mladost, ki je v vaših srcih žarela,
z vašimi srci sedaj v mračnih globinah trohni.*

oči, nad katerimi so sršele redke obrvi, so me sovražno prebadale. Pogled na tega človeka je zadoščal, da sem vedela: ta mi piše smrt. Sovražno sem mu vračala pogled. Tako je bilo nekaj trenutkov. Vedela sem, da sem izgubljena, kakor hitro bi me minila razsodnost. Težka roka je segla v kup listin, pogled pa je

še vedno srepele vame. Iz kupa papirja je potegnil zaplenjene listine kozjanskega odreda (popolnoma nepomembne akte) in s poudarkom začel: »Moža smo zajeli, zdaj je od vas odvisno, če ga hočemo izpustiti.« Najraje bi mu v obraz zakričala, da laže. Kljub grožnjam, kljub zvijačam ni zvedel ničesar. Tedaj se je strašno raz-

jezil. Vpil je in grozil — toda zaman. Potem pa sem iz druge sobe začula presunljivi jok mojega otroka... To je bilo tudi vse, kar sem še zavestno dojela: otroka mučijo, da bi izsilili moje priznanje. Pred očmi so mi zaplesali rdeči in črni kolobarji, ves svet se je zavrtel v tečajih...

(Konec prihodnjič)

K RIM se je šepaje vlekel po samotnih poteh. Rana nad desnim kolenom ga je vse bolj skelela. Zadela ga je krogla, ko je s svojim odredom jurišal na neko nemško enoto. Omahnil je, ne da bi ga bil opazil kdo njegovih tovarišev. Ko je premagal omotičnost, je vstal in, ker ni bilo nikogar več v bližini, je krenil dalje v upanju, da bo kje naletel na svoje. Vtem pa je po okoliških hribih še vedno pokalo. Nemške ofenzive, ki se je začela pred tremi dnevi, ni hotelo biti konec.

Nekje je spet naletel na sledove težkega boja. Tu pa tam so ležali mrtvi partizani in Nemci, razmesarjene mule in konji, okleščene veje in kupi praznih nabojev. Nenadoma je zadržal korak pred partizanom, ki mu je mina raznesla glavo. Truplo je ležalo vznak, ob njem pa prelomljena karabinka in od mine raztrgan krušnjak. Iz krušnjaka pa je molel še cel krajec domačega kruha. Krim ga je vzel z namenom, da ga poje kasneje, zakaj zdaj sta ga tako mučila žeja in vročica, ki mu ju je povzročala rana, da mu ni bilo do jedaače, čeprav ni jedel že tri dni.

Pod večer se je privlekel do samotne bajte. Vstopil je, da bi prosil vode. Obstal je na pragu siromašne izbe. Ob razpokani krušni peči sta sedela starec in starka. Ona je podpletała staro nogavico, on pa je sedel zraven nje, oprt na grčavko. Ko si je starec ogledal Krima, je rekel:

»Le naprej, le! Pri naju se večkrat oglasi kdo vaših. Pa se mi zdi, da jih je čedalje manj. Vsak dan padajo. Koliko jih je že padlo — eh...!«

Starec je zmajal z glavo in se zamislil.

Krim se je usedel k mizi, položil puško v naročje in si ogledoval starca. Ona je nemoteno podpletała nogavico in ga očitno dotlej ni še niti opazila, on pa je, opiraje se oberoč na palico, brezizrazno strmел v razvegan pod. V tišini, ki je vladala, je bilo slišati le starčevo hropljivo dihanje in škripavo tiktakanje stare stenske ure.

Čez čas se je starec nagnil k starki in začel skoraj kričé:

»Ti, prejle sem srečal Jernačevo Katro. Čuješ? Pa sem jo vprašal, kaj mi svetuje za moj križ. 'Bljušč jemlji, Luka, bljušč je dober zoper bodljaje v križu,' je rekla. 'Pa zoper naduho, Katra, kaj mi svetuješ zoper mojo pasjo naduho?' sem jo vprašal. 'Rman pij,' je dejala. 'Jemljem žajbelj in tavžent-rožo,' sem dejal. 'Nak,' pravi ona, 'rman je boljši, le meni verjemi, Luka.' — Čuješ, Meta?«

»A?« je zazijala močno naglušna starka.

Starec je obupno zamahnil z velo dlanjo in se spet pogreznil v molk.

»Ali sta sama?« je vprašal Krim.

»Sama,« je odgovoril starec. »Najino edino hčer in njenega moža so ustrelili Lahi, njun sin, najin edini vnuk, pa je pri vas. Po petih mesecih se je predvčerajšnjim mimogrede spet oglasil doma. Rekel je, naj še malo potrpi s staro, ker da bo vojne kmalu konec. Potem, je rekel, se bo vrnil domov in nama pomagal živeti kakor prej. — Dober fant je to. Malo takih, ti rečem. S staro se le stežka prebija brez njega. Ko se vrne, je rekel, bo spet drvaril ali kako drugače kaj zaslužil in nama pomagal obdelovati teh nekaj krp zemlje. Da, potem bo spet malo bolje za naju.«

Starec je umolknil in gledal Krima, ko da bi pričakoval, da bo še kaj vprašal. Ker pa je Krim molčal, je vstal in se stopkaje odvrlel k stari omari. Iz nje je vzel hleb črnega kruha in nož ter oboje položil pred Krima, rekoč:

»Gotovo si lačen, kaj? Na, odreži si, kolikor te je volja. Midva s staro jeva malo kruha. Že štiri dni ga nisva pokusila. Še ta krajec, ki manjka, je vzel vnuk s seboj.«

Medtem ko je starec oddrsal nazaj k peči, si je Krim ogledal hleb, ki je ležal pred njim. Videl je, da je odrezan približno takle krajec, kakršen je tisti, ki ga ima pri sebi. Ne da bi starec opazil, je vzel iz krušnjaka krajec in ga približal hlebu. Krajec se je natanko ujemal s hlebom!

Krim je nekaj hipov osuplo strmel v hleb. Potem je pogledal starca, ki je zamaknjeno zrl v tla in ni niti slutil tega, kar je on pravkar ugotovil.

Ali naj mu pove strašno novico? Bolje, da ne.

Neopazno je spustil krajec nazaj v krušnjak. Potem je vstal, pozdravil in počasi odšel v nastajajoči mrak.

NA GRAJSKEM vrtu v Begunjah in na pokopališču v Dragi je pokopanih več kot sedem sto padlih borcev in talcev. Tako lahko smatramo obe pokopališči skupaj kot eno največjih grobišč v Sloveniji. Za ureditev obeh pokopališč in spomenikov je skupnost irtvovala precejšnje vsote. Te spomenike in grobišča pa je potrebno vzdrževati in urejati. Atmosferske spremembe in rastlinje neprenehoma rušijo vse, kar je ustvaril clovek, tako tudi spreminjajo podobo obeh pokopališč, ki je zanj dolžen skrbeti občinski odbor ZB v Radovljici. Toda ta se bori s finančnimi težavami. Njegov proračun je nizek in nikakor ne zadošča za urejanje grobov, spomenikov in za žalne svečanosti, ki so v Begunjah postale že tradicija. Vsekakor bo morala občina v bodoče globlje seči v žep, saj so Begunje znane ne samo po vsej Sloveniji, pač pa tudi po vsej Jugoslaviji kot eden najbolj pretresljivih spomenikov trpljenja slovenskih ljudi pod fašizmom.

Najlepše in najbolje urejvano je pokopališče v Dragi. Preprosti

kamni, tristranične prizme z vklesanimi imeni, preprosta kamnita ograja in planinsko cvetje... Vse to je skladno z okolico, s pogledom na Karavanke, bližnje pečine in ruševine gradu Kamna. Arhitekt je umel ohraniti lepoto naših planin in z njo poudariti veličino žrtev za svobodo. Zamenjati bi bilo

V Begunjah ...

potrebno le še lesena vrata z železnimi in na novo vklesati nekatera popačena imena in netočnosti na nagrobnikih, pa bi resnično lahko smatrali pokopališče v Dragi za vzorno.

Nekaj sto metrov niže stoji ob cesti originalen lesen spomenik padlemu borcu, ki dolgo ne bo mogel kljubovati zobu časa. Ze zdaj so v lesu precejšnje razpoke. Nedaleč je visok obelisk iz belega kamna, ki nam pove, da je tu pretilo kri za svobodo devet borcev. Padli so v nemško zasedo, ki je čepela skrita v ruševinah...

Pokopališče v grajskem vrtu ne potrebuje nobenih novih investicij, le malo več skrbi in dela. Neprijetno presune obiskovalca, ko zagleda kokoši z bližnje ekonomije, kako brskajo in gnezdiijo med nagrobniki. Splošni videz kazijo plošče svojcev, prislone ali položene na kamne. Na teh ploščah so celo križi. Napisu na nagrobnikih so zbledeli in jih komaj prečitaš. Nekateri kamni so popačkani z barvo, ki se je razlila. Vidi se, da so svojci sami obnovljali napise. Tudi obilica rož in okrasnega rastlinja je postala že nadloga, ki kazi vse pokopališče in vzbuja videz zapuščenosti.

O muzeju, ki bo dobil svoje prostore v stranski stavbi gradu, je za zdaj še prezgodaj pisati. Muzej namreč še urejajo. Razmeščen bo v enajstih celicah, kjer so čakali nekdanji talci na smrt. Ohranjenih je nekaj originalnih predmetov jetnikov in mučilnega orodja. S primerno propagando bo muzej, ko bo urejen in odprt, lahko privabil ljudi z bližnjega Bleda. Ureditev finansira okrajni svet za prosveto v Kranju. M. P.

Nenavadne ZGODBE

25

IVAN TLAKER

Z vzhodne fronte je prišla divizija na »oddih«. Pridružilo se ji je nekaj kompanij esesovcev, začela se je ofenziva in zjutraj je že pokalo po vsej »moravški republiki«. Savinjski bataljon se je udaril z Nemci pri Mlinšah, Zasavski je bil obkrožen v kolovraških hribih in se ni mogel prebiti na Šipek. Štab in četa Zasavskega bataljona sta se kar podnevi izmikala sovražniku, se prebijala sem in tja in se izogibala sovražniku. Mnogokrat je na nas zaropotalo, vendar izgub nismo imeli... Naša kolona se je vila po širokem kolovozu speljanem po strmih pobočju. Daleč za nami je bilo v dolini slišati Nemce. Prepričani, da smo že izven vseh nemških obročev, smo postali kar precej brezskrbni. Predhodnica je zavila po poti za greben, mi pa smo se ustavili, zgneteni v gručo. Opazovali smo Nemce v dolini in živo razpravljali o »hajki«. Tedaj pa je naše brezskrbno razpravljanje presekalo: »Halooo! Weiter! Weiter!« Presenečeni smo se ozrli in obstali nemi od začudenja. Na grebenu, kakih deset metrov nad nami, je stal zraven strelskega jarka nemški vojak in nam ponavljal omenjene besede. Z roko je mahal v smer, kamor je odšla naša predhodnica. Ob njem je na nas prežala težka strojnica, z vsega grebena pa so na nas gledale nemške čelade. »Zakaj ne streljajo, ko bi se vendar le malo-kdo rešil iz njihovega ognja?« smo se spraševali. Sekunde in minute so bile dolge, dokler se prvi nismo opomogli od presenečenja in počasi odšli po poti dalje. Takrat so se dvignile še druge postave v zelenih uniformah in nas z mahanjem rok priganjale, naj gremo čim hitreje. Stopali smo z negotovimi koraki. Ko je zadnji prišel za rob, je zagrmelo... Ne ena, dve, tri strojnice so zadrdrale, eksplozije bomb so se pomešale s treski dumdumk. Vse je letelo tja, kjer smo še malo prej stali mi. Nekaj sto metrov proč smo se ustavili in zasedli položaj. Dogodek sam pa je bil še dolgo predmet razgovorov med partizani. Že prej se je zgodilo, da je posameznik v nemški uniformi sabotiral, da bi pa to storila vsa enota, se pa še nikoli ni zgodilo. To se je zgodilo 26. februarja 1943. leta.

Goethejev Weimar in Hitlerjev Buchenwald

Dne 14. septembra letos je bila v bivšem nacističnem koncentracijskem taborišču Buchenwaldu blizu Weimarja v Vzh. Nemčiji velika mednarodna svečanost. Blizu zloglasnega taborišča so namreč odkrili veličasten spomenik buchenwaldskim žrtvam in žrtvam odporiškega gibanja sploh, spomenik, kakršnega Nemčija doslej še ni postavila. Svečanosti, katerih se je udeleževalo več tisoč preživelih jetnikov vseh evropskih narodnosti, kolikor jih je bilo v Buchenwaldu, so bile nekaj dni prej in še dva dni po odkritju spomenika. Preživele internirance so sprejemali z vsemi častmi in gostoljubnostjo, pripravili so vrsto prireditev, obiskov in srečanj nekdanjih sotrpinov in soborcev, ki so prvič po 13 letih prišli kot svobodni ljudje nazaj v Buchenwald, a nadvse slovesno je bilo v nedeljo, ko se je ob spomeniku poleg preživelih Buchenwaldčanov zbralo še okrog sto tisoč ljudi. Na velikem spomeniškem prostoru z množičnimi grobovi, tako imenovano »cesto narodov« in na vrhu z velikim stolpom, ki ga je videti več deset kilometrov okoli, je med zastopniki posameznih narodnosti govoril tudi jugoslovanski delegat. Vse, karkoli je bilo v tistih dneh izrečenega, je izzvenelo v misel, ki se da izraziti z besedami: čast preživelim junakom odpora, kjerkoli so se borili, in slava milijonom žrtvam, ki so v boju proti nacističnim barbarom dale življenja zato, da se nikdar več ne bi ponovile strahote taborišča, kakršen je bil tudi Buchenwald.

V Weimarju sta živela in delala dva velika Nemca: pesnika Goethe in Schiller. Stari Weimar se od Goethejevih časov ni dosti spremenil in mesto živi svoje

nekdanje življenje mirno naprej, tako da bi sredi njega le redkokdo lahko pomislil na kaj strašnega.

Pa vendar: nedaleč od Weimarja je kraj, ki ga prav tako po-

zna svet. Pojdimo po lepi asfaltni cesti do wiemarske postaje počasi navkreber in že v kaki uri in pol bomo stali na položnem griču Ettersbergu, za katerim stojijo ostanki enega največjih Hitlerjevih koncentracijskih taborišč — Buchenwald.

*

Cesti, po kateri smo prišli iz Weimarja, pravijo »Krvava cesta«. Zgradili so jo jetniki že v prvem letu obstoja taborišča in menda ni nobena Hitlerjeva cesta terjala toliko človeških žrtev. Groza te obide, ko greš po njej in se spominjaš, kako se je nekdo šlo po njej. Sto tisoči so kakor klavna živina prešli to pot proti Buchenwaldu, da so tam izhiral in umrli. Vsi ti sto tisoči so bili — ljudje. Toda tudi njihovi krvniki so bili — ljudje. In ravno to je najstrašnejše! Weimar je simbol veličine človeškega duha, množični grobovi na Ettersbergu pa so podoba temnega prepada, v katerega lahko zgripi podivjani človek. Weimar je

tako postal simbol obojega: najvišje veličine in najtemnejših prepadov človeškega duha... Buchenwald ni bil edino fašistično koncentracijsko taborišče. Vsa Hitlerjeva Nemčija je bila posejana z njimi. Buchenwaldu, Auschwitzu in Dachau podobnih taborišč so našteali nad 60, ta pa so imela nad 2000 podružnic, da posebnih uničevalnih, tako imenovanih delovnih, disciplinskih, ujetniških in drugih taborišč niti ne omenimo. Pred menoj leži karta takratne Nemčije: tako na gosto je posejana z znaki taborišč in zaporov, da se še nikoli v nobeni deželi ni zgostilo na enakem prostoru toliko temnic in bodoče žice.

Prvi jetniki teh taborišč so bili nemški komunisti, socialdemokrati in drugi antifašisti, ki jih je Hitler zaprl že leta 1933. Redki, ki so ta taborišča preživeli, so bili torej v njih polnih 12 let! Komu v prid so bile žrtve in delo milijonov ljudi vseh evropskih narodnosti, ki so v taboriščih v najhujših pogojih delali dnevno po 12 ur? Esesovci so za svoj krvavi posel dobivali pfenige. Kdo pa je dobil milijone? IG-Farbenindustrie, Krupp in Nemška banka — ti so bili pravi lastniki teh 18 milijonov sužnjev, kolikor jih je Hitler navlekel v svoja taborišča. Ti trusti nosijo odgovornost za smrt 11 milijonov ljudi, kolikor jih je v vseh teh taboriščih pomrlo.

Preden ste prišli v Buchenwald, ste na desni strani ceste lahko videli tovarne, ki se jim je reklo »Gustloff-Werke«. V njih so morali jetniki za fašistično vojsko delati orožje, da so ga potem Nemci uporabljali proti njihovim ljudem in proti njim samim. Toda v teh delavnicah so kljub naj-

Detajl spomenika v Buchenwaldu

strožji kontroli jetniki izdelali tudi orožje zase in se z njim 11. aprila 1945. leta sami osvobodili.

Na glavnih vhodnih vratih v Buchenwaldu je še danes z železnimi črkami napisano: Jedem das Seine! (Vsakemu svoje!) Nekoč je to veljalo jetnikom, ki so prišli skozi ta vrata in s tem skoraj že lahko opustili vsako upanje. Kogar so česa obdolžili in ga iz taborišča klicali k tem vratom, se je

lahko pripravil na smrt... V levem krilu te pritlične stavbe z vrati v sredi je bilo namreč 28 temnic in šef teh temnic je bil nekoč zloglasni SS-Scharführer Sommer, zločinec, ki je tu lastno-ročno pobil 187 ljudi. Sommer je svoje žrtve ubijal počasi in z užitek. Za roke in noge jih je obešal pod strop, pustil jih je blazneti od žeje in lakote, žgal jih je z razbeljenim železom — in zraven v svoji sobi, kadar se je utrudil in naveličal, mirno zaspal. Protestant-skega pastora Paula Schneiderja, ki se Sommerju ni uklonil, je napol mrtvega odpeljal v taboriščno bolnišnico in tu mu je Sommerjev pajdaš, esesovski »zdravnik«, dal injekcijo strupa... Po tej poti so odšli iz Buchenwalda še mnogi.

Onstran vhodnih vrat je na položnem pobočju, kjer je bil nekoč gozd — vanj je bajé rad zahajal Goethe, saj so mu sredi taborišča kot v posmeh pustili celo drevo, ki so mu rekli »Goethejevo drevo« — je ležalo taborišče, obdano z zidanimi stražnimi stolpi in visoko bodečo žico, nabito z elektriko. Mnogi, ki so obupali, so se sami vrgli na to žico. Taborišča je bilo za celo mesto. Tu so se vrstile dolge vrste lesenih barak in niže celo zidanih enonadstropnih stavb za jetnike, kramatorij, kuhinja in pralnica, nadalje spodaj »mali lager«, kjer so novinci preživljali prve dni karantene, še dalje »Revier« ali bolnišnica, ki pa je bila v resnici ubijalnica, potem stavba, kjer so delali na jetnikih poskuse itd. Od vsega tega stoji danes le še malo: vhodna vrata, kramatorij in bivša kantina, spremenjena v muzej. Barak ni več in le med košatim grmovjem, ki raste na njihovem mestu, stojijo kamni s številnimi blokov. Ko sem letos prvič po trinaajstih letih prišel v ta zapuščen kraj in hodil po poteh, ki so mi ostale neizbrisno v spominu, sem srečaval mnoge nekdanje tovariše, ki so kakor jaz zamišljeno hodili

LOJZE KRAKAR:

Pesnikovo drevo v taborišču smrti

V nacističnem taborišču Buchenwaldu pri Weimarju je rastlo mogočno staro drevo, pod katerim je nekoč pisal Goethe.

*Med okostnjaki s komaj še živečo,
ječečo dušo, sredi muk, kletvin,
v posmeh življenju, v žalosten spomin,
drevo je raslo s krošnjo zelenečo.*

*Tu je nekoč poet in velikan
zamišljeno sedel, smo govorili,
in njim, ki zdaj so svet na križ pribili,
pel o ljubezni, sam ljubezni vdan.*

*Je vedel, da bo tisočglavi zmaj
kdaj vstal iz njih, ki vanje je sejal
vse, kar ubili v sebi so sedaj?*

*Ne, če takrat bi vedel, da zdijal
nekoč bo narod, ki mu je vse dal,
bi ga preklel, kot ga preklinja zdaj*

polmrtva raja, zgažena do tal.

Buchenwald 1945

Eden izmed preostalih objektov v Buchenwaldu

po nekdanjem taborišču. Mnoge zrele može sem videl jokati. Saj ni čudno, če te ob spominu stisne v grlu. Tudi nam je manjkalo samo za las, pa bi šli kot dim in pepel skozi dimnik krematorija...

Danes je tu tiho in mrtvo — in čudno ter tesnobno. Niti tistega strupenega vetra, ki nas je rezal do kosti, ko smo včasih dolge ure stali na večernem apelu, ni več. Kakor da je izginil skupaj z njimi, ki so jim pri njihovem delu prišli prav celo veter, mraz in vročina, sneg in dež, dan in noč. Le še tu pa tam se v taborišču srečaš s tistim značilnim vonjem, ki je bil v vseh taboriščih enak — z vonjem po cebrautih okostnjakih in sežganih truplih, po karantenah in razkuževalnicah, po kloru in človeški krvi...

Stopite z mano v krematorij, v tisto stavbo, iz katere nisi več prišel živ, če si prestopil njen prag. Ze na vratih boste začutili tisti grozljivi vonj, ki še danes govori o nečem temnem, grozotnem. Pred vrati, kjer stoji ob zidu skromen spomenik voditelju nemškega delavskega razreda Ernstu Thälmanu — tu so ga namreč leta 1944 nacisti ubili — je gomila vencev. Na tem prostoru pred krematorijem smo aprila 1945, ko je bilo taborišče osvobodeno, videli velik kup mrličev, ki jih nacisti niso mogli več sežgati, okostnjakov, ki so kakor drva na kupu stali tu tako dolgo, dokler jim niso izkopali skupnega groba tam na Ettersbergu, kjer se danes dviga spomenik... Tiho in počasi, kakor bi se bali, da tam notri za vogali temačnih hodnikov še zmeraj preži smrt, so te dni hodile skozi krematorij dolge vrste ljudi — mož, ki so sami preživeli Buchenwald, in žena, katerih možje in sinovi so morali v ta zevajoča žrela. Izza

rož gleda šest velikih žrel kakor votle oči mrtve pošasti. Od tam dalje prideš v neke temačne prostore in kleti, od katerih je vsaka služila svojemu namenu... Kakor pred trinajstimi, štirinajstimi leti, prav tako še danes vidim tisti meter visoki plamen, ki je švilgal iz dimnika krematorija in v nočeh svetil daleč naokoli. Gledali smo ga, ko smo stali na večernih apelih in si mislili: to so včerajšnji mrtvi. Pa jutri...? Včasih se je nabralo toliko mrličev, da so jih peči komaj požirale. Takrat je bil plamen nad dimnikom še višji in smrad dima še močnejši; v naglici niso mogli trupel niti pošteno sežgati, čeprav so bile peči zgrajene tako, da so delale hitro in z vso prusko natančnostjo. Zgradila jih je družba »Topf und Söhne« iz bližnjega Erfurta, potem ko po prvih letih taborišča erfurtski mestni krematorij ni mogel več požirati mrtvih jetnikov in je nekega dne sredi Goethejevega Weimarja prišlo celo do škandala. Iz tovarnjaka, ki je peljal mrliča v Erfurt, je sredi

Delegacija ZB NOV Jugoslavije letos v Buchenwaldu

Weimarja padlo na cesto neko truplo, a esesovci so hoteli meščanom kolikor mogoče prikriti, kaj se dogaja tam zadaj za Ettersbergom. Kmalu zatem je dobil Buchenwald svoj krematorij in ta se je iz leta v leto izpopolnjeval, tako da je zrastel v pravo tovarno, v kateri so se v esesovskih glavah porajale sadistične zamisli, kaj vse se da početi s človeškim materialom. Poleg drugega je videti v buchenwaldskem muzeju tudi prestreljeno človeško srce v špiritu, na katerem so se učili mladi Hitlerjevi oficirji. Tu v krematoriju so esesovci izdirali mrtvim zlate zobe in zlato pošiljali Nemški banki, prav tu so rezali z mrtvih jetnikov kožo in delali iz nje usnje... Se sliši morda čudno? Da, iz človeške kože so delali usnje, kakor ga delamo iz svinjske! Poslušajte! Esesovski zdravnik dr. Wagner, ki je prišel v Buchenwald leta 1941, je bil »umetniška narava«. Jetnike, na katerih je našel vnetovirane ga

kaj zanimivega, je pripeljal v bolnišnico, jih tam preiskal in fotografiral. Take preiskave dr. Wagnerja so se zmeraj končale s smrtno »zanimivega primer«. Mrtvim je nato izrezal tetovirano kožo in jo prepariral. Iz nje je najprej naredil žensko ročno torbico za sadistko Ilso Koch, ženo takratnega komandanta taborišča. Ker je bilo Ilsi darilo všeč, se je še sama vrgla na to obrt in iskala tetovirane jetnike. Take je dala potem dr. Wagnerju »preiskati« in iz njihove kože si je Ilse Koch naredila celo zbirko obojev za knjige, listnic, senčnikov za svetilke itd. To je ob raznih priložnostih celo delila esesovskim oficirjem. Več delov take ustrojene človeške kože vidite v buchenwaldskem muzeju. Na enem kosu je morski svetilnik, ki si ga je morda dal vnetovirati kak Francoz ali Italijan. Na drugem je podoba krepkega moža, najbrž mornarja od kdovekje. Vse to je še tu. Kje pa so vsi tisti ljubitelji te »umetnosti«? Ali ne srečamo katerega od njih kot mirnega turista tudi pri nas? Toda če bi takšnega človeka vprašali, ali se še spominja Buchenwalda, bi trdil, da je bil samo vojak in da ničesar ne ve! Verjetno bi trdil celo to, da kakšnega Buchenwalda sploh ni bilo in da si je vse to izmislila propaganda. Sam sem že srečal človeka, ki mi je gledal v oči in mi trdil podobno. Bral pa sem, da je neki zahodnonemški novinar o množičnih grobovih v Buchenwaldu zapisal, da to sploh niso grobovi jetnikov, ampak weimarskih meščanov, ki so umrli ob bombardiranju... Takega človeka bi kazalo peljati po muzeju Buchenwalda ali Auschwitza in mu pokazati kupe človeških las, žakljevine, spređeno iz njih, pokazati mu kot pest velike preparirane človeške glave, za katere so moderni ljudožrci uporabljali metode divjakov Južnega morja. Ali pa škatle s strupe-

Ni vzdržal naporov v taborišču in je napravil samomor na žici, nabiti z električnim tokom

Nad 100.000 ljudi se je zbralo na svečanostih v Buchenwaldu

nim plinom, izdelanim v obratih IG-Farbenindustrie — in nič drugega kot številko s tem plinom umorjenih ljudi. Samo v Auschwitzu je pet krematorijev-velikanovala leta in leta s polno paro noč in dan in predelalo v pepel štiri milijone ljudi...

*

Buchenwald je bil eno prvih nacističnih taborišč. Najprej so fašisti pripeljali vanj svoje domače nasprotnike. Toda od vseh teh so le redki vzdržali do konca. Brž ko so Nemci zasedli Avstrijo, so bili v Buchenwaldu tudi avstrijski antifašisti. Novembra 1938 so esesovci pripeljali sem 12.000 nemških Židov. Večina jih ni vzdržala. Umirali so od lakote, žeje in muck in mnogi pred smrtjo še zblazneli. Potem so začeli prihajati v Buchenwald transporti Čehov in Poljakov. Kako je bilo z njimi, naj pove tale droben primer: od neke skupine 104 Poljakov, ki so jih pripeljali v taborišče oktobra 1939, je po enem mesecu ostal živ samo eden! Tak odstotek žrtev ni bil redek. Čim več evropskih držav je Hitler zasedel, tem bolj pisana je bila podoba Buchenwalda. Prišli so Francozi, Belgijci, Nizozemci, prišli so Nordijci in Rusi, prišli so prvi Jugoslovani, za njimi še Italijani, Madžari, Grki, Luksemburžani in drugi. Že oktobra 1941 so pripeljali v Buchenwald velik transport ruskih vojni ujetnikov. Mnogo so jih esesovci postrelili s strelom v tilnik v tako imenovanem »konjskem hlevu«, v stavbi, ki je stala za esesovskimi vojašnicami.

Toda jetniki niso umirali samo od strelav in na vislicah, zaradi gladi, žeje, tifusa in drugih bolezni, ampak tudi od dela, ki je presegalo njihove moči. Saj skopa hrana za to delo še zdaj ni zadostala. V koncentracijskih taboriščih so jetniki delali dvanaest ur na dan in če prištevamo k temu še najmanj dve uri apela, zneso to dnevno najmanj štirinajst ali petnajst ur največjih naporov na dan.

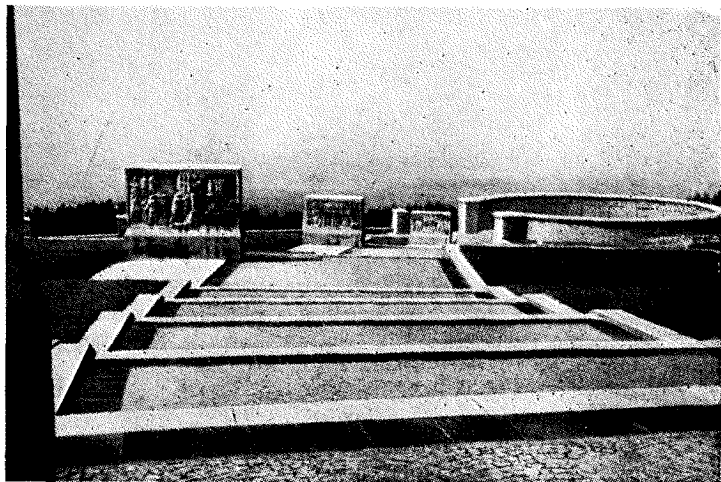
Strah so vzbujale delovne komande, kakor kamnolom ali komanda »pojočih konjev«. Jetnike so vpregli v velik voz, naložen s kamnjenjem ali železjem. Morali so ga vleči pod vojaškim korakom in pogosto zraven še peti. Če si ob vsem tem in podobnem predstavljamo zraven še esesovce z divjimi psi in žilavkami, pa kriminalce-predelavce, ki so vseprek vpili in udarjali po glavah, potem imamo pred očmi popolno sliko sužnjev. Če si žel delat v kamnolom, si se lahko počasi pripravil na konec. Poskusil sem ga sam in spominjam se, da ni bilo nič čudnega, če so te v njem obhajale misli, ob katerih se še zdaj zgroziš. Tudi ta kamnolom si danes lahko ogledate. Velik je, mrtev in nem kakor egipčanske piramide. S piramidami so se proslavili faraoni, Hitler pa je po vsej Nemčiji postavil spomeni-

ke s podobnimi kamnolomi. Esesovec, ki se je posebno izkazal pri trpinčenju jetnikov, je dobil izreden dopust. Za opravičilo smrti jetnika je zadostoval kratek raport: »Ustreljen na begu!«

V Buchenwaldu je bila nekakšna bolnišnica. Toda bolje je bilo, da tja nisi šel. Tam so delali tudi »specialisti«, kot dr. Wagner, katerih zdravniško orodje so bile injekcije s strupom. A prav sem, med te zločince, so jetniki zanesli središče svojega ilegalnega odporiškega gibanja, ki je pozneje povezovalo stotine in tisoče jetnikov različnih prepričanj, ver in narodnosti v eno najmočnejših odporiških organizacij, kar jih pozna zgodovina nacističnih taborišč.

*

V nekdanji buchenwaldski kantini je danes muzej. V njem lahko vidite tudi vrsto dokumentov o odporiškem gibanju jetnikov in o solidarnosti, ki jo je rodil skupen cilj: boj proti nacizmu. Buchenwald je imel svoj ilegalni mednarodni komite. Gibanje so začeli in vodili komunisti. Esesovci so zanj nekajkrat zvedeli, zvedeli so celo za skrbno zakrito žalno svečanost ob Thälmannovi smrti, a gibanja kljub nasilju niso zatili. Nasprotno: jetnikom je uspelo celo to, da so si naredili svoj radijski oddajnik in tako navezali stike z zavezniki, ki so se zmeraj bolj bližali. Že leta 1942 so začeli jetniki organizirati svoje ilegalne vojaške skupine in konec marca 1945 je imel Buchenwald 178 takih skupin. Še več: jetniki so iz tovarn prinesli v taborišče posamezne dele orožja in ga tu sestavili. 11. aprila 1945, ko se je fronta počasi bližala, je taboriščni komite izdal povelje za napad. Da ne bi esesovcem uspelo še zadnje, namreč uničiti taborišče, so jetniki bolj z golimi pestmi kakor z orožjem udarili na glavna vrata in na žice in se sami osvobodili! To je bil gotovo največji dan Buchenwalda. Na veliki svečanosti sredi taborišča, tam, kjer so nekoč stali vsak večer na dežju,

Pogled na ploščad ogromnega spomenika na Ettersbergu

vetru in snegu, so si preživelci jetniki enoglasno prisegli, da se bodo do konca življenja borili za to, da nikoli več ne bi bilo česa takega, kakor je bil Buchenwald...

*

Buchenwald je prišel v zgodovino kot sramota na telesu Evrope, in obenem kot simbol boja, ki ni bil morda nikjer tako težak kot ravno tu. Naj povem samo še kratko zgodbo o dveh velikih jetnikih, kajti o vseh bi pomenilo pisati knjige...

Bilo je sredi februarja 1945 v zloglasnem taborišču Dora, podružnici Buchenwaida, kjer so izdelovali orožje V1 in V2. Z Wehrmachta so prihajale vse pogostejše pritožbe, da je orožje sabotirano. Ko ni nič več zaleglo, je komandant taborišča SS Sturmabführer Förchner nekega dne zbral vse jetnike na apel. Okoli so stali obo-

roženi esesovci, sredi vislice, pod njimi pa interniranca Nemec in Rus. Komandant je stopil bliže in zavpil: »Taboriščni starešina Številka ena, naprej!« Iz vrst jetnikov je stopil münchenski antifašist Georg Thomas. »Lagerältester eins, ukazujem vam, da obesite oba jetnika, ki stojita pred vami!« mu je ukazal komandant. Georg Thomas je za trenutek pomislil. Dvanajst let je preživel v taborišču, dvanajst let se je boril in skupaj s tovariši čakal dan, ki je že tako blizu. Naj jih zdaj izda? Mirno je pogledal komandantu v oči in odločno odvrnil: »Ukaza ne bom izpolnil!« Skozi esesovce, še bolj pa skozi jetnike, je šlo kakor blisk. Komandant je pozelenel od jeze in še isti trenutek ukazal, naj ga zvežejo in odpeljejo. Vsi so vedeli: Georg Thomas gre v smrt... Thomasa še niso odpeljali, ko je komandant spet zaklical: »Lagerälte-

ster zwei, naprej!« Predenj je stopil šlezjski rudar Ludwig Szymczak. Kakor prvemu, je tudi njemu komandant ukazal isto. Szymczak je pogledal komandanta, pomislil morda na ženo in otroke, ki jih že od leta 1933 ni videl, se spomnil, da je ravno prej še slišal kako blizu so že zavezniki — toda kakor prejšnji, morda še odločneje in skoraj nekam veselo, je odgovoril: »Ukaza ne bom izpolnil!« Tudi njega so še tisti trenutek odpeljali v smrt. Esesovci so morali oba jetnika, ki sta ostala pod vešali, sami obesiti. Izdajalca niso našli. Kajti kakor Georg Thomas in Ludwig Szymczak, tako še tisoči in tisoči, ki so preživelci Buchenwaida, niso poznali sprave z nacisti. Niso jo poznali, ker jo niso hoteli! Prav zaradi njih pa je to temno ime postalo tudi svetla stran v zgodovini človeškega boja za svobodo.

Lojze Krakar

KADARKOLI obračam orumenele liste svoje-ga partizanskega dnevnika, vselej skoraj nevede obstanem pri 20. februarju 1944. leta. Ko v mislih tehtam besedo za besedo in skušam dojeti resničnost opisanih dogodkov, se mi počasi in čisto tiho prikradejo v dušo podobe živih in mrtvih tovarišev, ki so v tistih težkih, pa vendar tako pomembnih dneh občutili vso težo neizprosnega boja za svobodo. Že malone pozabljeno partizansko življenje vnovič zaživi v

meni in zdi se mi, da sem spet med svojimi, med svojimi borci Šlandrove brigade...

Dvajseti februar 1944. leta... Pusta in mrzla nedelja. Burja ledeno brije in vrtniči drobne snežinke, ki se love po zraku in se trumoma spuščajo na sveže zamrznjeno zemljo. Tenka odeja suhega snega pokriva hoste in polja in stiska v svoj mrzli objem nežne cvetke.

Zjutraj smo že zarana zapustili Slape. Borci so si visoko privihali ovratnike, da bi se ubra-

nili pred vsiljivimi snežinkami. Mraz. Širna Menina planina šumi in vetru. Ugibamo, kam nas bosta pripeljala brigadni komandant Simon in njegov namestnik Srečo, ki stopata na čelu brigade. Morda gremo v Bočno, ki počiva nekje v dolini, morda v Šmartno, ki leži sredi megle pod nami, morda še dlje. Komisarji čet in bataljonov spodbujajo borce, ki se upognjeni pote pod težo orožja in nahrbtnikov.

Komaj uro smo hodili. Ko smo se ustavili na Lipi, skoraj verjeti nismo mogli, da je poti že konec. V minulem mesecu naši pohodi nikoli niso bili tako kratki. Na suhem snegu, ki je rahlo pobelil vaše poti, nismo zasledili niti ene stopinje. Okoli navidezno zapuščenih hiš je votlo zavijala burja. Bila je nedelja in ljudje so še spali. Šele naše trkanje jih je prebudilo. Spoznali so nas in nam rade volje odprli. Hiše so bile kaj kmalu polne partizanov. Za vse pa v kuhinjah in izbah ni bilo prostora. Vendar ni nihče ostal brez zavetja. Nizki hlevi in visoki, samotni seniki so hipoma oživel. Vsi smo bili zadovoljni. Počitek v prijazni kmečki hiši, na mehki slami ali v toplem hlevu nam je bil žal le redkokdaj odmerjen. Nešteto dni in noči smo lačni in trudni, mokri in prezeblji prečuli pod milim neбом, zato smo znali ceniti streho nad glavo.

Zivžav na vasi je kmalu potihnil. Borci so se umirili in pospali. Budni so ostali le kuharji, ki so pripravljali zajtrk, in stražarji.

Čprav me je v zakurjeni kuhinji premagoval spanec, zaspati le nisem mogel. Težki boji in naporni pohodi zadnjih dni so mi živo stopili pred oči...

Brigada je dosegla v minulem mesecu res nemalo lepih uspehov. Poleg veličastnih zmag pa smo imeli tudi bridke izgube!

Ko smo hiteli na Koroško, nas ni mogel zadržati od pasu segajoč sneg Smrekovca. Le konj je opešal v visokih zametih in poginil od napa... Sovražnik je dvajsetega januarja v Črni na Koroškem dodobra okusil naše jeklene pesti. V onemogli jezi je na Londranskem vrhu s pomočjo ogabnega izdajalca kmalu po našem umiku požgal samotno domačijo z našimi ranjenci vred... V Motniku je nacistične policaje prvega februarja zadela pravična kazen, njihovo postojanko pa je pogoltnil ogenj. Tamkaj je za vedno prenehalo biti hrabro srce komandanta Džeka. Šest ranjencev smo odnesli na Menino... V Ločici smo sedemnajstega februarja ob belem dnevu razbili nemški tovorni avtomobil. In zdaj smo tu in jaz ne morem spati...

Na ostarelo, črvido in raskavo mizo sem položil polrazcefrani zvezek, svoj partizanski dnevnik. Pišem.

»Smrt fašizmu!« je nekdo škripajoče odprl vrata.

»Svobodo narodu!« sem odzdravil in odložil svinčnik.

Na pragu je stal Simonov namestnik Srečo. Skoraj dva metra bi mu prisodil. Sklonil je glavo in vstopil. Duri so mu bile povsod prenzke. Nosil je novo vojaško suknjo, ki jo je bil uplenil premaganemu Nemcu. Čeravno ni

bila ozka, je le nekam pretesno vezala njegove široke prsi.

»Pregledal sem straže, zdaj pa še malo poriskam po hišah,« mi je podal mogočno desnico. »Ne moreš spati, pišeš?« se je zazrl v moj dnevnik in sedel.

Nekaj minut sva oba molčala. Opazoval sem ga, kako je z zanimanjem listal po zamaščenem zvezku in prikimal. Z njegovega resnega obraza sem lahko razbral, o čem razmišlja. Tu pa tam je skoro zaprl oči in visoko čelo se mu je mračno nagubalo, zatem pa mu je zaigral na ustih komaj viden nasmešek. Zdaj pa zdaj je z nežnim pogledom objel toplo kuhinjo, potem pa se je spet zagledal v vrhove zasnežene Menine. Domneval sem, da med temi trenutki še enkrat doživlja veselje in žalost preteklih dni, da živo

spremlja brigado po že prehojenih poteh in podžiga svoje borce v hudih spopadih, da mu v duši odmeva prešerni smeh partizanskih mitingov ...

»Prav je, da si zapisuješ vse, kar doživljamo. Nekoč, ko bomo spet v miru orali svoja polja, ko bo vojna že daleč v pozabi, bodo taki zapiski marsikomu priklicali v spomin veliki čas usodne preizkušnje. Ta čas resda v naših srcih nikoli ne bo obledel, toda to ni dovolj. Vse, kar danes tako pretresljivo posega v naše nemirno življenje, moramo ohraniti in zapustiti tistim, ki pridejo za nami!«

Komandant Srečo, ki mu je trda mladost tekla nekje na Zlatem polju, je iskreno želel, da bi zanamci zvedeli, zakaj se pehamo po slovenskih hribih. Morda pa je ta preprosti kmečki človek slutil, da bodo besede, ki jih je sredi najhujše bojne vihre zapisala okorna partizanova roka, nekoč dragocena osnova slovenskemu velikemu tekstu, podobi in simfoniji?

»Nekaj sem ti prinesel, da boš lažje pisal,« se mi je nasmehnil in izpraznil žepe. Na mizo je položil nekaj jabolk in kos belega kruha, zraven pa primaknil steklenico z žganjem.

»Le privošči si in dobro potegni, danes je pustna nedelja!« se je glasno zasmel. Dva partizana, ki sta dotlej trdno spala zraven ognjišča, sta se predramila in prisleda. Dvakrat, trikrat sem krepko srknil in odložil zelenko, ki jo je Srečo brž potisnil pred oba borca. Medtem ko smo pridno segali po kruhu in jabolkih in praznili steklenico, nam je Srečo pripovedoval o zahtevnih nalogah, ki jih bo morala Šlandrova brigada tudi vnaprej reševati z vso odločnostjo. Govoril je tako prepričljivo, da bi ga človek kar naprej poslušal. Z jedrnatimi, spodbudnimi besedami nam je razodeval svojo neomajno vero v našo zmago, ki kljub vsemu ni daleč ...

»Hitro ven, poka!« nas je sredi razgovora zmotil kurir, ki je malone padel v hišo. Obstali smo in prisluhnili. Zunaj so grmele puške in regljale strojnice. V hipu smo se pognali čez prag. Prav tako hitro sem se vrnil nazaj po plašč in nahrbtnik, misleč, da je za umik še dovolj časa. Toda bilo je že prepozno! Skozi vrata ni bilo več moč ubežati. Vanje so udarjale sovražne svinčenke in se sikajoče odbijale od kamnitega zidu. Stisnil sem se v varen kot in napeto razmišljal, kam naj se obrnem. Pogled mi je obvisel na kuhinjskem oknu. V njem k sreči ni bilo železnih palic. Brž sem ga odprl in si popravil nahrbtnik na ramenih. Nanagloma sem se odločil in skočil. Ledeno me je zazebló pri srcu, kajti nahrbtnik se mi je ob nekaj zataknil in obvisel sem z glavo navzdol. Toča krogel je neusmiljeno bila okoli mene. Šipe v oknih so se z žvenkom razsule. Zdaj je konec z mano, sem strahoma pomislil. ... Ko sem se srečno izmotal in našel rešilno kritje ob podrtem kozolcu, se mi je zdelo, ko da bi se na novo rodil. S trepetajočo roko sem si obrisal pot z obraza in se razgledal naokoli. Naši so že premagali prvo presenečenje. Premišljeno so sekali po nadležnih napadalcih. Komandant Simon je z daljnogledom iztaknil najnevarnejšo skupino zelenцев, ki so nam grozili priti za hrbet. Z

minometalcem jim je krvavo posvetil in jih poglaval v beg. Planili smo za njimi. Pred nami je vihral silni Srečo in nas bodril. Nenadoma pa je nekje daleč zalajal samotni mitraljez. Naš dobri Srečo se je za trenutek ustavil, se prijel za glavo in brez besed omahnil v sneg na razorani njivi. Rahlo smo ga dvignili in ga nežno ogovarjali. Ni nam odgovoril, ni nas več ne videl ne slišal. Glava mu je obvisela na široki rami. Sredi čela smo ugledali drobno kapljico krvi, ki se je grozljivo večala in spolzela v sneg. Za njo je kanila druga in tretja. Ko da bi rdeči nageljni vzcveteli v belem snegu ...

Dolgo, dolgo smo nemo stali ob padlem junaku. Dan je že ugašal, ko smo ga pokopali. Nekje pod Menino, nedaleč od Lipe smo med gostim drevjem skopali globoko jamo. Vanjo smo nasuli naračajoč drobnih smrekovih vejic in nanje mehko položili mrtvega tovariša. Solze so nam tekale po licih, ko smo ga zagrebli. Celo neustrašljivi Simon, ki je menda imel srce trdo ko kamen in mrzlo kakor led, je ob grobu velikega partizana in človeka tiho zaihtel. Ne prej ne kdaj pozneje nisem videl solze v njegovih sivih očeh.

Znočilo se je. S sklonjeno glavo in z neizmerno bridkostjo v duši smo zapustili žalostno gomilo. Po zamrzli stezi smo se vzpenjali v breg in vsaka stopinja nas je bolj in bolj odmikala od krvavih rož na usodni poljani. V vrhovih visokih smrek je jokajoče zavijal zimski veter, kot da poje pogrebne žalostinke. Mislili smo na umrlega prijatelja. Zjutraj je še vesel, poln načrtov in prekipajočega življenja ter vere v naše svetlo poslanstvo, zdaj pa bled in okrvavljen v prezgodnjem grobu. Zakaj?

O, vedeli smo, zakaj se je vsega razdal domovini, zakaj se je boril in omahnil v smrt. In vedeli smo, zakaj je sredi dremotne hoste za vselej ostal v mrzli samotni in brezdnanji temi! Da bo vsem nam, ki bomo morda le dočakali veliko pomlad, da bo vsem živim, ki ljubijo svobodo in pravico, da bo vsem ponižanim in zaničevanim nekoč svetleje in topleje ...

Sam nam je to povedal. Ne enkrat, tisočkrat!

Ivo Sonc, ilustriral Evgen Sajovic

Troje srečanj s Stanetom

MED OSEBAMI, ki stoje v ospredju mojih spominov iz narodnoosvobodilne borbe, mi je najbližji in najdražji tovariš Stane...

V hribu nad Orlako je bilo veliko taborišče. V njem se je zbrala Druga grupa odredov, ki je takrat štela že pet sto borcev. Vsi so bili oblečeni v civilne obleke in samo triglavke ter puške so jih ločile od običajnih taboriščnikov. Tu in tam so bili razpeti redki šotori med drevjem, a v zatišju pod gostimi smrekami je švigal ogenj izpod vojaških kotlov, v katerih se je kuhalo kosilo.

Bil je 1. maj 1942. Dopoldne je bilo jasno in majsko sonce je prijetno sijalo skozi komaj vzbrstelo drevje. Druga grupa odredov je stala razvrščena v dnu dolinice in čakala prihoda štaba. Stane se je s svojimi sodelavci počasi spuščal po bregu in se ustavil pred vrstami bataljonov. Roko, stisnjeno v pest, je dvignil k sencem, odzdravljajoč po takratni navadi Maroku, ki mu je poročal o položaju.

Staneta sem poznal že od prej. Bil je nizke, čokate postave, ogrnjen s starim obnošenim hubertusom in z zelenim gorenjskim klobukom na glavi. V ustih je neprestano držal cigareto in kadar je o čem razmišljal, jo je naglo predeval v ustih iz kota v kot. Redko je spregovoril besedo, čeprav je često hodil po taborišču in ogledoval zdaj orožje, zdaj šotore in obleko borcev, ki je v pomladanskih nalivih pričela izgubljati vsako barvo.

Takrat je bil komandant Druge grupe. Njegova zunanjost se ni v ničemer ločila od ostalih in zato me je tem bolj mučilo vprašanje, kakšne sposobnosti se krijejo v človeku, ki so mu zaupali življenje tolikih ljudi. Večkrat sem ga dolgo opazoval, ko je stal zamišljen ob drevesu vrh hriba in gledal po taborišču. Lovil sem vsako njegovo kretnjo, skušal ujeti vsako njegovo besedo in vsak pogled, da bi lahko preценil njegovo notranjost. Bil sem slovenski intelektuallec, brez trdnih tal, ki

je v težkem času hotel najti oporo na preprostem slovenskem delavcu. Neprestano so me mučili dvomi, ali je v njem tista trdnost in vera, kakor so jo imeli vsi pomembni ljudje v človeški zgodovini.

Proslava prvega maja je bila skromna in preprosta, kakor je pač bilo mogoče v tistih časih. Po Marokovem poročilu in kratkih govorih so bataljni zapeli Internacionalo. Med petjem je nekemu borcu v prvi vrsti po nepazljivosti zdrsnila puška z rame. Stanetu, ki sicer ni polagal važnosti na zunanje vojaške formalnosti, se je v hipu pomračilo lice. Vsem nam je postalo neugodno in napeto smo čakali, kaj se bo zgodilo. Po končani pesmi je dal znak z roko, da hoče govoriti. V okorni, nešolani slovenščini je s presledki spregovoril nekaj stavkov:

»Tovariši, v Španiji sem videl ljudi, ki so z Internacionalo na ustih umirali. To je bojna pesem vseh delavcev sveta. Naša vojska ji mora izkazovati največje spoštovanje.«

Takrat me prvič ni motila slaba izgovarjava in okorna slovenščina. Našel sem človeka, kakršnega sem iskal, in vsi dvomi so izginili. Preprost slo-

venski delavec mi je pokazal, kako je treba ceniti in spoštovati ideale, ki jih do takrat nisem poznal. Takrat sem sprevidel, da je naša usoda v pravih rokah.

*

Nekaj dni kasneje smo ležali na bregu nad Litijo. Drevje nad nami se je vnelo, kamor so padale nemške bombe. Sto metrov širok travnik nas je ločil od nemških policijskih čet, ki so nas že osem ur brez uspeha napadale. Sredi travnika pred nami je ležal ubit nemški oficir, ob njem pa nova brzostrelka in usnjena vojaška torbica. Nemci so že nekajkrat poskušali, da bi ga zvlekli za svojo bojno črto, toda naši mitraljezi so jih vedno pognali nazaj.

Stane je stal ob drevesu in mirno opazoval bitko. Cigareto v ustih je predeval iz kota v kot in razmišljal. Nenadoma se je odločil in stopil k najbližjemu borcu:

»Splazi se do Nemca ter prinesi torbico in puško!«

Mladi fant se je zdrznil in prebledel, toda ni se upiral. Odložil je puško in po trebuhu lezel izza velikega drevesa, ki ga je ščitilo pred Nemci. Krogle so se kakor toča vsule proti njegovi glavi.

Vsi smo onemeli. Bili smo prepričani, da gre v gotovo smrt. Tudi Stane se je ves

France Rozman-Stane, avgusta 1944 v Beli krajini

spremenil. Ukazal je čim hitrejši ogenj in hodil od borca do borca, vzpodbujajoč jih, naj čim hitreje streljajo. Roke in lica so mu drgetala, kakor bi imel vročico.

Fant na travniku je vse hitreje drsel proti ubitemu Nemcu. Policaji, ki so na drugi strani dvigali glave, so jih pred našimi strelji hitro umikali. Še vedno so streljali po travniku, toda krogle so letele visoko nad našimi glavami.

Tisti čas se mi je zdel večnost. Nehote sem obračal glavo, da ne bi videl premikajočega se telesa sredi travnika, ki bo zdaj zdaj mirno obležalo sredi travnika, preresetano od nemških krogel. Tudi Stane je bil vse bolj nemiren. Glasno je vzpodbujal fanta, naj gre hitreje in se nemirno premikal za našo vrsto.

Naenkrat je fant sredi travnika veselo zavriskal. Bil je pri oficirju. Naglo je zgrabil puško in torbico in ju zmago-slavno dvignil v zrak.

Vsem je odleglo. Streljali smo vedno hitreje in gledali fanta, kako se je z žarečim obrazom, ves znojen vračal proti nam. Nemci so bili presenečeni nad toliko predrznostjo in so nehali streljati. Ko se je priplazil do naših vrst, se je strumno vzravnal in izročil Stanetu puško in torbico.

France Rozman-Stane in Božidar Jakac, 2. julija 1944

Takrat sem videl Staneta prvič, da se je nasmejal. V znak priznanja je stisnil fantu roko in ga potrepeljal po ramenu.

Ko so pregledali torbico, so našli v njej natančne načrte nemških zased, ki so nas čakale ob Savi. Stanetova odločnost in fantov pogum sta rešila vso grupo. Takrat sem se prvič zavedal odgovornosti, ki jo nosi komandant v vojski: ali žrtvovati človeka, ali izgubiti voj-

sko. Videl sem, da tudi Stanetu taka odločitev ni bila lahka. Toda ravnal je kot pravi poveljnik, ki se zaveda svoje misije in jasno gleda svoj cilj.

*

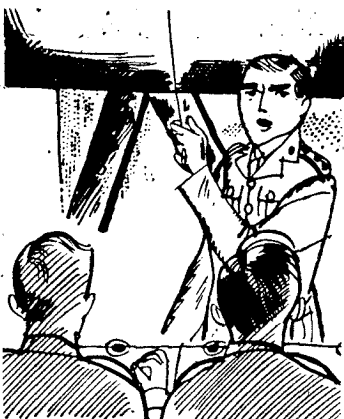
Poslednjič sem srečal Staneta pred svojim odhodom v Italijo. Takrat je bil komandant Glavnega štaba Slovenije. Ko sem hodil iz Semiča proti Podzemlju, je za menoj zabrenčal avtomobil. Umaknil sem se kraj pota in obstal, da bi me laže prehitel. Avto pa se je tik mene naglo ustavil in Stane je odprl vrata. Povalbil me je, naj prisedem. Peljal se je skozi Podzemlje v Oficirsko šolo. Pogovarjala sva se kot stara znanca in nobene prisiljenosti ni bilo med nama. Tudi med starimi borci je ostal preprost in ljubezniv.

V Podzemlju sva se ločila. Stisnil mi je roko in želel srečno pot. »Če ti bo v Italiji dobro, ne pozabi na težave, ki si jih preživel doma,« mi je še naročil. Ko je zapiral vrata, je še zaklical za menoj: »In ne pogospodi se v Italiji!«

Nekaj tednov po prihodu v Italijo sem zvedel, da ga je raztrgala granata. Izgubil sem starega vojnega tovariša, slovenska vojska pa morda enega največjih vojaških genijev, kar jih je imela.

France Žugel

DA JE BIL PRVI ZAVOD ZA IZOBRAZBO OFICIRJEV v Srbiji ustanovljen leta 1837 v Požarevcu, prva oficirska šola pa leta 1850

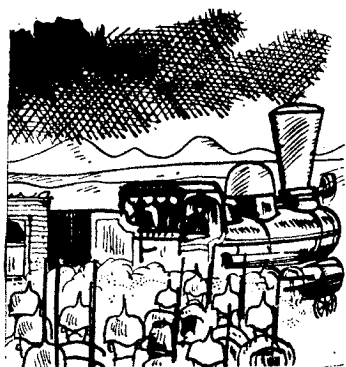

ŠE NE VESTE?

v Beogradu? Zadnja se je imenovala »Artilerijska šola«. Januarja 1880 je iz nje nastala prva srbska vojna akademija z višjim in nižjim razredom.

DA SO MED DRUGO SVETOVNO VOJNO zmetali letalci angleškega in ameriškega letalstva na Nemčijo 1,350.000 ton bomb. Na Francijo so vrgli 590.000 ton, na Italijo in Sicilijo 570.000 ton; na Avstrijo in Balkan 180.000 ter na različne druge države še 200.000 ton. Pri tem so Angleži in Američani izgubili 40.000 letal. Zanimivo je vedeti, da kljub pogostim in hudim letalskim napadom moč nemške industrije do leta 1944 ni padala.

DA SO SE PRVA POROČILA Z BOJIŠČ pojavila leta 1684? Iz taborišča poljske vojske, ki je pred tem razbila turško vojsko pri Dunaju, jih je dobival in jih tiskal Jakob Monti, tiskar iz Bologne.

DA SO PRUSI PRVI PREVAŽALI VOJASTVO z železnico? To se je zgodilo leta 1846, ko so prepeljali ves armadni zbor z vlakom iz Breslave v Krakov. V kasnejši vojni z Italijo sta obe strani množično prevažali čete in vojaški material.

Kdo ima prav?

LETA 1946 je dobila Škofljica spomenik padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja. To je bil drugi spomenik, postavljen v Sloveniji. Razumljivo je, da so bile leta 1946, komaj dobro leto po končani vojni, naše možnosti dokaj skromne, naš okus pa še nerazvit. Odraž tega je bil spomenik v Škofljici. Njegova postavitev je bila sicer dokaz pobude in dobre volje krajevnih organizacij, toda spomenik je učinkoval neestetsko in ni bil primeren za tako veliko število žrtev, kot za naselje blizu Ljubljane, ob cesti, kjer se vozi dnevno na tisoče domačinov in tujcev.

Z zgraditvijo prvega dela avtomobilske ceste Ljubljana—Zagreb je povrh vsega spomenik prišel še pod nivo ceste in v njeno neposredno bližino. Investitor cestnih del je dolžan plačati odškodnino za razlaščenost zemljišča, za porušene stav-

be in druge objekte, ki so jih morali odstraniti. Spomenika v Škofljici nova cesta ni priza-dejala drugače kot s tem, da je njegovo mesto postalo nepri-merno. Zato je investitor pristal, da ga na svoje stroške pre-mesti kamorkoli, pač tja, ka-mor želi krajevna organizaci-ja ZB. Toda...

Spomeniška komisija pri GO ZB je svetovala krajevni orga-nizaciji ZB, da je zdaj primer-na prilika za postavitev dru-gega, novega in lepšega spome-nika. Zastopniki investicijske skupine za gradnjo ceste so izrazili pripravljenost, da pla-čajo ZB določeno vsoto kot stroške za prestavljanje spomenika. To vsoto bi vložili v gradnjo novega spomenika. Krajevna organizacija ZB pa je zahtevala milijon dinarjev. Pri tem bi ostalo kamenje ZB za nov spomenik ali za ureditev kakega partizanskega pokopa-lišča v okolici. Pri tem so se

predstavniki krajevne organi-zacije posluževali za opraviče-vanje neprimerno visokega zahtevka po odškodnini takih argumentov: »...Privatnikom so dajali za vsako napol po-drto bajto milijon ali dva, pa naj dajo še Zvezi borcev...« Razumljivo je, da se investitor ni soglašal s tako visoko od-škodnino in so se njegovi za-stopniki oglasili pri GO ZB, ki ni ničesar o tem vedel. Kra-jevna organizacija se je nam-reč dopisovala direktno z in-vestitorjem. Spomeniška ko-misija pri GO ZB je uvidela, da je zahteva po milijonu di-narjev odškodnine močno pre-tirana in nikakor ne povečuje ugleda Zveze borcev. Za lepši spomenik naj prispeva pred-vsem krajevna skupnost, ne pa investitor, to je zvezni fond. Končno je krajevna ZB popu-stila in znižala zahtevek na 500.000 dinarjev. Tudi ta vsota se je zdela Spomeniški komisiji in zastopniku investitorja pre-tirana, zato so jo sporazumno znižali na 200.000 dinarjev. Spomeniška komisija pa je ob-ljubila plačati stroške za načrt novega spomenika in za urba-nistično ureditev okolice.

Zgoraj levo: prvi spomenik, desno: odkritje novega spomenika 14. IX. 1958 v Škofljici

Največ zaradi nevsklajenih stališč glede lokacije novega spomenika so se dela zavlekla na dve leti. Medtem so se podražile usluge, podražil se je kamen. Arhitekt se ni mogel lotiti načrta za spomenik, ker mu ni bila znana lokacija... Kljub temu je stal novi spomenik le nekaj več kot 600.000 dinarjev.

V »Slovenskem poročevalcu« je 13. septembra letos izšel članek, v katerem pisec dolži Glavni odbor ZB, da je s svojim znižanjem odškodnine na »skoraj smešno nizko odškodnino« zakrivil nič manj kot to, da bo novi spomenik »najbrž le preskromna oddolžitev spomenu žrtev za svobodo, prav goto-

vo pa je preskromen po svoji umetniški in arhitektonski zasnovi ter izvedbi...« Te trditve v članku: »Na Škofljici bodo odkrili spomenik žrtvam NOB« (!) so dokaz, da se predstavniki krajevne organizacije ZB še vedno niso znebili miselnosti, da so zvezni fondi tista neizčrpna blagajna, ki se iz nje lahko čimveč vzame!

Bralci naj sami presodijo, kdo je imel prav: ali Spomeniška komisija pri GO ZB, ko se ni strinjala z višino odškodninskega zahtevka, ali pa predstavniki krajevne organizacije ZB v Škofljici? In še to: ali je lepši novi ali stari spomenik, kakor nam ju prikazujeta fotografiji na prejšnji strani?

obročke. Končno se komu le posreči, čeprav navadno obroči letijo v travo. Možak pobira denar, steklenico proda dvakrat ali trikrat dražje. »Srečni« igravec izgine s svojo družino v grmovje. Kmalu se vsi vrnejo krvavih oči in opotekajočih korakov. Nekdo spet poskuša »srečo« z negotovimi koraki. Po vsem prostoru se podijo skupine fantov s pisanimi klobučki in pokrivali iz barvastega kartona na glavah. Kot za maske-rado, čeprav je do pusta še dolgo. Kramarji prodajajo tudi piškalke in trobente. Fante pisaka na vse pretege, čeprav so že skoraj odrasli. Kdo ve, zakaj so si kupili te vrste igrače? Glavno je, da so dali denar... Za grmom se prepirata dva pijana možka, si grozita s pestmi in obkladata z besedami, ki jih ni v pravopisu. Sejmarji imajo po zabojih razložene srčke, ogledalca, pisane sladkorčke, zapestnice in uhane iz cenenih kovin. Samo da plačajo občini svoj davek! Da bi bilo še lepše, v ves ta hrušč zadoni cerkveni zvon, ki oznanja, da je napočil čas za kosilo. Samo cesarsko-kraljevskih orožnikov s perjanico ali kraljevskih z nasajenimi bajonetami na puškah še manjka, pa bi bila slika popolna. Pravi žegnanski sejem iz prejšnjega stoletja pri kaki božjepotni cerkvi...

Kje je bilo tako? Vseeno kje, ker se dogaja tako zelo pogosto. Pod pokroviteljstvom Zveze borcev, v njenem imenu. Kdaj bomo že prenehali s takimi načini zbirati denar za druge, res plemenite namene? Mar Zveza borcev drugače ne more dobiti sredstev za svoje delovanje? Zabava je potrebna vsakomur, toda samo ob določenih prilikah, ne pa takrat, ko ruši pieteto do mrtvih junakov. In končno, mar niso naši ljudje že dozoreli za lepše in plemenitejša zabave, kot so tombole, sejmarsko in kramarsko prodajanje spominkov, pijančevanje, vse to pa pove-zano z odkritji spomenikov, spominskih plošč ali podobnih prireditvam v spomin na padle borce oziroma na narodnoosvobodilno borbo?!

M. P.

Kje je bilo tako?

PRVA slika: Končan je slavnostni del proslave ob odkritju spomenika padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Vojaki so izstrelili častno salvo, zastopniki organizacij so položili pred spomenik vence. Pisana množica se vsuje v dolino, kjer stoje plesišča, kjer točijo vino in prodajajo klobase. Pri spomeniku ostanejo le svojci padlih. Ženske v črnih oblekah, vdove, matere, starci s solzami v očeh. Molče strmijo v imena, vklesana v kamen, se spominjajo tistih, ki so jih ljubili, pa jih več ni med njimi...

Druga slika (dogaja se istočasno ali takoj po prvi sliki): Komaj dobrih sto metrov od spomenika, v vzhodni gričici, na katerem stoji spomenik padlim, divje igra godba; poskočnice, okusne in neokusne, jazz in sentimentalne šlagerje. Plesalci se vrtijo na velikem, tri are obsegajočem plesišču, ki škriplje kot ladja v viharju. Okoli velike lope, ki ima nad streho veliko tablo s številkami, se gnete množica s srečkami v rokah. Nekdo izklicuje številke, ljudje stopajo drug drugemu na noge, se potijo in prerivajo. Nekaj moških je že pijanih, čeprav še sonce ni doseglo najvišje točke. Saj ni čuda! Ljudi nad deset tisoč, stojnic pa samo pet

ali šest. Samo v dveh ali treh sramežljivo prodajajo klobase, zemlje in sir, salamo ali sadje. Povsod drugje, tudi v tistih, kjer prodajajo jestvine, pa teče vino v potokih. Med množico je z vrvjo zagrajen prazen prostor. Črnolas možak je na nizki mizici sredi tega prostora postavil svoje rekvizite. Dvajset ali trideset steklenic žganja, likerjev. Moški mečejo na vratove steklenic lesene

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Rečeno je bilo ...

● Če se vprašamo, v koliki meri in kako so bili izvršeni sklepi zadnje občinske konference Zveze borcev, lahko v celoti odgovorimo pritrdilno, izvzemši rešitve stanovanjskih zadev bivših borcev, kjer je stanje še slabše. V naši občini je še vedno nad 200 članov ZB, ki sploh nimajo ali pa imajo neprimerna, vlažna stanovanja, ki jim še poslabšujejo že tako zrahljano zdravje. Tega vprašanja se bo treba lotiti bolj resno in z večjo odgovornostjo ...

● To govorimo in to ugotavljamo že vrsto let. Čas je, da se prične vse to temeljito reševati ...

● Naročamo novemu občinskemu odboru ZB, da pregleda vse možnosti za hitrejšo reševanje tega vprašanja, tega problema ...

Taki so stenografski zapiski iz razprave na zadnji občinski konferenci ZB Ljubljana-Center, ki je bila v februarju letošnjega leta. Razumljivo, da so na konferenci obravnavali tudi druga aktualna politična vprašanja, saj se vse naše članstvo zaveda, da predstavlja ZB kot politična organizacija močan faktor v našem družbenem življenju. Toda, kot so v drugih organizacijah razna specifična notranja vprašanja, tako je konkretno za našo občino Ljubljana-Center prav gotovo zelo akutno in neodložljivo stanovanjsko vprašanje. Zato ni naključje, da je to vprašanje našlo primerno mesto v razpravi na zadnji konferenci. Bilo bi seveda nevzdržno valiti odgovornost, da se to vprašanje ni reševalo hitreje, na občinski ljudski odbor, na ljudsko oblast, kajti vsi vemo, da z večino novega stanovanjskega fonda razpolagajo podjetja. Tudi tu je iskati vzroke, zakaj se niso nekateri odgovorni tovariši iz podjetij pri dodeljevanju stanovanj zavzeli za svoje vojne tovariše, ki so s svojim prispevkom v NOB postavili temelje vsemu, kar danes imamo. Če kdo, potem imajo prav ti tovariši vso moralno pravico do dodelitve današnjim prilikam primernega stanovanja. Seveda pa s tem še daleč ni rešen ves problem! Mi imamo dolgo vrsto naših članov, ki so upokojeni, ki delajo v majhnih podjetjih, ustanovah itd., kjer ta podjetja nimajo finančnih sredstev za nakup sta-

novanj. Tudi to so naši člani, ki imajo iste pravice in do katerih imamo iste obveznosti.

O vsem tem so razmišljali odgovorni tovariši v Ljubljani, zlasti na okrajnem odboru Zveze borcev, na občinskem ljudskem odboru in odboru ZB Center in si bili edini v tem, da je vsako odlašanje neupravičljivo. Po pregledu vseh možnosti smo se odločili, da začnemo zbirati sredstva za gradnjo stanovanj borcev NOB. Pri občinskem ljudskem odboru smo naleteli na polno razumevanje, ki je na predlog občinskega odbora ZB imenoval »Komisijo za zbiranje sredstev za gradnjo stanovanj borcev NOB« z nalogo, da poišče vse zakonite možnosti, kako priti do finančnih sredstev za nakup stanovanj, ki so že v gradnji pri

Zavodu za stanovanjsko izgradnjo v Ljubljani, oskrbeti lokacije in načrte s približno kalkulacijo, urediti vse potrebno, da dobijo prosilci kredite pri občinskem stanovanjskem kreditnem skladu, da pripravi vsa ostala tehnična dela za gradnjo stanovanj v okviru zadrug nižjega in višjega tipa in da se tako z gradnjo nemudoma začne. Komisijo sestavljajo tovariši, ki imajo že dokaj izkušenj s področja gradenj in gospodarstva. V tem relativno kratkem času so bili izdelani osnovni načrti bodočega dela, in sicer: zaprositi vsa podjetja na področju občine Ljubljana-Center, naj prispevajo finančna sredstva v sklad za zidanje stanovanj za borce NOB. V ta namen je komisija poslala vsem podjetjem vloge z obrazložitvijo, kakšne so potrebe, in s pojasnilom, da bi ta sredstva uporabili izključno za gradnjo stanovanj in kot prispevek zadrugnikom za ureditev komunalnih naprav, ki znaša do višine 15 % vrednosti gradnje. Predvidene so tudi tri variante:

1. da nastopi kot investitor omenjena komisija, ki zbrana sredstva uporabi za polog, na osnovi katerega dobi pri občinskem stanovanjskem kreditnem skladu razliko, ki je potrebna za dograditev bloka. Ko je blok dograjen, ustanovi iz

Proslave ob pomembni obletnici

Letos je preteklo 40 let, odkar so združene zavezniške čete preblele Solunsko fronto. V pičlem mesecu in pol so osvobodile vso Srbijo in se spojile s četami v Sloveniji in Hrvaški, ki so se uprle Avstrogrski. Pri tem proboju je pokazala največje junaštvo srbska vojska, okrepljena s prostovoljci, pripadniki vseh jugoslovanskih narodov. Ze Lenin je ocenil boj Srbov in ostalih jugoslovanskih narodov v I. svetovni vojni, ki je bila v bistvu imperialistična, kot narodnoosvobodilno vojsko. — Obletnico proboja 15. in 16. septembra 1918 so svečano proslavili v vsej naši domovini. Delegacije ZB so položile vence na spomenike padlih borcev po srbskih mestih in na znanih bojiščih. Zalne svečanosti na Kajmakčalanu se je udeležila poleg delegacije CO ZB NOV tudi delegacija francoske organizacije bivših borcev s Solunske fronte »Poilus d'Orient«. Delegacija CO ZB NOV je obiskala tudi grobišča srbskih vojakov in prostovoljcev v Zejtinliku blizu Soluna in položila k spomeniku venec. Enako je delegacija odložila venec v morje pri otoku Vidu na severnem delu Krfa, kjer je pomrlo po prehodu čez albanske gore na tisoče srbskih vojakov in so jih morali pokopati v morju. V delegaciji sta se srečali dve pokolenji borcev za svobodo: tisti iz NOB in tisti iz I. svetovne vojne.

Smrt

*Nekdo je danes med nami umrl...
Tiho, tiho oči je zaprl
in šel je od nas.
Nismo jokali za njim.
Le pest je skrčil vsak:
Nas ne podreš, sovrag!*

bodočih uživalcev hišni svet, ki z blokom upravlja po načelih, ki veljajo za vse druge zgradbe splošnega ljudskega premoženja. Anuitete bi odplačevali iz sredstev najemnine na 50 let s tem, da bi bili oproščeni obveznega prispevka za stanovanjski sklad;

2. da se organizira združna blokovna gradnja višjega tipa. Za to vrsto gradnje dobi združnik posojilo iz stanovanjskega kreditnega sklada po

500.000 din na eno ležišče (tako imenovano dvosobno standardno stanovanje bi stalo s komunalnim prispevkom 2.500.000 din). Komunalni prispevek do višine 15 % vrednosti gradnje bi prosilcu dodelila komisija iz zbranih sredstev. Anuitete, ki bi se prav tako vračale na 50 let, bi znašale nekoliko več kot dosedanja najemnina, toda v nobenem primeru več kot bi to znašala ekonomska najemnina. Za obe varianti pridejo v po-

štev lokacije kjerkoli na področju mesta Ljubljane.

3. Zadnja varianta pa je združna gradnja vrstnih hiš, to je zadruga nižjega tipa, za katere se pripravljajo lokacije v Šiški, Mostah, na Viču in za Bežigradom. Združniki naj bi po možnosti prispevali nekaj lastnih sredstev (les, gradbeni material, delovno silo), razliko do stroškov zgraditve standardnega stanovanja v višini 1.400.000 dinarjev pa dobe pri Stanovanjskem kreditnem skladu, medtem ko bo do 15 % komunalnega prispevka tem združnikom prispevala komisija iz zbranih sredstev. Mesečno odplačevanje zavisi od lastnih sredstev, v najslabšem primeru pa bi odplačevanje nekoliko preseгло današnjo najemnino, kar je razumljivo, kajti po drugi in tretji varianti postane uživalec lastnik stanovanja.

Komisija smatra, da pridejo v poštev vsi tisti bivši borci, ki

Vojkovci ob petnajstletnici

Več tednov trajajoče svečanosti na Primorskem, posvečene 15. obletnici borb na Sutjeski in Goriške fronte, ter 11. obletnici priključitve Primorske k FLR Jugoslaviji, so se zaključili z dvodnevni slovesnostmi v Cerknem. Tu je bil namreč zbor preživelih Vojkovcev ob 15-letnici ustanovitve brigade ter proslava v bolnišnici »Franja«, prav tako ob 15-letnici njene ustanovitve. Zaključnih svečanosti se je mimo 177 preživelih borcev Vojkove brigade udeležilo tudi precej nekdanjih ranjencev, ki so se zdravili v bolnišnici »Franja«, med številnimi ljudmi s Primorske pa je bilo tudi precej gostov. Tako ustanovitelj bolnišnice dr. Viktor Volčjak ter upravnica bolnišnice dr. Franja Bojce-Bidovec. — Ob tej priložnosti so v veži Elektrogospodarske šole v Cerknem odkrili spominsko ploščo Ludviku Ličarju, katerega so Nemci tik pred osvoboditvijo ubili. Na mestu, kjer je bil zbor Vojkove brigade 27. septembra 1943. leta, je bila svečanost, na kateri je govoril bivši komandant Vojkove brigade Stanko Petelin-Vojko. Po krajšem govoru — govoril je o borbeni poti Vojkove brigade — je odkril na zidu Elektrogospodarske šole spominsko ploščo. V krajšem kulturnem programu je mimo Invalidskega pevskega zbora sodeloval tudi vodja kulturne skupine IX. korpusa Danilo Turk-Joce. Prav lepa svečanost je bila tudi v bolnišnici »Franja«, kjer so odkrili spominsko ploščo, na kateri je napisano: »Tukaj je dr. Viktor Volčjak 23. novembra 1943. leta ustanovil slovensko vojaško partizansko bolnišnico Franjo«.

Nova grobnica v Gornjem Igu

Gornji Ig je majhna vasica v osrčju Krimskih gozdov, ki jo pozna skoraj sleherni partizan. Le-tod se je napisala marsikatera stran zgodovine narodno-osvobodilne vojne. Mnogo tisoč partizanov je šlo skozi to majhno vas. Sto in sto partizanov se je v krutih zimah pogrelo v toplih kmečkih hišah, odžejala in nasitilo. Ta vas pa je preživela marsikatero borbo in preživela vse krutosti okupatorja in belogardistov. Srdite borbe so se odigravale na tem območju Mokra in Krima, zlasti za časa velike italijanske ofenzive leta 1942 in za časa velike nemške ofenzive jeseni 1943. Razumljivo je, da je na tem področju obležal prenekateri partizan. Do nedavnega je bilo mnogo partizanskih grobov po teh gozdovih. Zapuščeni so samevali pod mogočnimi bukvami, v kolikor jih svojci niso prekopali in prenesli ostanke žrtev na domača pokopališča. Toda ostalo je še vedno dosti grobov. Plemenita akcija občinskega in krajevnih odborov Zveze borcev Rudnika, Iga, Iške vasi in Gornjega Iga je imela lep uspeh. V Gornjem Igu so zgradili skupno grobnico 130 partizanom, povečini neznanim borcem 18. in 14. divizije. Grobnica je zgrajena iz kamenja požgane kmečke hiše, tako da predstavlja grobnica sama tudi spomenik borbe same. Zamisel arhitekta, da poveže s pieteto grobišče in borbo samo s simbolom v vojni požgane hiše, je originalna in se je v polni meri posrečila v lepem objektu. Dne 5. oktobra 1958 so grobnico dokončno odkrili. V Gornjem Igu se je zbralo okrog 400 bivših borcev 18. in 14. divizije. Grobnico je odkril bivši komisar 18. divizije Janez Hribar, v partizanski bolnišnici »Krvavice« pa je govoril bivši komandant 18. divizije Janko Rudolf. Svečanost se je zaključila s skupnim partizanskim kosilom brigad obeh divizij v Iškem Vintgarju.

T. S.

živijo ali pa delajo na področju občine Center, izključno samo tisti, ki nimajo stanovanj, ali pa so dosedanja stanovanja neprimerna. Za vse, ki so zaposleni v večjih podjetjih, kjer razpolagajo s sredstvi za nakup stanovanj, pa bodo imeli vlogo pri naši komisiji, bo urejeno tako, da bo Komisija poizkušala urediti s podjetjem, naj prosilcu dajo stanovanje. V kolikor to ne bo mogoče, se bodo njihove vloge obravnavale pri nas. Po dosedanjih podatkih imata občinski odbor Zveze borcev in Stanovanjska uprava 230 prosilcev. Vprašljivo je, če so tu registrirane vse vloge, kot je vprašljivo, če vse sedanje vloge pridejo v poštev. Imamo namreč že primere, ko se hočejo nekateri poslužiti te ugodnosti, čeprav že imajo primerna stanovanja. Zato se

je Komisija odločila, da skliče na skupne sestanke vse prosilce, jih vpraša, kakšna imajo danes stanovanja in za katero od navedenih variant bi se odločili. Na osnovi te ankete bo komisija izdelala v okviru razpoložljivih finančnih sredstev gradbenih kapacitet in prispevka prosilca v NOB prioriteto listo. Težko je reči, koliko primerov bo rešenih prihodnje leto. To zavisi od prispevka podjetij, gradbenih kapacitet, lastne udeležbe in prizadevnosti posameznikov. Nekatera podjetja so s polnim razumevanjem sprejela naš poziv. Tako je, n. pr. tovarna koles »Rog« že nakazala 3.000.000 din, Slovenija-sadje, Kemofarmacija in Veletekstil po 1.000.000 dinarjev itd. Tu so začetki in prepričani smo, da bi ob podpori vsega našega članstva in

ob pravilnem razumevanju podjetij in ustanov lahko v naš sklad dobili v letošnjem in prihodnjem letu najmanj sto milijonov dinarjev. S temi sredstvi in krediti, ki bi jih dobili pri občinskem stanovanjskem kreditnem skladu, bi lahko v celoti rešili stanovanjski problem članov ZB v občini Ljubljana-Center.

Take so zamisli, tak je program dela Komisije za gradnjo stanovanj borcev NOB. Ob prizadevanju nas vseh bo lahko realiziran in presežen in na prihodnji občinski konferenci bi lahko z zadovoljstvom začeli razpravo o teh vprašanjih z besedami: »Storjeno je bilo... Prav lepa hvala vsem, ki so kakorkoli sodelovali in pomagali v tem plemenitem delu...«

Stane Vesel

VSEM TISTIM, ki bodo še kdaj postavljali spomenike v odročnih krajih, priporočam, naj se prej založijo s škripci in podobnimi pripravami, kajti takrat, ko bodo že kje daleč od vasi, bo morda že prepozno ali pa bo treba šele iskati orodje. Nam, ki smo postavljali spomenik na mestu, kjer je bila ustanovljena Šlandrova brigada, se je zgodilo, da smo morali vse priprave improvizirati s sredstvi, ki smo jih našli na kraju samem ali pa smo jih imeli s seboj. Naša »akcija« se je sicer srečno končala, lahko bi jo pa plačali s kako zlomljeno roko ali nogo, oziroma z razbitim spomenikom. Kljub vsemu pa smo srečno postavili spomenik. Zdi se mi, da partizanska iznajdljivost še vedno živi, ko se spomnim, kako smo delali.

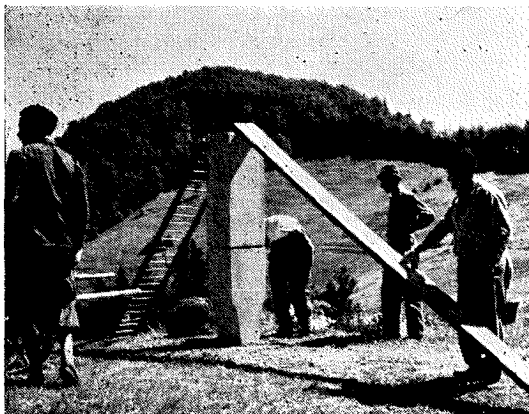
Kako smo postavljali

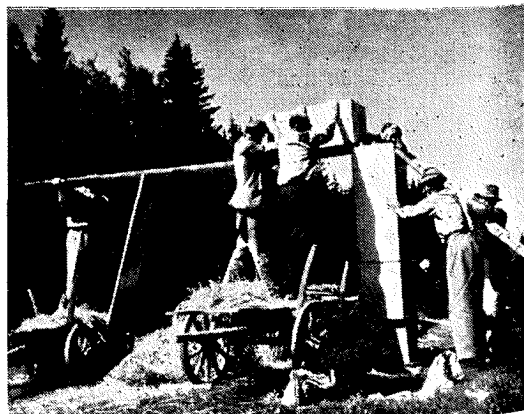
Tovariša Franc Avbelj-Lojko in Lojze Gostiša sta izbrala za spomenik zelo lep kraj, ki obvlada vso okolico. Brigada je bila sicer ustanovljena nekaj sto metrov proč. Toda tisti prostor je zdaj že močno zaraščen in težko dostopen, zato je bolje, da spomenik stoji na tako vidnem in izpostavljenem prostoru. Poleg tega vodijo mimo tod vsa pota in se tu tudi sekajo. Od tu je čudovit razgled na vse strani, zlasti pa na Menino planino in druge hribe, kjer se je Šlandrova brigada tolikokrat bojevala s sovražniki.

Sam spomenik je sestavljen iz treh kamnov, ki tehtajo skupaj več kot tisoč kilogramov. Vse tri kose so pripeljali na mesto, kjer naj bi spomenik stal, okoliški kmetje s svojimi majhnimi hribovskimi vozički. Prevoz je spremljal kamnosek podjetja »Naravni kamen« iz Ljubljane, ki je spomenik tudi izdelalo. Ko sem v poznih popoldanskih urah prispel na mesto, je spodnji del že stal zasidran. Kako so kmetje in kamnosek to opravili, ne vem. V pičli uri smo nato postavili še srednji, najtežji del, ki tehta več kot pet sto kilogramov. Na njegovo mesto smo ga spravili s pomočjo vzvodov, navadnih kolov in s pomočjo voz. Gonilna sila pa so bile naše mišice. V naslednjih treh urah smo postavili še zgornji del, težak kakih tri sto kilogramov. Postavili smo ga podobno kot srednjega, le da je bilo delo težje zaradi višine. Po deski smo kamen zrinili do vrha. Kako smo delali, se najbolje vidi na sliki. Drugače to opravijo s škripci, trinožnikom in jeklenim vzvodom, poleg tega pa imajo vsaj še sekiro in vrv. Mi smo bili brez vsega tega orodja, pa je vendarle šlo vse po sreči. Kmalu je stal na svojem mestu tudi tretji kamen. Z njim je bil spomenik postavljen.

Ing. arch. Braco Mušič

Kako postaviti zgornji kamen? To vprašanje je zahtevalo največ razmišljanja

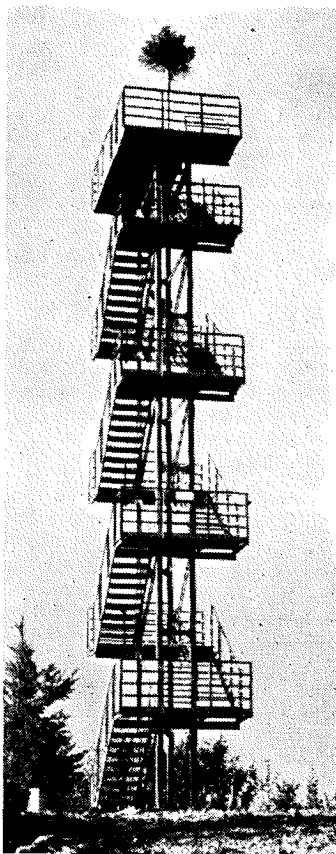
Eden izmed najtežjih trenutkov: vse je odvisno od lestve in dveh grčavih plohov

Na Rašici je spet »zagorelo«

Pred leti sem iz letala opazoval Rašico in razmišljal, kako je bilo mogoče, da so se partizani lahko zadrževali na tistem majhnem otočku gozda sredi ravnine, prepletene s cestami in na gosto posejane z naselji. Vsakokrat sem zaključil, da je bilo to mogoče samo zaradi vsestranske pomoči in podpore vsega ljudstva. V Tacnu, Gameljnah, Črnučah in drugih vaseh ob Savi je Komunistična partija že v letih pred vojno neumorno in vztrajno pridobivala ljudi in jim odpirala oči. Že leta 1939 je bilo v Tacnu vsedržavno partijsko posvetovanje, dve leti kasneje pa je v Tacnu počil eden prvih partizanskih strelav.

*

Takoj po končani vojni je postala Rašica priljubljena izletniška točka Ljubljancem, po suženjskih letih željnih sonca in zelenja. Ne samo to! Ljubljanci so se spominjali in se še sedaj spominjajo požara 20. septembra 1941. leta, prvega požiga vse slovenske vasi. Po vojni je zrasla nova Rašica, lepša in bolj urejena kot stara. Letos so speljali na vrh hriba Rašica novo cesto. Na mestu, kjer je imel Kamniški bataljon svojo opazovalnico, pa so postavili visok razgledni stolp. Vrh Rašice pa so po sklepu občinskega ljudskega odbora v Šentvidu preimenovali v Vrh narodnega heroja Staneta Kosca, ki je bil komandir I. rašiške čete. Nekako 200 metrov od vrha je bil 15. avgusta zbor Kamniškega bataljona. Rašica bo lahko postala ena najbolj priljubljenih izletniških točk vse širše ljubljanske okolice. Razgledni stolp je postavila mariborska »Metalna«. Izletniki bodo ob lepem vremenu lahko uživali ob pogledu na Kamniške planine, na Zasavje, Dolomite, Ljubljansko polje in na samo Ljubljano. Vitek in estetsko lepo učinkujoč stolp se dviga nad drevesi in bo učinkoval, kadar ga bodo v nočnih urah osvetlili, podobno kot Ljubljanski grad.

Razgledni stolp na Rašici

Zgodaj zjutraj 21. septembra 1958 so z vseh strani vrele na Rašico množice obiskovalcev. Še nikoli ni bilo na Rašici toliko ljudi! Iz Ljubljane je prihajala nepretrgana kolona. Na prostorni gozdni jasi nad vasjo se množice zgrinjajo in

»Tistega dne, ko je gorela Rašica, sem se igrala pred hišo, kjer smo stanovali. Spraševala sem mamo, kaj gori, kdo je zažgal in zakaj. Tako sem zvedela, da so to storili nemški vojaki. V svoji otroški pameti sem imela prej Nemce za pravične junake, pravične in poštene, neustrašne vojake. Po požigu Rašice pa sem jih zasovražila.«

Poleti 1941 se je iz gozdov nad Rašico širil junaški odpor zaslužnjene slovenskega ljudstva. Da bi ga strle, so fašistične tolpe 20. septembra 1941 požgale vas, prvo v Sloveniji, vaščane pa izgnale.

(Napis na plošči v vasi Rašica)

*

Na tem mestu je bil 15. avgusta 1941 v začetku vstaje slovenskega ljudstva ustanovljen Kamniški bataljon, ki je zajel borce od Save do Kamniških planin.

(Napis na plošči na razglednem stolpu)

čakajo. Prostor je dobro izbran, to je mogočen naraven amfiteater. Pred tribuno stojita dve vrsti. Nekaj žensk je med njimi in nekaj oficirjev. To so preživelci iz Kamniškega bataljona, ki je tu, nedaleč od razglednega stolpa, avgusta 1941 začel svoj pohod. Kasneje je Kamniški bataljon prenehal obstajati, ker se je naš boj na široko razmahnil in dobil druge višje oblike. Toda borci Kamniškega bataljona so vsej naši vojski dali svoje pionirske partizanske izkušnje. Dve

Gostje na tribuni na Rašici

Dr. Marijan Dermastia, prvi komandant Kamniškega bataljona, pozdravlja preživele borce te enote

tretjini bataljona sta padli v štiriletni borbi. Kamniški bataljon pa je z zlatimi črkami zapisan v naši zgodovini kot ena prvih partizanskih enot, kot enota, ki je zadala v neposredni bližini Ljubljane prve udarce nemškemu fašizmu. Saj je Kamniški bataljon že leta 1941 sprejel zaradi svojih uspehov kot priznanje CK KPS rdečo zastavo in slovensko trobojnico kot priznanje Izvršnega odbora OF.

Prireditveni odbor je marljivo delal več mesecev pred proslavo. Poleg organizacijskih načrtov za samo proslavo, del za postavitev spomenika v vasi Rašica v spomin na prvo požgano slovensko vas in plošče na kraju, kjer je bil ustanovljen Kamniški bataljon, poleg postavitve razglednega stolpa, se je lotil še nečesa. Tistega, kar nas najbolj žuli, kar je tiha skrb mnogih organizacij ZB — pisanja zgodovine. Od-

bor, sestavljen iz preživelih borcev, je marljivo zbiral prispevke, jih med seboj primerjal ter jih dopolnjeval z ostalim gradivom in arhivskimi podatki.

*

Tako kot pri vseh tovrstnih prireditvah, so se tudi na Rašici sešli mnogi bivši borci in prebivalci. Našli so se vojni tovariši, ki se niso videli že vrsto let. Pri tem je razumljivo, da niso izostala vprašanja o zdravju, o sreči in nesreči v družini, o uspehih pri delu in končno tudi o dejavnosti v sedanjem času, o nalogah bivših borcev pri razvijanju oblik naše demokracije. Različno so se razvijali naši ljudje v zadnjih trinajstih letih. To se najbolje vidi na njih samih, na njihovih navadah, nošnji in govorjenju. Nekateri so se neverjetno dvignili, končali šole, se uspešno uveljavili v političnem življenju. Drugi so ostali v ozadju, pošteno delajo in se trudijo. Nekatere pa je življenje zlomilo, ker sami zaradi različnih vzrokov niso bili dovolj močni, da bi stopali s časom v korak, mi, njihovi soborci pa jim nismo dovolj pomagali z nasveti, s tovariško kritiko in neprestanim opozarjanjem.

Del množice na proslavi na Rašici; spredaj levo preživele borci Kamniškega bataljona

Pisana množica, zastave, prapori ZB... Prvi komandant slovenskih partizanov Luka s svojimi košatimi brki, visoko postavo in očali. Lik, tako znan partizanom. Godba igra Internacionalno, pesem, ki so jo prvi partizani, po večini komunisti, peli kot prisego. Marsikomu se utrne solza, čeprav so že leta pobelila njegove lase. Človek se spominja, kako je nekdaj malo ljudi vedelo za to pesem, kako so jo komunisti na skrivaj ne samo peli, ampak tudi poslušali. Zdaj pa vsa ta mno-

žica resno posluša to proletarsko himno, ki doni v teh zgodovinskih gozdovih, nas spominja hude preteklosti, da se bolj zavedamo, kaj smo si že priborili.

Ko sem večer pred proslavo iz Ljubljane opazoval osvetljeno Rašico in desetine raket, ki so švigale pod temno nebo, ter kresove na krajih, kjer se je bresjevala Rašiška četa, se mi je zdelo, kot bi Rašica znova zagorela. Samo ne več v ognju, pač pa v svobodi, zmagi in veselju...

Poglobimo se v človeka, otroka...

Z Uredbo o posebnem invalidskem dodatku za otroke padlih borcev, ki se šolajo, je večini tem olajšana pridobitev potrebne šolske izobrazbe in s tem tudi poklica. Nastaja pa vprašanje, kako je s tistimi otroki, ki se Uredba nanje zaradi svojih pomanjkljivosti ne nanaša? Kaj je z otroki žrtev fašističnega nasilja, ki so do zdaj dobivali podporo od občin, pa jih je Uredba izpustila, ker jih je sorazmerno zelo malo, kar pa ne pomeni, da skupnost ni dolžna skrbeti zanje? Se kje dogaja, da občine skoparijo s sredstvi in tako delajo razliko med otroki padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja na škodo zadnjih, kar se ne bi smelo dogajati? Ali ni Uredba oslabilala skrb Zveze borcev za otroke padlih borcev, ker zdaj skrbi zanje skupnost preko zveznega proračuna? V večini primerov v občinah novomeškega okraja zgledno skrbijo za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. V posameznih primerih pa delajo nekatere občine krivico. Zveza borcev bo morala bolj skrbeti za vse otroke, ki jim je vojna pobrala starše, tako da nihče ne bo mogel nikoli očitati, da smo videli samo predpise, ne pa človeka, otroka... — Naslednji sestavek naj seznani bralce z vprašanji skrbi za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja v nekaterih občinah novomeškega okraja.

Prošnje za posebni invalidski dodatek otrokom padlih borcev, ki se šolajo, so večinoma ugodno rešene. Uredba je odpravila razliko med »revniki« in »bogatimi« občinami in okraji. Ta razlika se je najbolj kazala v višini podpor in štípendij, ki so jih otroci prejemali. Navadno je bilo tako, da je že tako pasivna in gospodarsko nerazvita občina morala skrbeti tudi za večje število otrok. Zdaj pa daje finančna sredstva zanje zvezni proračun.

Opaziti je bilo, da se Zveza borcev ni ukvarjala s tistimi prošnjami za posebni invalidski dodatek, ki so bile iz kakršnegakoli razloga zavrnjene. Verjetno je ZB smatrala, da je z Uredbo vse najboljše urejeno in rešeno. Ni razpravljala o možnostih, da bi tisti, ki jih Uredba zapostavlja, dobili potrebna sredstva iz drugih skladov. Dandanes finančna sredstva občin in okrajev, namenjena otrokom padlih borcev,

ne smejo in ne morejo več biti vprašanje, saj je za večino otrok prevzel skrb za materialno vzdrževanje zvezni proračun. Tako se je zgodilo, da je nekaj otrok s področja okraja prej vsa leta prejemale podporo, po izidu Uredbe pa so jim to podporo ukinili. Uredba ima namreč to pomanjkljivost, da daje prednost otrokom napol kmečkih in kmečkih staršev. Premjemki živečega roditelja namreč vplivajo na višino dodatka bolj kot katastrski dohodek s posestva. Tako se tudi materi z manjšim številom otrok ne kaže zaposliti, ker otroci potem izgubijo pravico do posebnega dodatka, čeprav materina plača navadno ni visoka. V eni izmed občin se je pripetilo, da je otrok padlega borca izgubil pravico do posebnega invalidskega dodatka, ker po Uredbi ni imel do njega pravico. Takoj so mu ukinili tudi izplačevanje občinske podpore. Njegovo mater je tak

postopek zelo prizadel in ogorčil, posebno še, ker ni naletela na razumevanje s strani Zveze borcev. Prejema 12.050 dinarjev plače in 3240 dinarjev otroških doklad, torej skupaj 15.290 dinarjev. Če to vsoto razdelimo na dva dela, ker ima družina dva člana, dobimo vsoto 7645 dinarjev. Hčerka hodi v srednjo šolo in zanjo znaša cenaz 7000 dinarjev. Ker pa prejemki na člana družine znašajo več, 7645 dinarjev, hčerka ne dobiva posebnega invalidskega dodatka. V isti občini pa dobivata posebni invalidski dodatek dva otroka padlega borca, ki se šolata v srednji šoli. Njuna mati ima nekaj zemlje in dve manjši hiši ter je zanje katastrski dohodek izračunan v višini 40.500 dinarjev. Po predpisih je potrebno ta katastrski dohodek zvečati za 50 %, kar znaša 60.750 dinarjev, nato deliti s številom mesecev v letu, kar znaša 5.063 dinarjev. To vsoto razdelimo na tri dele, ker so trije člani družine. To znaša 1687 dinarjev, zaokroženo na nižje število 1000 dinarjev. Cenaz je 7000 dinarjev, zato oba otroka dobivata po 6000 dinarjev posebnega invalidskega dodatka. Ona prva mati, ki je zaposlena, mora plačati stanovanje in kupiti vsak krompirček, torej ne dobiva nič, ta druga pa lahko boljše skrbi za otroke, ker ni stalno zaposlena, delno je oskrbljena s kmečkimi pridelki in še stanovanja ji ni treba plačevati. Povrh so v isti občini vodilnemu uslužbencu z lepimi prijemki podelili še podporo za četrtega sina, medtem ko sta dva pogodbeno vezana s podjetji, in od njih dobivata štípendijo. Zakaj občina pri otroku prve vdove ni popravila očitno krivico in mu podelila primerne podpore? Menda zaradi tega, ker smatrajo, da je njen klavir več vreden kot pa zemljišče in dve hiši druge vdove.

Ali drug primer! Več otrokom so odklonili prejemanje posebnega invalidskega dodatka, ker so njihovi očeti umrli po 15. maju 1945. Po uredbi namreč smatrajo za padlega borca samo tistega, ki je umrl ali bil pogrešan do 15. maja 1945. Če je torej umrl nekomu

oče, ki je bil ranjen 14. maja 1945, dva dni kasneje, to je 16. maja, ga ne smatrajo več za otroka padlega borca. Tudi za te otroke so dolžne skrbeti občine z enakimi vsotami kot jih daje drugim otrokom proračun zveze.

Na splošno velja, da skrbniki pozno ali sploh ne javljajo sprememb, ki vplivajo na višino posebnega dodatka. Tega ne delajo predvsem iz malomarnosti, pogosto pa tudi iz nevednosti. Zakaj tu ne pomaga ZB, ki v domačem kraju pozna razmere v vsaki posamezni družini? Zakaj dopušča, da šele po daljšem času po ovinkih zve za spremembe okrajni odsek za socialno varstvo, ki iz razumljivih razlogov ne more sam poznati ljudi v vsem okraju! Zato se dogaja, da mora uživalec dodatka vračati prevelika izplačila. Res je določanje višine dodatka zelo zapleteno in zahteva mnogo uslužbencev, ki so navadno dražji kot pa znaša prihranek. S pomočjo ZB bi se vsaj zaenkrat dalo marsikaj izboljšati in pomagati. Če k jezi tistih, ki morajo potem vračati preplačila, prištejemo še izgubo ugleda javnih ustanov, potem je razumljivo, da kljub za večino povoljni Uredbi organizacije ZB še vedno niso storile vsega, kar bi lahko. Posebno bi se organizacije ZB morale pozanimati, da bi vsi upravičenci pravočasno dobili potrdila o šolanju in druge potrebne dokumente. Na deželi, posebno v odročnih krajih, je zelo težko vedeti, posebno za preproste ljudi, kaj je vse potrebno za dosego posebnega invalidskega dodatka in kje se vse to dobi. Tudi nepravočasno predlaganje prošnje potegne za seboj izgubo dodatka za mesec ali dva. Po zvezni Uredbi morajo prosilci za posebni invalidski dodatek vložiti prošnjo, če so s šolanjem šele pričeli, v mesecu pred začetkom šole. Drugače rečeno: če nekdo želi v septembru, ko se šole začno, dobiti posebni dodatek, mora vložiti prošnjo že avgusta. Kako naj to napravi, če tega ni vedel, če mu to ni pojasnila niti ZB niti odsek za socialno varstvo? Povrh marsikdo ni vedel, če bo sprejet v šolo ali v internat. Sploh za

otroke padlih borcev ne bi smelo biti vprašanj pri sprejemu v šole ali v internate, razen če so pokazali pri sprejemnih izpitih slabe uspehe. Zakaj v takih primerih, ko otrok zaradi nevednosti ali nepredvidenih okoliščin ni dobil dodatka za mesec, ne priskoči na pomoč občina? Saj uživalec posebnega invalidskega dodatka, ki je prejel preveč, čeprav iz nevednosti, mora poplačati vse tudi za nazaj, le kadar mora kaj dobiti, nevednost ne more biti opravičilo!

Pogosto nastajajo nesporazumi tudi zaradi počasnega določanja novih pokojnin. Zavod za socialno zavarovanje določi pokojnino zaradi majhnega števila uslužbencev po novih predpisih šele po nekaj mesecih. Navadno se pokojnina zviša, kar vpliva na zmanjšanje posebnega invalidskega dodatka. Ker zvišanje velja za nazaj, medtem pa je upravičenec prejemal posebni invalidski dodatek v prejšnji višini, mora zdaj vračati. Zveza borcev mora izposlovati, da bodo uživalci pokojnin, ki so hkrati tudi upravičenci na posebni invalidski dodatek, prvi prejeli odločbe o novih pokojninah, te pa naj bi potem odseki za socialno varstvo takoj vskladili s pravicami na posebni dodatek.

Posebno brezbrizen je odnos Zveze borcev do otrok padlih borcev v občini Sevnica. Pred ukinitvijo trboveljskega okraja, ki mu je pripadala občina, so poslali na okraj 16 prošenj za posebni invalidski dodatek. To je bilo marca letos. Kdo ve, kje so zdaj prošnje, otroci pa do srede septembra niso prejeli posebnega dodatka. Nihče ne dvomi, da bodo prej ali slej našli krivca za izgubljene prošnje, toda to ne bo otrokom prav nič koristilo, čeprav bodo tedaj dobili vse izplačano za nazaj. Kaj pa zdaj, ko so prepuščeni sami sebi? Ali naj se zadolžujejo?

Sploh so v različnih občinah različna merila pri presojanju potreb po pomoči posameznim otrokom, predvsem otrokom žrtev fašističnega nasilja. Ni namreč primerno, da zdaj, ko je za otroke padlih borcev Uredba v glavnem rešila vsa vprašanja, smatramo otroke žrtev

fašističnega nasilja za manj potrebne pomoči kot prej, ko so bili vsaj približno izenačeni z otroki padlih borcev. Organizacije ZB so dolžne storiti vse, da otroci žrtev fašističnega nasilja prejemajo potrebno pomoč iz občinskih skladov. Da bi imeli vsi odbori ZB in odseki za socialno varstvo vsaj približno enaka stališča, naj bi okrajni odbor ZB večkrat sklical njihove predstavnike in z njimi razpravljaj o vseh vprašanjih. Ne samo s pravnega, ampak predvsem s človeškega stališča! Sploh je opaziti, da v tistih občinah, kjer referenti za socialno varstvo sodelujejo z odbori ZB ali pa so celo njihovi člani, sami osebno poznajo večino družin in problemov. Zato je v takih občinah tudi skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja boljša in popolnejša. Tam se ne dogaja, da bi izpustili kakšnega upravičenca za posebni invalidski dodatek ali pomoči potrebno žrtev fašističnega nasilja. Naši ljudje sami neradi prosijo za pomoč in je zato potrebno, da ZB sama oceni, kdo je pomoči potreben, potem pa mu to pomoč tudi preskrbi. Naj se ne zgodi, da kdo ne bi vložil prošnje za posebni invalidski dodatek, če ima do njega pravico, ker ni vedel zanj!

Nedvomno je hvale vredna pobuda okrajnega odbora ZB Novo mesto, ki je ustanovil in oskrbel z vsem potrebnim dvoletno administrativno šolo ter uredil internat. S stalnimi osebnimi stiki med vzgojitelji in učenci na eni strani ter odborom ZB na drugi, se da rešiti marsikateri vzgojni in materialni problem. Odveč bi bilo pisati o koristi te šole, posebno za Dolenjsko, saj je to vsakomur jasno. Naj navedem, da je potrebnih več kot 600 kvalificiranih pisarniških moči samo na Dolenjskem! Gोजenke stanujejo v internatu v mnogo boljših pogojih kot doma in se vzgajajo v napredne delovne ženske, se otrsajo navad in nazorov, ki so jim jih pogosto vcepljali doma. Šola je precej pomagala k rešitvi vprašanja zaposlitve deklet, ki je na Dolenjskem (in marsikje drugje tudi) posebno težko.

M. P.

Spomenik sožitja

V nedeljo 14. septembra 1958 so v Trnovem pri Gorici slovesno odkrili spomenik padlim borcem, ki so tu pokopani. Zbralo se je nad deset tisoč ljudi. Govoril je zvezni ljudski poslanec dr. Aleš Bebler, ki je v svojem govoru omenil zlasti sodelovanje borcev italijanske narodnosti v osvobodilni vojni. Le-ti so s svojim bojem in s skupno prelito krvjo položili temelje prijateljstvu med Slovenci in Italijani. Za njim je govoril predsednik ANPI za provinco Videm, Trst in Gorico dr. Angelico Giobatta.

Jesen je okrasila Trnovski gozd s tisočeriimi barvami. Ko popotnik stopi iz temačne in vlažne hoste na plan, ga v očeh zaščemi močno sonce, na mah ga ogreje. Med krošnjami sadnega drevja se rdečijo strehe: Trnovo pri Gorici... Za vasjo se dviga kamnita vzpetina. Oko starega partizana takoj spozna, da je tisti, ki je imel tisti vršiček, obvladal vso okolico. Belina kraškega kamna v sončni luči naravnost reže v oči. Na modri podlagi septembrskega neba se očrtuje bela igla, ki navpično stremi kvišku. Spomenik 227 padlim borcem vseh jugoslovanskih narodov, Italijanom, Azijcem iz Kazahstana, Gruzije, ki so tu padli. Na tem koščku slovenske zemlje je tri leta v nešteti spopadih tekla kri. Skoraj vsaka ped je orosena z njo, tudi na mestu, kjer stoji spomenik, so se mnogi poslovlili od življenja. Na jugu se modrina neba staplja z nekoliko drugačnim barvnim odtenkom morskega odseva onkraj Doberdoba. Na severu se dviga mogočna stena Triglava, Krna in bohinjskih gora. V dolini teče Soča, nad njo se dviga Sabotin. Nova in stara Gorica, daleč doli se v prosojni meglici izgublja Furlanija, nad njo Benečija... Kraj, primeren za zadnje počivališče junakov...

Na tisoče ljudi se je zbralo z obeh strani meje. Mnogi imajo v grobnici pod spomenikom svojce. Moža, brata, sina, bratranca, ženina... Med resno in svečano razpoloženostjo množice se rdečijo ovratne rute garibaldincev. Njihova delegacija je prinesla venec. Med slovenskimi, jugoslovanskimi in rdečimi zastavami plapolata tudi zeleno-bela-rdeča garibaldinska zastava. Saj so tudi oni lili kri po teh gorah in gozdovih in v grobnici so tudi štirje njihovi tovariši.

Kako čudno se včash obrne kolo zgodovine! S krvjo in solzami je italijanski fašizem poškropil ta košček slovenske zemlje. Napravil jo je za prizorišče najhujšega narodnostnega in socialnega zatiranja v Evropi. Slovenska beseda, izgovorjena na javnem mestu, je tedaj pomenila zločin, slovenski napisi na nagrobnih spomenikih so morali izginiti. Že od naselitve, ko so Slovenci pri prodiranju na zahod zadeli na odpor latiniziranih domačinov in rimskih kolonistov, pa do fašizma, je zgodovina slovensko-italijanskih odnosov zgodovina vojnih spopadov. Posebno zadnje stoletje, ko je prebujeni italijanski nacionalizem zahteval združitve in osvoboditev, potem pa ko je to dosegel, tujo zemljo. Avstroogrskega imperializem je po letu 1848 slovenske fante izkoriščal za dušitelje pravične in napredne težnje po svobodi, ki se je porajala med italijanskimi množicami zlasti v severni Italiji. V prvi svetovni vojni, ko so zahteve italijanskega meščanstva po tujem ozemlju postale že tako močne, da so

šle na škodo ne samo avstrijskega imperializma, pač pa že tudi na škodo nas, Slovencev, je Avstro-ogrska to izkoriščala za svoje cilje. Slovenski in hrvaški vojaki so držali Soško fronto. Vedeli so, da bi prišli iz dežja pod kap, če bi izpod Avstro-ogrske prišli pod Italijo. Pozneje so to mnogi poskusili, ko je fašizem neusmiljeno uničeval vse slovensko in hrvaško v pripojenem delu Istre in Slovenskega Primorja. S svojimi zločini je fašizem grozil za vedno spreti dva sosedna naroda. Toda po zaslugi boja jugoslovanskih narodov so se tudi mnogim Italijanom odprle oči. Spoznali so, da je fašizem tudi sovražnik vseh poštenih Italijanov, da tisti, ki druge hoče zatirati, tudi sam ni svoboden. Nastalo je novo gibanje in prvič v zgodovini sta se oba sosedna naroda združila v boju proti skupnemu sovražniku. Do tedaj zatirani Slovenci pa so pokazali višek človeškega čuta in strpnosti, ko so sprejeli ponujeno roko. Kdo je bila tista organizacija, kdo so bili tisti ljudje, ki so Slovincem pokazali, da jih italijansko ljudstvo ni nikoli zatiralo, da so jih zatirali samo fašisti? Ta organizacija je bila Komunistična partija, ti ljudje so bili komunisti in aktivisti Osvobodilne fronte. S tem je Partija pokazala svoj proletarski internacionalizem. Slovenci se lahko ponašamo, da kljub hu-

S slovesnosti na Trnovem

dim izkušnjam v preteklosti nismo zagrešili ničesar nad poštenimi Italijani. Slovenski in italijanski borci so se ramo ob rami bojevali proti nemškemu nacizmu, slovenska mati je rezala kruh tako domačinu kot borcu iz Udin, Trsta, Tržiča. Skupaj so doživljali radost zmag in žalost porazov. Zrasla je generacija ljudi, ki jim je tuj vsakršen šovinizem!

Spomenik na Trnovem veže čustva ljudi z obeh strani meje, obeh narodov. Vrste mož in žena, otrok in starcev, resnobno poslušajo govornikove besede. Ko se vzpne na tribuno predstavnik garibaldincev, mu ploskajo tako kot vsem. Preprosto oblečen, toda krepak starec nosi velik venec... Leta so mu upognila hrbet in pobelila lase in brke. V očeh se mu zablestijo solze. Nič zla-

ganega ni v njih, iz njegovih oči seva spoštovanje do tistih, ki so tu pokopani. Čeprav mu tudi po vojni ni bilo življenje poslano s cvetjem, je ponosen. Toda s slovensko besedo se mu ni treba skrivati in kmalu bo še bolje... Drobna ženica nosi velik šopek rož in si briše solze z robcem. Kdo ve, koga ima pod ploščo? Morda sina, vnuka ali hčerko. Mešanica ponosa, da je nekdo njenih daroval življenje za pošteno, napredno stvar vsega ljudstva, da njegov spomin časti takšna množica in žalosti za svojcem, ki je mlad legel v grob, ji gleda iz oči. Dokler imamo tako kremenite očete in matere, bomo imeli tudi kremenito mladino, ki bo vedno znala braniti tisto, za kar so padli tisoči junakov na Primorskem, po vsej Jugoslaviji

M. P.

Še vedno odgovorne naloge!

Po novem pokojninskem zakonu priznavajo udeležbo v NOB v službena leta posebne komisije okrajnih Zavodov za socialno zavarovanje. Zveza borcev pa še nadalje izdaja priporočila in potrjuje verodostojnost prič.

Pa še nekaj je dolžna opravljati ZB! Kot posledico naše gospodarske nerazvitosti imamo tudi pri nas v Sloveniji še polpismene ljudi, ki pa med vojno niso oklevali, ko se je bilo treba odločiti. Tako prihajajo pred komisijo za priznavanje službenih let prošnje s pomanjkljivo dokumentacijo. Prosilci, največkrat starejši ljudje brez šol, ne znajo in ne morejo zbrati vseh potrebnih potrdil. Tudi priče ne znajo opisati, kaj je prosilec delal za časa NOB. Največkrat so prošnje in izjave prič zelo podobne druga drugi, nekonkretne in polne ustaljenih fraz: »Podpiral sem NOV finančno, moralno in materialno...« ali pa: »Zbiral je hrano, orožje, sanitetni material, raznašal tisk itd.« Koliko nepotrebnega pisarjenja in tudi jeze prizadetih bi bilo prihranjene, če bi občinski odbori nepopolne prošnje zavračali, prosilcem pa pomagali pri zbiranju potrdil in

pisanju izjav. Tako pa se včasih zgodi, da dobi leta priznana prej tisti, ki je svoje medvojno delovanje bolje in lepše opisal, pa manj napravil, kot pa tisti, ki ne zna lepo pisati, pa je storil dosti več kot prvi.

Tudi stališča so pogosto v občinah istega okraja različna, čeprav so bili pogoji med NOB približno enaki. V novomeškem okraju so v glavnem tri področja: ozemlje, ki je bilo leta 1942 in od 1943 dalje osvobojeno, nadalje področje, ki je bilo napol osvobojeno in kjer se je močno razmahnil belogardizem ter izseljenski pas, kjer so Nemci že leta 1941 izselili prebivalstvo. Zato je razumljivo, da ne morejo veljati ista gladišča za ves okraj, kar lahko trdimo za vse občine v Beli krajini, ki so živele med NOB v podobnih pogojih.

Sploh je menda zdaj v novomeškem okraju največje vprašanje pravično oceniti in priznati delo posameznikov na osvobojenem ozemlju. Znano je, da je bila septembra 1943 splošna mobilizacija v vsem okraju razen v izseljenskem pasu. V Beli krajini je ta mobilizacija obveljala do konca vojne in so vojne obveznike klicali pod orožje tako, kot v

vsaki drugi državi. S tistimi, ki so bili do konca vojne v različnih enotah, je lahko. Vprašanje pa nastane pri tistih, ki so ostali doma. Vojni obvezniki so bili, o tem ni dvoma, da pa so jih zaledne oblasti pustile doma, so tudi imele svoje razloge. Dejstvo pa je, da zdaj težko najdejo ustrezna potrdila, s katerimi bi dokazali, da so doma ostali zaradi potreb NOB, oziroma je zdaj težko presojati, če so bile to res potrebe ali pa le način izmikanja iz službe v operativni enoti. Se teže pa je s tistimi, ki niso bili vojni obvezniki, pa so delali usluge NOV ali organom oblasti in političnim organizacijam. Saj na osvobojenem ozemlju skoraj ni bilo človeka, ki bi te zasluge odrekal ali sploh mogel odreči!

V praksi se redko zgodi, da se je nekdo nekega točno določenega datuma odločil za neko važno dejanje življenjskega pomena. To velja predvsem za datum 9. septembra 1943, ko je pretežna večina Dolenjcev vstopila v NOV. Zdaj pa imajo borci, ki so vstopili v NOV ali pričeli aktivno delati za NOV pred tem datumom, večje ugodnosti kot tisti, ki so stopili v NOV ali pričeli aktivno delati ta dan ali nekaj dni kasneje. Zato se pojavlja in se bo pojavljalo vedno več zahtevkov, da bi datum vstopa ali pričetek aktivnega sodelovanja premaknili vsaj za nekaj dni nazaj. Zveza borcev naj te težnje pravilno oceni, kar je resnično zelo zamotana in odgovorna naloga. V bistvu bo potrebno vsak posamezen primer vsestransko proučiti in ga individualno tudi oceniti, potem pa podatki priporočilo za odklonitev ali potrditev.

Otroci mlajših vojnih vdov doraščajo in se vključujejo v poklice. S tem materje izgubljajo pravico do pokojnin in tudi do posebnega dodatka, ki so ga dejansko koristile skupaj z otrokom. Nastaja vprašanje, kaj s temi ženskami, ki so premlede za pokojnino, prestare pa, da bi si poiskale ustrezno zaposlitev. Vsekakor čakajo ZB še vedno zelo odgovorne naloge, ki jim bo treba posvetiti dosti časa, potrpljenja in skrbi za soborce.

M. P.

»Borec« poizveduje

Spet objavljamo nekaj fotografij, ki niso dokumentirane. Morda nam bo kdo izmed naših bralcev poslal kakšne podatke?

● **DOLSKO** — V vasi Vinje so na novem gasilskem domu odkrili spominsko pločo šestnajstim padlim v NOV in v inter-naciji umrlim vaščanom. Slovesnosti so se udeležili mnogi bivši borci s tega gasilstva ter precej domačinov.

● **BEGUNJE PRI CERKNICI** — Krajevni odbor ZB je odkril na Kozlje-ku spomenik dvanajstim padlim borcem Ljubljanske brigade, ki so padli v tem kraju 8. in 19. oktobra 1943. leta v boju z nemškimi okupatorskimi četami.

● **NEUSIDER** — Med prvo svetovno vojno so avstro-ogrske oblasti v tem mestu internirale 14.000 Jugoslovancev. Večina teh je zaradi nečloveških življenjskih pogojev pomrla. V septembru so se predstavniki občinske uprave in jugoslovanskega poslanstva na Dunaju udeležili žalne svečanosti pred spomenikom umrlim Jugoslovancem, ki ga je postavi-la občinska uprava.

● **SESTRUPERT** — Več kot 1500 ljudi iz bližnje in daljnje okolice se je zbralo ob odkritju spomenika 139 padlim borcem. Med njimi so tudi kosti 13 borcev, pripadnikov 13. proletarske brigade "Rade Končarja", ki so padli pri napadu na belogardistič-nu postojanko v Sestrupertu 1. in 2. maja 1943. Obelisk je napravil aka-demski kipar Stane Ker-žič.

● **ZAGREB** — Okrajni odbor ZB je izdal brošuro, v kateri na šestdesetih straneh opisuje dogodke med NOB, zaradi katerih stoji spomeniki ali spominske plošče na področju okrajja. Za vsak spomenik ali spominsko ploščo je navedeno, kdo jo je postavil, ime umetnika in kdaj so jo odkrili. Za nekatere spomenike ali plošče so objavljene tudi fotografije.

● **VARŠAVA** — V kraju Lomni doli v Beskidih so svečano odkrili spomenik dvaindvajsetim Čehom in Poljakom, ki so jih na tem mestu postrelili hitlerjevci med zadnjo vojno.

● **METLIKA** — Metliška godba je 28. septembra obiskala kraje, kjer je med vojno delovala godba Glavnega štaba Slovenije. Ob ustanovitvi te godbe, je godba iz Metlike le-tej oddala vse svoje instrumente. Zdaj so obiskali Črnomelj, Dragatuš, Sela pri Otovcu in Stranok vas. V Dobilčah so igrali ob slovesnem odkritju Belokranjske vodovoda.

● **LOGATEC** — ZB je v navzočnosti velike množice domačinov odkrila spo-

menik 45 domačinom, ki so padli med NOB kot borci ali kot žrtve fašističnega nasilja.

● **KOPER** — V vasi Šem-bije pri Ilirski Bistrici so odkrili pred osnovno šolo spomenik padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja.

● **DARUVARSKI BRESTOVAC** — Meseca septembra so tukaj odkrili spomenik petdesetim padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **MARIBOR** — V Šmar-jeti ob Pesnici so odkrili 14. septembra spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **NOVA GORICA** — Na Vogrskem so odkrili spomenik 68 padlim borcem NOV in žrtvam fašistič-nega nasilja, ki so padle v okolici. Istočasno so odkrili tudi spominsko ploščo na hiši, kjer je bil pred petnajstimi leti ustanovljen Pokrajinski narodnoosvobodilni svet za Primorsko.

● **OTOČEC** — Narodna heroja Tone Vidmar-Luka in Stanko Semčič-Daki ter Franci Kolar in Alojz Vršnik so predavali pripad-nikom mladinskih delov-nih brigad na avto cesti o razvoju NOB na Dolenjskem. Mladinci so preda-vanja poslušali z veli-kim zanimanjem, pred-vsem pa so jih zanimali posebnosti v razvoju NOB v Sloveniji kot na primer koalicijski značaj OF v začetku oboroženega boja proti okupatorju.

● **SPLIT** — Dan mornari-ce, 10. september, so v Splitu svečano proslavili. Med drugim so odkrili spominski svetilnik, vi-sok 54 metrov, ki se dvi-ga nad Gradsko luk-o. Svetilnik je okrašen z reliefom, ki prikazuje več-no borbo človeka z mor-jem. V njegovem podnožju so pokopali okostje neznanega borca NOV, ki je leta 1944 na Visu pod-legel ranam, dobljenim v pomorskem spopadu blizu Korčule.

● **BERLIN** — Tu je iz-šla zbirka jugoslovanskih partizanskih pesmi z naslovom "Ti, črna zemlja". Predgovor je napisala Ina Jun-Broda. V zbirki je samo nekaj naših naj-lepših pesmi, ker je iz razumljivih razlogov ne-mogoče natisniti vse. Med pesmimi sta tudi sloven-ski pesmi "Veš poet, svoj dolg?" in Petra Levca "Pesem o bratstvu".

● **BANKOK** — Tu je Sve-tovna federacija bivših borcev odprla svoj biro.

KRATKE NOVICE

Ob tej priliki je prire-dil predsednik tajlandske vlade Tanoma Kitikačer-na sprejem.

● **BEOGRAD** — Septem-bra so se v Beogradu mu-dili predstavniki Medna-rodne federacije bivših borcev odpora. Udeležili so se razgovorov s pred-stavniki ZB NOV Jugo-slavije. Predstavniki FIR so izrazili svoje obžalo-vanje, ker je v preteklo-sti zaradi klevetanja bor-cev NOV prišlo do prekri-nitve odnosov med FIR in ZB NOV. Oboji so po-trdili svojo pripravlje-nost, da se še nadalje bo-jujejo za enotnost odpor-niških gibanj, zato da bi zmagale ideje svobode, neodvisnosti in miru med narodi. Delegacija FIR je položila venec na grobo-ve osvoboditeljev Beo-grada.

● **ATENE** — Konec sep-tembra se je tu sestel Generalni svet Svetovne federacije bivših borcev, ki so se ga udeležili tudi zastopniki CO ZB NOV Jugoslavije. Svet je raz-pravljaj, kje bosta osma in deveta generalna skup-ščina federacije ter o mednarodni konferenci o zakonodaji za biveše bor-ce in vojne žrtve.

● **BEOGRAD** — V jugo-slovansko-norveški kopro-

dukciji so posneli kratko-metražni film »Svetli gro-bovi«. Film je posvečen jugoslovanskim interni-rancem v nemških kon-centracijskih taboriščih na Norveškem in Norve-žanom, ki so tajno poma-gali našim ujetnikom, zdaj pa skrbje za grobove padlih žrtev.

● **MARIBOR** — Otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja iz Ce-lja so obiskali otroke padlih borcev in žrtev v Mariboru. Mlade Celjane je spremljal narodni he-roj Drago Maslo. Skupaj so obiskali muzej NOB in več krajev v mariborski okolici.

● **NOVOROSIJSK** — Vse mesto je svečano prosia-vilo petnajsto obletnico osvoboditve. Na Trgu he-rojev domovinske vojne je gorel večni plamen, v parku pa so začeli graditi spomenik padlim borcem.

● **TEREZIN** — Tu so sve-čano pokopali ostanke 4000 sovjetskih, franco-skih, poljskih in jugoslo-vanskih zapornikov iz nemškega koncentracij-skega taborišča Flossen-burg, ki so jih nacisti po-bili pred koncem vojne. Zapornike so prepeljali v bližnjo mesta Litomjerice, nedaleč od Terezina, da bi tam gradili podzemeljsko tovarno. Po določe-nem času so jih pobijali, da bi tako ohranili tovar-no v tajnosti.

Izrečeno in zapisano

Sem stalna poslušalka radijskih oddaj »Še pomnite, tovariši?« Te oddaje so mi zelo všeč, saj v njih človek dostikrat najde marsikaj iz najtežjih in obenem najlepših dni naše preteklosti. Vendar se še najdejo ljudje, ki jim gre-do te oddaje na živce in jih nočejo poslušati. To sem doživela v zdravilišču Dolenjske Toplice dne 3. avgusta. Prvi del oddaje, ki se je nanašal na doživljanje v nacističnih taboriščih, ni nikogar vznemiril. Ko pa je napovedovalec začel pripo-vedovati, kako so se naše brigade prebivale z Dolenjske na Štajersko, je neki gost iz okrevališča takoj radio ugasnil. Zdi se mi, da ni želel, da bi kdo oddajo poslušal.

Pa še ta primer! Imam to navado, da v vsa-kem kraju, kamor pridem, obiščem grobove padlih borcev in talcev. Tudi v Dolenjskih Topli-cah sem to napravila. Tu pa sem našla grobove zanemarjene, polne plevla, brez rož in brez znamenj kakršnegakoli oskrbovanja. Zbralo se nas je nekaj žensk iz okrevališča, da smo potem grobove oplele in uredile. Srce me boli, ko vidim, kako pozabljamo na naše junake in mučenike, ki so darovali svoje najdražje za našo svobodo.

Ivanka Kovač-Urška

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

O kulturnem pljuvanju

NASTOPILO je jesensko vreme, polno vlage, megle in deževja. Tako vreme je bilo še posebno nevšečno za partizane, ki so večino svojega življenja prebijali v hosti. Nekateri so bili često nahodni, prehlajeni, kašljali so, prhali, kihali, se usekovali in pljuvali, pljuvali...

Nekega meglenega dne je bataljon taboril nekje v hosti. Na majhni jasi sta kuhar Tilh in njegov pomočnik Tič postavila kuhinjo in kuhala menažo, medtem ko so se fantje tiščali v šotorih, ki so stali ob robu jase. Tilh, ki je prej ta dan zahajkal kuhalnico, je zdaj brodil po kotlu z veliko olupljeno bukovno vejo in godrnjal nad vremenom in dimom, ki mu je silil v oči. Tič pa je medtem podtikal ogenj, ki zaradi mokrih drv ni rad gorel. Nazadnje je jezno pljunil v ogenj ter se znova pričel znašati nad slabim vremenom in nad še slabšimi čevlji, s katerimi je gazil po brozgi okrog kurišča.

»Hudič, pa takšno vreme, fej!« je spet vzkipeł in pljunil predse.

»Ti, nikar toliko ne pljuvaj okrog kotla!« ga je pokaral Tilh. »Nesnaga ti ocea svojo slino kot sam ne vem kdo! Čemu je to podobno, te vprašam, a?« In že je jezno čiknil slino skozi stisnjene zobe.

Tič ga je zavrnil, češ da tudi on pljuva »po kuhinji«.

»Ti, poslušaj, kar te učim, in ne glej, kaj počnem,« je odvrnil Tilh, ki je bil skoraj deset let starejši od svojega pomočnika. Potem je vzel žlico, ki jo je imel zataknjeno za škornjem, in poskusil obaro.

»Je dovolj slana?« je vprašal Tič, našobil ustnice in potegnil mokrto nazaj v nos.

»Dobra bo,« je ugotovil Tilh ter si z rokavom otrl kapljo, ki mu je pripolzela iz nahodnega nosu in grozila kaniti v obaro. Nato je izročil Tiču kuhalnico, rekoč: »Na, pazi na čorbo, jaz grem ta čas k brivcu.«

Na koncu taborišča je bril fante Korel. Ko je prišel na vrsto Tilh, se je usedel na visok bukov štor in brivec ga je začel militi.

»Arduš, že ves dan se mi cedi iz nosa!« je čez čas rekel brivec, in s kazalcem potegnil pod nosom. »Ponoči sem se nalezal nahoda. Spal sem na vlažnih tleh in zdaj imam hudiča!« Rekši se je okrenil v stran, se s palcem in kazalcem delikatno prijel za nos, zamižal, se napihnil in krepko izpuhnil iz nosa odvečno vlogo.

»Nekoč si se nemara malce dostojneje usekoval pred svojimi klienti, kaj?« je namrgodeno vprašal kuhar in pljunil mimo frizerja.

»Drugi časi, druge navade,« je odvrnil slednji, si z neposnemljivo eleganco obrisal

prsta ob hlače ter pljunil nekam čez kuharjevo glavo.

»Aaa — čiha!« je tisti mah kihnil čevljar Bunda, ki je tam zraven sedel pred nekaj pari čevljev in jih krpal. Malo zatem je spet nagnil glavo nekoliko nazaj, nekajkrat zavrtel z nosom po zraku, ko da bi nekaj vohal, nato pa je petkrat zaporedoma kihnil tako močno, da se je bilo bati, da ga bo razneslo. Ko si je oddahnil, je zastokal: »O, hudiča, vse drobovje mi je pretreslo to salamensko kihanje. Fej ga bodi!« In že je v loku sfrčal pljunek ter cepnil pred mitraljezca Zana, ki je šel tam mimo.

Prav tedaj je od nekd prikašljaval in pripljuval intendant Ris. Ustavil se je pred Kopitarjem in potožil: »Že tri dni me gnjavi ta prekleti kašelj. Tri golidе robidjega čaja sem že popil, pa nič ne zaleže.«

Spet je zakrehal in izpljunil obilen pljunek, ki je obvisel na vrvici bližnjega šotora.

Tisto popoldne je po dolgem času spet posijalo sonce. Čeprav krmežljivo, je bilo dobrodošlo borce, ki so ga tako pogrešali. Zdaj so se sončili na jasi kakor kuščarji na pomladanskem soncu, in bataljonski komisar jim je držal

politično uro. Ko je končal on, se je oglašil bataljonski kulturnik Vran in dejal:

»Tovariši, zdaj bom pa še jaz rekel besedo ali dve. Spregovoriti hočem in moram o nekem važnem kulturnem vprašanju, ki se tiče vas vseh. No, to vprašanje je vprašanje o kulturnem pljuvanju... Ja, kaj pa je v tem smešnega, prosim? Čemu se sploh režite, vrag vas jaši?... No torej, spregovoril bom o kulturnem pljuvanju... Ne, tovariš — kako ti je že ime? — ne o pljuvanju na kulturo, si me napak razumel, ampak o kulturnem pljuvanju, sem rekel. Če pa slabo slišiš, pomakni se bliže. Pa še nekaj: zdaj ni čas za razuševanje — razumeš? Jasno: če se ukvarjaš z ušmi, se ne moreš ukvarjati z mano... No torej, kakor vsi veste, zavzema pljuvanje sila važno mesto v kulturi vsakega naroda in vsakega posameznika. Povej mi, kako pljuneš, in povedal ti bom, kdo si! Vsi veste, da se ves kulturni svet bori proti nekulturnemu pljuvanju. In kako se borimo mi proti temu? Le ogledimo si to vprašanje od blizu.

Kakor veste, je zdaj jesenski čas, čas, ko ste mnogi prehlajeni in nahodni, čas, ko kihate, krehate in pljuvate okoli sebe, da vas je veselje gledati. Kamor se ozreš, povsod frčijo pljunki kakor meteorji po nebu, in lahko si srečen, če prideš z enega konca logorja na drugi konec, ne da bi kateri obvisel na tebi. Pri tem pa se še posebej odlikujejo nekateri, rekel bi, poklicni pljuvači. Tako, na primer, naša kuharja od zore do mraka pljuvata okoli kotla, da ju je naravnost užitek gledati. Tovariš Bunda te s svojim kihanjem vsega oprha kakor nilski konj in ti, sam ne veš kdaj, opljuva obuvale in hlačnice, tako da te je strah in groza. Naš frizer se okoli tebe, ki si se prišel k njemu očedit, tako salonsko usekuje in neprestano pljuva okoli tebe, da imaš občutek, da sediš sredi velikega pljuvalnika. Da je naš kurir Nace pravcati mojster v pljuvanju, vemo vsi, ki ga imamo čast poznati, in bili bi lahko po-

nosni, da imamo v naši sredi takšnega pljuvača, če bi bilo pljuvanje v daljavo in višavo svojevrstna športna panoga. Toda tako pljuvanje, tovariš Nace ter ostali omenjeni in neomenjeni pljuvači, tako pljuvanje je izraz nekulturnosti, zato ga moramo preganjati z vsemi razpoložljivimi sredstvi. Kot kulturnik, ki je kajpak odgovoren tudi za kulturno pljuvanje, predlagam štabu bataljona, da strogo prepove vsako nesmotrno pljuvanje po logorju. Kdor bi odslej želel pljuniti iz potrebe ali iz navade, naj bi si izposloval od štaba zadavno dovoljenje. Pljuvati pa bi smel samo v jamo, ki bi jo pljuvači iz potrebe in tisti iz navade z združenimi močmi izkopali nekaj sto metrov od logorja. Če ima kdo kak pametnejši predlog — na dan z njim!»

Molk.

»Ugotavljam, da s svojim molkom soglasno sprejemate moj predlog za neizprosni in

dosledni boj zoper nekulturno pljuvanje...«

»Naprej v boj!« je zavpil nekdo. »Naprej!« je vzkliknil Vran — in krepko pljunil...

Alojz Ravbar,
ilustriral Jože Ciuha

Pošta

Blizu Celja so partizani ujeli Nemko in jo odpeljali v svoje taborišče. Ker pa so kmalu spoznali, da ni zagrizena Nemka, so jo izpustili. No, to je Nemko prijetno presenetilo, saj je nemška propaganda vedno govorila, da »banditi« ubijejo vsakega Nemca. Zato je rekla, da bi jim rada pisala, ko se bo vrnila domov. Ker ji naslova partizani niso mogli dati, ji je partizan Savo takole svetoval:

»Pismo, ki ga boste napisali za nas, oddajte kar v nemški avtobus, ki vozi v Savinjsko dolino. Zanesljivo bomo dobili vaše pismo!«

Frizerjeva vljudnost

Bilo je to v Ljubljani, poleti 1941. leta. Namaziljeni fašist je prišel v brivnico. Mlad frizer, ki mu namaziljeni fašist ni bil nič po godu, se ga je hotel čim prej iznebiti. Nevajen italijanščine je takole vprašal fašista:

»Ondulire, rasarire...?« Nadtuti fašist mu je odgovoril pri-trdilno. In ko je frizer končal, se mu je zdelo potrebno, da bi ga tudi masiral po obrazu. Nekaj časa je premišljal, kako bi to povedal italijanski, potem pa je rekel:

»Masakirire...?« Niti ni zaprl ust, ko je fašist kot brez glave zdrvel skozi vrata. Kajti »masakirire« pomeni v italijanščini pobiti, poklati...

Nesporazum

Mitraljezec Sandi je bral Radijski vestnik. Čez čas je pogledal tovariša, ki je sedel zraven in mu rekel: »Ti, Varšava je padla!«

»Varšava, praviš? Pa je nisem poznal. V kateri brigadi pa je bila?« se je drugi začudil.

»V kakšni brigadi neki. Saj to je vendar poljsko mesto!«

ŠT. 12

BOREC

1958

BOREC

VSEBINA 12. ŠTEVILKE

Velika zmaga (Tone Kropušek)	561
Vojaki-planinci v gorah, stenah, na snegu (Miloš Rutar-Ružo)	562
Najvažnejša je bila — moralna moč (Franjo Biličan)	564
Program naših filmskih podjetij ob štiridesletnici KP Jugoslavije (F. S.)	564
Smelo in izredno premišljeno dejanje (dr. Metod Mikuž)	568
Zakaj »proletarske«?	569
Partizan »Beneške čete« pred italijanskim sodiščem (Stane Furlani)	570
Plodno delo Komunistične partije na Notranjskem od 1936. do 1941. leta (Matevž Hace)	572
Parola na obrazu (Jože Kranjc)	573
Bogo Flander-Klusov Joža: Bataljon (Tone Seliškar)	574
Vnemal je srca za svobodo (E. E.)	575
Partizanska lirika (Valentin Cundrič)	577
Kri iz tisočeri ran . . . (Dragica Rauter)	578
Generalni apel (Jožica Vebler)	580
Nenavadne zgodbe	581
Borili so se z golimi rokami (Jože Preskar-Fric)	582
Majcnova mama je bila delegatka (S. P.)	586
Ob kopici problemov — nekaj misli (M. L.)	588
Novi filmi iz narodnoosvobodilne borbe (F. S.)	590
Se ne veste?	591
Novosti na knjižnem trgu (F. S.)	591

NASA MNENJA IN NASHA STALISCA:

Skažena knjiga (N. E.)	592
Izrečeno in zapisano	593
Koga slavi ta spomenik? (Izidor Stres)	594
Povampirjena abstraktnost (N. E.)	594
Stanovanje in odlikovanje (M. P.)	596

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Tudi turisti naj se seznaniijo z NOB (M. P.)	598
Pripoved o akciji — na magnetofonskem traku (B. A.)	600
Omahnili se pred ciljem (B. A.)	601
Dvoje nasprotij (M. P.)	603
Za začetek — dovolj? (B. A.)	604
Obisk iz Afrike . . . in Avstralije	606
Kratke novice	607

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA 608

Slika na ovitku — Akademski slikar Lojze Perko: Pogled na Lož. — Ze pred vojno je imela Partija med delavci in kmeti v Ložu velik vpliv, zato se je tudi leta 1941 osvobodilno gibanje hitro razmahnilo. Partizanski polbataljon pod vodstvom Ljubomira Sencerja je napadel italijansko posadko v Ložu dne 19. oktobra 1941 in ji prizadejal precejšnje izgube. Nato so Italijani požgali več hiš. Lož in okolica sta bila osvobodjena od pomladi 1942 pa do 28. julija 1942, ko so v veliki ofenzivi v dolino vdrli Italijani. Ponovno so enote NOV osvobodile Loško dolino po kapitulaciji Italije. Oktobra 1943 so dolino za nekaj dni zasedli Nemci. Potem je bila vsa okolica svobodna vse do septembra 1944. V tem času je bilo v Loški dolini prvo letališče NOV v Sloveniji in so zavezniška letala z njega prevažala ranjence v Italijo.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Jurijani in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljate uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70 ; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Klišeji, tisk in vezava: tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

*Srečno novo leto
in mnogo uspehov v letu
1959!*

Glavni odbor Zveze borcev
NOV Slovenije

Založba »Borec«
in uredništvo revije
»Borec«

Zaščitni znak tovarne dušika
Ruše

TOVARNA DUŠIKA RUŠE

RUŠE, SLOVENIJA

Železniška postaja Ruše
Telegram: Azot Maribor
Telefon: Maribor 38-48, 36-48
Teletprinter: 03312

proizvaja:

1. Elektrometalurške proizvode:
ferrokrom suraffiné • ferrokrom carburé • silikokrom
2. Elektrokemične proizvode:
kalcijev karbid • kalcijev cianamid • in mešana gnojila:
nitrofoskal ter mleti fosfat in taljeni fosfat • elektrokorund taljeni magnezit
3. Komprimirane pline:
kisik • acetilen-dissous-plin • dušik • zrak

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 12 — Letnik X — December 1958

TONE KROPUŠEK:

Velika zmaga

ŽE NEKAJ mesecev je od tega, ko so se pognale mladinske delovne brigade v prvi juriš na kubike. V veliki delovni akciji — zgraditi sodobno avto cesto od Ljubljane do Djevdjelije, to je bila obljuba jugoslovanske mladine svoji domovini in tovarišu Titu.

Naša Dolenjska je sprejela mlade graditelje iz vseh krajev Jugoslavije. Pesem mladinskih brigad, neugnano in sproščeno veselje, vsakodnevne borbe — tokrat na trasi — z neomajno odločnostjo izbojevati veliko delovno zmago in zgraditi sodobno avto cesto, vse to je dalo partizanski Dolenjski nov pečat in nov utrip življenja.

Marsikdo si je ob pogledu na mlade graditelje poklical v spomin dogodke iz težkih in slavnih dni naše revolucije in priznati je moral, da se tudi današnja mladina zna boriti in zmagovati in da dostojno stopa po poti, ki jo je začrtala revolucija s svojimi partizanskimi enotami.

Vsak dan se je spreminjalo lice in okolica trase. Grički so dobesečno izginjali pod krampi odločnih graditeljev in pod silo buldožerjev povsod tam, kjer je bila začrtana pot nove avto ceste, največji letošnji objekt v državi. Statistik ni mogel slediti hitremu in nezadržnemu napredovanju del. V šte-

vilkah izraženi izkopani in vgrajeni kubiki so bili čez nekaj ur zastareli...

In danes je ta objekt zgrajen. Imamo sodobno avto cesto od Ljubljane do Zagreba, ki je plod, delo odločne volje in delovnega poleta mladih brigadirjev, delavcev in požrtvovalnih strokovnjakov, objekt, ki je v ponos nam vsem in ki je — lahko bi rekli — nepogrešljiv za nadaljnji razvoj gospodarstva pri nas.

Dobili smo novo avto cesto. Pravzaprav: še več! Res: še mnogo več. Za okrog 55.000 mladincev in mladink — delavcev, kmetov, vajencev, srednješolcev in študentov — iz vse Jugoslavije je pomenila ta delovna akcija veliko šolo. Šolo življenja, v kateri se je kovalo pravo mladinsko prijateljstvo in bratstvo med narodi naše domovine, šolo, kjer se je skovala trdna zavest in hotenje mladine, da enotna in z združenimi močmi pomaga pri izgradnji nove Jugoslavije, svoje domovine. Ta zavest in hotenje dajeta tudi obeležje danes doraščajoči mladini, ko hoče nadaljevati in ohranjevati tradicije mladih generacij med narodnoosvobodilno vojno in prva leta po njej.

Mnogim mladim, ki so prišli v mladinske brigade, je prineslo to življenje mnoga nova odkritja in spoznanja. Razgibano in pestro politično-vzgojno delo in družabno življenje je odkrivalo mladim graditeljem neznana področja, zanje zanimiva in koristna, hkrati

pa napravilo življenje v mladinskem kolektivu privlačno, pestro in veselo. Borbi za čimvečji delovni učinek so se pridružila tekmovanja v športu, disciplini, higieni, kulturno-prosvetnem delu. Vsak je hotel biti najboljši ali vsaj med njimi.

Nad 30.000 brigadirjev je opravilo raznovrstne izpite. Dekleta so spoznavala sodobne gospodinjske stroje in izvedela marsikaj zanimivega o gospodinjstvu. Vsi so se srečali z novostmi, preizkušali in spoznali razne sodobne kmetijske in drugačne stroje in še mnogo, kar jim bo koristilo doma in v življenju sploh. Koliko mladih je v svojem naselju ob trasi prvič videlo televizijski program, koliko se jih je usposobilo za voznike-amaterje motornih vozil, za telefoniste, radio in fotoamaterje itd. O vsem tem ne govorijo le številke, temveč mogočni vtisi, notranje zadovoljstvo in ponos vseh, ki so sodelovali v tej veliki delovni akciji.

Brigadirsko geslo: »Mi gradimo cesto, cesta gradi nas!« se je uresničevalo vsak dan in na vsakem koraku. Dnevne živahne razprave o vprašanjih naše notranje politike in o dogodkih po svetu so vzbujale med brigadirji največje zanimanje. Mladi brigadirji so dobili odgovore na številna vprašanja z najrazličnejših področij — za vse to so skrbeli predavatelji, med katerimi so bili tudi naši najvišji politični voditelji, kulturni delavci, gospodarski strokovnjaki, stari borci-

»BORČEVA« FOTOREPORTAŽA OB DNEVU JLA:

Vojaki-planinci v gorah, stenah, na snegu ...

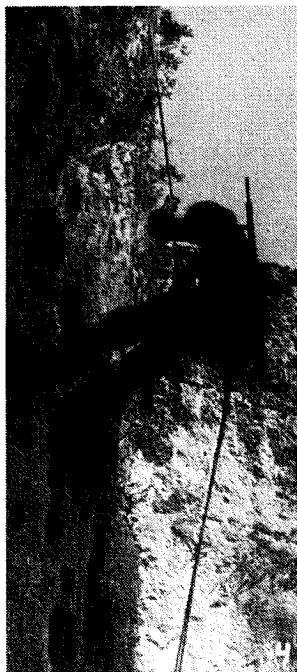
VISOKE gore, stene in prepadi, hud mraz, visok sneg, ostra burja — to so ene izmed številnih, na videz nepremagljivih ovir, s katerimi se lahko sreča v času vojne nezvežban vojak. Toda naša armada, ki stoji na braniku svobode tudi v teh visokih gorah, ne sme poznati nikakršnih ovir. Zato se v posebnih planinskih enotah JLA vojaki uče premagovati najrazličnejše ovire, uče se tistih posebnih vojaških veščin, ki so potrebne ne samo vojakom-planincem, temveč tudi ljudem, ki obiskujejo naše gore. Da, uče se: plezati in spuščati po strmih stenah, reševati in transportirati ranjence ali ponesrečence iz navpičnih sten, prepadov, pozimi pa smučanja in plezanja po zasneženih in zeledenelih gorah. Resnično: to so težke, naporene in čestokrat lahko tudi nevarne naloge! Toda postati dober vojak-planinec, ni tako preprosto! Zato se ti vo-

jaki najprej v kasarnah, na posebnih fizikalnih in alpinističnih ovirah uče te veščine, na visokih, v ta namen postavljenih »piramidah« pa se navajajo na višino. Ko so tako fizično in psihično pripravljeni, se urijo v bližini kasarne na manjših stenah, imenovanih »alpinistični poligoni«. Sele, ko so dobro pripravljeni in izurjeni, začno vaditi v pravih stenah gorskih velikanov. Zato izbirajo za te posebne planinske enote JLA predvsem tiste mladince, ki so doma iz gorskih predelov naše domovine in kateri po odsluženju vojaškega roka uspešno sodelujejo v planinskih, smučarskih, gorsko-reševalnih in drugih telesno-vzgojnih organizacijah. Tako JLA izuči za svoje planinske enote planince-vojake, le-ti pa v JLA pridobijo znanje koristno uporabljajo v svojem civilnem življenju. — Tudi aktivni ter rezervni oficirji in podoficirji JLA,

pripadniki planinskih in izvidniških enot JLA, se na posebnih zimskih in poletnih tečajih še vedno izpopolnjujejo v tehniki plezanja.

Slike na desni prikazujejo: 1. Ob vzponu na Triglav se je enota vojakov-planincev srečala pri Vodnikovih kočih s tovarišem Petrom Stambolicem in Borisom Zihlerom, 2. Oficirji-smučarji se v toplem pomladanskem soncu s pohoda vračajo v planinski dom, 3. Vojaki-planinci pri Aljaževem stolpu, po uspešno opravljenem vzponu po »Slovenski smeri«, 4. Vojak-planinec v bojni opremi se vadi na »alpinističnem poligonu«, 5. Po jekleni žici, visoko nad prepadom, varno drse nosila z »ranjencem« v dolino, kjer bo dobil zdravniško pomoč, 6. Vojaki-smučarji pred taktično nalogo, 7. Oficirji-planinci nudijo prvo pomoč »ponesrečenemu« vojak, 8. Pred vzponom po severni triglavski steni se je skupina rezervnih oficirjev-planincev, ustavila pri spomeniku padlim partizanom-gornikom v Vratih in 9. Ranjenca spuščajo po skalah (sliko glej pokončno).

maj. Miloš Rutar-Ruž

partizani, novinarji, kulturne in športne skupine, ki so vsak dan obiskovali brigadir-ska naselja.

Mladinska delovna akcija je bila za mladino tudi šola družbenega upravljanja, saj je bilo življenje in delo brigadirjev zasnovano na načelih samoupravljanja. Svoje naselje in življenje v njem so usmerjali, vodili in organizirali brigadirji sami. In kdor je letos obiskal brigadirje v njihovih »vasicah«, se je lahko prepričal, s kakšno skrbnostjo in odgovornostjo so si urejevale brigade svoja bivališča in okolico, kako so skrbeli za čim pestrejšo vsebino in oblike vzgojnega življenja, za koristno in zdravo razvedrilo, predvsem pa za to, da bi bil učinek dela čim boljši in da bi izpolnili svojo obljubo. Vse

to brigadirsko življenje je izoblikovalo v mladih graditeljih lastnosti odločnosti, samostojnosti, tovarištva in odgovornosti do nalog, ki jih imajo v družbi, v naši skupnosti ne le kot brigadirji, temveč tudi kot ljudje na svojih delovnih mestih.

Mladi brigadirji so zapustili našo Dolenjsko — avto cesta iz Ljubljane do Zagreba je bila svečano odprta. Vsak izmed mladincev je mnogo odnesel s seboj, mnogo, kar mu bo koristilo v življenju, pri delu. Izpolnili so obljubo in zgradili objekt, ki je danes v ponos njim in vsej mladini Jugoslavije.

Prihodnja leta pa se bodo zopet srečali mladi brigadirji na jugu naše domovine, v brigadah, ki se bodo še z večjimi izkušnjami borile in zmagovale.

Najvažnejša je bila — moralna moč

V OBOROŽENI vstaji 1. 1941 je imela odločilno vlogo velika moralna moč jugoslovanskih narodov in prvih partizanov. To velja tako za sam začetek vstaje, kot za uspešen razvoj narodnoosvobodilne vojske in njen zmagoviti konec. Ta moralno moč je izšla predvsem iz revolucionarnih in narodnoosvobodilnih teženj delavskega razreda in delovnih množic sploh. Natančneje rečeno: iz ustrežajočih, pravilne politične in vojaške smeri KPJ v boju proti okupatorjem in izdajalski buržoaziji. Nasproti nacionalnemu uničenju, fašističnemu nasilju in izkoriščanju s strani okupatorja in domače buržoazije je KPJ od prvega dne vojne dala jasen cilj narodnostne osvoboditve in enakopravnosti jugoslovanskih narodov, ustvaritev nove, socialistične družbene ureditve. Te težnje so dajale našim ljudem v tistih hudih časih moralno moč, da so vztrajali v boju s sovražno premočjo in prenašali velike napore. Učinkovita vojaška smer za boj proti okupatorju, ki jo je odredila KPJ s svojo strategijo in taktiko kot tudi z organizacijo nove oborožene sile, je prav tako krepila moralno moč ljudstva, ker je dokazovala možnost uspešnega boja proti sovražni premoči. Na-

zadnje je KPJ z močjo svoje organizacije, z visoko moralno zavestjo njenih članov, ki so si jo le-ti pridobili v revolucionarnem boju pred vojsko, izražali pa so jo v vdanosti svoji domovini in požrtvovalnosti v boju s sovražnikom, vlivala tudi v druge partizanske borbe bojni duh in navdušenje. Posebno je potrebno poudariti, da je tovariš Tito s svojimi vojaškimi in političnimi lastnostmi in s svojim moralnim likom imel velik vpliv na moralno moč borcev.

Nadalje je imelo veliko vlogo pri krepitvi in ustvarjanju

moralne moči pozitivno ljudsko izročilo. S pomočjo tega izročila, na podlagi bogatih zgodovinskih izkušenj v boju proti narodnostnemu in razrednemu zatiranju, je bil ustaljen niz moralnih pravil: zapiranje v lastne sile, ker resnična svoboda ne more biti podarjena; pripravljenost za boj proti kateremukoli osvaja-lcu, pa čeprav je še tako močan; vztrajnost, vzdržljivost v boju, preziranje strahopetcev in izdajalcev itd. Takšna moralna pravila so znova oživila v novih pogojih in krepila moralno moč partizanskih borcev.

Program naših filmskih podjetij

OB 40-LETNICI ustanovitve KPJ so jugoslovanska filmska podjetja najavila kar obsežen program kratkih filmov, v katerih nameravajo obdelati zgodovino in uspehe KPJ. Naj objavimo kratek pregled dosedaj najavljenih programov:

● **ZAGREB FILM** bo posnel kratek film o V. partijski konferenci.

● **VARDAR FILM** pripravlja film o razvoju KP Makedonije.

● **AVALA FILM** je programiral trilogijo. V prvem filmu bodo prikazali delo KPJ od leta 1919 pa do 1941. Drugi del bo obsegal ljudsko revolucijo, medtem ko bodo v tretjem delu prikazali vlogo KPJ v povojni izgradnji.

● **VIBA FILM** ima v programu dva filma s tematiko iz razdobja borbe slovenskega naroda proti okupatorju v drugi svetovni vojni, kot tretji pa film o razvoju KP Slovenije.

Poleg tega je rasla moralna moč partizanskih borcev tudi na dejstvu, da se bojujejo proti fašizmu z vrsto drugih narodov, v prepričanju, da je mogoče s skupnim bojem zločiti fašistični napad.

Ko so torej na tej podlagi partizani osnovali svojo moralno moč, so v oboroženi vstaji leta 1941 razvili visoke moralne lastnosti, ki so delovale kot velikanska materialna sila. Najvažnejše izmed teh moralnih lastnosti so bile: zaupanje v lastne sile in v končno zmago, pripravljenost na žrtve, trpljenje in težave, pogum, odločnost in drznost v boju, revolucionarna borbena disciplina, globoko sovraštvo do okupatorjev, izdajalcev, omahljivcev in strahopetcev.

Moralna moč je bila edino, v čemer so bili partizani močnejši od sovražnikov, zato je imela odločilno vlogo v premagovanju težkih pogojev, v katerih se je začela oborožena vstaja.

Prvič: vstaja se je začela tri mesece po popolni kapitulaciji in porazu stare Jugoslavije. Od njene vojske ni ostalo ničesar, kar bi bilo lahko jedro novih oboroženih sil. KPJ je morala brez vsake pomoči politično in organizacijsko pripraviti oboroženo vstajo in v njej, med bojem, graditi začetne oblike nove oborožene sile — partizanske odrede. To je morala delati v izjemno težkih pogojih zasedene države, sredi zasuznjene Evrope, daleč od kateregakoli

Banijska proletarska četa v Hrvatskem Zagorju, maja 1942

zavezniškega bojišča, brez svojega strateškega zaledja, v času, ko je v vsem svetu zavladala precejšnja demoralizacija in prepričanje, da se majhni narodi in države ne morejo bojevati proti fašizmu. Iz vseh teh razlogov je bila vstaja zelo težko izvedljiva. Za izvedbo te naloge ni bilo dovolj poznati zelo omejene vojno-politične pogoje in možnosti. Potrebna je bila tudi velika moralna moč tako vodstva vstaje, da si kljub

težkim pogojem zastavi tako nalogo, tako tudi ljudstva, da najde v sebi moralno silo za izvršitev te naloge.

Drugič: veliko število za vojsko sposobnih ljudi je bilo odveto v ujetništvo, internacijo ali v zapore, bilo prisilno preseljenih, del pa celo prisilno mobiliziran v kvistlinške vojaške enote, torej na sovražni strani. Okupatorske oblasti so uvedle v deželi strahovito nasilje, da bi tako preprečile vsak odpor, najbolj pa seveda oborožen. Vse to je ožilo vire vojaškega kadra za narodnoosvobodilno vojsko. Toda bilo je potrebno, da bi se vojska lahko uspešno razvijala, v njej zaposliti vse, vsaj za silo sposobne ljudske sile. Mobilizacija teh sil se ni mogla izvajati s pomočjo moči oblasti, ampak samo na osnovi politične zavesti. Toda tudi sama pravilna, napredna politična usmerjenost v tem položaju ni bila dovolj! Potrebna je bila velika moralna moč, da je nekdo v takih pogojih šel v boj proti okupatorju, potrebno je bilo imeti občutek moralne obveznosti za tak boj. Ta moralna moč se je izkazovala v načelu prostovolj-

ob štiridesetletnici KP Jugoslavije

● **SLAVIJA FILM** bo nadaljevala z obdelavo teme, ki jo je začel režiser Vicko Raspor s filmom, nagrajenim na puljskem festivalu, »Ob tovarišu je tovariš«. V novem filmu nameravajo zajeti obdobje od 1914. do 1923. leta.

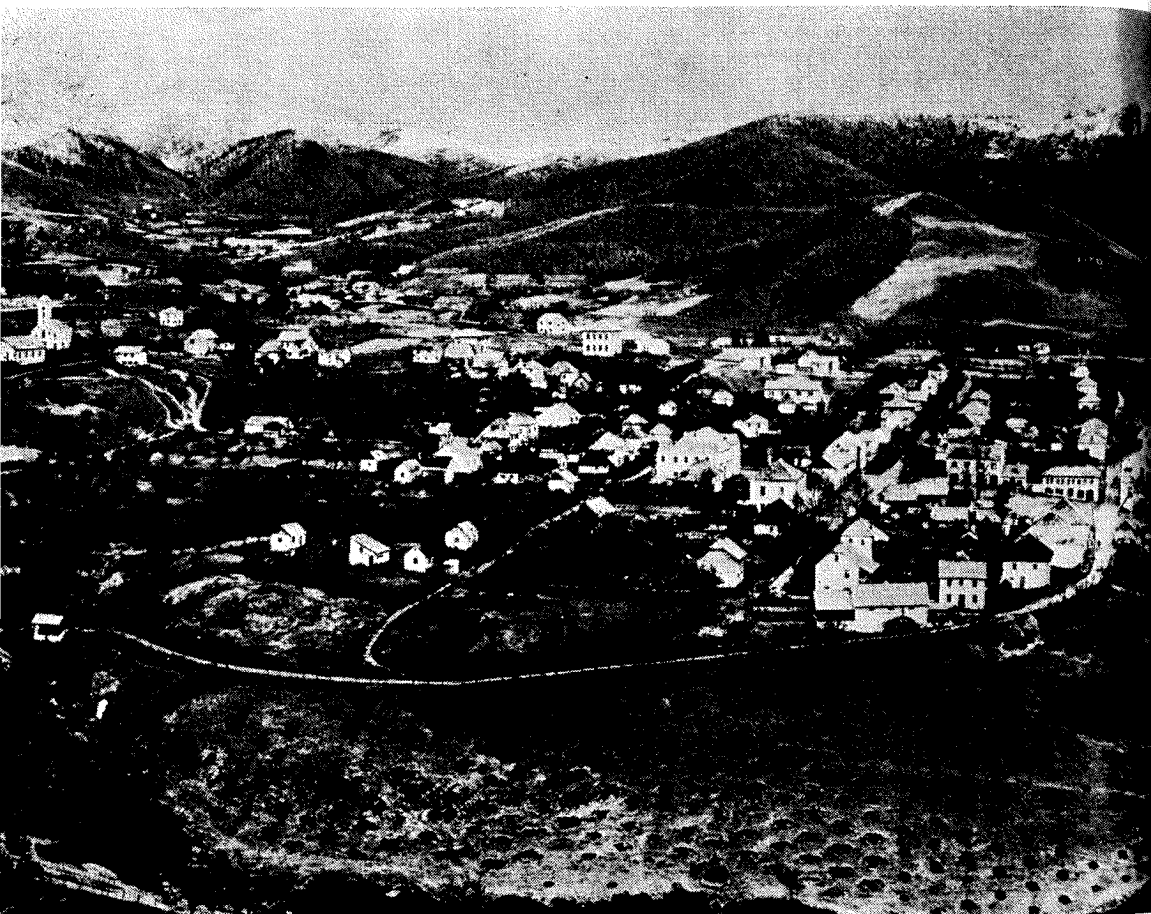
● **ZASTAVA FILM** pripravlja film o Moši Pijadu.

● **UFUS** bo v treh filmih zajel obdobja, v katerih so delovali narodni heroji Đuro Đaković, Lola Ribar in Stevan Filipović.

● **ZORA FILM** bo izdelal 12 diafilmov — kratkih ilustracij vseh najznačilnejših dogodkov iz zgodovine Partije in dva kratka filma na isto temo.

Tudi ostala podjetja pripravljajo filme v proslavo 40-letnice ustanovitve KPJ, vendar podrobni programi še niso znani. Pohvaliti je Združenje filmskih proizvajalcev Jugoslavije, ki bo skrbelo za koordinacijo dela, da ne bi bilo zaradi neinformiranosti izdelanih več filmov na isto temo.

F. S

nosti. Nekatere prve partizanske prisege vežejo samo na moralni osnovi.

KPJ je uspelo usmeriti v partizanske enote razmeroma veliko število ljudi, moških, žensk in mladine. To ji je uspelo predvsem zaradi političnega činitelja in moralne zavesti ljudstva. Tako je bilo že proti koncu leta 1941 okrog 80.000 partizanov v 64 narodnoosvobodilnih partizanskih odredih, 9 samostojnih bataljonih in 12 samostojnih četah. Te enote so se uspešno bojevale proti šestkrat močnejšemu sovražniku, seveda močnejšemu samo po številu.

Podobno je bilo potrebno rešiti vprašanje oborožitve, prehrane, obleke in ostalih materialnih potreb. Okupator je zaplenil 95 % orožja in opreme stare vojske. Samo nekaj pušk in strojnic so uspeli

skriti komunisti ob razpadu aprila 1941. Lastnih virov oborožitve ni bilo, razen tovarne orožja v Užicu, ki je v dveh mesecih izdelala in popravila okrog 21.000 pušk, 300 lahkih in 200 težkih strojnic ter 2.700.000 nabojev za puške. Zato je bil odstotek neoboroženih ali pomanjkljivo oboroženih borcev precej velik. Orožje je bilo potrebno odvzeti okupatorju, tako rekoč z golimi rokami. Potrebna je bila velika moralna moč, da je nekdo neoborožen ali slabo oborožen, šel v boj in v tako težkih pogojih celo zaplenil orožje sovražniku, ki je bil v vsem, razen v moralni sili, močnejši. Tu nista veljala samo pogum in drznost, ampak tudi popolna revolucionarna podjetnost in iznajdljivost.

Partizanska borba se je začela tudi brez vsakih rednih

denarnih sredstev. Za najosnovnejše potrebe borcev (hrana in obleka) je skrbelo samo ljudstvo, od svojih že tako bornih možnosti. Zato je poleg politične zavesti bilo potrebno imeti tudi nekaj čuta moralne obveznosti za prostovoljno pomoč svoji vojski, za zavestno prenašanje hudih materialnih žrtev. Po drugi strani pa vsa sredstva, ki jih je žrtvovalo ljudstvo, niso mogla zadovoljiti vseh rednih potreb borcev. Zato so tudi borci, razen politične zavesti, ki jim je omogočala razumevati razloge lastne materialne revščine, morali imeti veliko moralno silo, da so trpeli lakoto, mraz, telesne napore, da so v lastnih vrstah preprečili pojave ropanja, dezertstva in podobnega ter razvili nesebičnost in popolno tovarištvo. V takšnem razmerju moral-

RUDO

☆ vasica ob reki Lim, kjer je Prva proletarska brigada začela svoj zmagoviti pohod

(FOTO: DANILO GAGOVIC)

nih in materialnih sil smo morali v vstaji zgraditi svojo vojaško taktiko, ki je mogla kljubovati materialni in številčni premoči sovražnika in njegovemu ugodnejšemu vojaškemu položaju. Rešitev je bila razumljiva v tem, da se partizani v svoji taktiki naslonijo na tisto, v čemer so močnejši od sovražnika — na moralno moč. Naša vojaška taktika je morala računati predvsem na pogum, napadalnost, revolucionarno disciplino, drznost, odločnost, vzdržljivost, podjetnost itd. Take lastnosti pa je bil sposoben imeti samo vojak z veliko moralno zavestjo. Te lastnosti se na poseben način zrcalijo v taktičnih napotkih, ki so jih partizani uporabljali: preseñenje, samostojnost oddvojenih enot, napadi na najbolj občutljive in najslabše točke

sovražnika, zasede, diverzije, nočno bojevanje itd. — namesto čelnih spopadov gibljivost in velika sposobnost manevriranja, izogibanje spopadov in stikov s sovražnikom, ko nam to ne koristi, zvižaje itd.

Tovariš Tito je glede tega dejal: »Naša vojna strategija in taktika temelji na podlagi revolucionarne politične smeri CK KPJ... Razumljivo je, da je bila strategija in taktika našega oboroženega boja zelo zapletena, ravno zaradi tega, ker so ji razen moralnega manjkali skoraj vsi važnejši elementi, ki je z njimi razpolagal sovražnik. Zares smo imeli slabo ali sploh neoborožene borce toda ti so imeli nepremagljivo moralo, odločnost in pogum. Imeli smo revolucionarni polet, ki nikoli ni upadal, ampak je stalno rastel. Imeli smo neizčrpno

zalogo vedno novih in novih borcev iz ljudstva in zaradi tega je naša ljudska, revolucionarna vojska številčno in moralno rastla. Sovražnik je imel tehniko in spretnost. Mi smo obvladali umetnost revolucionarnega vojskovanja, tehniko pa smo zaplenili sovražniku. Zavest, vztrajnost, samodisciplina in druge vojaške vrline so odlikovale borce naših partizanskih odredov...«

To so samo nekatere posebnosti, ki opozarjajo na vire in pomen moralnega činitelja v oboroženi vstaji leta 1941. Tudi zdaj, po vseh revolucionarnih spremembah in po napredku, ki so ga dosegli jugoslovanski narodi, imajo moralne lastnosti, pridobljene v narodnoosvobodilni vojski, še vedno svojo velikansko vojaško in družbeno vrednost.

Franjo Biljan

Smelo in izredno premišljeno dejanje

MISLIM, da je bil Himmler tisti, ki je po ponesrečenem desantu na Vrhovni štab NOV in POJ v Drvaru ostro grajal nesposobnost nemških oficirjev, postavil komunista Tita za zgled odločnega in neustrašenega človeka, ki »ve, kaj hoče in dela« in je nazadnje poudaril, da partizanske brigade po številu borcev ne presegajo števila vojakov v bataljonu redne vojske. To pot je Himmler povedal vsekakor resnico. Tito je vedel in ve, kaj hoče in dela in partizanske brigade res niso presegale po številu borcev bataljone nekaterih sodobnih vojska.

Kljub temu je bilo pri nas rečeno kmalu po 21. decembru 1941, da je Prva proletarska brigada, ki je bila ta dan ustanovljena v Rudem, prva regularna enota novo nastajajoče NOV in POJ. Njena regularnost pa je bila v tem, da je prelomila s prvotnim partizanskim »teritorialnim principom« odredov in je bila zato pripravljena stopiti v borbo kjerkoli in kadarkoli. Če je torej vstopil partizanski borec v odred z namenom, da bo branil svojo res najožjo domovino (domačo vas in njeno večjo ali manjšo okolico), se je partizan v Prvi proletarski brigadi boril kjerkoli že. Kjer so bile namreč meje v krvi in trpljenju nastajajoče nove Jugoslavije, tam je bila tudi njegova domovina.

Titovo poročilo in neposredni dogodki ob ustanovitvi Prve proletarske brigade

V Biltenu Vrhovnega štaba narodnoosvobodilne partizanske in prostovoljske vojske Jugoslavije, štev. 12-13, dec. 1941 — jan. 1942, bremo tole: »Z odobritvijo CK KPJ je bila ustanovljena 21. decembra 1941 iz nekaterih najboljših delov partizanskih enot Prva proletarska narodnoosvobodilna udarna brigada. V sestav te brigade bodo prišle vse jugoslovanske narodnosti, ki bodo tako predstavljale borbeno enotnost vseh naših narodov v borbi za končno osvoboditev od osovraženega okupatorja in njegovih domačih hlapcev.

Doslej so prišli v sestav brigade: 1. en bataljon Kragujevskega narodnoosvobodilnega partizanskega odreda, 2. en bataljon Kraljevskega NOPO, 3. en bataljon Šumadijskega NOPO, 4. Beograjski bataljon Posavskega NOPO, 5. črnogorski Lovčenski bataljon, v katerega pride tudi četa Komskega NOPO, 6. drugi črnogorski bataljon, 7. en bosenski bataljon, sestavljen iz čet nekaterih bosenskih NOPO. Ostali bataljoni se morajo formirati v najkrajšem času. Komandant NOPO Jugoslavije — Tito s. r.«

Dodajmo k temu Titovemu poročilu še odlomek iz pisma Vrhovnega štaba od 22. decembra 1941 delegatu Vrhovnega štaba pri Glavnih štabih NOPO za Sandžak in Srbijo, kjer je rečeno tole: »Prišli smo srečno in smo sedaj v Rudem, to je, vsa brigada. Včeraj smo izvršili uradno formiranje te brigade in kakor hitro se bodo ljudje nekoliko odpočili, bodo takoj odšli izpolnjevati naloge... «

Tako imamo zelo solidno dokumentirane najvažnejše podatke o ustanovitvi Prve proletarske brigade. Iniciator je bil CK KPJ, datum formalne ustanovitve je bil 21. december 1941, kraj Rudo. Poznamo tudi prve enote, ki so prišle v sestav te brigade. Če k temu dodamo še pismo Vrhovnega štaba od decembra 1941 Glavnemu štabu za Črno goro in Boko, izvemo še za vrsto zelo zanimivih okoliščin, ki so spremljale ustanovitev naše prve regularne partizanske enote. Po veliki sovražni ofenzivi na osvobodjeno ozemlje v zahodni Srbiji se je Vrhovni štab zadrževal z nekaterimi enotami nekaj časa v Radojnji, od koder je s pomočjo sandžaskih partizanov osvobodil Novo Varoš, takoj za tem pa nadaljeval z že začeto reorganizacijo partizanskih enot, ki so prihajale iz Srbije. Tako je prišel tudi velik del Kragujevskega in del Šumadijskega ter Čačanskega odreda. Iz najboljših borcev teh enot so bili formirani v Radojnji trije bataljoni, prva osnova Proletarske brigade, ki je štelala okrog 700 borcev, iz ostalih čet, okrog tisoč borcev, pa je bilo formiranih 5 bataljonov, ki so dobili nalogo postopoma se vračati v Srbijo.

Okrog 16. decembra 1941 se je premaknil Vrhovni štab s temi tremi bataljoni (brigado) proti Rudem, kjer se je sestel z 2. bataljonom črnogorskih partizanov, ki so bili tudi določeni za brigado. V Rudem je bila formalno ustanovljena tudi brigada, v katero so takrat prišli Kragujevski, Kraljevski in Šumadijski bataljon z Užiško in Posavsko četo ter Lovčenski bataljon in »18. oktober«. Naknadno je bil vključen v brigado tudi en Kosmajski bataljon, ki pa je bil še v Sandžaku.

Takoj po ustanovitvi te brigade so napadli Vrhovni štab in brigado v Rudem Italijani in četniki. Ker ti niso dobro vedeli, kakšne in katere partizanske sile so bile v Rudem, so mislili, da bodo lahko na hitro obračunali s partizani. Na Rudo so prodirali iz treh smeri: iz Priboja po dolini Lima, od Bijelih Brd in iz Višegrada. Po celodnevni borbi sta bili prvi dve koloni vrženi nazaj, kolona pa, ki je prodirala iz Višegrada, je bila popolnoma uničena in je v rokah brigade ostal zelo velik vojaški plen.

Iz Rudega je odšel Vrhovni štab z brigado preko Medjedje in Rogatice na Romanijo. Ta prihod v Bosno je imel izredno dobre posledice, saj je bil del tedanjega bosenskega partizanstva skorajda v razsulu in so partizani celo prehajali na četniško stran. Tako Vrhovni štab in Prva proletarska brigada nista samo rešila kritičnega položaja v vzhodni Bosni, temveč položila tudi solidne temelje za nadaljnje brigade in njihovo delo. Povedano drugače: kar je bilo formalno začeto 21. decembra 1941, se je dopolnjevalo in kalilo v štiriletnih krvavih borbah, dobilo pomladi 1945 prvič uradno ime Jugoslovanska armada, nekaj let po osvoboditvi pa ime Jugoslovanska ljudska armada, ki je danes naj-

večji in najsolidnejši porok ne samo naše svobode, temveč tudi verno poroštvo zdravega in uspešnega razvoja naše socialistične domovine.

Se nekaj okolinosti

Vsekakor bi bilo zelo zanimivo analizirati vse glavne in velike svetovne dogodke, ki so se dogodili decembra 1941 pa tudi že nekoliko poprej, nekako v času nastanka in nastajanja naše Prve proletarske brigade. Vestna in pravilna analiza bi namreč zelo jasno pokazala predvsem dvoje: da je bila ustanovitev Prve proletarske brigade ne samo smelo in pogumno, temveč tudi izredno dobro premišljeno in pretehtano dejanje (CK KPJ!). Kljub prvemu velikemu preokretu na vzhodni fronti, to je, kljub prvemu prehodu Rdeče armade v ofenzivo po skoraj polletni defenzivi, se svetovni položaj z vstopom Japonske v vojno in spričo njenih naravnost fantastičnih začetnih uspehov, ni v ničemer izboljšal in je bila šele v glavnih oblikah nastajajoča velika antifašistična koalicija še vedno v velikih škripcih. Smelost in pogumnost pa tudi dobra premišljenost ustanovitve Prve proletarske brigade — prve regularne partizanske enote — pa moreta do neke mere dokazati že samo dva tedanja dogodka.

Nemčija napoveduje totalno vojno. V poročilu OKW (Oberkommando der Wehrmacht) od 17. decembra 1941 beremo v začetku: »Spričo prehoda iz ofenzivnih operacij na pozicijsko vojno v zimskih mesecih se bo na vzhodni fronti izvršilo na določenih odsekih potrebno zboljšanje in skrajšanje fronte.« Poročilo je spričo takratnega položaja na vzhodni fronti (ruska ofenziva in strahovita zima in mráz) in gledano z vojaške strokovne plati, čisto razumljivo. Če pa dodamo k temu poročilo neko poročilo NDB (nemškega poročevalskega urada), posebno pa Hitlerjevo dnevno povelje od 21. decembra 1941, se nam pokaže naslednja slika: zastoja na vzhodni fronti je tako razbesnel Hitlerja, da je 19. decembra odstavil vrhovnega komandanta nemške armade generalnega feldmaršala von Brauchitscha, da je prevzel sam vrhovno komando vseh nemških oboroženih sil in napovedal totalno vojno, to je vojno z vsemi silami in sredstvi in to do »dokončnega uničenja sovražnika na vzhodu«.

Jasno je, da je taka vojna napoved veljala tudi za NOPO Jugoslavije, še bolj pa je bilo jasno, da je mogoče tako vojno vzdržati in se uspešno boriti proti njej le z dobro, disciplinirano in udarno armado. In njena prva osnova, Prva proletarska brigada, je bila tu!

Mistifikacija z Dražo Mihailovićem. Vsak partizan je leta 1941 in 1942 gotovo večkrat preklel pripisovanje zaslug in borbenih uspehov NOV in POJ Draži Mihailoviću in njegovim četniškim bandam, v čemer je zlasti prednjačila takratna londonska radijska oddajna postaja (BBC), niso pa zaostajale tudi druge, med katere moramo za določeno dobo šteti vsekakor tudi moskovsko (uradno). Toda CK KPJ je ohranil močne in zdrave živce in se je pravilno zavedal, da bo resnica enkrat že zmaga, a ne drugače, kot če NOV in POJ še bolj ne uničuje okupatorje in zmaguje. Prav to pa je bilo mogoče samo z dobro, disciplinirano in udarno vojsko, z NOV in POJ, z njenimi brigadami in iz teh neprestano rastočih divizij in korpusov. In resnica je prav zaradi zmag NOV in POJ res začela prihajati na dan. Spočetka nekako počasi in šele pomladi 1943, popolnoma pa po drugem zasedanju AVNOJ in leta 1944, ko je moral resnico o mistifikaciji z Dražo Mihailovićem priznati pred angleškim parlamentom sam Churchill. Zato in samo zato, zaradi svojih zmag namreč, je kmalu po drugem za-

Zakaj »proletarske«?

Pred ustanovitvijo Prve proletarske brigade je tovariš Tito pojasnil borcev, zakaj se bo brigada imenovala proletarska. Dejal je:

»... V proletarskih brigadah, zdaj v tej, prvi, kasneje pa tudi v drugi in v vseh, ki jih bomo še ustanovili, ne bodo samo delavci, pač pa tudi kmetje in drugi ročoljubi. Toda delavci bodo jedro te brigade. Zato, ker le-ti lahko najboljše razumejo bistvo boja, morajo imeti v tem boju vodilno vlogo. Pokazati morajo, da so v tem boju najbolj vztrajni, da se bojujejo ne samo zase, ampak tudi za kmete, za osvoboditev vsega ljudstva.

Delavci morajo vedeti, zakaj se bojujejo, ker če se bodo bojevali brez vsake perspektive, ali celo da se jim bo spet vrnil kralj Peter, potem se ne bodo bojevali. Rekel sem, da želimo, naj se te enote imenujejo »proletarske«, ker to nalaga vsakemu borcu največje prizadevanje za to, da je vzor, kako se je potrebno bojevati. Tudi to sem rekel, da bomo ustanavljali tudi druge enote, ne samo proletarske. Toda proletarske morajo biti vzor kot vsestransko najboljše. To ime si enote morajo pridobiti in pa zato, ker so borci, ki so prišli sem, pokazali pripravljenost, da se bojujejo ne glede na to, ker jih je močnejši sovražnik prisilil k umiku. To pomeni, da so to borci, ki bodo šli povsod, kjer bo potrebno.

Zdaj ustanavljamo enote redne vojske, ne partizanske odrede, enote, ki bodo šle tja, kamor bodo poslani, ne pa terenske partizanske enote. Zato bodo nosilke borbenosti v vseh krajih, tudi tam, kjer se vstaja še ni razmahnila. Obenem bodo širile bratstvo in enotnost, ker bodo v teh enotah Srbi, Hrvati, Slovenci in drugi. Večina je seveda Srbov, toda glede na to, da so večinoma delavci sodim, da se te enote morajo imenovati »proletarske«, da ti ljudje vedo, da so borci enote, ki nosi ta časten mednarodni naziv.«

sedanju AVNOJ postala NOV in POJ tudi sestavni del sredozemske zavezniške armade in prav to moramo tudi smatrati kot prvo uradno priznanje nove Jugoslavije od velike antifašistične koalicije.

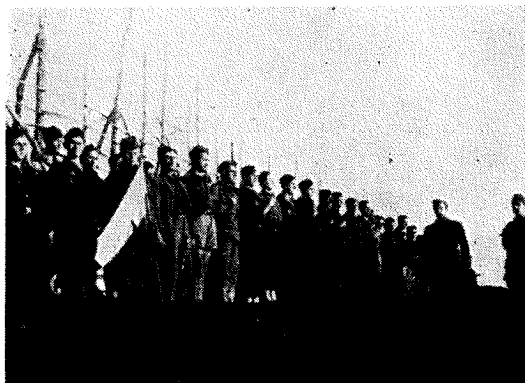
Prav 4. decembra 1941 pa je objavila po londonskem radiu ubežna jugoslovanska vlada prvo vojno poročilo »vrhovnega komandanta jugoslovanskih čet v Srbiji«, ki se v celoti glasi takole: »Čete pod vodstvom generala Mihailovića so v bojih z nemško ofenzivo, ki se je začela v dolinskem področju zahodne Morave med Beogradom in Nišem. Po močni topniški predpripravi sta prešli v ofenzivo dve nemški in ena hrvaška divizija in naše sile so se morale na dveh mestih umakniti. Nekoliko severneje se je nekemu našemu protisunkcu posrečilo

prizadejati občutne izgube neki nemški tankovski enoti. Operacije lokalnega značaja trajajo še v Bosni in Črni gori. Naše čete se borijo z največjo odločnostjo.«

Ni moglo biti boljšega odgovora na začetke te londonsko-jugoslovanske mistifikacije z Dražo Mihailovićem kot ustanovitev Prve proletarske brigade. Kot že rečeno, je tok svetovnih in domačih dogodkov končno le razkril pravega in resničnega borca in zmagovalca — NOV in POJ, Mihailovića pa postavil na zatožno klopi kot izdajalca domovine..

In kot je bilo že rečeno: 21. december 1941, dan ustanovitve Prve proletarske brigade, je bil smelo in pogumno, a izredno dobro in premišljeno dejanje.

Dr. Metod Mikuž

Partizani »Beneške čete« — pred italijanskim sodiščem

Na levi: z ustanovitve Beneškega bataljona

PO ENAJST let trajajoči preiskavi je preiskovalni sodnik v Vidmu vložil dne 14. sep. 1955. leta obtožnico zoper 57 partizanov, ki naj bi vsi pripadali »Beneški četi«. Letos 4. oktobra pa je protito sodišče iz Florence obvestilo zagovornike obtoženih partizanov Briško-beneškega odreda, ali kakor ga imenujejo »Beneška četa«, da se bo proces proti tem obtožencem pričel letos 10. decembra pred senatom tega sodišča.

Ti partizani so obtoženi, da so po 8. septembru 1943 osnovali v Slovenski Benečiji hudo delsko združbo, imenovano »Beneška četa«, katere cilj je bil izvrševanje zločinov, ki jih obtožnica našteva: veleizdaja, umore, aretacije, rop, tatvine, razna nasilstva, požige itd.

To obtožnico so podprli najuglednejši italijanski državljani, kakor jih obtožnica imenuje, fašistični župani, tajniki in ostali občinski uslužbenci

ter drugi nemški fašistični sodelavci, ki so v dobi okupacije morali pred partizani bežati s Slovenske Benečije in se zateči v nemške postojanke.

Celotna obtožba sloni na domnevah, osebnih mnenjih, nedognanih dejstvih itd. ljudi, ki skušajo svojo zločinsko dejavnost, ki so jo izvrševali v korist nemškega okupatorja, oprati z obtoževanjem partizanov, ki so se zoper tega okupatorja borili, med drugim tudi za to, da italijanskemu ljudstvu omogočijo povratek iz fašistične diktature v novo demokratsko življenje.

»Beneška četa«, oz. njeni pripadniki naj bi odgovarjali po obtožbi za vse dogodke, ki so se odigrali v Slovenski Benečiji od 8. septembra 1943 do osvoboditve, kakor, da bi bila to edina partizanska formacija in ljudje pod obtožbo edini partizani, ki so se borili v Slovenski Benečiji. Že bežen pogled na zgodovino narodno-

osvobodilne borbe v Slovenskem Primorju nam pokaže, da je od leta 1943 in še prej, pa do osvoboditve šlo skozi Slovensko Benečijo in se tam drževalo in borilo veliko število enot NOV in POJ, divizij, brigad in bataljonov.

Zakaj naj bi ravno »Beneška četa« odgovarjala za vse dogodke, ki so se odigrali v času narodnoosvobodilne borbe na najrazličnejših krajih Slovenske Benečije? Toda ne oziraje se na to, kdo jih je izvršil, kakšni so ti tako imenovani zločini, ki naj bi jih storila »Beneška četa« oziroma njeni pripadniki?

Partizani naj bi odgovarjali pred italijanskim sodiščem zato, da so se borili, da se slovenski kraji priključijo k matični deželi, da se slovenski otroci v šolah učijo v slovenskem jeziku, zato, da so zapirali fašistične šole in ukinjali fašistične občinske urade, ki so služili nemškemu okupator-

ju, da so vojaška sodišča sodila fašističnim izdajalcem, ki so bili krivi številnih žrtev med partizani in civilnim prebivalstvom, skratka zato, da so se borili zoper fašistične nemške sodelavce, ki jih obtožnica imenuje »najbolj reprezentativne« italijanske državljane.

Glavna naloga partizanske vojske v Slovenskem Primorju naj bi bila po obtožnici torej ne boj zoper nemškega in fašističnega okupatorja, temveč zločinska dejavnost tolpe, ki je strahovala in mučila poštene italijanske državljane.

Vsak odgovor takim trditvam je odveč in nepotreben, vendar naj sami nemški in fašistični predstavniki odgovorijo nanj.

V aktu vojaškega poveljstva operacijske cone Jadranskega Primorja z dne 24. 2. 1944, ki ga je podpisal nemški armadni general komandant Kübler med drugim lahko beremo:

»Partizanska aktivnost je ponovno porasla. Samo v času od 1. januarja do 15. februarja 1944 smo imeli 503 žrtev, med temi tri komandante. Bilo je 181 napadov na Wehrmacht, 125 atentatov na železnice, 22 železniških in cestnih mostov porušeni, 25 velikih sabotaj na telefonskih kablilih in linijah, 68 motornih sredstev uničenih ali težko poškodovanih; t. j. borba na široki fronti, ki jo partizani vodijo po nalogu sovražnih sil. Nevarnost, ki nam preti, je zelo velika, obramba obale ni mogoča, če v zaledju gospodarijo partizani, ki sistematsko uničujejo prometne zveze. Preostaja nam samo en izhod: teror za teror, oko za oko, zob za zob. Partizane in tiste, ki jim pomagajo, je treba takoj ustreliti ali obesiti. Številčno so partizani mnogo močnejši od nas. (!) Oni s svojimi dejanji pomagajo Sovjetski zvezi, Angliji in Ameriki v borbi za uničenje Nemčije.«

Tako nemški komandant, armadni general, ocenjuje dejavnost slovenskih partizanov v Slovenskem Primorju in Benečiji.

Pomembnost partizanskih akcij v Slovenskem Primorju pa je tudi jasno razvidna iz poročila Glavnega štaba italijanske fašistične vojske z dne 8. 7. 1944, da odpade od skupnega števila izgub italijanske fašistične vojske v Severni Italiji na Slovensko Primorje 44 %.

To je bilo delo partizanov iz vidika samih nemških in ita-

Avgusta 1944 je bila ustanovljena v Hostniah v Benečiji slovenska Beneška četa

lijanskih fašističnih komandantov. Še več! Načelnik generalnega štaba italijanske fašistične vojske Valerio Borghe- se v svojem poročilu z dne 26. marca 1945 pravi med drugim:

»Partizani spoštujejo državljane, ki ne sodelujejo z Nemci in s fašističnim republikanskim režimom.«

Ne gre torej za boj zoper poštene italijanske državljane, temveč za neizprosni boj zoper nemškega okupatorja in njegove fašistične sodelavce, med drugimi tudi župane, tajnike in ostale uslužbence občin, ki so predstavljali nemško oblast v vaseh Slovenske Benečije in ki sedaj nastopajo kot italijanski patrioti in borci za novo Italijo.

Ti najuglednejši italijanski državljani, kot jih obtožnica imenuje, so stali ob strani nemškemu okupatorju, ko je dne 25. maja 1944 v Šempetru ob Nadeži brez sodbe in brez vsakega postopka obesil 13 prebivalcev raznih starosti in spola, ko je 30. maja 1944 v Premerjaku obesil 14 prebivalcev in med njimi tudi nosečo ženo, ko je dne 29. septembra 1944 požgal vas Subit, ko je dne 18. oktobra 1944 v vasi Nongruello pobil 8 kmetov pri delu na polju, ko je... lahko bi naštevali v nedogled.

Italijanski fašisti niso v ničemer zaostajali za takimi dejanji njihovih nemških gospodarjev. Komandant SS in policije za Jadransko Primorje je dne 3. 10. 1944 poslal dopis vsem italijanskim enotam, kjer se pritožuje nad drakonskimi merami, ki jih italijanske edince uprabljajo zoper civilno prebivalstvo in ki po njegovem »rušijo ugled nemške Wehrmacht in SS«. Lahko si predstavljamo, kakšna so morala biti dejanja italijanskih fašistov, ki so celo rušila ugled nemške Wehrmacht in SS!

In sedaj, 13 let po končani drugi svetovni vojni bodo ti fašistični krvniki lastnega naroda nastopili pred italijanskim sodiščem kot tožitelji tistih, ki so vse žrtvovali za uničenje nacifašizma, med drugim tudi za osvoboditev Italije.

Po kapitulaciji Italije je italijanska vojska brezglavo bežala in skupaj z njo ves upravni aparat ne samo iz okupiranih predelov bivše Jugoslavije, temveč tudi iz Slovenskega Primorja s Slovensko Benečijo vred.

Mussolini je na Severu osnoval svojo marionetno vlado, ki je bila privesek nemških čet v Italiji, medtem ko je v Slovenskem Primorju in Slovenski Benečiji, dejansko in tudi formalno vsa oblast prešla v

nemške roke, ki so to ozemlje kot »Adriatisches Künstenland« ločili od ostalega italijanskega ozemlja. Vsa oblast na tem področju je bila koncentrirana v rokah Visokega nemškega komisarja za Jadransko Primorje, ki je obsegalo pokrajine Videm, Gorica, Trst, Reka, Pulj itd. Dekret z dne 1. 10. 1943, ki ga je izdal Visoki komisar dr. Reiner, pravi dobesedno:

»V operacijskem področju Jadranskega Primorja izhaja vsa oblast izključno od mene.«

Tako prefekti pokrajin, kakor tudi župani, tako imenovani »podesta« posameznih občin so bili imenovani od nemških oblastnikov in so služili samo njihovim ciljem in interesom. Jasno je bilo, da je nacistična Nemčija s temi in drugimi ukrepi hotela pripojiti to ozemlje nemškemu Reichu in da so uslužbenci upravnega aparata s svojim delovanjem k temu tudi pomagali.

Ko so partizani take nemške sodelavce, ki jih sedaj obtožnica predstavlja kot najbolj reprezentativne italijanske državljane, ki bodo pred italijanskim sodiščem obtoževali »Beneško četo« in njene predstavnike kaznivenga dejanja veleizdaje, ko so take občinske urade zapirali in ukinjali, so gonili prave izdajalce Italije in njenih koristi.

Medtem ko so ostanki fašističnih oblastnikov paktirali z Nemci in se skrivali v njihovih utrjenih postojankah, je ljudstvo Slovenskega Primorja vrglo s sebe dolgoletni fašistični jarem in s puško v roki izganjalo s svoje zemlje naci-fašističnega okupatorja.

Goriški kvestor v tajnem poročilu Mussolinijevi vladi dne 22. 8. 1944 poroča:

»11 mesecev je poteklo od nesrečnih dni meseca septembra 1943, ko so partizani ponosno korakali po goriških ulicah in so se italijanski vojaki razpršili v neredu, zavrgli svoje orožje in s tem tudi svoj ponos in svoje italijansko dostojanstvo. Partizansko gibanje, ki bi ga morali ukrepi nemške vojske paralizirati, še nadalje občutno vpliva na politično in ekonomsko življenje dežele in ne samo, da številne bitke partizane niso oslabile, temveč ravno nasprotno, njihove vrste so se še bolj okrepile. Vredno omenbe je tudi dejstvo, da so partizani v

tem zadnjem času izvršili več akcij v samem središču mesta, kar povzroča veliko vznemirjenje, ker bi to lahko pomenilo, da namestijo partizani postopoma prenesti svoje akcije do samega središča mesta, kjer imajo sedež javni uradi, banke in kjer stanujejo najbolj vidne politične osebnosti.«

CLNAI — narodno osvobodilni odbor Severne Italije, ki je takrat predstavljal zakonito vlado demokratične Italije na okupiranem področju, je izdal ultimati, ki se končuje z naslednjimi besedami:

»Ko poteče pet dni od dneva tega našega proglasa, bodo vsi tisti, ki še vedno z orožjem v rokah služijo okupatorju, ki mu na ka-

kršenkoli način pomagajo v njegovih obupnih obrambnih poizkusih, vsi tisti, ki ne bodo prešli k borečemu se ljudstvu, smatrani za veleizdajalce in kot taki zapadejo smrtni kazni.«

Minila so leta in ljudje, ki jih je zakoniti predstavnik vlade demokratične Italije proglasil za veleizdajalce, ki za svoja dejanja zaslužijo smrtno kazen, se pripravljajo, da bodo pred italijanskim sodiščem kot »najbolj reprezentativni« Italijani, kot jih obtožnica imenuje, obtoževali borce za svobodo zato, ker so se za to svobodo borili in zanjo vse žrtvovali...

Stane Furlani

Plodno delo Komunistične partije na Notranjskem od 1936.—1941. leta

Z revolucionarnimi idejami navdahnjeni vojaki, vračajoči se s front na svoje domove na Notranjsko, so v letih 1918 do 1920 hoteli na Notranjskem (področje Loške in Cerkniške doline) razlastiti nemške kneze in prince, njihove obsežne gozdove na področju Javornika in Snežnika razdeliti med ljudi in uvesti — komunistično republiko. Objektivni pogoji za to akcijo so bili, ni pa bilo na Slovenskem revolucionarne stranke, ki bi pravilno usmerila in vodila to revolucionarno gibanje. Zato je Narodno veče lahko poslalo iz Zagreba bataljon vojakov, ki je meseca decembra prišel iz Karlovca čez Gorski Kotar v Loško dolino, in zadalil revolucionarno gibanje, tedaj že povezano z revolucionarnimi ljudmi v drugih predelih Notranjske. Vojaki so razorožili 185 moških in jih večinoma predali deželnemu sodišču. Sicer pa — vsa ta doba bi zahtevala posebno razpravo. Nas tokrat zanima vpliv in delo Komunistične partije na tem področju v letih pred drugo svetovno vojno.

NA STIRIH žagah in šestih vencilankah na Notranjskem, predvsem v Loški dolini, je bilo do 1936. leta zaposlenih 480 žagarskih delavcev, v gozdovih pa okrog 400 delavcev in 390 stalnih voznikov lesa. Iz večjih razlogov pa vse to delavstvo do 1936. leta v javnem življenju ni odigralo nobene pomembne vloge.

Gozdni delavci niso bili sindikalno organizirani, le deloma pa v delavskem kulturnem društvu »Svoboda«. Ko je bila le-ta 1935. leta razpuščena, so se septembra meseca včlanili v kulturno društvo »Vzajemnost«. Pri državnozbornskih volitvah se delavci niso enotno opredelili, temveč so jih pritegovali v svoje stranke klerikalci in liberalci. 80 % žagarskih delavcev je bilo sindikalno organiziranih v strokovni zvezi lesnih delavcev, hkrati pa so bili še člani »Svobode« in kasneje »Vzajemnosti«. Ostalih 20 % neorganizira-

nih je bilo največ z žage Kovač. Kajti Kovač, lastnik žage in velikih gozdov, je z nekaterimi svojimi uslužbenci delavce in sindikalne aktiviste tako ustrahoval, da so se bali strokovne organizacije in kulturnega društva. Najštevilnejše so bili organizirani delavci z graščinske žage Marof (tu je bilo zaposlenih okrog 160 delavcev) ter z žag v Markovcu in Podcerkvi. Tedanji lastnik podjetja Žagar jim je namreč dovolil, da so se prostovoljno politično in strokovno opredeljevali. Zadnji lastnik tega podjetja Line, je bil celo aktivist delavsko-kmečkega gibanja 1936. leta v Ljubljani.

Do 1936. leta delavci niso nikoli nastopali pri nobenih volitvah enotno. Pri občinskih so se povezovali z liberalci, ki so jim dali največ enega odbornika za občinski odbor. Tako so klerikalci že 40 let vladali v tej največji notranjski občini. Toda 1936. leta je

Parola na obrazu

IVO IN JURČEK sta skrivoma pogledala po ulici. Ulica je bila prazna. Nikjer nobenega italijanskega vojaka, nikjer nobenega fašista, le tu in tam je prišel človek z otožnim obrazom, prišel je in odšel in spet je bilo vse mirno.

»Začniva!« je rekel rumenolasi Ivo in resno pogledal v Jurčka, ki se je nasmehnil in potem ozrl. Odprla sta šolski torbici, vzela iz njih lončka z barvo in čopiča in začela pisati parole na zid. Na prvi hiši sta napisala: ŽIVELA SVOBODA, nato sta se premaknila k sosednji hiši in že sta črkovala: SMRT OKUPATORJU — in zadovoljno pogledala v blesteče rdeče črke. In tako sta hodila od hiše do hiše, od zida do zida, le zdaj pa zdaj sta se ustavila pri delu, da pogledata, če preti nevarnost — ali pa če pride človek, ki bi bil sumljiv. Takrat sta obstala, kot bi se pogovarjala o šolski nalogi, nato pa spet začela.

In tako sta prišla do zadnje hiše, vesela, da je delo storjeno. Skrbno sta risala črko za črko na zid in vse bi bilo dobro in lepo, ko bi se nekaj ne zgodilo. V dobri volji in veselju sta postala premalo pozorna in nista videla, da je izza vogala prišel fašist, majhen, nekoliko sključen človek v črni srajci in s črno kapo s cofom na glavi. Zagledal ju je in za trenutek obstal, nato pa se jima po prstih približal. Nenadoma je pograbil Jurčka za vrat. Ivo se je ozrl. Nekaj ga je preblisnilo, in ko v sanjah je brez misli trešnil lonček z barvo fašistu v obraz. Ta je zaječal in si z obema rokama začel mencati oči, Ivo pa je pograbil Jurčka za roko in že sta zdirkala za vogal, se tam za trenutek ustavila, nato pa sta si podala roke in vsak zase odšla na svoj dom. Doma pa sta povedala, koliko parol sta napisala, nazadnje pa sta rekla: »Zadnjo parolo pa sva napisala fašistu na obraz.«

Jože Kranjc

zapihal nov veter — številni zunanjepolitični in notranji dogodki so delavce in kmete na Notranjskem zelo razgibali. Mnogo so razpravljali o vojni v Španiji: nekako 70 % se jih je navduševalo za republikansko Španijo, ostali pa za fašistično. Ze tega leta pa so delavci tudi prestopili meje svojih ozkih strokovnih in kulturno-prosvetnih nalog. V Ložu je bil namreč ustanovljen marksistični krožek, ki je proučeval in razpečaval marksistično literaturo, katero so dobavljali iz Ljubljane Strle, Koren, Matevžič in drugi tovariši. Mladi žagarski delavci pa so pod vodstvom razgledanega, energičnega in aktivnega Janeza Korošca (le-ta je padel v Španiji) tudi sklenili začeti borbo za enotnost vseh žagarskih in gozdnih delavcev ter za organizacijo voznikov. Zavedali so se namreč, da le na tak način lahko nekaj dosežejo in postanejo pomemben činitelj v javnem življenju.

Siroke razprave so tedaj imeli v marksističnem krožku, sindikatu in kulturnem društvu za uredničenje delavsko-kmečkega programa za občinske volitve oktobra 1936. leta. Mlajši delavci so se namreč zavedali, da bi lahko nekaj pomenili, če bi bila občina v njihovih rokah, le-to pa bi se zgodilo, če bi postali občinski odborniki.

Zal so bile precejšnje težave pri organiziranju mladine. Kajti nad 40 % mladine je tihotapila v Italijo konje, s tem lahko in obilno zaslužila ter po več tednov skupaj veseljačila in popivala. Ta del mladine je bil najtrši oreh za naše aktiviste. Edino, kar je vplivalo na mladino, so bile ustrelitve mladincev-tihotapcev na mejl. Pa še tedaj je mladina demonstrativno šla za pogrebom — zbralo se je do 150 mladincev, ki so jahali konje.

Marksistični krožek in kulturno društvo sta 1936. leta izvedla obširno akcijo za rdečo pomoč in nabiralno akcijo za pomoč španskim borcem, vse to pa povezovali s pojasnjevanjem ciljev španske borbe.

Člani marksističnega krožka so dali tudi pobudo za organizacijo shoda, ki naj bi bil zadnjo nedeljo meseca avgusta 1936. leta na slovensko-hrvaški meji v Babnem polju, v znamenju kmečko-delavskega gibanja. Govorniki bi bili iz

partijskega vodstva iz Ljubljane. Shoda bi se udeležilo okrog 1800 ljudi iz Loške doline, Bloške planote in občine Prezid. Prijavilo se je 70 voznikov, ki bi brezplačno prevažali ljudi na shod. 32 aktivistov iz Loške doline se je ukvarjalo s pripravami, toda shoda ni bilo. Zaradi tehničnih razlogov so sodelovanje odpovedali tovariši iz Ljubljane.

Septembra istega leta je izbruhnila na žagi Kovač stavka. Lastnik je namreč odvzel delavcem 50 par pri vsaki uri, hkrati pa je nameraval dati razžagati vse hlode na snežniško žago Marof, ki je že dva meseca stala. Na poziv vodilnih marofških delavcev so v znak solidarnosti stavkali delavci tudi na žagah v Markovcu in Podcerkvi. Stavka je uspeła in tako povezala vse žagarske delavce, da so se 100 % vključili in strokovno organizacijo lesnih delavcev in 90 % v »Vzajemnost«. Mlajši delavci pa so z vsem poletom začeli organizirati voznike. Tako odslej vozniki niso več drug drugemu zbijali cene za prevoz lesa, kar

je vse doslej koristilo le kapitalistom in vaškim mogotcem.

Spričo vseh teh navedenih uspehov pri organizaciji delavstva v borbi za njihove lastne pravice in sploh pri organiziranju delavsko-kmečkega gibanja, so mladi delavci in člani marksističnega krožka ugotovili, da so dani vsi pogoji za samostojen nastop pri občinskih volitvah. In to za občino Stari trg pri Rakeku, katero so imeli v rokah že 40 let klerikalci, in občino Lož, ki so jo desetletja vodili domači liberalci. Zlasti mlajši delavci pod vodstvom Janeza Korošca so prepričevali starejše delavce, predvsem funkcionarje sindikata lesnih delavcev, da je treba enotno nastopiti pri občinskih volitvah in da je zaključena doba, ko so delavci »vlekli ta kratko« in imeli po enega odbornika v občinskem odboru. Sindikalni funkcionarji so se res omajali in se z mlajšimi delavci skupaj vrgli na delo.

Prav v tistem času pa so nastali veliki prepiri med krajevnimi klerikalnimi voditelji. To pri-

ložnost je izkoristilo 38 aktivistov kmečko-delavskega gibanja, ki ga je vodila Komunistična partija, da so se na občinske volitve temeljito pripravili. V ustni agitaciji so pojasnjevali delavcem, kmetom in obrtnikom naslednje stvari:

1. škodljivost Koroščevo-Stojadnovičeve politike za slovensko ljudstvo in Jugoslavijo ter škodljivo paktiranje z italijansko-nemškim fašizmom;
2. popularizacija kmečko-delavskega gibanja v Sloveniji;
3. za demokratičnost zborovanj in sestankov;
4. popularizacija ljudske fronte v Franciji;
5. popularizacija republikanske španske rdeče armade in pojasnjevanje vloge Frankovih fašistov;
6. pojasnjevanje vzrokov za zadolženost kmetov v Sloveniji in
7. pojasnjevanje o slabem občinskem gospodarstvu klerikalnih oblastnikov na Notranjskem in borba klerikalnih veljakov za trgovske in gostilniške koncesije.

V tej volilni borbi je sodelovalo 38 domačih agitatorjev-aktivistov, ki so 40 večerov in vse nedelje sistematično obiskovali 25 vasi in naselij na področju obeh občin. Ničesar niso ljudem obljubljali ti mladi delavci, če bodo izvoljeni, temveč so le rekli, da bodo pocenili občinsko upravo. Klerikalni oblastniki so imeli za volilni boj vse na razpolago: denar, žandarje, okrajnega glavarja, duhovščino, številne trgovce in gostilničarje ter še nekaj študentov, ki so prišli na pomoč iz Ljubljane. Zelo so podcenjevali organizatorske sposobnosti žagarskih delavcev, marksističnega krožka in aktiviste kmečko-delavskega gibanja in

menili, da je to zaletavost nekatereh mladih, razgretih ljudi.

Načrtno delo aktivistov kmečko-delavskega gibanja pa je obrodilo na dan volitev 25. oktobra 1936. leta bogat sad: — predstavniki delavskega razreda so zmagali v obeh občinah. Nasprotniki so bili prisiljeni upoštevati organizirano moč delavstva. Slutili so, da je za to močjo — Komunistična partija. Zato so s pomočjo orožnikov nadzirali nekatere tovariše, ki so imeli zvezo s partijskimi forumi v Ljubljani. Ugled marksističnega krožka in krajevnega sindikata ter »Vzajemnosti« je po volitvah močno narastel. Ze leta 1936 so bili dani objektivni in subjektivni pogoji, da bi bila ustanovljena moč-

na osnovna organizacija KP iz vrst mlajših žagarskih delavcev, nekaterih kmečkih fantov in obrtnikov.

Leta 1937 pa so klerikalci združili občino Lož z občino Stari trg, s čimer so si hoteli priboriti večino v občinskem odboru. Pa so doživeli prav tak poraz, kot pred letom dni.

Zelo razgibano je bilo na Notranjskem tudi decembra 1938. leta pri zadnjih državno-zborskih volitvah. Delavci so imeli namreč ogromno gradiva, s katerim so lahko dokazali delavcem in kmetom vso škodljivost notranje in zunanje politike tedanje Stojadnovičeve vlade, ki je vse bolj paktirala z italijansko-nemškimi fašisti.

3. januarja 1940. leta je bila v Loški dolini ustanovljena prva osnovna organizacija Komunistične partije, katere člani so bili naslednji tovariši: Janez Hribar (član KP od 1939. leta), Matevž Hace, Feliks Razdrih, jeseni istega leta pa še Franc Levec. Bili so še pogoji za ustanovitev dveh, treh osnovnih organizacij, vendar so bili tedaj, v dobi ilegalnosti KP zelo strogi kriteriji za sprejem. Zvezo z Ljubljano in višjimi partijskimi vodstvi je vzdrževal Janez Hribar. Delo osnovne organizacije KP je bilo predvsem naslednje: razpečevanje ilegalne in polilegalne partijske literature, širjenje tiska, ki ga je organizi-

Bogo Flander-Klusov Joža: Bataljon

KONČNO SMO po zaslugi založbe »Borec« dobili pristno partizansko knjigo »Bataljon«, ki jo je pisal v letih NOV partizan-pisatelj Bogo Flander-Klusov Joža. Knjigo je uredil ter uvod napisal Emil Cesar. Težišče pomembnosti te knjige je v tem, da je v knjigi zbrano vse delo tega partizanskega pisatelja, ter v tem, da je v uvodu izčrpno in z veliko prizadevnostjo orisano njegovo kratko življenjsko delo. O Klusovem Joži je »Borec« že večkrat pisal. Rodil se je leta 1918 v Ljubljani. Kot trgovski in krojaški vajenec je preživel vse tegobe mladeniča, ki mu je duh uhajal iz delavnice po sproščenem ustvarjanjem umetnika. Kot železniški telegrafist je dočakal zlom stare Jugoslavije. Ze poleti 1941 se je Klusov Joža vključil v aktiv OF na železniški direkciji in 8. maja 1942 odšel k partizanom na Gorenjsko. Udeležil se je mnogih borb in kot namestnik komisarja II. bataljona Cankarjeve brigade padel 30. junija 1944 pri napadu na ustaško postojanko Bosiljevo.

Klusov Joža je padel s puško in peresom v roki. Bil je odličen borec in za takratne čase odličen partizanski pisatelj. Bil je med prvimi, ki je skušal preprosto partizansko besedo zajeti

rala in tiskala KP (Delavski list, Tabor itd.) ter pridobivanje mladih žagarskih delavcev in kmečkih fantov za marksistične ideje. Področje, kjer je delala prva osnovna organizacija KP v Loški dolini se je raztezalo od Rakeka preko Cerkniske in Loške doline, Bloške planote in dela Gorskega Kotara, do Gerova na Hrvaškem.

Leta 1940 so tisoči delavcev in vojakov zidali obrambne linije proti Italiji na področju Rakeka, Javornika — Vražjega vrtca — Gerovega. Člani organizacije KP, ki so nekateri tudi delali pri teh delih, so širili partijski tisk med delavstvom, ter pridobivali člane za Društvo prijateljev SZ. Nekaterih mladinskih sestankov, ki jih je pripravila osnovna organizacija KP, se je udeležil tudi sekretar SKOJ Viktor Stopar iz Ljubljane.

Gozdni in žagarski delavci, kmetje, obrtniki in delavci, ki so gradili utrdbе proti Italiji, so z svojo zavzetostjo prebirali številni partijski tisk. Le-tega je zadnje leto pred vojno redno vozil iz Ljubljane v Loško dolino star komunist, ki je bil zaprt že v Mitrovici, Nace Voljč-Fric (padel je 1944. leta na Stajerskem); on je namreč vozil avtobus na progi Ljubljana—Loška dolina—Prezid—Sušak.

Partijska organizacija je na široko pojasnjevala ljudem podkupljivost oficirskega kadra, zaposlenega pri utrjevalnih delih, ter neuporabnost že zgrajenih

utrdb in tistih, ki jih nesmotrno, nenačrtno grade. Oficirji so popivali in veseljačili, mlajši tehniki pa niso bili sposobni, da bi pravilno razporedili delavce pri delih in načrtno vodili izgradnjo utrdb na meji.

Ob napovedi vojne so dobili pozive za vojsko večinoma starejši in za orožje nesposobni ljudje. Zato je bilo po navodilih partijskega vodstva iz Ljubljane vse pripravljeno, da bi šlo braniti mejo 70 mladih žagarskih delavcev in kmečkih fantov. Zal je nagel razpad Jugoslavije preprečil to domoljubno akcijo, ki jo je organizirala KP.

Brž ko so vojaki zapustili položaje na meji in utrjene bunkerje,

je osnovna organizacija KP začela akcijo za zbiranje orožja in vojaške opreme, računajoč seveda pri tem, da bo to orožje prišlo prav tistim ljudem, ki se bodo odzvali poklicu Komunistične partije za oboroženo vstajo proti okupatorju. To se je tudi zgodilo in uresničilo.

Sistematično in načrtno delo pri širjenju partijskega tiska in pridobivanju mladih ljudi v organizirano delo v letih 1936 do 1941, se je bogato obrestovalo v času NOB. Kljub vsem težavam in oviram je bilo namreč na področju Notranjske vključeno v NOB 70 % ljudi, posebno številno pa so bili zastopani mlajši ljudje.

Matjevž Hace

Vnemal je srca za svobodo

14. septembra letos je ZB odkrila v Sentlambertu pri Trbovljah spomenik padlim borcem, med drugim tudi Leopoldu Eberlu-Jamskemu in narodnima herojema Lojzetu Hohkrautu in Viliju Vresku. Avgusta 1957 pa so postavili člani ZB iz Mežice na kraju, kjer je umrl Polde Eberle—Jamski, spomenik z napisom:

V teh gorah je vnemal srca za svobodo »Jamski« Polde-Eberle prvi sekretar OF slovenskega naroda za mežiško okrožje. Tu je omahnil 7. novembra 1943. Njegov spomin živi v tem samorastnem rodu.

MED KOMUNISTI, ki so organizirali NOB v Zasavju, je bil poleg Lojzeta Hohkrauta in Vilija Vreska znan še Leopold Eberle-Jam-

ski. Že 26. junija 1941 so prišli ponj Nemci. Pravočasno jih je opazil in jim ušel, čeprav je bil pohabljen (leta 1934 je namreč preživel nesrečo v rudniku in od tedaj je hodil samo še s palico). Ker so partizani kmalu nato napadli obratno stražo in orožniško postajo v Zagorju, so Nemci 9. avgusta 1941 prišli po njegovo ženo in taščo, njegovega sina pa odgnali v taborišče Mauthausen in ga tam umorili. Žena in tašča sta se po štirih mesecih zaporov v Mariboru vrnili. Leta 1943 pa so ženo in mlajšega sina izselili v Nemčijo.

Potem ko je Leopold Eberle-Jamski ušel Nemcem, je začel delati med ljudmi kot politični delavec. Bil je med prvimi partijskimi aktivisti, ki so organizirali partizanstvo okoli Litije. Kot najožji sodelavec Lojzeta Hohkrauta je bil član prvega partijskega komiteja v teh krajih. Sam delavec v rudniku Zagorje je Eberle dobro poznal probleme Zasavja. Bil

z globino človeške misli in ji dati umetniški sij. To, kar je v knjigi, še ni velika umetnina, pač pa je veliko prizadevanje, da umetnina postane. Toda, če se zamislimo v čas in v razmere, v katerih je pisal Klusov Joža te svoje pesmi, črtice in povesti, nadalje, če pomislimo na to, da je bil Klusov Joža pisatelj-samorastnik, tedaj moramo priznati, da je »Bataljon« po svojem obsegu neznatna, po svojem pomenu pa velika knjiga človeka, ki so mu bili rokopisi ožgani od smodnika in okrvavljeni od lastne prelite krvi.

Urednik knjige zaključuje uvod takole: »Nam pomeni beseda Klusovega Jože še mnogo več. Ob njegovem imenu se spominjamo enega izmed največjastnejših obdobj naše zgodovine, iz katerega žene krepke korenine sedanje življenje. Njegova beseda je del naše stvarnosti, verni dokument našega partizanstva, njegova umetniška upodobitev brez najmanjše želje po pretiravanju, je bila del borcev, njihovih naporov, je podoba njihovega življenja polnega borb in premagovanj, ki je z veliko iskrenostjo bodrila v težkih naporih in kazala na jutrišnji dan. Pomagala pa bo tudi generacijam, ki teh velikih dni niso doživele — ob njej bodo dopolnjevale svoje predstave o zgodovinskih dogodkih, prebiranje le-te jim bo odkrila to, kar jim zgolj zgodovinski prikaz ne more dati, zato ta dela ne bodo pozabljena!«

Tone Seliškar

je izobražen, politično razgledan in dober govornik, zato ga je Partija pošiljala na zborovanja, kjer je bilo potrebno govoriti množici. Z Lojzetom Hohkrautom sta se posrečeno dopolnjevala: Lojze je bil tih delavec, Jamski pa dober govornik in agitator. Izkazal se je tudi kot instruktor političnih delavcev. Kot sekretar okrožja je nosil prvo leto vstaje glavno breme političnega dela.

Jamski se je že od začetka protifašističnega dela v Zassavju zadrževal največ in najraje v Piskovem mlinu pod Sveto goro, kjer je imel varno skrivališče. Tam so bile pogosto konference in sestanki. Nekoč pa si je neke po Limbarsko goro zlomil nogo. Zato je šel v Selce, kjer je imel v neki skalnati votlini skrivališče. Voda je v skalo izdolbila luknjo, v kateri je bilo prostora za tri ljudi, imela pa je poseben vhod in izhod. Do skrivališča se ni dalo priti lahko, ker je pod njim zijal kakih 25 metrov globok prepad. Ko si je pozdravil nogo, je spet hodil okoli ljudi s spremljevalcem Garantinijem in drugimi. Njegov kurir je bil Jelen, ki pa se je pridružil gestapovcem in začel izdajati. Dne 29. avgusta 1942 so gestapovci prišli v Selce in se razlezli po vasi. Jelen jih je vodil do skrivališča v votlini in poklical Jamskega. Temu se je čudno zdelo, ker se je

Leopold Eberle-Jamski

kurir prezgodaj vrnil in je celo vprašal: »Kaj, hudiča, te je pa prineslo že nazaj?« V odgovor so se oglasili gestapovski rafali. Tudi Jamski je s pištolo nekajkrat ustrelil in nekoga zadel. Sam je dobil kroglo v desno stran prsi in vratu. Pognal se je po skalovju in kljub rani bežal. Nemci so verjetno pričakovali, da se bo raztreščil ob skalah, ali pa da ga bodo ubili že v votlini, zato jih spodaj ni bilo mnogo. Jamski je padel na tla in stekel. Kmalu je naletel na gestapovca in nameril pištolo nanj, da se je ta prestrašil in ga spustil mimo. Potem je prišel v vas in vso noč prebil v koruzi. Naslednjega dne ga je našla neka kmetica in mu prinesla vode. V vasi so bili še vedno Nemci, zato se je sam napotil proti Dolu. Krogli v telesu sta ga močno ovirali, zato je hropel. V vasi pa so Nemci v tem času zaprli Milko Plavčev, Milana Garantinija in več drugih.

Garantinija so še isti dan odgnali na železniško postajo Sava. Vso pot je gledal, kje bi jim ušel, toda priložnosti ni bilo nikjer. V čakalnici so mu ukazali, naj stopi z obrazom proti zidu k steni. Nekaj časa je stal, potem pa se je obrnil. Po več poskusih, da bi ga znova obrnili proti zidu, je na vprašanje, zakaj noče izpolniti ukaza, odvrnil: »Zato, ker sem človek.« Zdaj so ga pustili pri miru. Ko je pripeljal vlak na

postajo, so začeli Nemci jemati okvire iz brzostrelk. Garantini je to izkoristil. Bil je velik in močan mož in z dvema korakoma je bil pri vratih. Nemci se niso takoj znašli, ko pa so skočili za njim in začeli streljati, je bil že med drevesi. Naslednji dan je obvestil ženo, naj zapusti dom in pride tudi ona k partizanom.

Jamski je ostal v litijski okolici do partijske konference, ki je bila v zimi 1942-43 v Stance Lazah pri kmetu Osoletu. Te konference so se udeležili tudi Franc Rozman-Stane, Dušan Kveder-Tomaž, Dušan Kraigher-Jug in drugi. Na konferenci so sprejeli program za politično delo. Za novega sekretarja litijskega okrožja je bil izbran Jože Strlekar, Jamskega pa so poslali na Koroško, kjer je postal sekretar OF meziškega okrožja.

V mežiški okolici pa so delovali skriti gestapovski vohuni, neki Urh, Grega in Aga. Ti so se na zunaj kazali pristaše OF. Jamskemu, ki je zaradi ran, dobljenih v Selcih, bil še vedno precej slaboten, so dajali neke tablete za okrepitev. Toda tablete so bile zastrupljene. Jamski je zato v nemški ofenzivi 7. novembra 1943 naporom podlegel. Takrat je bil z njim samo Grega, ki mu je verjetno še kaj dal za »okrepitev«. Kasneje so partizani truplo izkopali in ugotovili, da je umrl zaradi strupa, ne pa od strelav.

E. E.

Spomenik v Sentlambertu, odkrit 14. septembra 1958

PARTIZANSKA LIRIKA

1.

Čakala sem te v snegu
ves večer in pozno v noč;
potem sem šla domov in jokajoč
zaspala, sanjala o belem bregu.

Mislila sem že, da si pozabil name,
na tiste dni, ko sreče sva se veselila.
Potem prišla je vojna in na rame
neizkušene slovesa breme naložila.

Čakala sem te v snegu,
jokala, jokala žalostna
in zjutraj, ko sem zvedela,
da padel si,
bila sem brez solzá...

2.

Bila sem brez solzá,
čeprav hudo biló mi je tako,
da bi najraje v zvezdnato nebo
jokala, razjokala se do dna...

Ni te biló, da bi me potolažil.
Le stopinje,
ki jih je novi sneg ovlažil,
zamrznjene so tipajočo pot iskale
v vas, do oken, ki so inje
jim burje v nedrja nastlale.

Ni te bilo in vem: še jokale
bodo moje oči za teboj;
a nocoj, nocoj ne morejo več,
da bi v trpkih te spominih poiskale...

3.

Vsak večer sem sama,
odkar več ti ne prideš k nam.
Burja streho šiba in kot trhel tram,
ki v njej ječi,
se sama sebi zdim,
ko premišljam to, kar je biló med nama.

Ne bo te več. Le v pesmih, ki pojo
tovariši jo tvoji vsak večer
daleč, daleč nad vasjo,
se porajal bo nemir...

Morda nekoč, ko lepši čas
odprl spet mi bo ljubezni vrata,
ljubila koga bom od njih...
in se te spominjala kot brata.

Kri iz tisočerih ran...

(Nadaljevanje in konec)

IN POTEH sem se ovedla na slami v Jazbinškovi kuhinji. Ob meni je — o, sreča! — z obrazkom, vsem zariplim od joka — ležala moja punčka, pri zglavju pa je sedela Tinca. Bala sem se, da so to le varljive sanje. Pogled na stražo pri vratih me je osvestil — doumela sem, da se še nič ni spremenilo, da sem še zmerom sredi jetnic in da sem se pravkar vrnila z zaslišanja, kjer so sreple vame hladne oči...

Ob treh se je straža izmenjala. V opustošeno kuhinjo, spremenjeno v ječo, je stopil tisti mladi Kočevar s pšeničnimi očmi. Ko se je otrok zbudil, je prosil kruha. Skušala sem jo premotiti, vendar zaman. Otrok je hotel jesti. Z muko sem se spomnila, da že dva dni nisem ničesar zaužila. Tedaj je mladi stražar segel v žep, izvlekel kos kruha in ga ponudil otroku.

Spet se je zamenjala straža. V kuhinjo so nam prinesli skledo neužitne krompirjeve juhe. Vojaki so namreč ves krompir polili s petrolejem in tako ga kljub lakoti nismo mogli použiti.

Po ponovnem zasliševanju so nas nato s spremstvom poslali na Planino. Tam so nas stlačili v neko majhno sobo z razbitim oknom, skozi katerega je bil dež in naletaval sneg. V sobico so prignali še nove jetnike, tako da je bila kmalu pretesna. Vsake tri ure so se menjale patrulje, ki so pretaknile vse koticke, prehajkale vse gozdove in vasi, požigale domove in lovile nesrečne žrtve. V določenih presledkih so streljali v zrak, da bi napravili zmedo še popolnejšo. Nato so nas preselili v sosednjo hišo. Tam sem uzrla starčka, ki mu je goreči tram spodusl ženo. Sina so mu ustrelili pred očmi, ker ni hotel pokazati partizanskega skrivališča. Pretepli so tudi njega. V sosednji sobi so zasliševali.

Sredi noči so pripeljali nove žrtve, med njimi partizanko

Anico. Spoznala sem jo v siju baterije po črnih laseh, ki so se ji lepili na čelo. Zaupala mi je, da je tik preden so jo zajeli, zakopala zaupno pošto na domenjeno mesto in da ne vedo, da je aktivistka. Povedala je tudi, da so nas hoteli naši rešiti, pa so jih Nemci odbili.

Velika soba je bila natlačena jetnikov. Proti poldnevu so prignali vanjo Jakoba Zimška, poštenega kmeta, ki v vsem svojem življenju ni poznal drugega kot trdo delo. Blizu njegovega doma je padel nemški vojak, zato so ga po kratkem zaslišanju odgnali in ustrelili.

Kmalu zatem so v sobo stopili štirje esesovci, med njimi neki cinični človek s pipo v ustih, ki je sodeloval pri zaslišanjih. Morali smo se postaviti v vrsto, iz katere so nato rablji izbirali žrtve. Spominjam se mladega fanta iz Prevorja. Pred dobrim mesecem je prišel iz nemške vojske domov na dopust in se je pridružil partizanom. Po nekaj dnevih partizanstva je bil ranjen in se je zatekel domov na okrevanje. Še danes razložno vidim njegov blede obraz z grozo v očeh, na glavi pa v vozle zavezano rdečo ruto. Hotel je še stopiti po klobuk, pa mu niso dovolili. Vsi smo vedeli, kam ga ženejo, le nesrečni fant ni razumel, da odhaja za vedno.

Zasliševanja so se nadaljevala. Triindvajset vasi je zagorelo. Na belem ozadju, kolikor ga je bilo videti skozi okna, so se pošastno odražale ruševine in očrneli dimniki. Neslišno so padale snežinke in prekrivale pogorišča...

Napočila je spet nedelja, ko je vso sobo znova napolnil ognjeni žar. Strahoma smo pomislili, da li morebiti ne gori naša ječa. Toda ne — gorela je le mala hišica ob robu Planine, moj tihi dom. Toda zdaj me goreča lastna hiša ni več ganila. Vseobsegajoča nesreča je bila večja od moje

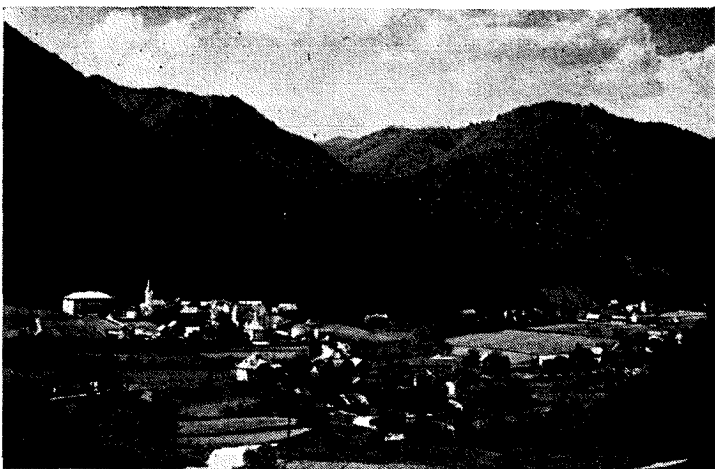
lastne. Zdelo se mi je, da sem zdaj bližja ljudem, ki so trpeli z menoj.

Potem ko so se zaslišanja končala, smo postali brezposlne številke, namenjene za eno izmed zloglasnih nacističnih taborišč. Spravili so nas na velike tovarne avtomobile, nato pa nas peljali preko pravkar porušenih in za silo popravljenih mostov, mimo požganih vasi skozi Pilštajn v Brežice. Na vsej poti nismo srečali žive duše; ljudje so se razbežali, ostala so samo pogorišča, neme priče nasilja. Po vsem Kozjanskem je neusmiljeno gospodaril tujec. V vsej širni okolici ni bilo prostora, kjer bi se za hip lahko odpočila trudna noga in kjer bi si mogel oddahniti nesrečni begunec. Na cestah tiste dni nisi srečal domačina. Na Planini sami niso požigali. Vendar se je tudi tu življenje ustavilo. Mala okenca so rezala kakor ugasle, mrtve oči v temo. Ljudje niso upali prižigati luči. Iz temnih hiš so blodile oči po zasneženem Bohorju, kjer je kot divja zver begal domači sin. Mogočne smreke so žalobno ječale, sklanjajoč svoje težke veje nad svežimi gomilami.

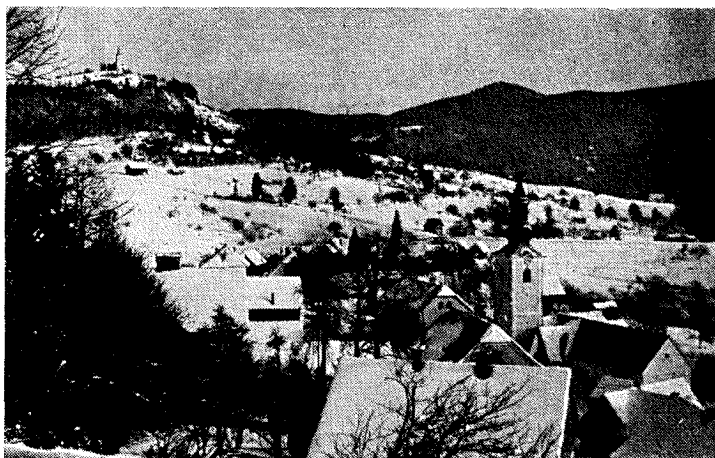
Kozjansko je zakrvavelo iz tisočerih ran. Kjer je še pred dnevi veselo pela predica, kjer so se čuli poskočni zvoki harmonike, se je sedaj širilo eno samo veliko pogorišče.

Zgodaj dopoldne so nas pripeljali v Brežice. Tu so nas Čerkezi iz avtomobilov nagnali v barake. V naši baraki nas je bilo sprva šestdeset. Šestdeset različnih ljudi, ki so se kljub raznolikosti v nesreči čutili kot velika družina. Vsem so se zasolile oči, ko je gestapovec odgnal družini pred očmi Vimpolškovega očeta. Kljub zagotavljanju policista, da ga pelje le na kratek razgovor, smo vedeli, da ga ne bomo več videli. V obupu sta se mala Nadica in nekaj starejša Saška oklenili mame, ki je strta nemo gledala predse. Naše slutnje so se uresničile. Vimpolška so obesili na Frankolovem.

V baraki so bili tudi ljudje, ki so se takoj znašli. V nekaj urah so že romali lističi kri-

Trg Kozje, v ozadju Vetrnik in dalje Bohor

Planina, v ozadju Bohor, kjer so bile premnoge borbe z Nemci in kjer leži pokopanih mnogo partizanov

žem po Brežicah in naslednje jutro smo z zadovoljstvom opazili, da se je število ljudi v baraki skrčilo. Prejemali smo nasprotujoča si poročila o položaju na Kozjanskem. Tako smo slišali, da je vse Kozjansko področje znova osvobojeno in da je nemška vojska v razsulu, hkrati pa, da nas bodo vse odvedli v taborišča.

Spet so se začela zasliševanja, tokrat pri okrožnem vodji. Mnogi so dobili milostna dovoljenja za odhod k sorodnikom izven Kozjanskega. Tako so se barake polagoma praznile. Nesrečni brezdomci

so odhajali, med njimi tudi nekaj mlajših ljudi.

V baraki nas je ostalo le še nekaj nesrečnikov, namenjenih za smrt ali za taborišča. Polotila se me je brezbržnost. Ko mi je sosedka omenila, da nas bodo verjetno ustrelili, se že nisem prav nič vznemirjala. Iz takšnega razpoloženja me je vzdramil stražnik in me poklical iz barake. Obiskala me je neka znanka, ki pa je zaradi njenih čudnih zvez z Nemci nisem marala. Pred mrežo je stala elegantna in hladna in me merila s svojimi mačje zelenimi očmi. Govorila je z zadržano

vljudnostjo, ki se mi je tedaj zdela skrajno odvrtna. In ko je med drugim omenila, da bi mi morebiti lahko pomagala, sem še komaj izdabila, da njene pomoči ne potrebujem. Potem me je stražnik odvelkel v barako. Tam sem zarila glavo na borno slamnato ležišče in prvokrat po dolgem času zajokala. Čutila sem se nesrečno in na smrt utrujeno.

Dne 22. decembra so nas vnovič naložili na avto, nas odpeljali na železniško postajo in nato z vlakom, v vagonu brez šip, v Maribor.

S pošastno naglico je vlak brzel mimo znanih krajev, na katere so me priklepali spomini. Vsa sem vztrepetala, ko je sprevodnik zaklical ime domačega kraja, ki je bil zavil v črmino noči, le na postaji je brlela medla luč. Za hip me je premagal nov val tope bolečine. Otrok pa je mirno spal v mojem naročju in ob pogledu nanj sem premagala bolečino slovesa.

Bilo je 23. decembra 1944. Mrzel veter je bril od Drave, po zraku so plesale redke snežinke, po ulicah hiteli ljudje. Ženske v toplih kožuhih, moške v zavihanih ovratniki, dekleta z bodrim pogledom in smehom na ustih...

Pred meljsko kasarno je stala čudna skupina: otroci, starčki in ženske. Vsi so bili oprtni z večjimi in manjšimi culami. Na izmučenih obrazih so se trpko odražali sledovi prestanega gorja. Straža ob straneh je dajala bedni skupini poseben poudarek. Marsikateri sprašujoč pogled se je ustavil na beguncih, marsikatero oko se je sočutno orosilo in marsikatera pest stisnila v pomenljiv pozdrav. Stali smo tam, izpostavljeni mrazu in sramotanju. Dve ženski sta se nam približali. Še danes slišim njun odurni smeh in porogljiv ton, ko sta krakali v spačeni nemščini: »Glej bandite! Kam jih neki ženo? Gotovo na streljanje!« Še danes ne razumem, kako je možna takšna pokvarjenost. Kako sta mogli tako govoriti ob pogledu na dvajset neboljnih otrok, ki še niso vedeli, kaj je vojna in kaj sovraštvo in zakaj morajo trpeti. Po

dolgemu čakanju so nas spravili v neko skladišče. S težkim ropotom so se zaprla vrata in znašli smo se v velikanskem praznem prostoru; le nekaj razmetanih zabojev in papirnatih odpadkov po tleh je pričalo, da so bili pred nami že drugi tukaj. Približno čez eno uro so stopili v skladišče trije esesovci in prečitali odločbo, s katero so bile žene-matere z otroci pod sedem let določene za taborišče Koblenz, matere s starejšimi otroki pa za Strnišče, današnje Kidričevo. Otroci, stari nad sedem let, so bili prav tako določeni za Koblenz. Zdaj je torej trpljenje doseglo višek. Matere so medlele od obupa, otroci, ki bi se morali ločiti od njih, so se jih krčevito oklepali. Mlada žena iz ptujskega polja se je zgrudila. Strašen krč ji je lomil telo, na ustih so se prikazale pene. Nezavestno so odnesli otroka pa sta ostala sama. Tudi moja sotrpinka, ki so jo v Brežicah ločili od moža, se je morala posloviti zdaj še od otrok. Vidim jo, kako je stala sredi skladišča vsa nema in okamenela, osemletna Nadica in trinajstletna Saška pa sta se je tako trdno držali, da so ju policisti morali s silo odtrgati od matere. Ko so jo naposled odvedli, sta se dekletci poglani proti vratom in razbijali po njih s svojimi malimi, drobnimi rokami ter presunljivo tarnali: »Mamica, vrni se, mamica, nikar naju ne zapusti!« Toda njuni kriki so se izgubili ob splošnem vpitju. Onemogli sta se skrušili ob steni. Dvignila sem malo sirotico, ki je pravkar izgubila mamo, ter jo položila zraven svoje punčke na zaboj. Polagoma je spanec legal na zaspale oči, otroci so drug za drugim zaspali, odrasli pa

smo z grozo čakali, kaj nam bo namenil prihodnji dan. V spanju so otroci klicali svoje mamice in mnogi so se z jokom prebujali. Tudi moja uboga punčka se je nešteto krat predramila, se me krčevito oprijemala in neprestano vpraševala, če ne bom odšla brez nje...

Tako je napačil 24. december. Spet so se odprla železna vrata, vstopili so policisti in pobrati smo morali svoje borne cule in oditi za njimi. Peljali so nas na postajo in nas strpali spet na vlak. Manjši otroci so se spravili k culam na prtljažnike in začeli čebljati, kot da gredo na izlet, večji so turobno strmeli v ledene rože na oknih, odrasli pa smo ždeli na svojih prostorih nemo...

Nekako ob desetih ponoči smo se pripeljali v Knittelfeld, od koder so nas z vozom prepeljali v taborišče Koblenz. Ledeno je zavijala burja preko odprte ravnine, skozi zastrta okna je lila svetloba v tankih, zlatih pramenih, po ulicah Knittelfelda pa je ropotal črni voz s čudnim tovorom.

Zavest, da žive za temi zastrtimi okni srečni ljudje, ki imajo svoje velike načrte za življenje in jih obdajajo toplina domačega ognjišča, skrb svojcev in njihova ljubezen, me je za hip prevzela. Tisti hip srečni ljudje v toplih, svetlih sobah Knittelfelda pač niso slutili, da tik pod njihovimi okni ropoče mrtvaški voz, ki pelje nesrečne izgnance črnim barakam in negotovosti koblenskega taborišča naproti.

Generalni apel

VSAKODNEVNI apeli, zbori po naše, so nas telesno najhuje ubijali, saj smo morale stati od trde teme, to je od 4. ure zjutraj pozimi, poleti pa od 3. ali celo od 2. ure, dokler ni vželo sonce in dokler nismo odšle na delo, to je ob 7. uri zjutraj pozimi in ob 6. uri poleti. Na apelu smo morale stati tudi zvečer, ko smo se vrnile z dela. Dnevno smo delale po dvanajst ur. Opoldanski »počitek« je trajal pol ure. Zvečer smo šle spat ob 23. uri.

Taki so bili vsakodnevni apeli v nemškem koncentracijskem taborišču Oswiecim. Najhujši pa je bil — generalni apel!

Bila je nedelja meseca februarja 1943. Že od pol štire ure zjutraj smo stale pred barako. Veter je strašno bril, kot da bi nam rezal kožo z lic. Skoraj nemogoče se nam je zdelo, da bomo dočakale sončni vzhod. Stati smo morale v vrstah po deset, tiho kot ribe, mirno kot kip. Nog že nismo več čutile.

Končno se je začelo svitati. Počasi, prav počasi se je dvigalo sonce iznad reke Zoje, mraz pa je bil vedno hujši. Sončna krogla se je pomaknila že visoko na nebo, me pa smo še vedno stale.

Počasi so začele prihajati esesovke. Kot čudne pošasti so bile videti v črnih pelerinah. Begale so od barake do barake. Gorje nam, če nismo stale kot sveče in molčale kot ribe! Gorje interniranki, ki ni imela pravilno, to je po ukaz, povezane rute na glavi, gorje, če je imela na jopici pas, gorje, če je imela dvoje spodnjih hlač, gorje, če je imela dvoje nogavic! Razen klofut je taka interniranka dobila tudi »prekomando« v kazensko kolono. Tokrat so esesovke kot obsedene tekale od barake do barake, kričale in pretepale. Ko so se umirile, so začele šteti. Štetje jim ni šlo hitro od rok. Večkrat sem premišljevala o tem in si mislila, da so silno zabite ali pa da nas nalašč zafrkavajo.

Čeprav so esesovke le preštele vse interniranke in so se že vračale s knjigami, le še nismo odšle nazaj v barake. Zakaj nenadoma je zadonelo povelje:

»Postavite se po številkah!«

Postavile smo se, nato pa odkorakale po številkah skozi glavna taboriščna vrata, pred katerimi so za mizami sedeli esesovci in po naših številkah ugotavljali, koliko nas je še živih...

Jožica Veble

Nenavadne ZGODBE

26

GORAZD MORJAK

V neposredni bližini Gorice, v vasi Venišče pri Renčah, so bili februarja 1945 trije partizanski punkti: OZNA, Centralna in Pokrajinska tehnika KPS in kurirska karavla P7. Tu sta med drugim delala tudi Vesna in Rastko. In ker je bilo treba spet urediti neke zadeve v Trstu, sta se v civilnih oblekah in s ponarejenimi dokumenti, kot ponavadi, odpravila na pot. Iz »renške republike« sta zvečer okrog šeste ure srečno prišla v hišo Rudolfa Makuca v Gorico. Prišla sta toliko prepozno, da nista skoraj več mogla računati na brzovlak, ki je prihajal iz Vidma in takoj odpeljal proti Trstu. Zato sta sprejela prijazno vabilo Makucevih, naj prespita pri njih — kot že nekoč prej — naslednje jutro pa naj nadaljujeta pot v Trst. Že sta čakala na večerjo, ko se je začel Rastko nervozno presedati na stolu in se je nenadoma odločil: »Vesna, obleci se! Če ima vlak zamudo, ga bova še ujela!« Vesna sicer ni mnogo verjela v to, je pa ubogala. Brez pozdrava sta zdrvela po stopnicah na cesto in tekla do železniške postaje. Res, vlak je imel zamudo, Rastko pa le še toliko časa, da je kupil vozna listka in da sta se stlačila v zatemnjen vagon. Potnikov je bilo toliko, da sprevodnika niti druge kontrole ni bilo tja do Trsta. Tako sta prišla srečno k znanim ljudem v Trst, kjer sta se ponavadi ustavljala.

Toda naslednjega dne so šli Vesni lasje kar pokonci, ko je prišla iz Gorice vest, da so samo pet minut po njenem odhodu prišli k Makucevim policisti in pretaknili vse kote v stanovanju. Bajè so pod posteljo v kovčku našli slovensko zastavo in zato tudi odpeljali gospodarja...

Kaj bi bilo z Vesno in Rastkom, ki skoraj ni znal italijanskega jezika, če bi ju zalotili tedaj pri Makucevih? Njemu pa še danes ni prav jasno, kateri »dvanajsti čut« ga je tedaj vzdignil s stola v topli kuhinji pri Makucevih!

Po uspešnih prvomajskih akcijah, pisalo se je devetnajstotriinštirideseto leto, se je Zasavski bataljon utaboril na Šipku. Sredi deževnega dneva so zaregljale nemške brzostrelke, zavreščale dumdumke in zalajali mitraljezi. Zasavci so odločno odbili prvi naval Nemcev, zlomili drugi pritisk, tretji juriš... Vtem so partizanski obveščevalci sporočili vodstvu bataljona, da je prišlo v Tuhinjsko dolino nad tisoč Nemcev, pa tudi v Črnem grabnu jih ni malo, ki že prodirajo proti Šipku. Komandant Kranjc in komisar Mišelj sta se spogledala in takoj odločila: najprej

27

JOŽE ŠTOK

juriš, nato pa taktičen umik proti Rakitovcu. Trenutno zatišje na partizanskih položajih je nenadoma presekalo mogočen rezget orožja. Zatem so borci planili kvišku in se pognali proti Nemcem. Ognjeni naskok je bil tako silovit, da se je trenutni odpor sovražnika razblinil v divjem plesu in vpitju, kakršnega že dolgo nista slišali Menina planina in Limbarska gora, pa menda tudi Nemci ne, ki so se začeli zmedeno umikati... Pred Rakitovcem je bataljon trčil na še močnejšo kolono nemških policistov. Spet so zalajale strojnice. Zasavcem je začelo primanjkovati streliva. Zato so najprej užgali proti napadalcem, nato pa se spretno izvlekli iz nastavljenе zanke... Popoldne so iz Tuhinjske doline, Motnika, Črnega grabna, s Kozjaka, od Trojan in iz smeri Zlatega polja začeli prodirati proti Šipku novi oddelki nemške pehote in tiskati obsežen obroč. V mraku je začelo na Šipku močno ropotati. Zasavci, ki so bili tedaj že na varnem na Menini planini in Limbarski gori, so ugibali, kaj naj to pomeni. I, kaj! Nemcem je ušla miš iz mišnice, pa so se usekali sami med seboj, severni napadalci z južnimi. Ker zaradi temne noči borba ni dala zmagovalca, so se zeleni vojščaki povlekli nekoliko nazaj in skrbno zastražili Šipek.

Deževalo in snežilo je vso noč, Nemci pa so venomer vozili vojaštvo. Na Šipku in okoli njega se je zbralo precej soldateske, ki je imela celo oklopnike, minomete in topiče. Zjutraj so Nemci spet začeli

stiskati obroč. Ko so prišli na vrh Šipka, so razočarani ugotovili, da tam ni nikogar. Ker so bili mokri in premraženi, so zakurili ognje ter se ob njih greti in sušili.

Medtem jim je prišlo v pomoč nemško letalstvo, ki je bilo poslano po dogovoru. Ko so piloti ugledali na Šipku oblačke dima, so menili, da so izsledili Zasavski bataljon. Zato so stresli serije bomb na nemško taborišče in začeli mitraljirati lastno pehoto. To pa še ni bilo najhujše! Tudi švabski minometi v dolini so usmerili streljanje proti vrhu Šipka. Hkrati pa se je začela pomikati v hrib nova nemška kolona. In spet se je vnela borba med samimi Nemci — med tistimi, ki so bili na vrhu, napadeni od lastnih letal, in tistimi, ki so šele prišli na Šipek. Zvečer so Nemci naložili mrtvece na kamione ter jih skozi Kamnik odpeljali v neznano.

Borili so se z golimi rokami

LETO 1942 se je nagibalo h koncu. II. grupa odredov je bila raztresena širom po vsej Štajerski. Vsaki četi je bilo določeno operativno področje. Tretja četa Simonovega bataljona se je sukala okoli Mrzlice, Podgozdnika in Kala. Uspešno je opravila precej akcij, a se tudi spretno izmikala sovražniku. Spopad z njim je sprejela le, kadar sta to hotela komandir Veličko in komisar Bor, nikoli pa takrat, kadar je to hotel sovražnik. Tako so Nemci dobivali nepričakovane udarce. Ves čas je imela četa le enega ranjenca, ki je po zaslugi izdajalcev padel v roke Nemcem še preden je ozdravel. Tudi razpoloženje v četi je bilo zaradi uspešnih akcij dobro. Ko pa se je začela jesen nagibati k zimi, se nas je le polastila skrb, kako bo pozimi, ko bo ležal vsepovsod sneg in nas bodo Nemci lahko sledili na vsakem koraku. Tudi jaz sem razmišljal o tem, čeprav sem zaupal vodstvu, zlasti komandantu Francetu Rozmanu-Stanetu. Vedel sem, da bo Stane poskrbel, da čimbolje prebijemo zimo in da se bo naš boj proti okupatorju tudi na Štajerskem kljub hudemu nasilju spomladi še bolj razširil.

Nekega dne konec oktobra je komandir čete Veličko sprejel povelje štaba bataljona, naj pride s četo takoj na Dobrovlje, kjer se bo zbral ves bataljon. Čez zimo naj bi se potem bataljon skupaj bojeval. Sledile so kratke priprave in že naslednjega dne je bila četa pripravljena na odhod. Naša kolona se je pomikala v največji tišini, stalno pripravljena na spopad. Kajti pot nas je vodila skozi nevarne kraje. Morali smo čez cesto Trbovlje—Sentpavel, ki jo je sovražnik neprestano nadziral z motoriziranimi patruljami ter postavljaj ob njej zasede. Sli smo

preko širokega polja in ceste nekeje desno od Vranskega ter se dokopali Dobrovelj. Tudi vse ostalo področje so Nemci pogosto nadzirali. Morali smo se izogibati tudi civilistov, ker je bilo vsepovsod polno plačanih vohunov, ki bi nas takoj izdali.

Nekje pri Sv. Miklavžu smo čez dan počivali v taborišču, pa nas je opazil neki civilist, zato smo ga zadržali ves dan. Proti večeru, ko smo se pripravili za pohod, smo mu zabičali, da ne sme nikomur povedati, da nas je videl; potem smo ga spustili. Naša kolona se je čez grapo povzpela na drug hrib, tedaj pa je prišlo povelje, naj se vrnemo v staro taborišče, kjer bomo počivali še en dan. Navidezni pohod smo napravili zato, da bi tistega civilista prepričali, kako smo že odšli s tega kraja. Tako bi tudi morebitno izdajstvo ne imelo pomena. Žal smo se zmotili!

Z mitraljezom sem bil v zasedi zraven poti blizu našega taborišča, z menoj pa še trije tovariši in moj pomočnik. Bili smo zelo utrujeni, izčrpani in neprespani, zato so vsi že po kratkem času pospali. Tudi mene je mučil spanec, vendar nisem zadremal, čeprav so mi oči lezle skupaj. Bili smo v gostem grmovju in nas s poti ni mogel nihče opaziti. Tako sem nenadoma ves dremav zagledal pred seboj na poti vermane. Tovarišev nisem več mogel zbuditi. Tik pred menoj se je zbralo kakih pet vermanov v skupino, za njimi pa je bila vsa kolona, ki se je izgubljala za ovinkom. Najbrž nas niso opazili, ker so brezskrbno stali na poti. Prednji so bili le še osem do deset metrov pred cevjo mojega mitraljeza. Eden med petimi, ki so stali v skupini, je ostalim za seboj brez besed mahal z roko. Tedaj sem

vanje spustil rafal. Vsi so obležali, ostali pa so poskakali čez mejo in jo ucvrli prek njivice, ki je bila pod potjo. Za bežečimi sem spustil še nekaj kratkih rafalov. Z njihove strani je ustrčil samo eden, toda njegov strel je imel poln zadetek. Pomočnik, ki je ležal zraven mene, je bil zadet v trebuh v hipu, ko je pokleknil. Za to nisem niti vedel, ker mi je povedal, da je ranjen šele, ko smo se umikali. Medtem so naši v taborišču že skočili v kriticja. Pomočnik je še sam prišel do taborišča, tam pa se je zgrudil. Zavedal se je, da mu nihče več ne more pomagati, zato je prosil, naj ga ustrelimo. Čakali smo sovražnika pripravljeni za spopad, toda ta je najbrž imel preveč posla s svojimi ranjenci in mrličji, zato nas ni več poskušal napasti. Ranjeni tovariš nas je kmalu med pohodom umrl. Bil je dober tovariš in hraber borec, zato nas je njegova smrt globoko pretresla. Zagrebli smo ga v plitvo jamo, grob pa obložili s kamenjem.

Blizu Podvrha nad Prekopo in Stopnikom smo se sešli s tovariši iz ostalih čet našega bataljona. Pristrčnega pozdravljanja, veselja in šal med nami ni bilo ne konca ne kraja. Zatem smo se pogovarjali o doživljajih v času, odkar se nismo videli, to je od konca težavne poti, ki se je začela na Dolenskem, končala pa takrat, ko smo prišli na Štajersko. Marsikoga, ki je z nami srečno prispel na Štajersko, zdaj ni bilo več med nami. Spominjali smo se jih in stiskalo nas je pri srcu. Največ pa smo razpravljali o bližajoči se zimi. Dušan Kveder-Tomaž, komisar grupe odredov, je dobro vedel, kaj nas teži. Sklical je zbor bataljona in nam pripovedoval novice z ruskega bojišča, ki takrat niso bile rožnate, o partizan-

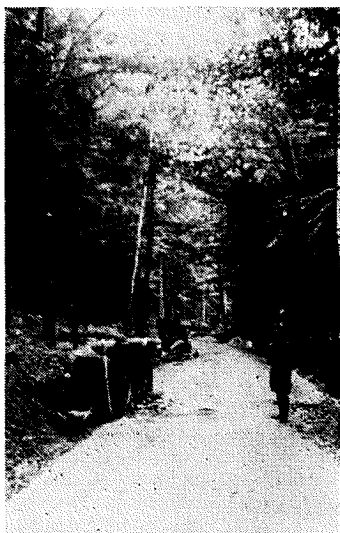
skih akcijah pri nas in končno začel pojasnjevati tudi politični in vojaški položaj na našem področju. Dejal je, da Nemci dobro občutijo naše pesti, da nam je prebivalstvo vedno bolj naklonjeno in da je naša organizacija prodrla že med prebivalstvo, da ne bomo več samo v gozdovih, pač pa bomo šli h kmetom, ki nam bodo radi dali zavetje v hudi zimi. Z druge strani pa je bataljon že sila in se bomo skupaj laže postavili po robu sovražniku. Tako nam je vlival pogum, da smo z zaupanjem zrlji v bodočnost. Nič več nas ni skrbelo, počutili smo se skoraj tako kot na Dolenjskem na osvobojenem ozemlju.

Se tisto noč smo odšli v novo taborišče, ki je bilo blizu starega. Med potjo smo se oskrbeli tudi s hrano, ki je takrat na našem področju ni primanjkovalo. Zjutraj so kuharji že v novem taborišču cvrli svežo slanino in kuhali žganec. Nekateri smo z zajemalko pili še toplo mast ter jedli ocvirke. Intendant nam ni branil, še prigravljaj nam je: »Le pijte mast, fantje, ta je za odpornost proti mrazu.« Določili so me, naj grem z nekaj tovariši v bližnjo grapo s kotli po vodo. Ko smo bili v grapi, nam je stražar, ki je stal onstran grape na grebenu, sporočil, da gre po grapi navzgor kolona Nemcev. Takoj smo se brez vode vrnili v taborišče. Bataljon je bil takoj na položajih, ki pa niso bili preveč primerni za obrambo. Komandant Simon je ukazal zadržati Nemce dokler kuharji ne pospravijo in ne razdele zajtrka. Nemci so nas napadli. S protinapadom smo jih pognali v dolino. Medtem so kuharji in intendant opravili svoje. Vsak borec je dobil skledo žgancev, ki smo jih jedli pozneje na novih položajih. Pomaknili smo se na vrh hriba in zasedli položaje za krožno obrambo.

Tod so bili položaji zares odlični in bi jih mogli držati, dokler bi imeli strelivo. Zato smo Nemce smeje pričakovali. Prilezili so za nami po vseh štirih. Spustili smo jih čisto blizu ter jih zasuli z ognjem iz vsega orožja in z bombami. Po neuspehu niso več poskusili napadati. Pobrli so ranjence in mrljice ter odšli v dolino. Mi pa smo se premaknili v novo taborišče na Čreti, v mlad smrekov gozdič. S stražarskega mesta je bil lep razgled po dolini: skoraj do Šmartnega in Mo-

zirja. Kadar sem bil na straži, sem opazoval Nemce, kako se vozijo po cestah. Mi, ki smo tu doma, sem premišljeval, pa se moramo skrivati po gozdovih in hoditi po skrivnih stezah. Zato, ker ljubimo rodno grudo. Ob takih mislih sem se nehote spomnil verza iz »Bilečanke«: ...kot da krivi smo zločina, ker te ljubimo... Vem, da je vsakogar, ki je tod stal na straži, stiskala enaka bolečina. V taborišču je bilo zelo prijetno, vendar se nas je kaj kmalu polastilo dolgočasje in nestrpnost. Zeleli smo iti v dolino, v akcije, v patrolje, samo, da bi se dogodki vrstili hitreje.

Komandant bataljona Janko Sekirnik-Simon je sklical 4. novembra bataljonski zbor. Sporočil nam je, da gremo v vojaško akcijo v dolino in nam razložil načrt štaba

Ena izmed akcij Veličkove čete

bataljona. Z Gornjega gradu proti Mozirju vozi vsak dan avtobus. Pred njim vozi predhodnica (trije policisti z motornim kolesom in prikolico), v zaščitnici pa štirje policisti v osebнем avtomobilu. V avtobusu so verjetno tudi vojak. Naša naloga je bila pobiti te Nemce ter zapleniti orožje in strelivo, vozila pa zažgati. Ze zgodaj zjutraj smo se spustili po pobočju Dobrovelj. Do ceste smo prišli neopaženo in pravočasno, se razdelili v tri skupine in vsaka je bila ena zaseda. Zavzeli smo

položaje ob cesti; kakih sto do sto petdeset metrov zaseda od zasede. Bil sem v prvi skupini, ki je imela opraviti z zaščitnico. Druga zaseda naj bi opravila z avtobusom, tretja pa s predhodnico. Vse tri zasede naj bi začele streljati hkrati. Položaj je bil dober in imeli smo dobra kritja. Sovražnik nas ni mogel opaziti. Nestrpno smo pričakovali avtobus. Nenadoma je po cesti prikoral en sam verman s parabelo za pasom. Kaj naj storimo? Če vžgemo nanj, pokvarimo vso akcijo, če ga spustimo, lahko opazi našo zasedo. Tudi parabele je škoda, da bi jo odnesel. Simon, ki je bil pri naši zasedi, se je hitro odločil. Skočil je na cesto, za njim pa še dva tovariša. Z naperjeno brzostrelko je prisilil vermana k vdaji. Ni se upiral in zlahka so ga razorožili ter ga privedli k nam v grmovje. Ujetnik je kar prebledel, ko je videl, koliko nas je. Ni vedel, kaj naj stori. Hipoma je skočil proti cesti, toda Simon, ki je spremljal vsako njegovo kretnjo, ga je udaril z brzostrelko tako močno, da je takoj opustil misel na beg. Neki naš tovariš je našel v torbici vrvič, zvezal ujetniku roke in ga prevzel v varstvo. V tem pa je prišel težko pričakovani trenutek...

Od daleč je čuti brnenje motorjev. V nas od napetega pričakovanja drgetajo vse mišice kot vedno pred začetkom boja. Trenutki so dolgi. Vsakdo se popravlja v svojem ležišču kot bi vsi ležali na trnju. Zbrojevka je pripravljena, prst na petelinu. Še enkrat pregledam, če je nastavljen regulator na rafal, če so merilne naprave pravilno nastavljene. Pomerim po cesti, čeprav sem vse te stvari že nekajkrat prej opravil. Končno se pokaže predhodnica. Imam jo na muhi in jo spremljam na njeni poti; streljati ne smem. Pokaže se avtobus, tudi njega imam na muhi in ga spremljam. Za njim se kmalu pokaže moj cilj — zaščitnica. Pomerim v motor. Še trenutek, srce mi razbija... Tedaj se zasliši pridružen Simonovo povelje: »Pali!« Podzavestno sem stisnil petelina. Zbrojevka se je stresla, avto pa je zapeljal v obcestni jarek. Okoli sebe čujem streljanje. Sele tedaj sem se zavedel, da nisem sam. Mišice mi nič več ne drgetajo, iz zbrojevke pa pošiljam kratke in točne rafale po avtomobilu. Dva

zelencu sta skočila iz avtomobila, se vrgla v občestni jarek in začela streljati proti nam. Čulo se je streljanje ostalih dveh zased in hipoma sem pomislil, da bo akcija uspela. Spustim kratek rafal na Nemca, ki je ležal v jarku in streljal. Nisem ga zadel, čeprav sem videl, kako se je dvignila zemlja od kroglj tik pred njegovo glavo. Takoj je vstal in začel bežati. Tedaj pa že zagledam naše tovariše na cesti, ki streljajo za bežečim Nemcem. Spopad je bil končan, naloga uspešno opravljena. Pobili smo več Nemcev, zaplenili orožje in strelivo, zažgali avto. Podobno sta opravili ostali dve zasedi. Z veselimi obrazi smo se vračali v Dobrovlje, s seboj pa vodili ujetnika, Slovence, ki se je v službi okupatorja boril proti nam.

Za dva dni smo se utaborili na drugem koncu Crete. Naš ujetnik se je še kar dobro obnašal in si je kmalu pridobil naše zaupanje. Napisal je pismo svojim prijateljem in jih vabil, naj pridejo k partizanom. Druga četa je 6. novembra zvečer odšla na rekvizicijo, ker nam je zmanjkalo hrane. Z njo je odšel tudi ujetnik, ne vem ali kot vodnik ali kako drugače. Noč je bila temna, začelo je deževati in je deževalo neprenehoma vso noč. Tovariši, ki so imeli šotorska krila, so se skrivali pod njimi. Jaz in moj pomočnik Zeta pa sva bila kot mnogi borci brez šotorskega krila. Namesto pod šotorom sva se stiskala pod košato smreko, ki nama je kaj kmalu odpovedala zavetje. Bila sva mokra do kože in komaj sva čakala, da bi se zdanilo, saj vso noč nisva zatisnila očesa. Ko bi vsaj človek vedel za en dan naprej... Tedaj si prav gotovo ne bi želela dneva.

V prvem svitu se je četa vrnila v taborišče. Prišla je brez hrane, tovariši pa so bili prav tako kot midva premočeni do kože. Med njimi ni bilo več našega ujetnika. Na nas je legla huda slutnja. Komandir čete je seznanil Simona s položajem na našem področju. Zamislil se je, nato pa se je posvetoval s Tomažem, Skalo in Marokom. Čez nekaj trenutkov je ukazal pohod. V taborišču je završalo in kot bi trenil ni bilo videti nobenega šatora več. Še nekaj minut in partizani so bili v koloni, pripravljeni za odhod. Simon je dajal komandirjem čet še zadnja navodila. Kot mitraljezec

sem bil v predhodnici. Pred menoj je bil vodnik in še en tovariš, za menoj pa je stopal moj pomočnik Zeta, ki se me je vedno držal kot bi brez mene ne mogel živeti. »Zeta, si vse pobral?« sem ga vprašal, ko je že prišlo povelje: »Predhodnica naprej!«

Šli smo tiho in oprezno, pazeč, da nismo stopali na suhljad, ki nas je ob vsakem koraku vznemirjala s pokanjem. Po smeri, ki smo jo ubirali, sem sklepal, da smo namenjeni na Menino planino. Bo šlo brez spopada? sem ugibal. Oprezno sem stopal za tovarišema in imel ves čas zbrojevko pripravljeno za strel. Narahlo sem držal petelina in tako bi lahko vsak trenutek vžgal. Prišli smo na gozdno pot. Stopali smo za krakom poti in budno pazili na vsak grm. Tudi ostala kolona se je že delno spustila na pot, ko smo vsi trije prvi hkrati na ovinku zagledali Nemce. Vrgel sem se v jarek in takoj spustil proti njim kratek rafal. Poleg mene je telebnil Zeta in mi že ponujal okvir z naboji. Nemci nas niso niti opazili, vendar so na moj rafal takoj odgovorili. Spoznal sem, da brez boja ne bomo prišli na Menino planino. Naša kolona se je pomaknila nazaj v gozd. Kmalu je prišlo povelje in umaknili smo se tudi mi štirje, ki smo ostali za zaščitnico. Namen štaba je bil jasen: izmikati se sovražniku dokler se da in če se le da priti brez spopadov iz sovražnikovih klešč. Vrnili smo se na hrib, dokler nismo obstali na nekem vršičku. Zeta in jaz sva prišla na vrh zadnja in vsi tovariši so si že pred nama izbrali primerna kritja, odkoder so se lahko branili. Povelja nisva slišala, ker je bilo dano že pred najinim prihodom. Tudi midva sva si poiskala dobro kritje. Hrib je bil poraščen z redkimi smrekami, vmes pa so stali visoki štori. Trava je bila visoka, da se je človek komaj videl iz nje. Z Zeto sva si našla visok štor, tako da sem moral klečati za njim. Zbrojevko sem položil v vdolbino na vrhu štora. Zeta je brezbrizno ležal zraven mene in zdelo se mi je, da mu je prav malo mar, če pridejo Nemci. Šum trave okoli naju je prenehal in nastala je mučna tišina. Zagledal sem se v dolino, kjer je bilo videti med vrhovi smrek del ceste in se zamislil v brezbrizne dneve, ko sem bil še doma. Iz sanjarjenja me je

zbudil Zeta: »Ti, ali si kaj lačen?« »Ne misli na to, saj se je šele zdanilo, kaj bo še ves dan, vse kaže, da danes ne bo nič za pod zob!« sem mu odvrnil in tako sva začela polglasno kramljati. Govorila sva o štrkljih, žgancih, suhem sadju in o vseh mogočih dobrotah, ki jih je znala pripravljati samo mati doma. Prav užival sem v tem pogovoru in kar pozabil, da sem lačen. »Fanta! Tukaj imata vsak nekaj za okrepčilo,« naju je prekinil intendant in nama ponudil vsakemu po pet kock sladkorja. Vzela sva jih, intendant pa je še rekel: »Sladkor je zelo izdaten in dolgo drži človeka pokoncu. Le dobro se držita, če pridejo zelenci. Kot sem slišal v štabu, smo obkoljeni. Dobro pazita, da vaju Nemci ne presenetijo!« Te njegove besede so naju zdramile in postala sva bolj pozorna.

Obetal se je lep jesenski dan. Še zadnje jutranje megle so se dvignile iz kotlin in sonce je obšijalo vrhove smrek. Mi pa smo čakali... »Preklete čakanje!« sem siknil Zeti, »najteže je čakati.« »Počakaj, kar bo pa bo, bolje bi bilo, če zelencev sploh ne bi bilo,« je ugovarjal Zeta. Ko sva tako govorila, sva zagledala zelene čelade, ki so se pokazale iz visoke trave. Kakih sto petdeset metrov pod nami so se pomikale od leve proti desni strani. Sunil sem Zeto s kolenom. »Jih vidiš?« sem mu dejal. Šli so prav po stezi, po kateri smo prišli mi. Kolona je prišla na goli greben, kjer ni bilo trave. Videl sem jih jasno kot na dlani. Imeli so na strel pripravljeno orožje, na hrbtih pa so skoraj vsi nosili kovinaste zabojčke s strelivom. Vsi so imeli do kolmolca zavahane rokave. Vzel sem na muho oficirja, ki je brez skrbi stopal med prvimi v koloni. Petelina sem že rahlo stisnil, v tem trenutku pa se mi je porodila misel: kaj, če nas ne bodo odkrili in bodo šli mimo nas naprej? Če se obrnejo proti nam, sva modrovala z Zeto, jih pustiva čim bliže in šele takrat užgeva po njih. Če pa gredo naprej, so nas zgrešili in se bomo lahko brez spopada prebili proti Menini. Naših tovarišev nisem niti videl niti slišal. Skriti so bili v travi in so nestrpno pričakovali kaj bo. Nemci, ki sva jih opazovala, so odšli naprej v hrib na desni strani.

Kmalu sem spoznal, da sem napravil napako, ker nisem streljal

na oficirja. Nemcev je bilo namreč le kakih petdeset in lahko bi si domislili, da jih samo toliko nikoli ne bi šlo za nami. Sele tedaj sem doumel, da se pripravlja na nas napad v večjem obsegu. Že je zapel naš mitraljez v 1. četi, ki je držala položaj desno od nas. Napetost je minila in oddahnil sem se. Tudi pred nama je zašumela trava. Spustil sem rafal. Iz trave se je zaslišal bolesten krik. Nekaj Nemcev pa se je kljub temu in kljub naši bližini dvignilo. Kakor pijani so drveli proti nam. Mi pa smo kosili... Nemci so padali, se dvigali, kričali, streljali in metali bombe pred nas. Krogle so na gosto sekale vejice nad nama, te pa padale na najina hrbta. Tako se je razbesnel spopad, da ni bilo čuti drugega kakor samo grmenje. Ne vem, kako dolgo je to trajalo. Nemci so trikrat zapored napadli, vendar jim ni uspelo doseči svojega cilja. Zdelo se mi je, da je najsrdečiji spopad pri 1. četi. Verjetno so tam Nemci poskušali najprej prebiti naš položaj. Toda naše orožje jih je ردčilo. Začeli so nas obstreljevati z lahкими minometi in tromblonkami. Tu pa tam se je tudi med našimi slišal bolesten krik. Toda položaja nismo pustili. Vsakdo se je zavedal, da je bolje vztrajati kot pa umikati se pred sovražnim pritiskom. Tedaj sem zaslišal povelje: »Umik!« Toda kam? Nekaj se nas je dvignilo in začeli smo se prihuljeno umikati. Ko je to opazil Simon, je ves presenečen zavpil: »Kdo je dal povelje za umik? Nazaj na položaj!« Tako smo se zopet vrnili v svoja krita, ki so se jim Nemci že tako približali, da smo jih zlahka obsuli z ročnimi bombami. Bolničarji in nekateri drugi tovariši so pomagali ranjenecem, položaji pa so se praznili. Nikoli nisem streljal kar tjavdan, tudi sedaj ne, vendar je bila moja zbrojevka tako vroča, da je ni bilo moč držati. Rezervne cevi nisem imel. Zeta me je opozoril, naj pazim na strelivo, ker imava le še pet okvirov. Polnil jih je tako naglo, da mi je bil vedno pri roki poln okvir.

Štab se je odločil za proboj z vsemi borci v smeri Menine s položajev 2. čete. Zato je ukazal tudi naši 3. in 1. četi umik, tako da bi zbral vse razpoložljive sile na mestu, predvidenem za proboj. Borci so se začeli umikati s položajev. Nemci so to takoj opazili in spretno izkoristili čas. Z vso srditostjo

Ujeta partizana na Dobrovljah

so udarili na vseh straneh, kjer so naši izpraznili položaje. Umikajoče se partizane so spremljali na vsakem koraku z ognjem iz vsega orožja. Najhuje so pritiskali pri 1. četi in na levo krilo naše čete. Tu so tudi najprej prodrli proti vrhu griča, kjer so se naši zbirali za proboj pod silnim sovražnim ognjem. Mi, ki smo bili na severni strani, nismo več mogli na vrh, ker so nas Nemci z zahodne strani oddvojili od glavne skupine, ki jo je štab že povedel v naskok. Nobenega povelja ni bilo več slišati.

Grozila nam je neizbežna smrt, saj se nismo več mogli upirati sovražniku. Zato je vsakdo odločal sam in sam iskal izhod iz te je-klene vreče. V tem vrtnecu sem izgubil pomočnika Zeto. Prepričan sem bil, da je nekje med mrtvimi. Toda v tem trenutku ga ni bilo časa iskati, kajti sovražnik je že lovil tovariše za nahrbtnike. Začela se je borba z golimi rokami. Zagledal sem skupino kakih desetih naših, ki so našli luknjo v sovražnih vrstah. V koloni so se prihuljeno spuščali v dolino. Stekel sem za njimi in se jim pridružil. Nekaj časa smo še kar srečno šli, tako da smo se izmuznili iz središča spopada. Toda naleteli smo na jaso, kjer nas je čakala nevarnost. Ni bilo časa za razmišljanje. Takoj smo se vsi hkrati zapodili po jasi, kjer so nas pozdravili nemški mitraljezi. Naš nalet je bil tako bliskovit, da nam sovražni ogenj ni prišel do živnega. Zdi se mi, da smo prav vsi ostali živi in zdravi. Prhnili smo spet v

gozd in se spustili v graben, po katerem smo prišli v dolino, odkoder pa ni bilo drugega izhoda kot preko skalnate stene, ki nam je stala nasproti. Naskočili smo jo brez oklevanja in se začeli vzpenjati po njej. Nihče ni pomislil na to, kaj nas čaka na vrhu. Povzpeli smo se že nad polovico in se tako dvignili čez višino mladih smrek v dolini in pobočju za nami. Znašli smo se kot dobre tarče za nemške mitraljeze. Z nasprotnega pobočja za nami so nas obsuli s strašnim ognjem. Ni si mogoče misliti boljšega cilja za Nemce kot smo bili takrat mi, komaj sto metrov oddaljeni, na skoraj navpični steni, nesposobni za odpor. Menda je vsak Nemec z najslajšim užitkom streljal na nas. Mislim, da nihče od nas živ ne bo dosegel roba stene. Toda Nemcem so se najbrž od strasti tresle roke in niso najbolje streljali. Neki tovariš je plezal pred menoj kake tri metre. Že pod vrhom je bil zadet in je padel name. Skupaj sva se skotčila na previsu velike skale. Vprašal sem ga, kam je zadet. S težavo mi je odgovoril: »Beži!« Pustil sem ga, ker sem videl, kako mu kri bruhla izza ovratnika, ter se ponovno zagrizel v steno. Prispel sem na vrh, se dvignil na noge. Vendar nas je prišlo polovico do vrha. Drugi so končali naporno pot v skalah, ali pa so se skotalili v dolino.

Pred seboj sem zagledal gozd in že sem si sam pri sebi dejal: zdaj sem rešen. Tedaj me je skoraj

oglušila eksplozija. Zapeklo me je po zadnji plati in stegnih, nahrbtnik je izginil, le naramnice so mi ostale na ramenih. Ko sem pozneje o tem razmišljal, sem sklepal, da me je zadela tromblonka v nahrbtnik, ki mi je tako rešil življenje. Čez mesec dni sem iz rane z nohti potegnili kos železa, ki se mi je zdel podoben drobcu tromblonke.

Tisti trenutek pa sem začutil toploto krvi. Cedila se mi je po nogah. Nisem imel časa razmišljati o vsem. Zame je bilo glavno, da imam cele noge in da še lahko nadaljujem pot. Zagnal sem se v gozd za tovariši, ki so se že skoraj porazgubili med drevjem. Levo v bregu sem zagledal Nemce. Tekli so in streljali za njimi. Ocenil sem, da je zame ta pot prenevarna. Nemci bi bili posebno zadovoljni, če bi uničili partizanskega mitraljeza in zaplenili mitraljez. Zato sem jo ubral desno v dolino. Za seboj sem zasilil hitre korake. Že sem mislil, da me zasledujejo Nemci. Kar zagledam tovariša, ki se mi je takoj pridružil. Od strela je imel razbito puško.

Ves spopad na Dobrovljah se je zgodil neverjetno naglo, tako da je bilo potrebno odločati o vsakem hipu. Ves umik je trajal kakih pet minut. Vsak zamujen trenutek bi bil lahko usoden. Nemci so prodirali v več obročih in po vsem gozdu so imeli zasede. Naša glav-

nina je prebila obroče z manjšimi izgubami, tovariši, ki so se sami ali v manjših skupinah prebijali v druge smeri, pa so skoraj vsi padli. Če ne v prvem, pa v drugem ali tretjem obroču, ali pozneje v zasedah. Midva s tovarišem sva se »zabila« v mlado smrečje na nasprotnem hribu. Srečno sva jo odnesla, čeprav so Nemci pretaknili vsak grm. Ustavili so se tik pred nama, se sešli in se že v mraku vrnili v dolino.

Tistega dne je padlo za tiste čase mnogo partizanov, mnogo je bilo tudi ranjenih in ujetih. Te so Nemci večinoma takoj pobili. Precej je bilo ujetih tudi popolnoma zdravih, ker niso imeli več streliva, da bi se branili ali pa so jih nemški vojaki fizično obvladali in zvezali. Ujetim tovarišem in tovarišicam so nemški krvniki navezali na prsi sramotilne napise in jih kot živino zvezane vodili po celjskih ulicah. Domači nemurji so jih zasramovali in mučili, potem pa so jih Nemci postrelili.

Midva s tovarišem pa sva naslednjega dne po naključju našla še šest naših, med njimi štiri ranjene. Skupaj smo se prebijali skozi hajko na Menini. Šele po štirinajstih dnevih smo dobili zvezo z glavnino, ki je bila skupno z Zasavskim bataljonom na Sveti gori.

Jože Peskar-Fric

Majcnova mama je bila delegatka

Slovenske žene so konec meseca oktobra svečano proslavile 15. obletnico I. kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze, ki je bil oktobra 1943 v Dobrniču. Zbrale so se v Mirni peči, kjer so se poklonile spominu padlih borcev, med njimi tudi ene izmed prvih političnih delavk med ženami Zore Rupene-Katje. Udeleženke praznovanja — bilo jih je okrog 300 — so obiskale tudi nekatere partizanske objekte na Rogu. Glavne proslave v Novem mestu se je razen številnih preživelih delegatk I. kongresa udeležilo tudi veliko gostov, med njimi tudi predsednik Izvršnega sveta LRS Boris Kraigher. — Ob tej pomembni obletnici objavljamo prispevek, ki govori o eni izmed junaških delegatk na I. kongresu SPZZ, Majcnovi mami.

DELEGATKE prvega kongresa SPZZ — Slovenske protifašistične ženske zveze — so bile zavedne in borbene ženske. Že do kongresnih dni, 16. in 17. oktobra 1943, je marsikatera izmed njih doživela strahotno trpljenje in smrt svojih najbližjih. Ena takšnih je bila tudi nepozabna Majcnova mama iz Šentruperta na Dolenjskem. V boju za svobo-

do je izgubila moža in pet sinov, dvanajsti dan po kongresu — 29. oktobra 1943 — so izdajalci lastnega naroda pobili tudi njo.

S ponosom je sprejela obvestilo, da bo na prvem kongresu slovenskih žena, ki so se v sklopu vsenarodne osvobodilne fronte borile proti fašizmu in njihovim hlapcem, zastopala ženske svojega kraja

in okolice. Bila je še vsa prevzeta od spominov na prvi zbor slovenskih odposlancev v Kočevju, med katerimi je bila tudi ona. Komaj štirinajst dni je poteklo od zbora do kongresa SPZZ. Po kapitulaciji Italije so dogodki naglo sledili drug drugemu. Bližala se je nemška ofenziva in treba je bilo pohiteti.

V tistih usodnih dneh, ko se je slovenski narod z nadčloveškimi napori boril za svoj obstoj, se je tudi Majcnova mama zavedala, da so žrtve neizogibne. Sin Marjan, njen šesti otrok, je prvi padel že avgusta 1941 v Šiški v Ljubljani. Bil je izdan. Ko je videl, da je obkoljen, si je skušal s strelji priboriti rešitev. Ranjen v noge je spoznal, da je izgubljen. Sam se je ustrelil, ker ni hotel, da bi ga dobili živega v roke.

Dva meseca za Marjanom je padel Milan — narodni heroj. Tudi on je bil žrtev izdajstva S tovarišem je spal na zidanici v Murencih nečaleč od rojstnega Šentjanža, kjer je po materini poroki živela družina. Ob začetku vojne je štela sedem sinov, osmi je umrl že pred vojno. Ko so Nemci obkolili zidnico, se je Milan boril s tolikšno hrabrostjo, da je bil zaprepaščen celo okupator in je mrtvemu izkazal vojaško čast. Z rokami, ki že niso bile več podobne rokam, se je boril ves dan in vračal bombe, da so padale nazaj na napadalce. Nemci so naložili kamion mrtvih in ranjenih, mrtvemu partizanu pa so govorili na grobu, da bi bil pri njih tak borec — general.

Po večmesečnem izgnanstvu v Srbiji se je Majcnova mama vrnila skupaj s svojim možem Ivanom. Na svoj dom v Šentjanž nista smela, zato je odšla v Šentrupert in gospodinjila otrokom ovdovelega brata, ki je moral v internacijo. Mož se je naselil v Krmelju in le od časa do časa prihajal k ženi na obisk. Zaradi šentruperskih belogardistov ni mogel stalno živeti na ženinem domu in tudi prenočeval ni nikoli v Šentrupertu. V soboto, 26. junija 1943 pa se je zakasnil in ostal.

Sredi noči so trkali na vrata belogardisti, preoblečeni v partizane. Majcnova jim je odprla in se jih prvi hip razveselila, ko je videla, da nosijo triglavke s partizansko zvezdo. Surov sunek in strel v sobi pa so jo takoj poučili, kdo so nočni obiskovalci.

Naslednji dan je bila nedelja. Belogardisti so stali pred cerkvijo nasproti hiše, kjer so ponoči s strelci pobili Ivana Majcna. Okoli sebe so zbirali ljudi, ki so hiteli v cerkev in jim govorili o zločinu. Zatrjevali so jim, da so Majcna ubili partizani in da oni niso zmožni kaj takega. Obenem so grozili tistim, ki bi drugače govorili.

Majcnova je stala za zagrnjenim oknom in poslušala. Zgrozila se je zaradi ostudne laži, se sklonila skozi okno in zavpila: »Kar postrojite se tu pred menoj, pa bom s prstom pokazala, kateri so ga pobili! A le počakajte! Imam še pet sinov, ki bodo maščevali smrt svojega očeta!«

Zaradi teh besed so jo belogardisti zaprli in pretepli. Po nekaj dneh pa so jo le izpustili. Na njen vrt so brez dovoljenja stalno hodili po sadje in zelenjavo. Zaklenila je vrtna vrata, nanje pa pritrčila desko z napisom: Morilcem vstop prepovedan! Pogumna in trdna ni nikomur pokazala, kako trpi zaradi izgube moža in sinov. »V mojih očeh ne bodo nikoli videl solz!« je večkrat dejala in prekrila žalost s ponosom. Obraz pa so ji razorale prezgodnje gube, lasje so ji naglo sivel in v celih šopih izpadali, vid ji je pešal, oči pa so ji vseeno sijale v neugasljivem ognju.

Pred odhodom v Dobrnič je še izvedela, da je bil ob kapitulaciji Italije ranjen njen najmlajši sin Peter in odpeljan v partizansko bolnišnico Pogorelec v Kočevski Rog. Kaj vse bi dala in storila, da bi izvedela, ali se mu je že zacečila rana na nogi in spet lahko nadaljuje boj za osvoboditev svojega naroda. Toda njegova usoda ji je ostala prikrita. Padel je dva dni pred njeno strašno smrtjo. Kot negibni ranjenec se je skušal 27. oktobra 1943, v dneh nemške ofen-

Marija Majcen

zive, zakloniti v bližini bolnišnice. Pri tem ga je sovražna krogla zadela v tilnik in je mrtvev obležal.

Na poti v Dobrnič je Majcnova mati mislila na svoje sinove, na mrtve in žive, in zbirala besede, s katerimi bo delegatkam iz vseh predelov slovenske zemlje povedala, da se je treba boriti do konca, ne glede na žrtve, ki morajo pasti. S podobami sinov so se zlivale podobe borcev-partizanov, za katere je po materinsko skrbela. In takih, ki so poznali Majcnovo mamo, je bilo veliko!

Ob vstopu v kongresni prostor je Majcnova mama pozabila na vse in se kot ostale delegatke predala nepopisnim občutkom navdušenja, ponosa in neporušljive vere v končno zmago. Trpljenje vseh se je zlilo v eno samo mogočno silo, da so mogle, čeprav nevajene, govoriti pred zbranimi predstavniki ustvarjajoče se ljud-

ške oblasti, gosti in delegatki o nujnih nalogah in ukrepih za čim hitrejši zlom fašizma. Zahtevale so, da zavzniki takoj prično z drugo fronto in preprečijo nadaljnje prelivanje krvi. Zagotavljale so, da bodo same prevzele vse gospodarske in politične naloge na terenu in z vsemi močmi še krepkeje kot doslej skrbele za partizansko vojsko in ranjence po bolnišnicah in na domovih.

Navdušenemu pritrjevanju ni bilo konca. Major Jones se je kot gost na kongresu v vidni zadregi opravičeval zaradi zavlačevanja druge fronte in zagotavljal zbranim delegatkam, da bo sporočil svojim predpostavljenim o zahtevah slovenskih žensk. Pri tem je poudaril, da mora živeti narod, ki ima takšne ženske. Globoko prevzet jim je izrazil priznanje in občudovanje za njihovo delo in trpljenje.

Z novimi močmi so delegatke odhajale s svojega prvega kongresa, ki je položil temelje resnični enakopravnosti žena in jim odprl nova pota in nove možnosti udejstvovanja. V izpolnjevanju nalog, ki jih je nakazal kongres, je marsikatera še pred koncem omahnila. Med njimi tudi Majcnova mati. Še isti mesec — 29. oktobra 1943 — so jo belogardisti, pod nemškim okupatorjem preimenovali v slovenske domobranke, zverinsko pobili.

Niko, četrti sin Majcnove mame, je pol ure po končanem kongresu prijezdil v Dobrnič. Upehal je konja in sebe, da bi videl ljubljenjo mamo. Pa je ni videl nikoli več. Spomladi 1944 je bil ranjen na Golem, dne 9. aprila 1944 je izdihnil v bolnišnici na Snežniku kot komisar IX. brigade.

V pouličnih borbah za osvoboditev Beograda je padel še Joško kot peti izmed sedmih sinov Majcnove mame. Nihče ne ve, kje je njegov grob in kje so grobovi nešteti znanih in neznanih junakov naše narodnoosvobodilne borbe. Vsi pa vemo, da so takšne žene, kot je bila Majcnova mama in takšni borci kot so bili njeni sinovi, osvobodili našo domovino.

Š. P.

Ob kopici problemov — nekaj misli

V času od 4. do 9. oktobra letos je bilo na Reki in v Pulju drugo zvezno posvetovanje muzealcev NOB. Nad sto zastopnikov republiških, pokrajinskih in okrožnih muzejev ter oddelkov NOB pri kompleksnih muzejih se je zopet zbralo po treh letih — prvo posvetovanje je bilo leta 1955 v Ljubljani — dalo nekaj obračun o svojem delu v tem obdobju ter si zadalo smernice za bodoče delo.

TAKA POSVETOVANJA moramo oceniti za nujna. Muzeji NOB so najmlajše muzejske ustanove, pred muzealci, ki proučujejo tematiko narodnoosvobodilne borbe, pa se postavljajo dnevno problemi, ki zahtevajo takojšnje rešitve. Z ozirom na to, da nimajo ti muzeji nikakršne tradicije, da nimajo najnujnejše strokovne literature, da se morajo boriti z organizacijskimi težavami na škodo strokovnega dela, da imajo velike probleme s kadri itd., je reševanje problemov težavno. Zato pa hočejo prav taka posvetovanja (in podobna republiška) dati odgovore na mnoge težave in nejasnosti z namenom, da se muzeji NOB kvalitetno dvignejo ter dosežejo raven ostalih muzejev.

Glavna tema prvega posvetovanja leta 1955 v Ljubljani je bila poleg aktualnih notranjih organizacijskih muzejskih problemov zaščita spomenikov narodnoosvobodilne borbe ter reševanje problemov konserviranja in restavriranja muzealij, arhivov in tiska. Po teh vprašanjih je bilo razen v Sloveniji, opravljenega do takrat zelo malo.

Organizatorji letošnjega posvetovanja so izbrali za glavno temo kulturno-prosvetno in znanstveno problematiko dela v muzejih NOB. O tem so govorili štirje referenti. Vlado Georgijevski, ravnatelj Zgodovinskega muzeja Makedonije iz Skoplja je podal poročilo o stanju muzejev NOB v posameznih republikah, Branko Bokan, ravnatelj muzeja v Bihaću, je govoril o specifičnosti muzeološkega prikaza naše ljudske revolucije, Moni Finci, ravnatelj Muzeja narodne revolucije Bosne in Hercegovine iz Sarajeva, o mestu in vlogi umetniških del, kustos Pavle Franjković iz Muzeja narodne revolucije Hrvatske

pa o kulturno-propagandni delavnosti muzejev NOB.

Izčrpna in obširna razprava o referatih je nakazala vrsto problemov in večkrat različnih gledanj na razna vprašanja tako med republiški muzeji, kakor tudi med muzeji odnosno oddelki v eni sami republiki. Čeprav razprava ni vselej dokončno rešila in zavzela enotno stališče o nekaterih vprašanjih, so udeleženci sprejeli ob zaključku soglasno vrsto sklepov, ki jim bodo napotilo za bodoče delo. Naj navedem iz obširne in zanimive razprave nekaj misli

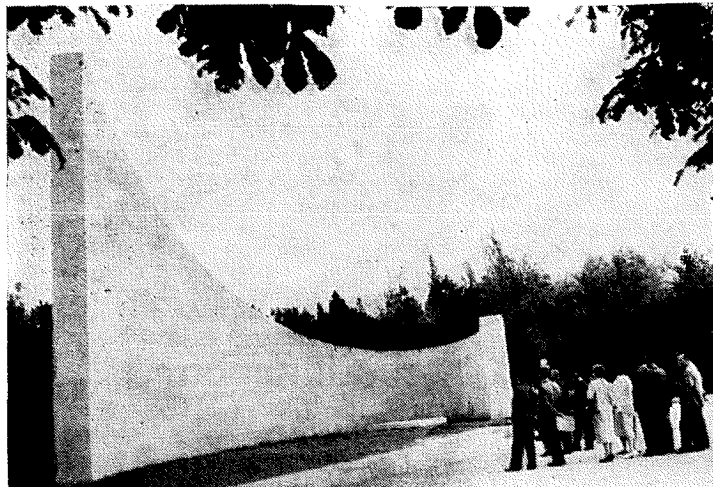

Poreč: spomenik narodnemu heroju Joakimu Rakovcu, organizatorju vstaje v Poreču in okolici

o problemih, ki so trenutno najbolj pereči!

Obstoječa mreža muzejev in oddelkov NOB je dovolj široka. Nesmiselno je ustanavljati nove oddelke, posebno tam, kjer ni za to pogojev. Pač pa je treba obstoječe muzeje in oddelke okrepiti s strokovnim kadrom ter posvetiti vso pozornost zbiranju in reševanju gradiva iz narodnoosvobodilne borbe, posebno tistega, ki ga še danes hranijo posamezniki. Predmeti, predvsem arhivi, zakopani v razne bunkerje v času sovražnih ofenziv, so za muzeje praktično že izgubljeni. Predolgo so bili izpostavljeni delovanju vlage, da bi jih mogli danes uspešno konservirati ali restavrirati. Pač pa je treba zbrati gradivo, ki je še pri posameznikih, posebno pri tistih, ki ne poznajo njegove dragocene vrednosti. Tu gre predvsem za fotografije. To so in bodo še dolgo stalne, vsakodnevne naloge muzejev NOB.

Bolj kot doslej je treba posvečati pozornost obisku šolske mladine v muzejih NOB in predvsem kvalitetnemu vodenju po razstavnih zbirkah. Večji muzeji bi morali imeti kustosa-pedagoga, ki bi z raznimi načini in prijemi zbudil resnično zanimanje šolske mladine za obisk v muzejih. S tem bi postali muzeji učilnice za našo narodnoosvobodilno borbo. Da bomo to dosegli, morajo temeljito popraviti dosedanje delo tako muzeji, kakor tudi šole. Muzeji: kustosi, ki vodijo šolsko mladino po razstavi, bi morali vodstvo prilagoditi starostni stopnji učenca-obiskovalca. Ni vseeno, če razlaga kustos gradivo enako otroku v elementarnem razredu ali pa četrtšolcu pred maturo. To pa se marsikje dogaja. Dalje bi morali imeti muzeji posebne sobe, predavalnice, kjer bi kustosi pred ogledom predavalni mladini posamezne teme, vrtili filme itd. Te stvari pa ob nizkih dotacijah, ki jih trenutno prejemajo muzeji, še zdaleč ne bodo uresničene. In pomanjkljivosti s strani šol? Vzemimo kot primer šolo, ki je v kraju muzeja. Učitelji, odnosno profesor zgodovine,

Gradina: spomenik nad grobnico padlih borcev z Reke in okolice

ki obravnava v šoli n. pr. nastanek partizanskih čet, bi lahko prišel v muzej, se spoznal s pomočjo kustosa s tem gradivom in potem lahko učenec on sam najbolje »vodil« po tistem delu razstave, ki ga zanima z ozirom na njegov učni načrt. S tem bi dosegel resnični smoter — povezovalo med šolo in muzejem. Sedaj pa je obisk muzeja v največ primerih — so tudi izjeme — za vzgojitelje ura oddiha.

Nujno je, da se začne konservirati zbrano gradivo, ki marsikje že propada. V tem oziru kažejo naši muzeji dokaj žalostno sliko. Iz poročila Vlada Georgijevskega je bilo razvidno, da ni konserviranega v naših muzejih skoraj nič. To je povsem razumljivo, saj manjši muzeji nimajo posebnih delavnic niti ljudi, ki bi se s tem problemom ukvarjali. Zato so razstavljeni predmeti v naših muzejih v zelo slabem stanju, še slabše pa je seveda v depojih. Muzej pa opravlja svojo polno funkcijo le tedaj, če bo na novo dobljeni predmet šel po svoji logični poti: od pridobitve preko inventariziranja, strokovnega proučevanja in konserviranja do prikaza na razstavi.

Prvič se je na takem posvetovanju govorilo o pomenu in vlogi umetniških del iz

časa narodnoosvobodilne borbe. Sklenjeno je bilo, da morajo muzeji zbrati ali pa vsaj evidentirati številne umetnine naših slikarjev-partizanov, ki so shranjeni danes vsepovsod, najmanj pa v muzejih. Zbrane umetnine lahko služijo muzejem kot bogati eksponati, posebno za obdobja, kjer ni drugega gradiva. Tu pa ne pridejo v poštev samo dela, nastala neposredno med narodnoosvobodilno borbo. Tudi dela, inspirirana med borbo in šele kasneje izdelana, lahko uvrstimo v muzejske zbirke. Dru-

gače je seveda z deli, ki obravnavajo problematiko narodnoosvobodilne borbe, nastale sedaj in od umetnikov, ki borbe niso doživljali. Ta dela sodijo v galerijske zbirke.

Posebno vprašanje so tudi publikacije, kjer bi muzejski delavci objavljali izsledke svojega dela. To vprašanje je urejeno le pri Vojnem muzeju JLA v Beogradu, ki že četrto leto izdaja »Vesnik« in pri Muzeju NO LRS, ki je lani začel izdajati »Letopis«, v katerem lahko sodelujejo muzejski delavci iz vse Slovenije, ki proučujejo problematiko narodnoosvobodilne borbe.

In končno še en važen problem: koordinacija dela med muzeji NOB in organizacijami Zveze borcev. Prav posebno se pojavlja to vprašanje pri delu topografskih ekip in pri pisanju kronik. Muzeji in organizacije ZB so za to zainteresirani, niti eni niti drugi pa ne morejo dela kvalitetno opraviti, če se pri delu ne dopolnjujejo.

Kaj so lahko ugotovili predstavniki slovenskih muzejev na tem posvetovanju? Da imajo mnoga vprašanja, ki so se na posvetovanju pojavila kot problemi, vsaj formalno rešena. Vsaj formalno, pravim, ker bo treba vnesti v delo še mnogo kvalitete. Če bo vez med muzeji NOB in organizacijami Zveze borcev

Podhum: spomenik 108 žrtvam italijanskega fašističnega nasilja

še vnaprej tako trdna kot doslej ter dovolj razumevanja upravnoprosvetnih organov za finančne potrebe muzejev, bodo le-ti še bolj kot doslej izpolnjevali vzgojno poslanstvo.

Med samim posvetovanjem so si udeleženci ogledali kulturne in prirodne znamenitosti Reke z okolico, Istro ter Pulj. Naj omeniti le najbolj značilne iz narodnoosvobodilne

borbe: spomenik in pokopališče v Podhumu nedaleč od Reke, kjer so italijanske enote 12. julija 1942 požgale vso vas ter z mitraljezi pobile 108 otrok, žena in starcev. Tu je postavljen lep spomenik in urejeno pokopališče, ki spominja na naše Begunje; na Trsatu zelo lepo urejen oddelek NOB reškega Narodnega muzeja; na Gradini pri

Trsatu pa grobnico in svojevrsten spomenik padlim borcem z Reke in okolice. Na poti po Istri Muzej NOB v Pazinu, spomenik Vladimiru Gortanu v njegovi rojstni vasi Baramu, spomenik narodnemu heroju Joakimu Rakovcu, organizatorju upora v Poreču in okolici ter spomenik padlim borcem in žrtvam v Rovinju.

M. L.

Novi filmi iz narodnoosvobodilne borbe

NA NAGRADNI natečaj »Lovčen-filma« so poleg ostalih prišle tudi številne ideje in sinopsisi za igrane filme s tematiko iz NOB. Naravnost presenetljiva pa je vest, da je prišlo kar 34 idej in sinopsisov, napisanih na temo Pete ofenzive, bojov na Sutjeski. Seveda je precejšen del zanimanja za to temo predstavljala letošnja obletnica, vendar je gotovo glavno zanimanje za to temo pripisati dejstvu, da so bili boji za Sutjesko najpomembnejši med vso NOB.

En film s tematiko Sutjeske je že posnet. Gre za film »Sam«, ki ga je po lastnem scenariju posnel režiser Vladimir Pogačič. Literarna predloga za scenarij je bil istoimenski naslov romana Mihaila Ranovčevića o epizodi iz Pete ofenzive, ko je bil bataljon, ki je ščitil odstop glavnini obkoljen in so se ljudje začutili osamljene, doživljajoč pri tem drame v medsebojnih odnosih. Dolgo so nudili odpor, celo preko fizičnih in duševnih sil. Seveda je to stalo veliko žrtev. Ko na koncu filma komandant ukaže odhod, vidimo le štiri, pet preživelih borcev kot zadnje žive priče te težke in mučne drame. Med glavnimi junaki je omeniti Čavko, nervoznega mladega borca, ki je hraber in trmast obenem, pri tem pa ponosen. Njegovi od-

nosi do vojne, tovarišev in sovražnih Nemcev so tista osnovna nit, ki veže občutljivo tkivo te drame. Ni treba posebej poudarjati, da gre za psihološko delo, saj nam o tem priča že ime režiserja. V obdelavi psiholoških tem ima Pogačič že izkušnje, saj je za svoj film »Veliki in mali« dobil prvo nagrado za režijo na festivalu v Karlovih Varyh, priznanja po mnogih državah, kjer so ga predvajali, kot za to govori tudi dejstvo, da ga je v distribucijo prevzela cela italijanska filma »Dino de Laurentis«. Sam je posnet v cinemaskopu. Tu je bilo nekaj težav, saj so tereni Tjentišta, kjer je bilo posneto do 80 % filma, bolj naravnani v višino, kamor usmerjajo pogled stoletna drevesa, kakor pa v širino. Ta element kot sama romantika kraja sta bila edino, kar režiserju ni šlo v račun. Vendar upajamo, da je znal široko platno napolniti manj z okoljem kot pa s človeško dramo legendarnih borcev na Sutjeski.

Medtem poročajo o novih sinopsisih in scenarijih ali pa tudi samo o idejah za nove filme iz NOB. Tako je bil že odkupljen scenarij novinarja Branka Popovića o naših letalcih, ki so med zadnjo vojno izvršili številne akcije v sklopu zavezniških sil na Srednjem vzhodu in pozneje v svoji domovini.

Aleksandar Vučo končuje scenarij pod naslovom »Veter je ponehal ob zori«, v katerem prikazuje osebno dramo dveh ilegalcev med okupacijo.

Beograjski novinar Ljuba Popović je napisal scenarij za igrani film »Šestnajst rdečih nageljnov«, katerega tematika je zasnovana na spominih na učence III. beograjske moške gimnazije med zadnjo vojno. Davičova »Pesem« je bila v knjižni obliki zelo lepo sprejeta. To je navedlo Aleksandra Vučo na misel, da bi jo priredil za film. Scenarij bo kmalu končan.

Med scenariji, ki jih književniki ali filmski delavci še pišejo, je omeniti še scenarij »Prst na petelinu«, ki ga piše Radoš Novaković in Vukašin Mićunović. Prvi piše skupaj z Radom Andrićem tudi zgodbo o dečku — junaku Bošku Buhi — na osnovi materiala, ki ga je oskrbel polkovnik Ješa Popović. Tudi Ratko Djurović, scenarist več uspešnih filmov, in scenarist Dragoslav Ilić (»V soboto zvečer«), spo-

Prizor iz umetniškega filma »Sam«

ročata, da vsak zase pišeta scenarij na vojno temo.

V tem prispevku naj omenimo še koprodukcijski film Avala filma z Norveško, ki so ga pod naslovom »Grobovi« posneli o jugoslovanskih internirancih na Norveškem. Tega »dokumentarca« je zrežiral Mika Jovanović po scenariju Ljube Radičevića. Posneli so ga večinoma na Norveškem.

Medtem poročajo, da so dokončali film »Noči in jutra«, ki ga je Pjer Majhrovski s snemalcem Stevom Landupom posnel po scenariju sarajevskega književnika Meše Selimovića. Film obravnava tematiko iz NOB, v njem pa nastopa vrsta naših odličnih igralcev kot Bert Sotlar, Milan Srdoč, Boris Buzančić, Antun Vrdoljak in kot edina ženska Marija Kohn. Poleg tega je v filmu še 24 epizodnih vlog. Scenograf je Vladimir Tadej, producent pa »Bosna-film«.

F. S.

Prizor iz umetniškega filma »Sam«

DA SO PODOBNO KOT V LJUBLJANI tudi v Splitu italijanski okupatorji slovesno vsako jutro dvigali, zvečer pa spuščali zastavo? Tudi v Splitu je korakala godba po ulicah, spremljali pa so jo vojaki. Istočasno so posebne skupine fašistov in karabinjerjev spremljale kolono in pretepale vsakega, ki zastave ni pozdravil. Toda leta 1941 je narodni heroj Ante Jonić s skupino skojevcev napravil tej ceremoniji konec. Po godbi so začele leteti težke narezane »kragujevčanke« in sejati smrt. Precej je bilo mrtvih in ranjenih. Od tedaj niso godbeniki nikoli več tako korakali po splitskih ulicah...

DA SO SRBI USTANOVILI SVOJO PRVO VOJNO REVIJU že leta 1877? Leta 1876 je Srbija napovedala Turčiji vojno, toda že po dveh mesecih je morala prositi za premirje. Dva oficirja srbske vojske, Pera Velimirović in Pera Todorović, sta se zapletla v politične spopade okoli volitev v Kragujevcu, povrh pa sta se izkazala kot pristaša »komune« in znanega gibanja »Crveno barjače«, ki je bilo utopično socialistično. Zato sta morala zbežati v Vojvodino. Leta 1877 pa je Srbija spet stopila v vojno s Turčijo. Med Srbi v Vojvodini in drugod je bilo veliko zanimanje za to vojsko. Zato sta Velimirović in Todorović sklenila ustanoviti časopis, ki bo pisal samo o vojnih dogodkih. Pridobila sta tudi pesnika Jovana Jovanovića-Zmaja. Časopis je dobil ime »Ilustrovana ratna hronika«, prva številka pa je izšla julija 1877. Odgovorni urednik je bil Jovan Jovanović-Zmaj, glavna sodelavca pa sta bila Velimirović in Todorović. Revija je prinašala prevode reportaž o srbsko-turški vojski iz francoskih in ruskih listov, urednik je priobčeval v njej svoje domoljubne pesmi, oba sodelavca pa sta pisala tudi o posameznih dogodkih iz vojske leta 1877. Vse to je bilo precej drago, tako da je uredništvo kmalu zašlo v finančne težave. Do januarja 1878 je izšlo samo šest števk. Velimiro-

ŠE NE VESTE?

vić in Todorović pa sta bila najbrž prva jugoslovanska vojna dopisnika.

DA JE VOJNA MORNARICA NOV SAMO ENKRAT poskušala uničiti sovražno ladjeve s konaktnimi minami? To se je zgodilo 30. avgusta 1944 med Pašmanom in otokom Babac. Minerji III. pomorskega obalnega sektorja so v morski ožini blizu obale zasidrali nekaj min tipa S-15, kakršne je uporabljala stara jugoslovanska vojna mornarica. Le vžigalnike so jim odvili, namesto njih pa so mine spojili s pomočjo kabla z opazovalnico na otoku Pašmanu. Ko je 30. avgusta priplulo skozi ožino več nemških patrolnih čolnov, je bil opazovalec močno nestrpen in je prezgodaj sprožil mine. Tako so eksplodirale pred čolni. Kljub temu se je en čoln potopil blizu Pakoštana. Nemci so takoj uvideli, na

kakšen način so doživeli nov udarec. Začeli so iskati opazovalnico na kopnem, iz katere so bile sprožene mine. Pri tem pa je Nemce pričakala zaseda mornariške pehote, ki jih je 15 ubila, 6 ranila, enega pa ujela.

DA SO SE BOJEV LETA 1914 UDELEŽILI TUDI Garibaldinci? Podobno kot srbsko-turške vojske leta 1876 so tudi 1914, ko Italija še ni bila v spopadu s centralnimi silami (Nemčija, Avstroogrska, Turčija in Bolgarija), prišli Srbiji na pomoč prostovoljci italijanske narodnosti. Deset mladih Italijanov, oblečenih v tradicionalne garibaldinske rdeče srajce, se je pojavilo avgusta 1914 v štabu Zlatiborskoga prostovoljskega odreda. Njihov vodja je bil inženir Ugo Colazzi. V spopadu pri Velikem Stocu je enota, ki so ji pripadali Italijani, napadla močno avstrijsko kolono, dobro oboroženo in opremljeno. Prostovoljci so jurišali z vzklikom »Dol Avstrija!« pri tem pa so vsi padli, razen Colazija, ki se je vrnil domov.

Novosti na knjižnem trgu

ZALOŽBA »Invalidskega lista« v Beogradu bo izdala mapo »NOB v delih likovnih umetnikov Jugoslavije«, v kateri bodo reprodukcije kipov, grafik in olj, s tematiko iz naše osvobodilne borbe, nastalih med NOB in po njej. Na več kot 300 straneh bo 270 reprodukcij, izbranih od 100 avtorjev. Med 1500 deli jih je izbral ožji redakcijski odbor, v katerem so bili med drugimi tudi Veljko Vlahović, Spasenić, Babović, Đorđe Andrejević-

Kun, Antun Avgustunčić in Marijan Detoni.

Od petih knjig, ki jih je posvetila založba »Omladina« iz Beograda dogodkom pred 15-letni na Sutjeski, je izšla prva knjiga »Akordi s Sutjeske«. Izšle pa bodo še naslednje knjige: dnevnik Miloslava Bojčića »Sutjeska«, zapiski Čedomira Čegarca »Baklja sanj in ponosa«, knjiga »Pripovedi narodnih herojev« in zbirka reportaž Vase Kazimirovića »Osemnajstletni komandant«.

Skažena knjiga

KRAJEVNA odbora Zveze borcev Laško in Rečica sta izdala knjigo »Iz trpljenja in krvi«, nekakšen krajevni zbornik, saj poleg gradiva iz NOB prinaša tudi gradivo iz starejše zgodovine. Že več krajev v Sloveniji je izdalo take in podobne zbornike, ki so lahko dragoceni pripomočki pri pouku zgodovine v šolah in pri propagandi tujskega prometa. Zato oba krajevna odbora, ki sta zbrala sredstva in izdala knjigo, zaslužita priznanje. Tudi uredniški odbor je opravil veliko delo z zbiranjem gradiva, predvsem fotografij, ki lepo poživijo knjigo. Mimogrede: bralca moti le zelenkasti tisk, še bolj pa odstavki, ki se vedno začenjajo z velikimi črkami (verzalkami).

Med življenjepisi padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja je nekaj napak in anahronizmov, ki bi lahko izostali, če bi tisti, ki jih je urejal, temeljiteje poznal zgodovino NOB in oblike vojaške organizacije NOV. Tako na strani 170 piše za padlega borca Alojza Deželaka, da je »1944 prosto-

voljno vstopil v Prekomorsko brigado. Kot podporačnik Tomšičeve brigade je padel v ostri borbi z ustaši in belogardisti v Toplicah pri Novem mestu...« Toda — od februarja 1944 ni bilo Tomšičeve v novomeški okolici, ker je odšla s XIV. divizijo na Štajersko. Tudi ni mogel pokojni Deželak s Prekomorsko brigado v Slovenijo prej kot januarja 1945 in ustaši niso nikoli prišli v Toplice. Na strani 171 piše za pokojnega Jožeta Erjavca, da je bil že leta 1941 poročnik s partizanskim imenom »Crveni« v Paračinskem odredu v Srbiji. Prve čine pa so v NOV uvedli šele maja 1943! Nekje piše o »komandantu teren-cev«, čeprav politični aktivisti niso imeli komandantov. V gradivu je tudi več okrajšav za »tovariš«. Po veljavnih načelih pri pisanju leposlovja se okrajšav izogibljemo, v kolikor je bilo sploh pred imeni potrebno pisati »tov.«.

Vsi ti spodrsrljaji pa so malenkost, če spregovorimo o ilustracijah, ki jih je napravil za to knjigo slikar in grafik E. Justin iz Ljubljane. Že sam slog

teh ilustracij za knjigo o NOB ni primeren. Take ilustracije bi bile morda odlične za knjigo o srednjeveški zgodovini, ker so v slogu takratnih risb. Zdaj pa bralec, ko gleda take ilustracije, nehote primerja dogodke med NOB z dogodki v srednjem veku, naše partizane pa s takratnimi uporniki. Toda NOB se je temeljito razlikovala od vseh dotedanjih uporov in vojska v naši zgodovini po svojih ciljih in značilnostih. Nadalje je vprašanje, če so sploh primerne za knjigo, ki obravnava predvsem zgodovino, kakršnekoli ilustracije. Saj je dovolj fotografij v muzejih! Če se je uredniški odbor že odločil za ilustracije, naj bi poskrbel za realistične, da bi slikale ljudi in dogodke takšne, kot so bili. O tem. če so Justinove ilustracije umetniške ali niso, naj se izrečejo drugi. Mi, bivši borci, pa ne moremo prenesti, da nas slikajo izkazene, kot bi se hoteli iz nas norčevati. Justinove ilustracije, ki slikajo partizane, so namreč po večini za nas žaljive. Takih partizanov ni bilo, take nas je slikala sovražna propaganda! Kadar kak partizan ni dovolj skrbel za svojo zunanost, so se soborci šalili na njegov račun, češ da bi ga sovražniki fotografirali in objavili sliko v časopisih, če bi ga ujeli. Zdaj bi nas pa radi popolnoma zakonito, po načelih neke »umetnosti«, v našem tisku slikali prav take ali podobne! Čeprav so v sodobnosti nekatere umetniške struje, ki vsak realizem smatrajo za »suženjsko posnemanje narave«, vendar ne smemo dopustiti, da take modne muhe postanejo nepisan zakon, diktatura, ki sama sebe proglašajo za edino »umetnost«. Dvoje lahko pomislimo pri Justinu: ali ne pozna NOB in zato slika partizane take, ali pa je skušal partizane upodobiti s svojevrstno mešanico »modernizma« in srednjeveškega sloga.

V knjigi je več ilustracij, ki so brez zveze z NOB, čeprav na tistih straneh piše samo o NOB. Nekaj takih ilustracij je celo pod napisom »Iz vaše krvi je vzklikla svoboda« narisana slika bohema iz prejšnjega stoletja, precej bralcev pa jo bo

SLOVENSKA PESEM

Justinova ilustracija nad Kajuhovo »Slovensko pesmijo«. Ilustracija naj bi predstavljala upornika s stisnjeno pestjo sredi kupa pušk in venca. Toda — je ta ilustracija prikaz pravega partizana kot simbol upora? Mar ni to neka nam tuja oseba, oblečena v oblačilo, podobno talarju...?

ocenilo tudi kot sliko kaplana ali redovnika. Je res iz krvi župnikov, kaplanov in bohemov vzklila svoboda? Na strani 126 je pesem, posvečena padli Veri Šlandrovi, znani predvojni komunistki in hrabri borki. Toda ilustracija predstavlja srednjeveško grajsko gospodično, ki leže vznak na grajskem vrtu sanja o ljubezni. Na strani 37 je objavljena Kajuhova pesem, nad njo pa črnogled možakar, podoben Mefistu. In na strani 131! Kako je našel prostor ta bradač, podoben svetopisemskemu preroku, v knjigi, ki opisuje NOB? In to celo pod pismom zavednih slovenskih ljudi ranjenim borcem! Menda je slikar hotel upodobiti Trubarja, pa ga ni popolnoma zadel. To pa stvari ne menja! In zaglavje na strani 13! Dva kuštrava bohema s puškama na ramah... Taka zaglavja smo včasih gledali na diplomah odsluženih cesarsko-kraljevih vojnihi veteranov. Predolg bi bil spisek čudnih risb, ob katerih človek ne ve, ali bi se smejal ali jezil na slikarja ali na uredniški odbor, ki je glavni krivec, da so ilustracije take vrste prišle v knjigo. Sploh se

IZ VAŠE KRVI JE VZKLILA SVOBODA

Primer Justinove ilustracije, ki je v nasprotju z naslovom in vsebino sestavka

človeku, ki je bral »Okrogle povesti« v slovenščini in ki jih je prav tako ilustriral Justin, dozdeva, da je slikar za ilustracijo knjige »Iz trpljenja in krvi« uporabil nekatere risbe in motive iz »Okroglih povesti«. To velja predvsem za risbo na strani 126 in za žensko glavo na strani 143!

Toda knjiga je natisnjena in je že med ljudmi. Vsi tisti, ki so prispevali sredstva, da je knjiga lahko izšla, se bodo

upravičeno spraševali, kako je ZB gospodarila z denarjem? Vsakdo se bo vprašal, zakaj je uredniški odbor dovolil natisniti v knjigi take ilustracije, ki — takšne kot so — po nepotrebnem zavzemajo prostor, na katerem bi lahko objavili kaj bolj koristnega in potrebnega...!? O vsem tem bi bilo najbrž vredno govoriti na prihodnjih občnih zborih organizacij ZB v Laškem in Rečici!

N. E.

Izrečeno in zapisano ...

V letošnji oktobrski številki smo poročali o neurejenih grobovih padlih partizanov v Vrhpolju pri Sentjerneju. Zdaj nam pa dopisnik poroča, da je kmalu po objavi naše kritike tamkajšnji odbor ZB poskrbel, da so prekopali ostanke padlih borcev in jih prenesli na pokopališče v Šmarje in Sentjerneju. Hkrati pa nam dopisnik sporoča, da je po mnenju vaščanov iz Vrhpolja v okolici njihove vasi in gozdovih še več grobov padlih partizanov, ki baje sploh niso oskrbovani niti zaznamovani. Obratno: da so popolnoma pozabljeni in zapuščeni...

*

Pestra zgodovina zadnjih desetletij bi lahko dala ZB v Loški občini spodbudo za temeljitejši in hitrejši zbiranje zgodovinskega gradiva iz NOB in predvojne delavskega gibanja pod vodstvom KP. Toda podobno kot marsikje, tudi v Loški občini temu ne posvečajo dovolj pažnje. Čeprav se je tako NOB kot predvojno delo KP zdaj že precej oddmaknilo in je več tovarišev, ki so kaj vedeli, že pomrlo, je še vedno dosti takih, ki bi lahko kaj zapisali ali vsaj povedali. Zakaj se ZB resneje ne zavzame za to, da bi se tudi podrobnosti našega osvobodilnega boja ohranile zanamcem? Saj

se tudi v Loški dolini ne manjka ljudi, ki znajo pisati in oblikovati pripovedovanje drugih. Pisanje zgodovine ni zadeva posameznikov, ampak naloga širšega kroga ljudi, zbiranje gradiva pa je naloga vse ZB! Ali naj dovolimo, da zaradi malomarnosti nekaterih organizacij in zapostavljanja zbiranja gradiva izgine iz zgodovine toliko junaških dejanj posameznikov, družin, vasi, občin...?

*

Sredi Trbovelj že dolgo stoji hiša z zaklenjenimi vrati. Po plošči na zidu in topu pred hišo človek ugane, da je tu muzej NO. Ključ pa ima oseba, ki živi na drugem koncu že tako raztresenih Trbovelj, poleg tega pa je še preobremenjena z drugim delom in pogosto odsotna. Zaman prihajajo obiskovalci, muzejska vrata se ne odpro. Nekoč je 300 ljudi čakalo dve uri na ključ. Večina se jih je seveda razšla. Muzej je dejansko zaprt že precej dolgo in tako ne služi svojemu namenu. Šele v bližnji prihodnosti bo to vprašanje rešeno, ker je občinski ljudski odbor določil 500.000 dinarjev za plačo uslužbenca, ki bo urejeval muzej, zbiral gradivo ter sprejemal in vodil obiskovalce. Toda kdo je kriv, da tega niso storili že prej?

Koga slavi ta spomenik?

OB MOSTU čez potok blizu Borjane pri Kobaridu stoji spomenik, pravzaprav kapelica s spominsko ploščo in verskim kipom. Postavitev je leta 1946, ko je bila okolica, ko je bil kraj še pod oblastjo zavezniške vojaške uprave, organiziral borjanski župnik Ošnjak. Nemci so namreč na tem mestu ustrelili 11 domačinov iz vasi Stanovišče, ker je tukaj naletel na mino nemški vojaški avto, pri tem pa je bil ubit nemški višji oficir.

Na spominsko ploščo, ki je pod verskim kipom, si je dal Ošnjak vklesati samohvalno posvetilo: »Z Bogom gospod nunac Ošnjak je bil zadnji pozdrav žrtev. Naj počivajo v Kristusu zalujoči sorodniki.«

Kdo je bil nunac (župnik) Ošnjak? Najprej je služboval na Livku, odtod pa je nekaj

let pred zadnjo vojsko prišel v Borjane. Ko so Nemci po kapitulacije Italije ustanovili svojo postojanko na Kredu, je bil Ošnjak pri njih kuhan in pečen. Takrat se še ni hotel raz-

galiti kot sovražnik vsega naprednega. To je storil šele pod zavezniško vojaško upravo, ko so 1945. leta zavezniki zasedli te kraje. S prižnice je neutrudno dan za dnem sipal grožnje, psovke in klevete proti naši domovini, partizanom in komunistom. Stražil je vernike, da v Jugoslaviji mučijo ljudi, če hodijo v cerkev, grozil, da bodo Jugoslovani vzeli kmetom zemljo in »nacionalizirali« tudi ženske, če bodo prišli v Borjano. S pomočjo »Marijine družbe« je zavajal dekleta v izdajstvo lastnega ljudstva, organiziral agitacijo za zbiranje podpisov proti priključitvi Borjane in okolice Jugoslaviji. Ko pa so se Angloamerikanci vseeno umaknili iz nekdanje cone A, je z njimi odšel tudi »nunc« Ošnjak. S seboj je odpeljal precej vaščanov, ki so mu nasedli, oziroma verjeli. Nekateri so svojo zmozo spoznali in se kmalu skesano vrnili, drugi pa še zdaj tavajo po vsem svetu. »Nunc« pa je dobil v Italiji drugo župnijo. Zdaj živi v Kalu nad Štupico v Benečiji in še vedno rovati proti Jugoslaviji.

Kapelica, oziroma spominska plošča, stoji že od leta 1946. Ves ta čas se še ni nihče spomnil, da bi namesto nje postavil drugačno ploščo, ploščo, kakršno zaslužijo žrtve fašističnega nasilja. Spomenik, ki bo slavil veličino njihove žrtve, njihov prispevek za osvoboditev, ne pa protiljudskega duhovnika, ki zna samo večje izkoriščati vero v politične namene.

Izidor Stres

Povampirjena abstraktnost

Spregovorimo nekoliko o vsebinski in idejni plati novega slovenskega celovečernega filma »Kala«, ki smo ga v začetku prejšnjega meseca videli v Ljubljani, posnelo pa ga je slovensko filmsko podjetje »Viba film« iz Ljubljane! Menimo, da se bo z našo oceno filma strinjala večina vseh tistih bivših borcev NOV, ki prav tako z ogorčenjem zavračajo ta film, ker v nasprotju z resničnostjo prikazuje izsek iz najbolj junaške dobe slovenske zgodovine!

NASA revija je že večkrat pisala o šestokrat nerazumljivi in zgrešeni repertoarni politiki obeh slovenskih filmskih podjetij. Nihče ne zahteva, da bi iz-

delovali samo partizanske filme! Ne! Toda, če jih že delajo, naj se ne bi lotevali predvsem abstraktnih tem iz NOB. Obratno delajo srbska in hrvaška filmska

podjetja, ki segajo po resničnih dogodkih iz NOB in jih tudi filmsko, umetniško obdelajo. Celo slovenska narodnoosvobodilna borba je za ta podjetja privlačna tema, zato so posneli doslej »Črne rute« po tragediji v Strmcu in »Edini izhod« po diverziji v Postojnski jami. Naša slovenska podjetja pa so posnela v zadnjih letih že tri filme, ki vedno bolj tonejo v abstrakciji. »Trenutki odločitve« so imeli še vsaj nekaj realne osnove, »Dolina miru« in »Kala« pa nič. Zdaj nameravajo posneti še »Pianino«, ki bo spet slikal usodo nekega klavirja v vojski. Zakaj raje ne snemajo pri tako majhni filmski proizvodnji raje filmov o resničnih ljudeh in dogodkih iz NOB, zakaj raje bežijo v abstraktnost? Zakaj snemajo filme, ki v njih ni borca, partizana, revolucionarja, naprednega človeka, komunista? Prevrata v miselnosti ljudi, prevrata v načinu življenja, vloge zavestnih revolucionarnih sil?

Naj se vrnemo spet h »Kali«. Kaj pomeni ta film: napredek ali nazadovanje? Resnično: v nekem smislu pomeni napredovanje, toda v slabem pomenu besede. Napredovanje v pačenju partizanstva, nazadovanje pa, če primerjamo vse prejšnje filme s tematiko iz NOB, če začnemo z »Na svoji zemlji« kljub njegovim začetniškim napakam. Film »Kala« je sam po sebi ideološko popolnoma zgrešen. Osnovna zamisel scenarista je bila na psu pokazati, kako v vojski človek neha imeti človeške lastnosti in podivja. Sam pisec scenarija pravi o tem takole: »Kala je zame simbol, alegorična podoba dobe, ki sem jo preživel, obdobje vojne in miru, časa, ko ni bilo prostora za to, kar imenujemo ljudje dobro, ko je dobro izgubilo pravico do obstoja. »Kala« je doživela čas, ko se je človeštvo razčlovečilo... Človek je tisti, ki se je povampiril... Osnovna ideja »Kale« je globoko humana. »Kala« predstavlja obtožbo vojne in njenih grozotnih posledic...« Podobne misli so vpletene v vezni, bolje rečeno, razbijalni tekst med prizori, podoben duh veje iz besedi nastopajočih oseb, iz dejanj. Zdaj pa: kdo je bil tisti, ki je začel in izvajal nasilje, ki je povzročil, da se je »človeštvo razčlovečilo«, povampirilo? Kakšno človeštvo se je razčlovečilo, kje je dobro izgubilo

pravico do obstoja in kdaj? V katerem miru, kje in kdaj, v kateri vojski? Ali smo se razčlovečili in povampirili partizani? Je tudi pri nas izgubilo »dobro pravico do obstoja«, smo bili mi krivi vojske in njenih posledic, je tisti mir naša povojna stvarnost? Kakšen je humanizem »Kale«? Je to sploh humanizem, ali pa je le malomeščanski pacifizem? In sploh: kje so vzroki za upor? So res šli ljudje k partizanom samo zato, ker so jim okupatorji požgali hiše? Taki so bili le redki posamezniki, posebno pri nas v Sloveniji. To načelo precej diši po znani »teoriji« z vzhoda, da se je v Jugoslaviji uprl sam »narod« in to spontano, zaradi nasilja okupatorjev, prirojene upornosti in trme. Kje so torej v filmu izražene zavestne sile upora, ki so delovale že zdavnaj pred vojsko? Ali jih moramo zaradi edino zveličavne abstraktnosti zmolčati? In to pred kom? Ali predstavlja te sile

»Filozof« v sceni, ko oddaja puško ob razpadu stare, kraljevske vojske kmetu v roke, pri tem pa trdi, da jih bodo še potrebovali? Toda, ali so tedaj res komunisti izročili orožje kmetom, ker so se ga sami bali imeti? »Filozof« (ki ima pod plaščem stare jugoslovanske vojske že uniformo JLA z gumbi s petokrako zvezdo in ogležnjice!!!) pa naj bi menda bil kot simbol za mišljenje, ki je že tedaj zrelo v komunistih? Namreč o ustanovitvi nove vojske, ki bo samo spremenila uniformo, drugače bo pa ravno taka, kot je bila stara vojska. Ime »Filozof« naj bi pomenilo morda trditev, da komunisti samo govore, store pa bolj malo?

Morda bo kdo med prizadetimi zdaj zastokal, češ da ni imel namena žaliti in pačiti NOB. Po izjavi samega pisca scenarija, ki je bil nekaj časa tudi sam partizan, je vse to alegorija. Torej abstrakten prikaz nasilja, abstrakten pri-

kaz večnega boja med ljudmi, med abstraktnimi Nemci in partizani. Pristaši abstraktnosti trdijo in opravičujejo svojo smer z zatrjevanjem, kako s svojimi deli skušajo prisiliti ljudi k razmišljanju. Realizem po njihovem mnenju podpira lenobo v razmišljanju, zato so njegovi pristaši samo primitivni ljudje... Pri »Kali« pa je zato lahko tudi razmišljanje različno, različni ljudje o njej lahko različno mislijo in lahko si jo kdo zamišlja kot napad na NOB, če mu je to všeč. Pri nekonkretnih, nestvarnih, dvomljivih in tako zabrisanih abstraktnih »umetninah« je to mogoče.

Nadalje je film po svoji stilni zasnovi neenoten. S svojimi lepimi naravnimi posnetki, s folkloro in posnetki iz življenja živali bi bila »Kala« lahko dokaj dober mladinski film. Le, če ne bi bilo v njem docela naturalističnih prizorov, ki lahko kvarno vplivajo na mladino in so pogosto v stilu kavbojk. Tako so odrasli zaradi naivnosti v nekaterih prizorih razočarani, za otroke ni film primeren, socialistično misleči ljudje pa so nezadovoljni iz že naštetih razlogov. Tvorci filma so tudi zapadli v napako, ki se je o njej mnogo pisalo ob začetkih naše filmske proizvodnje. Kasneje so

kritiki smatrali, da je ta »otročka bolezen« našega filma že premagana. V »Kali«, ki traja komaj dobro uro, pa hočejo prikazati dogodke najburnejšega desetletja naše zgodovine. Sicer je bil prvotno film nekaj daljši, pa so ga z rezanjem skrajšali. Vprašanje je, ali so ga s tem popravili ali pa še bolj pokvarili. Prvotne verzije namreč nismo imeli prilike videti.

V »Kali« kar mrgoli nelogičnih, psiholoških neutemeljenosti in nedoslednosti v kostumih. Pri splošni abstraktnosti so tudi realistični momenti, ki pa so podani abstraktno. Nemci nimajo oznak na uniformah (baje ti sovražni vojaški v filmu ne prikazujejo Nemce, čeprav govore nemško, toda — saj partizani v NOB niso imeli pred seboj nobenega abstraktnega sovražnika, temveč mimo ostalih tudi Nemce!!!), beg iz koncentracijskega taborišča je prikazan zelo naivno, Nemci so tako brezkrbni (upravičeno vprašanje ustvarjalcem filma: mar ta in še številne druge scene ne prikazujejo Nemcev drugačnih, se pravi manj okrutne, preveč človeške, kakor pa je bila resnica?!), gledalec se sprašuje, zakaj sta ušla samo dva ujetnika, ne pa vsi (sicer pa: ali so bila nemška koncentracijska taborišča res tako preprosto napravljena, da se je dalo iz njih brez nevarnosti pobegniti?). Dalje! Ubežnika zasledujejo policijski psi sami, brez Nemcev. Je to tehnična pomanjkljivost ali pa je hotel nekdo povedati, da so bili preganjanci le psi, ne pa Nemci? Drugače je to huda nelogičnost, ki je nobena policija in vojska ne bi tvegala, ker so dresirani psi prevelika dragocenost. Prizor, ko »Filozof«, verjetno predvojni komunist, v vročici izgubi razsodnost, skače, divlja, tuli kot volk, se nasladno vleče, predstavlja pa neokusnost. Ali naj to tuljenje in zavijanje pove, da se je človek

Stanovanje in odlikovanje

ZGODILO se je v Trbovljah. Darinka Češko z Zabjeka, članica ZB, je skupaj z zastopnikom odbora ZB, Pustakom, prišla k predsedniku stanovanjske komisije rudnika Trbovlje, Košerlinu. Prosila ga je stanovanja. Oba s Pustakom sta Košerlinu skušala pojasniti, da prosilca stanovanje res potrebuje. Pri tem sta se sklicevala tudi na medvojne zasluge Češkove, na odlikovanje, ki ga je ta prejela za svoje delo. Košerlin pa ni hotel poslušati. Zamahnil je z roko in dejal: »Gospa (!), tisto kar ste si priborili, pa kar spravite...« Češkovo je ta izjavo tako prizadela, da ji je kar sapo zaprlo, podobno tudi Pustaka. Ta je skušal opomniti Košerlina, da tisto, kar je izrekel, ni prav. Rekel je: »Kar si je priborila, ni treba nositi v torbici...« Pri tem je mislil na odlikovanje, ki ga vsak odlikovanec lahko s ponosom nosi. Košerlin pa je odvrnil: »Saj res, zakaj ga pa potem nosi v roki?«

Vest o Košerlinovi izjavi se je hitro razširila po Trbovljah. O tem je pisal tudi »Slovenski poročevalec«. Košerlina je upravni odbor rudnika razrešil predsedniškega mesta v stanovanjski komisiji. Toda besede so bile izrečene in ljudje jih ne bodo zlepa pozabili. O tem dogodku se bo še precej časa govorilo, zlasti med bivšimi borci. In prav je tako! Naj ne misli tisti, ki je užalil tovarišico. Da je kaj takega moč tako hitro pozabiti.

Pri vsem tem seveda ne gre za to, če je tovarišica bila upravičena do boljšega stanovanja ali ne. Gre za odnos borca do borca. Kajti pravijo, da je bil tudi Košerlin partizan. Kakšno moralo ima torej danes, da je sposoben izreči take besede? Mar je na vse tovarištvo, na vse tiste moralne kvalitete, katere so tudi izraz NOB, pozabil? Kakšen namen je imel, da je užalil tovarišico, ki je bila do njega dostojna? In sploh — kako si lasti pravico postopati do soborca tako, kakor je pokazal? Nehote nastane vprašanje: ali je to njegov stalni način obnevanja z ljudmi, z borci pa sploh? Mar more tak človek sploh biti na takem delovnem mestu, kjer ima opravka z ljudmi?

Res, Košerlina so razrešili s tega službenega mesta. To je upravna zadeva. Kaj pa je storila organizacija Zveze borcev, katere član je Košerlin? Najmanj kar bi morala storiti bi bilo, da bi ga poklicali na odgovornost in mu povedali, kar mu gre.

in komunist »povolčil«? Torej tudi — partizani...?

Ali so te nelogičnosti in pomanjkljivosti izraz želje po čim-večji abstraktnosti, ali pa so nastale nehote, ker pri filmu ni bilo sposobnega vojaškega svetovalca? Predstavniki »Viba filma« trdijo, da takega svetovalca ne potrebujejo, ker so bili sami partizani, poleg tega pa je pri snemanju sodelovala še enota JLA s svojimi oficirji. Ali so res sodelovali partizanski strokovnjaki? Ali ta trditev velja tudi za oba režiserja? Nam partizanom je nerazumljivo, kako je mogoče režirati partizanski film, če je bil režiser na nasprotni strani.

Po vsem tem se človek lahko vpraša še nekaj. Zakaj je mlado filmsko podjetje »Viba film« s svojim prvim igranim celovečernim filmom krenilo na spolzko pot abstraktnosti. Podjetje, ki je zaradi mnogih, tam zaposlenih aktivnih udeležencev NOB obetalo mnogo več... Kakšna moralna načela vladajo v tem podjetju, ki je bilo bajé ustanovljeno zaradi idejnega spora s »Triglav filmom«, zdaj pa so sami pokazali nekaj slabšega, kar je kdajkoli napravil »Triglav film«? Ali imata potem še smisel dve filmski podjetji v Sloveniji? Ali ima smisel zaradi čiste konkurenčnosti cepiti sile in sredstva na dve strani, če sta obe strani skoraj enaki? Očividno je, da slovenska filmska proizvodnja kvantitetno, posebno pa še kvalitetno, zadnja leta močno nazaduje, medtem ko srbska, hrvaška in druga napredujejo; sicer ne tako, kot bi pričakovali, napredujejo pa vendarle. Zakaj?

Kaj so mislili tovariši v umetniškem in filmskem svetu, ko so

razpravljali o realizaciji scenarija, ki je bil abstrakten, neenoten, ideološko zgrešen, torej slab? Ali so pristaši teorije, da je samo abstraktnost umetnost, vse drugo pa zaničevana dokumentarnost, ali pa je njihov ideološki nivo

tako nizek? Spreten scenarist lahko napravi iz vsake povprečne zgodbe dober scenarij. Imamo take scenariste, kajti naši filmski delavci niso ravno več popolni začetniki. Dobrih zgodb iz NOB in tudi iz poznejšega časa je dovolj v naših knjigah in revijah. Zgodbo o junakih iz NOB, a tudi o strahopetcih, če kdo smatra strahopetca ali izdajalca za zanimivejši in bolj »človeški« lik. Zakaj so segli pri »Viba filmu« po slabem scenariju, kaj sta napravila umetniški in filmski svet, če sta se sploh zavedala slabosti scenarija? Dvoje je mogoče: ali so organi družbenega upravljanja pri filmskih podjetjih samo še na papirju, ali pa so se zaradi nizke ideološke izobrazbe tako zbirokratizirali, da ne vedo več, kaj je dobro in prav, in kaj ni.

E. N.

LOJZE ŠONC:

Žrtvam XII. brigade

*Dvanajsta je stisnila svoje pesti,
udarile puške so trdo kot jekla,
svobodo rodile so temne noči,*

*ko kri partizanska je tekla.
Vi, dragi tovariši — seme svobode,
iz tega semena nam zrasel je cvet,
in človek je vstal, ki ljubi človeka,
človek, ki ljubi nov svet.*

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Tudi turisti naj se seznaniijo z NOB

Decembra 1941 je izbruhnil množičen upor v zgornjem delu Savske doline, okolici Bleda in v Bohinju, ker so Nemci po uspešno izvedeni selitvi Slovencev iz Zasavja in Krškega polja nameravali začeti s preseljevanjem tudi na Gorenjskem. Upor je doživel svoj vrhunec in zaključek v boju pri Dražgošah prve dni januarja 1942. Huda zima, vojaška neizkušenost, pomanjkanje orožja in velika sovražna premoč so bili činitelji, da se upor ni razmahnil tako, kot je računalo vodstvo NOB. Toda Nemci so se ustrašili enodušnosti množic in zato »do nadaljnjega« ustavili preseljevanje. V spomin na decembrsko vstajo leta 1941 praznuje občina Bohinj svoj občinski praznik 16. decembra. Blejska občina pa si je izbrala za svoj občinski praznik 27. julij kot obletnico prve akcije mladincev 1941. leta, ko so le-ti ponoči po Bledu raztresali letake OF in popisali zidove s parolami. — Ob obletnici »Bohinjske vstaje« naj bi pričujoči sestavek seznanil bralce z delom ZB v vodilnih turističnih krajih Gorenjske, v Bohinju in na Bledu.

BLED je svetovnoznano leto-
višje in »biser« Gorenjske.
Vsako leto ga obišče najmanj
petnajst tisoč tujcev. Vsa ta
večtisočglava množica tujcev
iz vsega sveta občuduje nar-
avne lepote Bleda in okolice.
Toda: ali imajo ti tudi prilož-
nost spoznati zgodovino tega
kraja med narodnoosvobodil-
no vojno? Dogodke, ki navse-
zadnje niso samo zanimivi,
ampak pomagajo širiti po vsem
svetu resnico o našem boju za
osvoboditev, o našem miro-
ljubnem in doslednem stališ-
ču v sedanjem času...

Zanimivo je, da Bled, ki je
zdaj mesto, razen spomenika

na pokopališču in skromnega
spomenika Prešernu nima v
mestu nobenega drugega spo-
menika. Prešernov spomenik
ima zanimivo preteklost za
časa NOB. Nemci so ga takoj
po zasedbi odstranili in vrgli
v jezero. Po končani vojski
so ga mladinci dvignili z dna
in ga postavili na staro mesto.
Zamisel, da bi postavili sredi
Bleda veličasten spomenik
padlim borcem in žrtvam fa-
šističnega nasilja je zaenkrat
zaradi pomanjkanja sredstev
odložena... Prvotno je bilo
sklenjeno, da bi ta spomenik
stal ob jezerski obali s pod-
nožjem v vodi. Bilo pa je več
ugovorov, češ da se tu parti-
zani niso bojevali na vodi in
da podoben spomenik stoji na
Reki.

Na pokopališče izven me-
sta je pokopanih približno 60
padlih borcev in talcev ter
več neznanih vojakov JA, ki
so na Bledu pomrli v bolni-
šnicah že po osvoboditvi. Od-
bor ZB namerava urediti tudi
simbolične grobove vseh ti-
stih prebivalcev Bleda in oko-
lice, ki so padli ali umrli ne-
znano kje. Mnoge družine pad-
lih borcev in talcev so takoj
po končani vojski prekopale
svoje iz časnih grobišč v
družinske grobnice na poko-
pališču. Toda te grobnice ne
ščiti zakon in jih zato prekop-
ljejo po določenem času.
Ostanke padlih borcev in tal-
cev ob prekopi postopoma
prenašajo na pokopališče pad-
lih.

Poleg spomenikov je v blej-
ski okolici še dvojne spomin-
skih plošč na rojstnih hišah

*Blejski grad nad Bledom, v ka-
terem bo verjetno tudi muzej-
ski oddelek NOB*

narodnih herojev Žvana in
Bernarda, trije spomeniki pa
stojе na pokopališčih v Rib-
nem, Zasipu in v Gorjah.

Blejski grad postopoma ure-
jajo. V njem bo restavracija
in muzej, v tem pa tudi od-
delek NOB. To bo napravlje-
no šele v bližnji prihodnosti.
Vsekakor bo dovolj prostora

*Pogled na hotel na Pokljuki —
kakih dve sto metrov v stran
je spomenik in grobnica padlih
prešernovcev*

v obsežnih grajskih sobanah za primerno razstavo. Na Bledu imajo popis zgodovinskega gradiva iz NOB, ki je shranjeno pri posameznikih. Mor-da bi kazalo, da bi se muzej iz Kranja preselil na Bled? Saj je le redek tujec na Bledu, ki ne obišče gradu. Tako bi muzej imel več obiskovalcev kot v Kranju. Zdaj pa imajo na Bledu že zelo popolno zbirko vseh nemških letakov, razglasov, lepakov in propagandnih brošur. Zbranih je tudi več spominskih sestavkov starih borcev in večina življenjepisov padlih borcev ter žrtev fašističnega nasilja. Skupno je izgubilo življenje med zadnjo vojno s področja blejske občine več kot 300 borcev in talcev, oziroma internirancev ali zapornikov. Z republiškega muzeja v Ljubljani so prepisali tudi že nad 2000 strani gradiva iz nemških arhivov, kar se nanaša na Bled. V bližnji prihodnosti namerava ZB izdati s podporo občine nekakšen krajevni zbornik s prispevki iz starejše in novejše zgodovine. Tak krajevni zbornik bo tujcem pomagal ustvariti podobo Bleda v preteklosti.

Vsako leto ob občinskem prazniku, ko je na Bledu največ tujcev, priredi ZB v izložbah trgovin razstavo partizanskih predmetov in dokumentov. Pisarna »Putnika« je na zelo primernem in prometnem mestu, toda vodstvo se upira odstopiti izložbe, češ da tako gradivo odbija tujce. Resnica pa je čisto drugačna. Pokazalo se je, da to gradivo tujce bolj zanima kot razno industrijsko blago. Celo Nemce, da ne govorimo o Angležih, Francozih, Holandcih in drugih, ki take razstave kar požirajo z očmi in celo fotografirajo. Podobno je tudi s partizanskimi patruljami, ki vsako leto za občinski praznik pridejo na Bled iz treh smeri. Tudi temu so se upirali nekateri ljudje s podobno motivacijo kot tisti pri »Putniku«. Poleg tega niso razumeli pomena te prireditve tudi nekateri nekdani borci, češ da je to čisto navadno komedijantstvo in žaljenje partizanstva. Ko pa so nekajkrat videli ra-

Hotel »Zlatorog« ob Bohinjskem jezeru. Na steni pri vratih je vžidana spominska plošča, na kateri piše: »Tukaj se je od 11. do 14. XI. 1944 vršilo posvetovanje aktivistov OF jeseniškega okrožja, ki ga je vodil tovariš Miha Marinko«

dovedne množice tujcev, ki so jih fotografirali, so spremenili svoje mišljenje. Tudi tisti, ki so sestavljali prospekte za

blejske hotele in sam kraj, so najbrž sklenili sramežljivo skrivati znamenitosti NOB. Tako nikjer ne zasledimo v teh prospektih opisa dogodkov in krajev med zadnjo vojsko, ki bi utegnili tujca zanimati.

*

Za Bledom je najpomembnejši turistični kraj Gorenjske Bohinj z okolico. Bohinjska občina zajema najlepše predele Julijskih Alp, del Jelovice in Pokljuke. Po samem vrhu Triglava poteka meja med občinami Bohinj, Bled in Bovec.

Kako v Bohinju skrbijo, da bi tudi tujci spoznali veličino našega osvobodilnega boja, kako skrbijo za ohranitev spomina na velike dni? Na področju občine Bohinj je zdaj 11 spominskih plošč in spomenikov. Med njimi je spomenik padlim borcem Prešernove brigade na Pokljuki vsekakor najlepši in najpomembnejši, saj Pokljuko obišče mnogo tujcev, spomenik pa stoji blizu hotela. Tudi spominska plošča, vžidana poleg vhoda v hotel »Zlatorog« pri Bohinjskem jezeru, vzbuja zanimanje gostov. Za povprečnega turista iz zahodne Evrope je

Pogled na Bohinjsko jezero. Ob mostu čez Savo je Bohinjsko-jeseniški odred marca 1945 razbil nemško kazensko odpravo. Vsa dolina ob jezeru je bila od spomladi 1944 dalje osvobojena

nekaj neverjetnega, da so se lahko sestali delegati skoraj iz vse ožje Gorenjske v hotelu, tako blizu okupatorskih posadk. Vsak tujec, ki se zanimala za vsebino napisa na plošči, postane radoveden tudi glede osvobodilnega boja v vsej okolici in v vsej Sloveniji, Jugoslaviji. Le malokdo pa ve, da so borci Jeseniško-bohinjskega odreda marca 1945 odbili hud napad Nemcev, ki so skušali vdreti v osvobodjeno Zgornjo bohinjsko dolino in jo požgati. Odločilni spopad je potekal v bližini hotela »Jezero«, okoli kamnitega mostu

čez Savo. Partizanska zaseda pa je bila pri hotelu »Bellevue«. Tu bi bilo primerno postaviti spomenik ali vzidati ploščo. Podobno je tudi Komna važna prehodna točka planincev in vodilna postojanka za visokogorski zimski šport. Zveza borcev zato namerava prihodnje leto blizu Doma na Komni postaviti spomenik domačinu, partizanu Gašperlinu, na kraju, kjer je padel. Sam vrh Triglava, kamor so se vzpenjale večkrat partizanske patrulje, nadalje mesta, kjer so se stekala kurirska pota, bi tudi zaslužili, da se označijo s primernimi ploščami. Številni planinci bi tako spoznali napore partizanov, ki so v vojnih časih morali v hribih premagovati številne težkoče, če so hoteli opravljati svoje naloge.

Podobno kot na Bledu, tudi v Bohinju v prospektih ni zaslediti podatkov o dogodkih iz NOB ter krajevnih posebnosti in spomenikih NOB. Zakaj tujci ne bi smeli vedeti za decembrsko vstajo leta 1941, za več sto Bohinjcev, Gorjanov in drugih, ki so se zbrali pod vodstvom partizanov s sekirami, cepini in koli, da bi branili svoje domove in družine pred nasilno selitvijo?

Bohinjska občina spada med majhne in »revne« občine. Postavitev vseh teh spomenikov bi pomenila preveliko

breme za občinski proračun. Toda spomeniki bi bili nujno potrebni glede na tujski promet.

Tudi pisanje kronike duši pomanjkanje sredstev. Že več let marljivo zbirajo zgodovinsko gradivo. Na osnovi spominov borcev ter nemških in drugih dokumentov nameravajo izdati občinsko kroniko z življenjepisi padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Le-teh je za 5000 prebivalcev, kolikor jih je štel Bohinj pred zadnjo vojno, precejšnje število. Življenje je izgubilo več kot 300 oseb. Samo iz Stare Fužine, ki ima 550 prebivalcev, je v NOV padlo 37 borcev! Še zdaj hranijo pri občinskem odboru ZB zaboj arhiva medvojne jeseniško-bohinjskega okrožja, med drugim tudi originalno matično knjigo vseh prebivalcev, ki jo je na skrivaj pisala uslužbenka nemške občinske uprave. Morda bi bilo primerneje zdaj, ko so možnosti za pisanje spominov še večje, pohiteti z natisom kronike, odložiti pa razvijanje praporov krajevnih organizacij ZB?

Bohinj se je začel v turističnem pomenu zadnja leta naglo razvijati. S poudarkom njegovih znamenitosti iz dobe NOB bi Zveza borcev k temu razvoju dosti pripomogla.

M. P.

Pripoved o akciji — na magnetofonskem traku

Drzna in uspešna diverzantska akcija minercev Vojkove brigade, ki so 23. marca 1944 zažgali Nemcem v Postojnski jami okrog 20 vagonov specialnega letalskega bencina, še danes vzbuja posebno zanimanje med obiskovalci Postojnske jame. Seveda, sledovi te akcije so v Jami vidni še danes in vodniki, ki obiskovalcem razkazujejo Jamo in njene lepote, največkrat kar ne zmorejo zadostiti številnim vprašanjem. Zlasti mladina bi rada kaj več slišala o tem junškem podvigu. Dogaja pa se celo, da razne šolske skupine kasneje, ko so spet doma, pi-

šejo upravi Postojnske jame, naj bi jim preskrbela pisano gradivo o tej akciji. Resnično: malo, oziroma o tej akciji sploh ni pisanega gradiva, vsaj takega, ki bi podrobno govoril o tem podvigu.

Tembolj je zato vredna pobuda, ki jo je dal in uresničil občinski odbor Zveze borcev v Postojni! Enega izmed preživelih udeležencev te akcije Rudija Bašlja s Tolminskega, so povabili v Postojno, kjer je skoraj dve uri pripovedoval, kako je osem partizanov odšlo v Jamo, kako so zažgali bencin in še posebno, kako se je on zaradi strelja-

Spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Nomenju

nja in ognja izgubil v Jami ter komaj po 48 urah brez vsake luči srečno prišel iz nje. Zdaj je torej pripoved o akciji, pripoved, ki ne govori samo o akciji ter njenem namenu, temveč tudi o hrabrosti in požrtvovalnosti, premagovanju ovir, ko je vse kazalo, da bo eden izmed minercev zgorel skupaj z bencinom, posneta na magnetofonskem traku. In vsi tisti, ki bodo odslej hoteli sli-

šati, kako je ta akcija potekala, bodo to poslušali od enega izmed udeležencev z magnetofonskega traku. Kajti magnetofonski trak je ZB v Postojni odstopila Notranjskemu muzeju v Postojni, kjer ga bodo po želji brezplačno predvajali.

Pobuda je dobra, mar ne? Toda še vedno ostane odprto vprašanje: kdo in kdaj bo uspel tudi zapisati pripoved o

o tej akciji, njeno zgodovinsko ozadje in vse podrobnosti? Samo zato, da bi ta akcija enkrat bila tudi zapisana in natisnjena v knjigi. Dolgo časa se že o tej knjigi govori, storjenega pa še ni nič. Medtem pa številni obiskovalci Postojnske jame zaman iščejo knjigo, ki bi podrobneje govorila samo o tej pomembni akciji primorskih partizanov!

B. A.

Tovariši, počastite grobove borcev enot IV. armije, VII. in IX. korpusa. Tod so šli v strnjениh vrstah skupnemu cilju nasproti. Tu so ob zori osvobođenja izpod tujega jarma darovali svoja življenja za našo prostost, kraška tla napojili s svojo srčno krvjo. Stotera jim hvala!

(Napis na kamnu pri grobnici v Pivki)

Omahnili so pred ciljem

DOLGOLETNE priprave, da bi 67 padlim borcem zgradili dostojno, njihovim žrtvam primerno grobnico, so komaj letos obrodile v Pivki sad. Končno so na Habjanovem griču ob železniški progi v Pivki po zamisli arh. Eda Ravnikarja in arh. Janje Lapajne arhitektonsko uredili prostor na hribu in okolico tja do glavne ceste. Na hribu ob cesti, nasproti železniške proge, so postavili grobnico in kamen z napisom, v park pod hribom, tik ob cesti pa so postavili tudi spomenik, ki je doslej stal pred zgradbo občinskega ljudskega odbora. Z vrha hriba, kjer je grobnica, je lep razgled na Pivško dolino tja do Snežnika. Sam hrib je bil nekoč dobro utrjeni italijanski bunker, prevrtan in poln strelskih lin. Na vrh hribočka so speljane poti — in ko bodo čez nekaj let zrastle drevesa na hribočku, bo to pre-

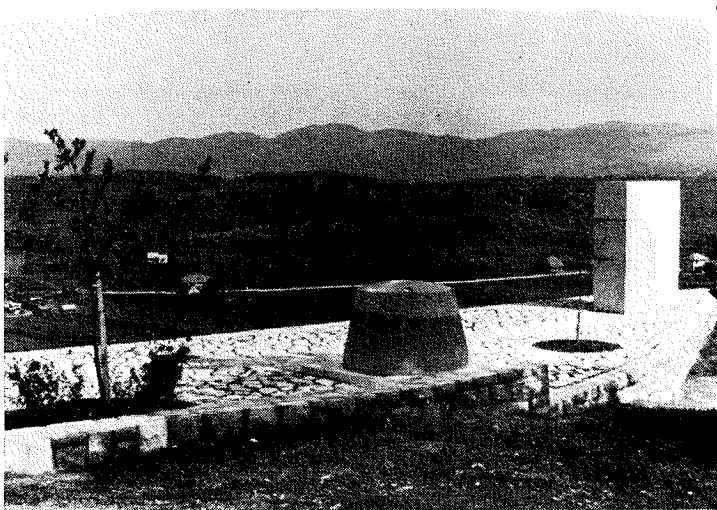
krasen gozdiček, v katerem ima zdaj zadnji dom 67 padlih borcev NOV. In telesne ostanke teh so letos z vso svečanostjo, pieteto in spominsko slovesnostjo prenesli iz njihovega dosedanjega grobišča v to lepo urejeno grobnico. Zdaj počivajo skupaj, v miru, v zemlji, ki so jo ljubili, za katero so tudi padli... Velja poudariti: občinski odbor Zveze borcev je z ureditvijo te grobnice in svečanostjo ob prekopu napravil ogromno delo, številni ljudje pa, ki so pomagali pri delih in vsi, ki so se udeležili svečanosti, pa so na dostojen način počastili padle borce, ki so omahnili na pragu svobode na kraških tleh...

Zamislimo se v zadnje dni aprila 1945. leta... Zmagovita pot IV. armade se nadaljuje proti Slovenskemu Primorju, proti Trstu. Nemci in njihova družčina vseh barv se umika. Seveda, nič jim ne diši, da bi se morali predati partizanom, zdaj že urejeni Jugoslovan-

ski armadi! Ne, raje bi se predali silam, ki prodirajo iz Italije in zožujejo obroč okoli »nepremagljivega« nemškega rajha! A naše vojaško vodstvo je spoznalo nemško namero. Naj bodo zločinci kaznovani v deželi, kjer so storili zločine! Prav 97. nemški korpus, ki je štel okrog 20.000 ljudi, — z njim pa je bil tudi komandant korpusa Knebler! — se je hotel za vsako ceno prebiti v Trst. Se več! Nemški obrambni načrt je zahteval od 97. korpusa, da brani in zapre pot do Trsta v tako imenovani obrambni liniji »Ingrid«, s čimer bi ščitil skupaj z drugimi enotami vse dostope v Alpe in Italijo. Toda dogodki so prehiteli Nemce in njihove načrte!

IV. armada je z delom svojih enot obšla Reko in že 1. maja osvobodila Trst. Nemška obramba Trsta je seveda zaradi tega propadla. Tako so 97. korpusu dovolili umik proti Trstu. Nemci so 2. maja uničili reško pristanišče, 3. maja pa so se začeli umikati proti Klani—Šapjanam. Res, Nemci so navallili z vso silo v obliki »gibljivega ježa«. Se istega dne so tudi zasedli Rupo in Šapjane ter prišli celo do Ilirske Bistrice.

Ves ta nemški maneuver je zahteval od enot JA posebno taktiko — popolnoma obkoliti nemški korpus in ga likvidirati. Naše eno-

Kontraadmiral JVM Bogdan Pecotić, nekdanji komandant XX. dalmatinske divizije, ki je v sklopu IV. armade osvobajala pivško področje, je govoril ob prekopu padlih borcev

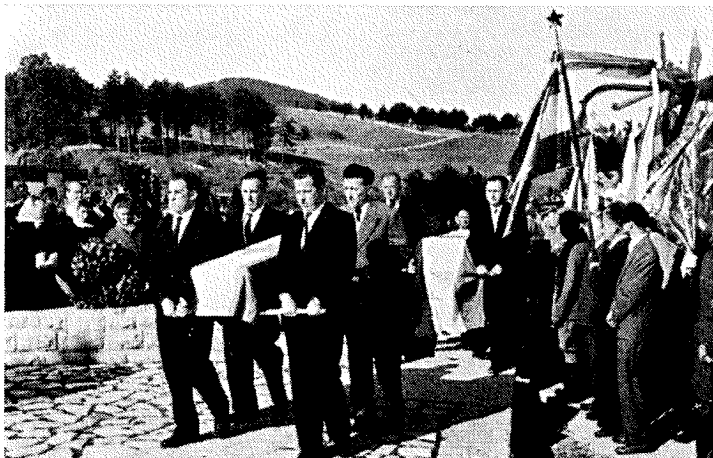
te so to storile, komandno mesto IV. armade pa se je preselilo na Pivko. Nemci so past spoznali in takoj začeli napadati. 4. maja so zabili klin do Prema, drugod pa niso imeli večjih uspehov. Pač pa so Nemci 5. maja predrli obroč okoli Ilirske Bistrice in zavzeli višine nad njo. Pri Šembijah so se Nemci hoteli prebiti proti Pivki. Kljub vsem naporom pa se Nemcem prodor ni posrečil. Obratno! Uro za uro so izgubljali več terena, na obkoljenem področju pa se je križal že ogenj našega topništva. Nemške enote so bile izčrpane, zato je komandant 97. korpusa pričel pregovore za predajo. Pogajanja so potekala med 6. in 7. majem 1945, zapisnik o predaji pa so Nemci podpisali v Zagorju, kjer je bil štab IV. korpusa, in sicer 7. maja ob 6.04. Do opoldne so prenehale vse sovražnosti. Razen ogromnega plena so naši zajeli tudi okrog 16.000 Nemcev s komandantom Kneblerjem vred. Tako se je ta velika bitka v okolici Ilirske Bistrice — bitka na pragu konca druge svetovne vojne končala...

Res, ta bitka je bila ogromna. Nad 230 mrtvih je bilo pri naših enotah, ko so osvobajale Postojno, Pivko, Knežak in pri uničenju 97. nemškega korpusa. Mnogi so pomrli na bojišču, številni pa med prevozom iz Šembij do Pivke, kjer je bila zasilna partizanska bolnišnica. Mrtve so takoj pokopali, za mnoge pa sploh niso imeli rojstnih podatkov, niti, katerim partizanskim enotam so pripadali. Ko so pod

noč 9. maja 1945. leta polagali v grob na travniku skoraj zunaj Pivke zadnjo skupino umrlih partizanov, ki so omahnili na pragu svobode, so njihovi živi borci spuščali v zrak rakete in salve, s čimer so slavili dan zloma nemškega nasilja...

Kdo so bili borci, ki so padli v teh bojih in iz katerih enot? Pripadali so: VII. kordunaški, VII. banjinski, XX. dalmatinski, XXVI. dalmatinski, XXIX. hercegovski in XIII. diviziji. Torej nad 230 mrtvih partizanov, komaj za dobro polovico le-teh pa se ve, kje so

pokopani. Največje grobišče je bilo v Pivki. Kar 67 so jih zakopali. Takoj po osvoboditvi je bilo na tem grobišču nekaj lesenih znamenj, na njih pa napisani tudi nekateri podatki padlih. Žal je les strohnél, z njim vred pa tudi podatki. Tako je bilo do pred kratkim le po spominu moč ugotavljati, kdo so bili ti pokopani borci. Vendar se občinski odbor ZB v Pivki, ki je že pred leti začel veliko akcijo, da bi to grobišče dostojno uredili, oziroma, da bi ostanke padlih borcev prenesli drugam, ni zadovoljil samo s podatki, ki jih

Preživeli borci-domačini nesejo krste z ostanke padlih borcev v novo grobnico

Nad pet tisoč ljudi se je udeležilo slovesnosti ob prekopu 67 borcev v novo grobnico

je dobil po spominu. S pomočjo Vojno-zgodovinskega inštituta v Beogradu so uspeli najti imena za 15 padlih borcev, z njimi vred pa letnico rojstva ter kraj in dan smrti. Ugotovili so imena naslednjih padlih borcev:

Alibasić Hasib (1901), Boca Đuro (1909), Bunjavac Manojlo (1925), Barjaktarević Meho

(1923), Begić Ahmed (1925), Jugović Ivan (1923), Karčić Franc (1914), Lisić Miloš (1921), Ljubijanski Sahib (1923), Oras Manojlo (1924), Omeagić Ahmet (1926), Prcanović Sahib (1923), Rahab Đuro (1912), Bošković Nikole Radojko, rojen 1927 v Mrkonjiću — Ljubljani, ter Pudar Dušana Milan iz Trebejija-Stolac.

Omahnili so, a niso hoteli. Saj jih je čakalo nekaj velikega po koncu borbe, nekaj, kar so slutili, nekaj, za kar so se borili, nekaj, kar jih je napotilo, da so s puško v roki, kljub velikim naprom, in žrtvam prehodili tisoče in tisoče kilometrov. Omahnili so, čeprav vsega tistega velikega niso doživeli. Omahnili so v zadnji borbi, v zadnjem naskoku, na pragu svobode, ob zori velikega slavlja, ob začetku novega življenja, za katerega so postali borci, komunisti. Omahnili so, ko bi morali zaživeti v domovini, v skupnosti, za katero so se borili... Njihova kri je pordela kraško kamenje ter se v suhi zemlji izgubila... Omahnili so — toda ne zaman. Omahnili so pred ciljem, s svojo krvjo pa so zapečatili bratstvo jugoslovanskih narodov. Zakaj z njimi so šli v zadnji naskok, v poslednji boj... In zdaj ti junaki počivajo v svojem zadnjem domu na Habjanovem hribu v Pivki, na hričku, ki je viden daleč naokoli. Počivajo v lepo urejeni grobnici, ki je ena izmed najlepših na Primorskem. Počivajo — sedanje in bodoče generacije pa bodo to grobnico znale spoštovati, jo krasiti in čuvati tako, kakor to zasluži 67 mrtvih partizanov, ki so na pragu svobode dali življenja za osvoboditev naše domovine, za novo življenje...

Spomenik padlim borcem in žrtvam v parku pod Habjanovim gričem v Pivki

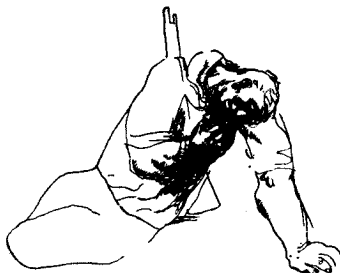
Dvoje nasprotij

Na področju občine Trbovlje živi 18 oseb, ki imajo sodelovanje z NOB od 1941 dalje priznано kot delovno dobo, ki se šteje dvojno. Zadnje čase pa je sprejela občinska komisija za priznavanje delovne dobe več prošelj za priznanje delovne dobe in večina prosilcev prosi, naj bi jim jo priznali od leta 1941 dalje dvojno. Prošnje je komisija večinoma zavrnila, ker so bile premalo utemeljene. Največja nejasnost vlada v pojmi, kaj se lahko smatra kot aktivno in organizirano delo za NOB in kaj ne, oziroma, kaj je bilo samo priložnostno dajanje prispevkov in pomoči, oziroma sodelovanje. Nekaj je bilo tudi takih prošelj, ki so jih kot priče podpisali ljudje, ki takrat sami niso delali za NOB, pač pa so samo »vedeli«, da prosilec dela. Znano pa je, da je posebno prva leta okupator s hudim nasiljem dušil osvobodilno gibanje in so ljudje

svoje delo za NOB in tudi svoje prepričanje skrbno skrivali. Zato pri delu za NOB tudi v začetku ni bilo take množičnosti, kot je bila v nekaterih drugih delih Slovenije.

*

V Trbovljah živi človek, ki je dolga leta deloval v delavskem gibanju in v KP. Zato je bil v stari Jugoslaviji skupno 11 let brez zaposlitve in po zaporih. Leta 1941 so ga Nemci kmalu po zasedbi prijeli in je doživel konec voj-

ske v taborišču. Zdaj je star 64 let. Novi pokojninski zakon je omogočil štetje let brezposelnosti v delovno dobo. Toda takrat, ko je še dejansko delal, je bil nevalificiran delavec in njegovi prejemki nizki. Zato je tudi zdaj njegova pokojnina razmeroma nizka, nižja od pokojnine tistih njegovih tovarišev, ki se niso »ukvarjali s politiko«, pač pa delali, se učili in pridobivali strokovnost. ZB je skušala rešiti njegovo vprašanje tako, da bi ga nekje formalno zaposlili na delovnem mestu, ki zahteva višjo strokovnost, vsaj za toliko časa, da bi pridobil pravico do pokojnine na tem mestu. Podjetje, kamor se je obrnila ZB s prošnjo, da bi tega tovariša sprejeli na delo s takimi pogoji, pa je prošnjo odbilo, ker je formalna zaposlitev nezakonita in kazniva. Tako še vedno ni vprašanje tega tovariša rešeno tako, kot bi si želela ZB in tovariš sam!

Za začetek — dovolj?

Od »akcij«, ki so jih muzeji NOB ali oddelki NOB pri splošnih muzejih priredili v Sloveniji letos v muzejskem tednu, bi omenili le eno — odprto razstavo v eni izmed sob Predjamskega gradu o ciklostilni tehniki »Nanos«, prvi partizanski tiskarni na Primorskem. Razstavo je pripravil Notranjski muzej v Postojni skupaj z občinskim odborom ZB.

Zamisli, da so v starem Predjamskem gradu odprli razstavo, posvečeno NOB, je ne samo posrečena, dobra in pomembna, temveč tudi s politično-turističnega gledišča zanimiva. Samo pomislimo, koliko tisoč ljudi obišče letno Predjamski grad, to naravno in zgodovinsko znamenitost Primorske. In vsi ti tisoči in tisoči obiskovalcev, med katerimi je mnogo mladine, z največjim zanimanjem razen objekta, Predjamskega gradu, ogledujejo tudi razstavljene predmete v sobanah. Se pravi: v mislih uhajajo v dokaj oddaljeno dobo, preteklost, ob teh predmetih (seveda: tudi ti predmeti so dragocene muzejske stvari!), čeprav obiskovalcem udarjajo besede vodnika, da se je v tem gradu, v votlinah žive skale nad in pod gradom, za časa NOB dogajalo marsikaj pomembnega, junškega. Zatorej za marsikoga,

ki mu je polpretekla doba še bolj v spominu, mnogo bolj privlačne stvari! Toda obiskovalci doslej razen besed, da so se v gradu, nad in pod njim v votlinah zadrževali tudi partizani, niso imeli nič kaj »oprijemljivega«, stvarnega, kar bi se dalo videti, si ogledati... Zato lahko upravičeno trdimo, da je prireditelj te razstave, Notranjski muzej v Postojni, pod katerega upravo že nekaj časa sodi tudi znameniti Predjamski grad, znal na nevsiljiv, privlačen in zanimiv način povezati daljnino in polpreteklo zgodovino ter grad kot nekako »naravno« posebnost, v privlačen muzejski objekt. Rečeno drugače: vsakega nekaj je zdaj v gradu, vse pa za slehernega obiskovalca zanimivo. In zdaj nekaj besed o ciklostilni tehniki »Nanos«!

Začetki tehnike »Nanos« segajo v leto 1941, ko so v Zalogu pri Postojni začeli na ciklostilu raz-

množevati »Slovenskega poročevalca«. Razen ciklostila in pisalnega stroja (ni pa natančno ugotovljeno oziroma preverjeno, kje so dobili prvi pisalni stroji!) so nabavili še nekaj drugih pripomočkov. Prve izvode »Poročevalca« so pošiljali razen po Primorski tudi v Italijo slovenskim fantom, ki so bili pri vojaki. Po spominih prvih organizatorjev tehnike »Nanos« je skledati, da so prav uporne besede iz te tehnike navdušile mnoge slovenske fante v italijanski vojski, da so iz nje dezertirali. V začetku 1942 pa so razen v slovenskem, začeli ciklostirati literaturo tudi v italijanskem (»La nostra lotta«) jeziku in jo odnesli celo v Ferraro. Tu se je skupina Slovencev pripravila za beg iz vojske, le-ta pa ni uspel zaradi izdaje. Do maja 1943. leta so v tej tehniki razmnožili tudi številne brošure. Ker pa je bil v tem času aretiran vodja tehnike, Viktor Hajna, je bilo delo za nekaj časa zavrtlo. Po kapitulaciji Italije je Stane Gorjanc pripravil pri Borštnarjevih v Saječevh bunker in začel razmnoževati razne partizanske okrožnice in odredbe. Z novimi ciklostili in tehniki (Milan Nedog, Elka, Bino Stegel, Stano Kovač) so začeli na veliko razmnoževati. V še primernejšem bunkerju v Hribarjevi hiši, kamor so se preselili, so izdali »Poročevalca« in dve brošuri že meseca novembra 1943. Ker pa je bilo v Saječevih več partizanskih postojank, hajke pa so se temu kraju vse bolj bližale, so tehniko preselili v bunker k Francu Čecu v Velika brda. Ze februarja 1944 pa so se zaradi možnosti izdaje preselili v Hruševje, v prostore pod pošto. Prostor je bil zelo neprimeren in še tik ceste, po kateri so lazili Nemci in domobranci. Zato se je tehnika »Nanos« maja 1944 preselila v duplino pri Predjamskem gradu. Selitev je bila zaradi konspiracije zelo težavna, saj so jo selili ponoči in celo pod steno, v kateri je bila duplina. Čeprav v duplini niso bili primerni pogoji za delo (vlažen prostor, težave za prinašanje in odnašanje materiala in težave zaradi luči, ki jo je bilo ponoči videti), je tehnika razmnožila dnevno do 4000 izvodov. Kljub previdnosti z lučjo pa so domačini opazili, da se nekdo zadržuje v duplini, zato so avgusta 1944 preselili tehniko v že zgrajeno barako pod Rujavo steno na Nanosu. Tu so bili pogoji mnogo bolj ugodni, z bunkerjem okrajnega komiteja v Podnanosu pa so imeli celo telefonsko zvezo, od koder so prejeli radijska poročila in jih objavljali. A tudi tu so bili v nevarnosti, saj so bili Nemci dvakrat okrog 200 metrov oddaljeni od barake. Niso jo opazili, ker je bila skrita med skalovjem. Ko pa so decembra 1944 Nemci napadli komando mesta Podnanos, se je tehnika preselila v Dilce, najprej k Rekarjevem, nato na podstrešje k Škerjančevim. Delo je postajalo zaradi takih pogojev vse težavnejše, primanjkovalo je tudi gradiva, v okolico in hišo, kjer je bila tehnika, pa so prihajali tudi Nemci. Konec januarja 1945 so dobili ukaz, da se tehnika »Nanos«, imenovana tedaj B-31, združi s

Slika prikazuje vhod v votlino na zahodni strani Predjamskega gradu, v kateri je imela maja in avgusta 1944. leta prostoro tehnika »Nanos«

tehniko »Snežnik« (B-34) na Suhorje. To so tudi napravili. Taka je torej kratka zgodovina tehnike »Nanos«.

Kratka zgodovina tehnike? Bolje povedano — prispevek k razpravi za zgodovino tehnike »Nanos«. Kajti že zdaj je slišati, da vsi podatki niso točni, ali pa da so nepopolni, morda celo nepreverjeni. Pa vendar — del gradiva iz tehnike »Nanos« je našel nekako domovinsko pravico v Predjamskem gradu. Kje so vse to gradivo dobili? Fotografski posnetki, prikazani na razstavi, so posneti v zadnjem času in prikazujejo kraje, kjer je imela tehnika sedeže. Nekaj listin in originalnih tiskov je bilo doslej v Notranjskem muzeju v oddelku NOB. Bajè so nekaj izvodov brošur našli celo med skalami v Predjamskem gradu, pravijo pa, da bi se dalo tamkaj še marsikaj odkriti.

Končno pa nastane vprašanje: mar je za začetek razstave vse, kar je doslej prikazano, dovolj za dokaj popoln prikaz tehnike »Nanos«? Recimo — če hočemo biti iskreni! — raje premalo, kot preveč. Sicer pa — izkušnje bodo pokazale, česa si bodo obiskovalci še želeli na razstavi, ki bo seveda stalna. Prisluhniti bo treba njihovim pripombam, le-te pa bo moral nekdo registrirati. Kdo pa jih bo uresničil? Menimo, da je ta, zaenkrat dokaj skromna razstava, lahko torišče, kamor naj bi zgodovinske komisije organizacij ZB tamkajšnjega področja tudi usmerile svoje delo. Hvaležno delo, ki brez kakršnih večjih naporov obrodi dober sad, njim samim, pred-

Slika prikazuje vhod v votlino nad Predjamskim gradom, v kateri je od decembra 1944 do aprila 1945 imelo prostore Južno-primorsko sodišče. Predsednik tega sodišča je bil Franc Venturini, tajnik Tone Bizjak, javni tožilec pa je bil Alfonz Dolhar

vsem pa izpopolnjeni razstavi sami v korist in vzpodbudo.

Za konec: menimo, da so naše pripombe na mestu, napisane dobronamerno, z željo, da bi z roko v roki Notranjski muzej in občinska Zveza borcev, oba z že dokajšnjo mero občutka in izkušenj, uredila to razstavo v Predjamskem gradu tako popolno, da bi bila popoln prikaz ene prvih partizanskih tehnik na Primorskem. Najbrž pa bo treba mimo vsega tega tudi dokončno napisati kroniko oziroma zgodovino tehnike »Nanos«. Napisati, preveriti podatke na osnovi živih prič in dokumen-

tov. Zakaj zdi se, da sedanja kronika (le-to so prebrali tudi pred odprtjem razstave) ni popolna, zlasti pa je slabo dokumentiran začetek. Ni namreč razbrati, zakaj je bila tehnika ustanovljena, niti ni pri vsem tem poudarka in zveze s krajevnimi političnimi organizacijami, ki so nedvomno imele svoj vpliv na ustanovitev tehnike »Nanos«. Skratka — vse preveč »skrivnostni« so še zaenkrat začetki tehnike, in vse premalo izraženi z nastajanjem in naraščanjem narodnoosvobodilne borbe na Primorskem.

B. A.

Obisk iz Afrike ...

Sredi oktobra se je kot gost Zveze borcev NOV Jugoslavije mudil v Ljubljani član Generalnega sveta Svetovne federacije bivših borcev in tajnik organizacije bivših borcev britanskega protektorata Sierra Leone v zahodni Afriki Abu B. Magba Kamara.

PRIBLIŽNO tri in pol milijona prebivalcev šteje protektorat Sierra Leone v Afriki. Pred zadnjo vojno je delovala med belim prebivalstvom organizacija vojnih veteranov iz I. svetovne in raznih kolonialnih vojn. Zadnja leta pred zadnjo vojno pa je ta organizacija počasi zamrla.

Leta 1947 je Abu B. Magba Kamara ustanovil novo organizacijo bivših borcev, v katero so se vključevali predvsem domačini, nekdanji vojaki angleške vojske, ki so se bojevali v II. svetovni vojni proti Japoncem v Burmi in Indoneziji ter proti Nemcem in Italijanom v Afriki. Vseh bivših borcev je v deželi nekaj nad 45.000, v organizacijo pa jih je včlanjenih 3500. Do leta 1954 ni vlada pomagala organizaciji in je tajnik Abu B. Magba Kamara opravljal svoje delo brezplačno. Zdaj je organizacija v Sierra Leone razdeljena na deset teritorialnih enot, ima plačanega tajnika, izvršni odbor, ki vodi organizacijo med zasedanji skupščine ter predsednika, bivšega letalca. Od časa do časa izdajajo svoj ciklostirani bilten, tiskan v angleščini. Domači jeziki namreč še niso prilagojeni za tisk. Naročnina je vračunana v članarino. Težave pri delu jim povzroča velika raztresenost članstva po obsežni državi, vsaj za naše pojme. Tajnik mora prepotovati več tisoč kilometrov, preden obišče vse enote.

Tajnik Abu B. Magba Kamara si je z velikim zanimanjem ogledal Muzej NO v Ljubljani in se pohvalno izrazil o njegovi ureditvi. Seznanil se je s sistemom socialnega zavarovanja v naši državi, z organizacijo zaposlitve delavcev in z našim plačnim sistemom. Posebno ga je zanimala skrb za bivše borce in za otroke padlih borcev, ter delo Dopisne srednje ekonomske šole za bivše borce.

... in Avstralije

Po vrnitvi z zasedanja Svetovne federacije bivših borcev v Atenah se je ustavil v naši državi Hary Michel, predsednik Nacionalne lige bivših borcev Avstralije. Kot gost Centralnega odbora ZB Jugoslavije si je ogledal več krajev, znanih iz NOB, nekaj muzejev in ustanov. Tudi v Sloveniji si je ogledal nekatere zanimivosti iz NOB.

V pogovoru s predstavniki ZB NOV Jugoslavije je pripovedoval tudi o njihovi organizaciji bivših bojnikov. V Avstraliji so tri večje organizacije bivših borcev: Liga bojnikov, Avstralska liga bivših borcev in združenje letalcev. Liga bojnikov združuje vojake, ki so se bojevali v I. vojski in šteje 300 do 400 tisoč članov, ni pa član Svetovne federacije. Pripada Združenju bivših borcev Komonvelta. Po II. svetovni vojski je bila ustanovljena Avstralska liga bivših borcev, ki je druga po številu članov. Šteje kakih 120 tisoč članov. Tretja organizacija je Združenje letalcev. Šteje kakih 80.000 članov. Vse te tri organizacije med seboj sodelujejo. Največ se ukvarjajo z rehabilitacijo bivših borcev, s socialno zaščito in družbenim življenjem. Vlada je določila posebno sodišče, ki sodi vse zadeve o vprašanih bivših borcev. Rehabilitacijo in socialno zaščito izvajajo posebni socialni delavci, ki jih imenujejo organizacije. Organizacije tudi posredujejo svojim članom kredite za gradnjo hiš in za mehanizacijo poljedelstva.

KRATKE NOVICE

● **TOKIO** — V kraju Capenobow so odkrili spomenik filipinskim, ameriškim in japonskim vojakom, ki so padli v II. svetovni vojski. Ti vojaki so bili pripadniki dveh sovražnih vojsk. Spomenik so odkrili v okviru proslave Svetovnega dneva bivših borcev, ki so ga letos prvič praznovali tudi na Japonskem.

● **KRAPINA** — V vasi Selce so svečano proslavili petnajsto obletnico ustanovitve Zagorskega partizanskega odreda. Govoril je tovariš Marko Belinić, član Izvršnega sveta Hrvatske in nekdanji komisar IV. operativne cone Hrvaške. Ob tej priložnosti je predsednik republike tovariš Tito poslal krajnemu odboru ZB v Krapini pozdravno brzojavko.

● **SKOPLJE** — Novembra je izšel Zbornik I. makedonsko-kosovske brigade NOV. V njem so objavljene spomini preživelih borcev, obsega pa več kot 600 strani. Izšel je v okviru proslave 15-letnice prvih makedonskih brigad.

● **TREBINJE** — Prve dni oktobra so tu svečano pokopali posmrtno ostanke skupine 31 borcev, ki so med vojsko padli v južni Hercegovini. Med njimi so tudi okostja 22 žrtev ustaškega klanja, ki so jih ustaši usmrtili na nečloveški način in jih mrtve pometali v Viduško jamo. Pogreba se je udeležilo 7000 ljudi.

● **KRAGUJEVAC** — Dijaški I. kragujevške gimnazije so izvolili odbor, ki bo vodil akcijo za zbiranje fotografij, šolskih zvezkov, knjig in drugih predmetov kragujevskih srednješolcev, ki so jih pobili Nemci jeseni 1941. Tedaj so Nemci postreli več razredov gimnazijcev s profesorji vred. Zbiranja predmetov se udeležuje več kot 150 dijakov. Zbrane predmete so oddali v mali šolski muzej, ki so ga odprli 21. oktobra. Napisali so tudi 54 življenjepisov ustrelenih dijakov.

● **RUMA** — V vasi Vitojevci v Sremu, so svečano odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Iz same vasi Vitojevci je med NOV padlo 80 borcev.

● **BRATUNAC** — V vasi Kravica so odkrili spominsko ploščo učitelju Petru Božiću, ki je padel kot borec NOV.

● **PARIS** — V bulonjskem gozdu je v začetku oktobra priredila organizacija francoskega gibanja odpora žalno svečanost na kraju, kjer so Nemci 17. avgusta 1944 postreli skupno 35 mladincev.

● **REKA** — V parku »Na Mlaki« so odkrili spomenik narodnemu heroju Vitomiru Široli-Paji, prvoborcju iz tega kraja. Oprsje je izdelal reški kipar Vinko Marković. Odkrita spomenika je udeležilo precej ljudstva iz reške okolice.

● **COL** — Krajevna organizacija ZB je oktobra odkrila spomenik in skupno grobnico 24 padlim borcem, ki so med NOV padli ali bili ustreljeni na colskem področju. Žalne svečanosti se je udeležilo več sto ljudi.

● **MARIBOR** — Oktobra je komisija okrajnega ljudskega odbora sprejela osnutek za nov spomenik Pohorskega bataljona, ki bo stal na bojišču »Pri

treh žeblikih« nad Oplotnico. Sprejeti osnutek sta izdelala kipar Slavko Tihec in ing. arh. Branko Kocmut.

● **ARILJE** — Zveza borcev je v vasi Stupčevci zgradila spominski vodnjak, ki so ga oktobra meseca svečano odkrili. V spominski plošči so vklesana imena 17 padlih borcev te vasi.

● **SREMSKA MITROVICA** — V vasi Subotiče je bila ena prvih partizanskih šol v Sremu. Zdaj so na zgradbi osnovne šole odkrili spominsko ploščo. Odkritje je bilo povezano s proslavo ob petnajstletnici ustanovitve prvih partizanskih osnovnih šol v Sremu, ki so začele delovati leta 1943 na osvobojenem ozemlju.

● **AJDOVŠČINA** — V Podkraju so oktobra odkrili spomenik 66 padlim borcem NOV, ki so padli v okolici in so tu pokopani. Med njimi je tudi 40 žrtev izdajstva na Javorniku, ki so padle v spopadu 23. decembra 1943. Domačini so pri ureditvi okolice in postavitvi spomenika delali 400 ur brez plačila.

● **FOČA** — Po veliki letošnji proslavi na Sutjeski postaja ta dolina vedno bolj priljubljena izletniška točka. K temu precej prispeva nova cesta Foča—Gacko. Polni avtobusi, ki vozijo iz Sarajeva v Dubrovnik, se redno ustavljajo tudi v Tjentištu. Računajo, da Sutjesko obišče vsak dan od 100 do 120 obiskovalcev. Tudi vodstva šol prirejajo izlete na Sutjesko. Do letošnjega 8. oktobra je bilo 21 skupinskih izletov šolske mladine.

● **KRAGUJEVAC** — Oktobra sta mesto in bližnja okolica slavila sedemnajsto obletnico smrti več tisoč prebivalcev, ki so jih 21. oktobra 1941 ustrelili Nemci ter štirinajstletnico osvoboditve mesta. Ob tej priložnosti so odkrili na poslopju učiteljskega spominskega doprsni kip nekdanjemu direktorju Miloju Pavloviću, ki je skupaj z dijaki padel kot talec. Poleg tega je bilo v mestu in okolici več svečanih akademij in komemoracij.

● **KRALJEVO** — Na grobovih več kot 6000 meščanov, ki so jih nacisti postreli oktobra 1941, je bila ob obletnici žalna svečanost. Navzočih je bilo več tisoč prebivalcev iz Kraljeva in okolice.

● **MURSKA SOBOTA** — Ob občinskem prazniku so v Puconcih odkrili spominsko ploščo nekdanjemu sekretarju okroglega komiteja KP Stefanju Kuharju-Bojanu, ki so ga Nemci kot talca ustrelili v Mariboru 15. novembra 1941.

● **PROKUPLJE** — V vasi Lepaji so odkrili spomenik narodnemu heroju Nikodiju Stojanoviću-Tatku, ki je bil pred vojsko tu učitelj. V kamenit steber so vklesana imena drugih padlih borcev iz te vasi.

● **ŠIBENIK** — V vasi Široki so odkrili spomenik padlim borcem iz te vasi in bližnje okolice. Svečanosti se je udeležilo več sto ljudi, govoril pa je zvezni ljudski poslanec okraja Šibenik dr. Ivan Ribar.

● **ZAGUBICA** — Znanemu prvoborcju iz tega kraja, Jovanu Šerbanoviću, ki je bil proglašen tudi za narodnega heroja, so zdaj odkrili spomenik v tej vasi.

● **BEOGRAD** — Jugoslavijo je obiskala delegacija sekcije vojaških vojni invalidov Sovjetskega komiteja vojnih veteranov. Delegacija je obiskala Beograd Zagreb in Ljubljano. V Ljubljani si je ogledala muzej NO. Vodil jo je minister za socialno varstvo Ukrajine Fjodorov Aleksije Fjodorovič.

● **NOVI SAD** — V Suseku so slovesno odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. V spomeniku so vklesana imena več kot tri sto oseb iz te majhne vasi v Sremu, ki so padle kot borci NOV ali aktivisti, oziroma so pomrli v taboriščih in ječah.

● **BEOGRAD** — Založba »Vojno delo« je izdala knjigo »Sutjeska« kot prvo knjigo zbornika. V njej so vojaško-zgodovinski prispevki, pa tudi literarni, napisali pa so jih udeleženci bitk v V. sovražni ofenzivi 1943. leta.

● **BEOGRAD** — Proslave ob štiridesetletnici podpisu premirja v prvi svetovni vojni, ki je bila v Franciji, se je udeležila tudi delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije. Naša delegacija je vrnila s tem tudi obisk francoski organizaciji bivših borcev, ki je bila v Jugoslaviji med proslavo ob 40-letnici preboja solunske fronte.

● **PREVORJE** — Na Prevorjah na Kozjanskem so odkrili spomenik 21 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Ob tej priložnosti so odprli tudi novo športno igrišče.

Spomenik
v Hotavljah

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

LUKOVA UNIFORMA

Ko je bil Luka komandant glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, si je iz Ljubljane naročil uniformo po meri. Ko je bila gotova, so jo prinesli v najbližjo partizansko enoto — v taborišče II. grupe odredov pri Podlipoglavu. Na zavoju je pisalo: »Tovarišu komandantu.« Komandant II. grupe pa je bil takrat France Rozman-Stane. Odprl je paket, ogledoval uniformo in pripomnil: »Kaj le mislijo Ljubljančani, da morajo partizanski komandanti biti velikani?« In uniforma je romala h krojaču, da jo je zmanjšal.

Cez nekaj dni pa je prišel v taborišče II. grupe tovariš Luka. Vprašal je, če je prišla iz Ljubljane kakšna uniforma in Stane mu jo je pokazal, seveda jo je imel že na sebi. Luka jo je ogledoval in ugotovil, da je blago pravo. Obracal je Staneta in končno zamomljajal: »Norci, mislijo, da me je partizanstvo že takó porbalo.«

SPREMEMBA...

Partizanski odred je med bojem zaplenil Italijanom prvi lahek minomet. Partizani seveda veseli in navdušeni, zato so minomet takoj usmerili proti sovražniku, še nedavnemu lastniku tega minometa. Seveda, najbolje niso znali ravnati z minometom pa so mine največkrat frčale mimo cilja in bolj malo zadele. Videč vse to, reče bombaš tovarišem okoli minometa:

»Tovarišija, vse kaže, da se je naš minomet spremenil v — mimomet!«

NALOGA SANITETE

Na pomlad 1944 je Tretja brigada 35. divizije napadla utrjene položaje nemške divizije v Babinem Potoku. Partizani so zavzeli glavne sovražne položaje, ki pa jih spričo srditega nemškega artilerijskega ognja niso mogli obdržati. Po 24 urah boja se je sovražnik pognal v protinapad. Vtem ko se je brigada

umikala, je njen komisar govoril o položaju: »Umakniti bi se bili morali že prej, že ponoči, ker se je sovražnik zdaj 'zacepil' za nas in kdo ve, kako dolgo ga bomo morali nositi na ramenih.«

Nato pa je dejal referent sanitete, medicinec Saša, ko da govori v spanju: »Tovariš komisar, zakaj ga pa ne bi nosila saniteta?«

SPRETEEN ŽICAR

Nekoč so partizana, ki je venomer žical pri civilistih, ostro kritizirali. Toda žicar jim je užaljeno odgovoril:

»Tovariši, oprostite, toda jaz nisem doslej še niti enkrat žical!«

»Kako pa dobiš jajca, zabeležene žgance in druge dobrrote v vseh hišah?« so ga tovariši začudeno vprašali.

»Čisto preprosto je to — kupujem!«

»Saj nimaš denarja vendar!«

»Res je, res,« jim je odgovoril žicar, »toda imam odejo, ki jo prodajam. Recimo za žgance. Ko žgance pojem, se spomnim, da civilisti ne smejo imeti vojaške opreme, zato odejo spet vzamem...«

BUBALLOVI ČEVLJI

Med 90 pari italijanskih čevljev, zaplenjenih na Perjasi, Bubalu nobeni niso bili

prav. Vtem ko so se drugi partizani dobro čbui, je moral od še zmerom z žico povijati svoje gumijaste copate.

V nekem pogovoru — Bubliko je imel glavno besedo — in okoli njega so se spričo njegove duhovitosti zmerom zbirali partizani — je rekel:

»Komandi bom predlagal, naj iz naše brigade odstrani vse tovarišice in jih vključi v samostojno enoto. Naj tovarišice obračunajo z Italijani, mi pa pojdemo iskat bolj odraslega in telesno bolj razvitega sovražnika... Tako morda tudi jaz pridem do dobrih čevljev...«

NESPORAZUM

Po italijanski kapitulaciji se je skupina Primorskih fantov, ki so bili dalj časa v italijanskih specialnih delavskih bataljonih, srečno prebila k partizanom. Pa vpraša starejši partizan enega mlajšega izmed njih: »Si ti skojevec?« Vprašani pa takoj odgovori: »Ne, jaz sem Kraševac!«

PRIJAZNOST

Mladinca Rada in Ivan sta pravkar začela napisno akcijo na eni izmed bolj zakotnih ljubljanskih ulic, ko zagledata belogardistično patroljo. Kaj zdaj? Toda Ivan se nagloma zasuče tako, da s hrbtom zakrije s kredito napisano besedo »Smrt«, nato pa pritisne k sebi Rado in jo začne poljubovati. Ko pridejo belčki mimo, se naredita, kot da sta neprijetno iznenadena in presenečena. Tedaj jima reče vodja belčkov:

»Kar nadaljujta, kar!«

Ivan, zadovoljen, da se bo vse dobro izteklo, odgovori: »Saj tudi bova!«

STRAŽARSKA

Partizan Pepe je bil na straži, ko zasliši hojo. Vajen, kakor je bil, hitro zavpije:

»Stoj! Kdo je?«

»Luka s tobakom,« odgovori vprašani.

Pepe nato: »Luka stoj, tobak naprej!«